

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НІКОЛЕНКО ГЕННАДІЙ БОРИСОВИЧ

УДК 332.1:338.24(477.7)

ДИСЕРТАЦІЯ

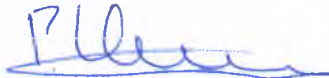
**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ**

Спеціальність 051 – Економіка

Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Г.Б. Ніколенко

Науковий керівник: Мельник Людмила Юріївна, доктор економічних наук,
професор

Умань – 2025

АНОТАЦІЯ

Ніколенко Г. Б. Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад причорноморського економічного району. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (05 – Соціальні та поведінкові науки). – Уманський національний університет МОН України, Умань, 2025.

У дисертації систематизовано теоретико-методологічні засади та сформульовано практичні рекомендації щодо організаційно-економічного зміцнення конкурентних позицій територіальних громад Причорноморського економічного району в контексті децентралізаційних процесів та викликів воєнного стану.

Проведено ретроспективний аналіз формування концептуальних основ конкурентоспроможності, простеживши розвиток від фундаментальних економічних доктрин А. Сміта та Д. Рікардо до комплексних сучасних моделей М. Портера та його послідовників. Встановлено суттєві зміни у національному науковому дискурсі після 2014 р. внаслідок реформування системи місцевого самоврядування. На основі комплексного теоретичного аналізу сформульовано власну дефініцію конкурентоспроможності територіальної громади, яку запропоновано розглядати як динамічну системну здатність територіальної громади як самоорганізованої соціально-економічної системи генерувати, акумулювати та трансформувати внутрішні й зовнішні ресурси в стійкі конкурентні переваги через синергетичну взаємодію ендогенних потенціалів (природно-ресурсного, соціально-економічного, інфраструктурного, інституційного та людського) та екзогенних можливостей (міжтериторіальної кооперації, інвестиційних потоків, трансферу технологій та інновацій), забезпечуючи при цьому збалансований сталий розвиток території, підвищення

якості життя населення, економічну самодостатність та адаптивну резилієнтність щодо викликів у процесі конкурентної взаємодії з іншими територіальними утвореннями на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Дослідження інституційно-нормативних та організаційно-економічних засад конкурентоспроможності територіальних громад показало слабку інституційну спроможність, фінансову автономію та критичну відсутність фіскальних стимулів та зовнішнього фінансування для забезпечення розвитку територіальних громад. Обґрунтовано необхідність розробки механізму забезпечення конкурентоспроможності громад, який би міг поєднати економічні інструменти з організаційними структурами, підвищити інституційну та фінансову спроможність громад.

Удосконалено методологію інтегрального оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад, що охоплює сім основних блоків чинників, таких як: економічні, соціальні, інфраструктурні, інституціональні, екологічні, інноваційні та регіонально-специфічні. Методологічний інструментарій включає стандартизацію індикаторів, калібрування вагових параметрів через експертне оцінювання та статистичні методи, обчислення групових та інтегрального індексів конкурентоспроможності з наступною типологізацією громад за рівнями розвитку. Особливу увагу приділено збалансованості між універсальними критеріями та територіальними особливостями.

Діагностовано тенденції розвитку територіальних громад Причорноморського економічного району та ідентифіковано ключові фактори забезпечення їх конкурентоспроможності. Доведено наявність значного потенціалу розвитку регіону через стратегічне географічне положення, розвинену портову інфраструктуру та потужну аграрно-індустріальну основу. Встановлено, що військові дії призвели до критичного ослаблення економічної спроможності та руйнування соціальної інфраструктури. Статистичний та економетричний аналіз засвідчив комплексний характер впливу різноманітних

чинників на конкурентні позиції, підкресливши визначальну роль кадрового потенціалу, економічної бази, експортних можливостей та транспортної мережі.

Здійснено комплексне оцінювання конкурентоспроможності 21 громади Причорноморського економічного району за 2019-2023 рр., що виявило суттєві дисбаланси розвитку та необхідність індивідуалізованого підходу до стимулювання зростання економіки територій. За результатами аналізу серед досліджуваних громад жодна не досягла високих конкурентних позицій, приблизно третина демонструє середні результати, решта характеризується нижчими показниками, що свідчить про системні проблеми та асиметрію розвитку економічного району. Громади-лідери відзначаються високою ефективністю у економічній, соціальній, інфраструктурній, інституціональній та інноваційній площинах, тоді як інші стикаються з проблемами бюджетної автономії, управлінськими кризами і демографічними викликами.

Сформульовано напрями зміцнення конкурентоспроможності територіальних громад та розроблено організаційно-економічний механізм її забезпечення, що інтегрує міжсекторальні підходи через координаційні структури, фінансове забезпечення, державно-приватне та міжмуніципальне співробітництво. Особливу вагу зосереджено на формуванні моделі реверсного фінансування як інноваційного механізму, що забезпечує замкнутий цикл бюджетних відносин та сприяє створенню синергії між грошовими потоками населення, бізнесу, комунальних підприємств і системи соціального захисту, забезпечуючи ефективний перерозподіл ресурсів серед різних економічних суб'єктів на місцевому рівні та сприяючи взаємодоповнюючому розвитку та підвищенню конкурентоспроможності територіальних громад. Визначено напрями реалізації міжмуніципального співробітництва у нинішніх умовах та у період післявоєнного відновлення.

Аргументовано ключову роль людського капіталу у забезпеченні конкурентоспроможності територіальних громад як визначального елементу соціально-економічного потенціалу, особливо в умовах демографічної кризи та воєнних викликів. Розроблено рекомендації щодо реалізації комплексних

стратегічних орієнтирів розвитку людських ресурсів, базуючись на концепції капіталів громади, яка інтегрує людський капітал з природним, соціальним, культурним, політичним, фінансовим та інфраструктурним капіталами. Запропоновано інноваційні програми та механізми розвитку людського потенціалу, включаючи регіональні платформи компетенцій, інноваційні ваучери та системи динамічної кар'єрної орієнтації.

Обґрунтовано концептуальні основи інноваційного соціального розвитку територіальних громад, що підтвердило важливість трансформації від традиційних методів до інтегрованого підходу, який поєднує економічні нововведення із соціальними та інституціональними перетвореннями. Підтверджено доцільність впровадження моделі «четверної спіралі» в українському контексті з інтеграцією інститутів громадянського суспільства як ключового компонента системи інноваційного розвитку.

Створено інноваційну стратегію посилення конкурентоспроможності територіальних громад, що базується на концепції багаторівневої інноваційної мережі й дозволяє оптимізувати використання обмежених ресурсів малих громад шляхом концентрації зусиль на пріоритетних напрямках розвитку. Обґрунтовано важливість гнучкого стратегічного планування в умовах невизначеності та воєнних загроз, значення міжтериторіальної кооперації через формування інноваційних альянсів та соціального компонента стратегії через програми громадської лояльності й участь мешканців у бюджетуванні інновацій. Розроблено алгоритм імплементації інноваційної стратегії з урахуванням тактичної та стратегічної перспектив реалізації.

Ключові слова: конкурентоспроможність, територіальна громада, регіональний розвиток, децентралізація, державне регулювання, організаційно-економічний механізм, інновації, людський потенціал, соціальний розвиток, воєнний стан, післявоєнне відновлення, сталий розвиток, сільські території, інвестиції, економічна діагностика.

ABSTRACT

Nikolenko G. B. Organizational and Economic Support for the Competitiveness of Territorial Communities in the Black Sea Economic Region. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 “Economics” (05 – Social and Behavioral Sciences). – Uman National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Uman, 2025.

The dissertation systematizes theoretical and methodological foundations and formulates practical recommendations for organizational and economic strengthening of competitive positions of territorial communities in the Black Sea economic region in the context of decentralization processes and martial law challenges.

A retrospective analysis of the formation of conceptual foundations of competitiveness has been conducted, tracing the development from fundamental economic doctrines of A. Smith and D. Ricardo to comprehensive modern models of M. Porter and his followers. Significant changes in the national scientific discourse after 2014 have been identified as a result of local government system reform. Based on comprehensive theoretical analysis, an original definition of territorial community competitiveness has been formulated, which is proposed to be considered as the dynamic systemic ability of a territorial community as a self-organized socio-economic system to generate, accumulate and transform internal and external resources into sustainable competitive advantages through synergetic interaction of endogenous potentials (natural-resource, socio-economic, infrastructural, institutional and human) and exogenous opportunities (inter-territorial cooperation, investment flows, technology transfer and innovations), thereby ensuring balanced sustainable development of the territory, improvement of quality of life of the population, economic self-sufficiency and adaptive resilience to challenges in the process of competitive interaction with other territorial entities at local, regional, national and international levels.

The study of institutional-regulatory and organizational-economic foundations of territorial communities' competitiveness has revealed weak institutional capacity, limited financial autonomy, and a critical absence of fiscal incentives and external financing for ensuring the development of territorial communities. The necessity of developing a mechanism for ensuring communities' competitiveness that could combine economic instruments with organizational structures and enhance institutional and financial capacity of communities has been substantiated.

The methodology for integral assessment of territorial communities' competitiveness has been improved, encompassing seven main blocks of factors: economic, social, infrastructural, institutional, environmental, innovative and regionally-specific. The methodological toolkit includes standardization of indicators, calibration of weight parameters through expert evaluation and statistical methods, calculation of group and integral competitiveness indices with subsequent typology of communities by development levels. Particular attention has been paid to the balance between universal criteria and territorial peculiarities.

Trends in the development of territorial communities in the Black Sea economic region have been diagnosed and key factors ensuring their competitiveness have been identified. The presence of significant development potential of the region through strategic geographical location, developed port infrastructure and powerful agro-industrial base has been proven. It has been established that military actions led to critical weakening of economic capacity and destruction of social infrastructure. Statistical and econometric analysis has confirmed the complex nature of the influence of various factors on competitive positions, emphasizing the decisive role of human resources, economic base, export opportunities and transport network.

A comprehensive assessment of competitiveness of 21 communities in the Black Sea economic region for 2019-2023 has been carried out, revealing substantial development imbalances and the need for an individualized approach to stimulating territorial economic growth. According to the analysis results, none of the studied communities achieved highly competitive positions, approximately one-third demonstrates average results, while the rest is characterized by lower indicators,

indicating systemic problems and asymmetry of the economic region's development. Leading communities are distinguished by high efficiency in economic, social, infrastructural, institutional and innovative dimensions, while others face problems of budget autonomy, managerial crises and demographic challenges.

Directions for strengthening territorial communities' competitiveness have been formulated and an organizational-economic mechanism for ensuring it has been developed, integrating intersectoral approaches through coordination structures, financial support, public-private and inter-municipal cooperation. Particular emphasis has been placed on the formation of a reverse financing model as an innovative mechanism that ensures a closed cycle of budget relations and promotes synergy creation among monetary flows of population, business, municipal enterprises and social protection system, ensuring effective resource redistribution among various economic actors at the local level and contributing to complementary development and enhancement of territorial communities' competitiveness. Directions for implementing inter-municipal cooperation under current conditions and during the post-war recovery period have been determined.

The key role of human capital in ensuring territorial communities' competitiveness as a determining element of socio-economic potential, especially under conditions of demographic crisis and military challenges, has been argued. Recommendations for implementing comprehensive strategic guidelines for human resource development have been developed, based on the community capitals concept that integrates human capital with natural, social, cultural, political, financial and infrastructural capitals. Innovative programs and mechanisms for human potential development have been proposed, including regional competence platforms, innovation vouchers and dynamic career guidance systems.

Conceptual foundations of innovative social development of territorial communities have been substantiated, confirming the importance of transformation from traditional methods to an integrated approach that combines economic innovations with social and institutional transformations. The feasibility of implementing the "quadruple helix" model in the Ukrainian context with integration of

civil society institutions as a key component of the innovative development system has been confirmed.

An innovative strategy for enhancing territorial communities' competitiveness has been created, based on the concept of a multi-level innovation network and allowing optimization of limited resources of small communities by concentrating efforts on priority development directions. The importance of flexible strategic planning under conditions of uncertainty and military threats, the significance of inter-territorial cooperation through formation of innovative alliances and the social component of the strategy through public loyalty programs and residents' participation in innovation budgeting have been substantiated. An algorithm for implementing the innovation strategy has been developed, taking into account tactical and strategic implementation perspectives.

Key words: competitiveness, territorial community, regional development, decentralization, state regulation, organizational and economic mechanism, innovation, human potential, social development, martial law, post-war recovery, sustainable development, rural areas, investment, economic diagnostics.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Ніколенко Г. Б., Мельник Л. Ю., Фурса Т. П., Канцір І. А. Інструменти взаємодії влади і громади: фінансове забезпечення, законодавче регулювання. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 7. С. 47–52. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.9>. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано теоретичні та методологічні аспекти фінансового та правового забезпечення державою територіальних громад у сучасних умовах; обґрунтовано необхідність взаємодії влади та громади для забезпечення ефективного функціонування, розвитку та модернізації державного апарату (0,48 д.а., автору належить 0,18 д.а.).*

2. Ніколенко Г. Б., Сторожук В. Г. Основні ознаки забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2024. № 1(36). С. 58–69. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2024-1-36-5>. *Особистий внесок здобувача: визначено ознаки конкурентоспроможності громад Причорноморського економічного району за вертикальними та горизонтальними критеріями; проаналізовано рівень конкурентоспроможності громад Причорноморського економічного району за вказаними ознаками; окреслено основні проблеми та перешкоди забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад досліджуваного регіону в умовах повномасштабної війни (0,80 д.а., автору належить 0,48 д.а.).*

3. Ніколенко Г. Б. Формування методики комплексного оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2025. № 73. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5862>, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-41>. (0,78 д.а.).

4. Ніколенко Г. Б. Забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району: організаційно-економічний механізм. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6576/6669>, DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.123>. (0,49 д.а.).

5. Ніколенко Г. Б., Панчук М. О., Сторожук В. Г. Роль людського капіталу в стратегії розвитку конкурентоздатних територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 11. С. 230–237. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/6642>, DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.11.230>. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано сучасні підходи до стратегічного планування соціально-економічного розвитку на прикладі Причорноморського економічного району (Миколаївської, Одеської та Херсонської областей); обґрунтовано необхідність розширення наявних стратегій за рахунок впровадження комплексної концепції капіталів громади, яка розглядає людський капітал у взаємозв'язку з іншими формами капіталу* (0,75 д.а., автору належить 0,52 д.а.).

6. Ніколенко Г. Б. Економетричний аналіз детермінант конкурентоспроможності територіальних громад причорноморського економічного району. *Облік і фінанси*. 2025. № 2 (108). С. 164–173. URL: <https://afj.org.ua/pdf/1159-ekonometrichniy-analiz-determinant-konkurentospromozhnosti.pdf>, DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2025-2\(108\)-164-173](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2025-2(108)-164-173) (1 д.а.).

7. Ніколенко Г. Б. Роль фінансової спроможності у забезпеченні конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району в умовах війни. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 3(54). С.477–463. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1374/1324>, DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-54-71> (0,43 д.а.).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Мельник Л. Ю., Ніколенко Г. Б. Сутність поняття «конкурентоспроможність територіальної громади»: *Матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Мукачево, 27 жовтня 2022 р.). Мукачево, 2022. С. 161–162. *Особистий внесок автора: здійснено огляд теоретичних основ конкурентоспроможності (0,11 д.а., автору належить 0,08 д.а.).*
2. Ніколенко Г. Б. Нормативно-правове забезпечення стратегічного планування в Україні. *Трансформації особистості, суспільства та ринку праці: виклики майбутнього та вплив на освіту: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20-22 вересня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 392–393 (0,12 д.а.).
3. Ніколенко Г.Б. Основні ознаки забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, 26–27 квітня 2023 р.). Полтава, 2023. С. 140–142 (0,17 д.а.).
4. Ніколенко Г.Б. Стан та проблеми розвитку сільських територій. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин, матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Умань, 25 травня 2023 р.). Умань, 2023. С. 78–79. (0,12 д.а.).
5. Ніколенко Г.Б. Інноваційні засади соціального розвитку територіальних громад. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, 14-15 травня 2024 р.). Полтава, 2024. С. 343–344. (0,14 д.а.).
6. Ніколенко Г.Б., Сторожук В.Г. Податкові надходження Долинської сільської територіальної громади. *Актуальні питання сучасної економіки : матеріали XVI Всеукраїнської наукової конференції* (м. Умань, 14 листопада 2024 р.). Умань: УНУС, 2024. С. 128–130. *Особистий внесок автора: обґрунтовано*

важливість формування та використання податків і зборів як основи власних фінансових ресурсів громади (0,14 д.а., автору належить 0,04 д.а.).

7. Ніколенко Г.Б. Оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад на основі економічних факторів. *Підприємництво, облік та фінанси, сучасний стан та перспективи повоєнного відродження: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Херсон-Кропивницький, 21 травня 2025 р.). Херсон : ХДАЕУ, 2025. С. 44–46 (0,12 д.а.).

8. Ніколенко Г.Б. Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин, матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Умань, 27 травня 2025 р.). Умань : УНУ, 2025. С. 113–115 (0,15 д.а.).

9. Мельник Л.Ю., Ніколенко Г.Б. Значення людського капіталу в розвитку територіальних громад Причорноморського економічного району. *Ольвійський форум – 2025: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі: матеріали XXI міжнародної наукової конференції* (м. Миколаїв, 16-22 червня 2025 р.). Миколаїв. 2025. С. 123–127. *Особистий внесок автора: проаналізовано аспекти соціально-економічного розвитку Причорноморського економічного району; запропоновано підходи до розвитку людського капіталу, впроваджуючи комплексну концепцію капіталів громади (0,28 д.а., автору належить 0,20 д.а.).*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	26
1.1. Сутність конкурентоспроможності територіальної громади та основні ознаки її забезпечення.....	26
1.2. Інституційно-нормативні та організаційно-економічні засади забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад.....	47
1.3. Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад	68
Висновки до розділу 1.....	89
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ	94
2.1. Тенденції розвитку територіальних громад Причорноморського економічного району.....	94
2.2. Детермінанти забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району.....	105
2.3. Оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району.....	117
Висновки до розділу 2.....	134
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ	137
3.1. Механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району.....	137

3.2. Стратегічна роль людського капіталу у забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району.....	162
3.3. Стратегія підвищення конкурентоспроможності територіальних громад на інноваційних засадах.....	178
Висновки до розділу 3.....	201
ВИСНОВКИ.....	205
СПИСОК ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ.....	210
ДОДАТКИ.....	235

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Трансформаційні процеси в системі місцевого самоврядування України в контексті реформи адміністративно-територіального устрою та воєнних викликів зумовлюють потребу формування спроможних територіальних громад, що вимагає наукового обґрунтування механізмів забезпечення їх конкурентоспроможності.

Причорноморський економічний район, маючи стратегічне геополітичне значення та унікальний природно-ресурсний потенціал, зазнав критичних втрат внаслідок російської агресії, що актуалізує пошук нових підходів до відновлення та розвитку територій. Руйнування портової інфраструктури, втрата значної частини сільськогосподарських угідь, масова міграція населення та економічна блокада кардинально змінили умови функціонування територіальних громад регіону, що потребує пошуку нових підходів до відновлення та розвитку територій.

Разом із тим, відсутність комплексної методики визначення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах воєнного стану та недостатня розробленість організаційно-економічних механізмів її забезпечення обмежують ефективність управлінських рішень на місцевому рівні. Тому необхідність у визначенні детермінант конкурентоспроможності та розробці практичних рекомендацій щодо їх активізації для забезпечення сталого розвитку територій в умовах постконфліктного відновлення визначає наукову та практичну значущість дослідження.

Концептуальні засади конкурентоспроможності регіонів і територій розроблялися як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками. Фундаментальні праці М. Портера та Д. Рікардо заклали основи розуміння конкурентних переваг національних економік, які згодом були адаптовані для регіонального рівня. Міжнародні дослідники Г. Брістоу, Р. Каманьї, А. Пайк, А. Родрігес-Поуз, Дж. Томані розвинули теорію територіальної

конкурентоспроможності, акцентуючи увагу на ролі територіального капіталу та місцевих активів у її забезпеченні.

У вітчизняній науці теоретичні аспекти конкурентоспроможності територій досліджували П. Беленький, І. Брикова, З. Варналій. Сфокусували свої дослідження на визначенні факторів підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад С. Кльоба, Т. Королук, О. Мазуренок, С. Співак та ін. Водночас, на особливу увагу заслуговують праці О. Подзізея, який розробив методологічні підходи до оцінки конкурентоспроможності регіонів і територіальних громад, та А. Мельник, що дослідила конкурентоспроможність територіальних громад у контексті нової регіональної політики України.

Процеси децентралізації в Україні стали предметом широкого наукового дискурсу. Концептуальні засади децентралізації досліджували О. Васильєва, М. Вуйченко, І. Заяць, С. Ковальчук, тоді як Б. Андрушків, Н. Кирич, М. Латинін, Н. Петрова, О. Погайдак, С. Співак розглянули особливості формування конкурентоспроможних об'єднань територіальних громад в умовах децентралізації.

Практичні аспекти функціонування об'єднаних територіальних громад та інституційне забезпечення їх розвитку аналізували А. Ключник, В. Липова, О. Омельчук, Д. Режко, Н. Роганова. Питання стратегічного планування розвитку територіальних громад розглядали Т. Барановська, В. Данкевич, О. Захаріна, О. Есманов, В. Костюк, М. Линник, А. Осіпова, Ю. Штика, які визначали зміст і основні підходи державної політики розвитку громад.

Інноваційні засади територіального розвитку досліджували В. Неймет, Д. Олійник, М. Стегней, І. Томашук та ін., зробивши істотний вклад у розуміння інноваційних методів розвитку територіальних громад. На особливу увагу заслуговують праці, що розглядають моделі «потрійної» та «четверної спіралі» інновацій К. Грігородіса, К. Міддера, М. Романа та інших.

Фінансові особливості розвитку територіальних громад досліджували В. Глухова, І. Луніна, І. Лютий, І. Сторонянська, Л. Беновська, Х. Кравченко,

О. Крайник, І. Свиноус, О. Федорчак та ін., здійснивши оцінку різних механізмів фінансування територіальних громад.

Роль людського капіталу в територіальному розвитку висвітлено в працях М. Бакмена, О. Бурси, М. Вознюка, Д. Дзвінчука, В. Костюк, І. Марроку, Р. Пасі, Т. Сокольської, які підтвердили важливість людського капіталу для економічної продуктивності регіонів та формування спроможних об'єднаних територіальних громад.

Загалом аналіз наукової літератури засвідчує активний розвиток досліджень конкурентоспроможності територіальних громад, особливо в контексті реформи децентралізації в Україні. Водночас, попри значний доробок, залишаються недостатньо вивченими питання формування комплексних методик оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад, організаційно-економічних механізмів її забезпечення в специфічних умовах окремих економічних районів, а також впливу воєнного стану на конкурентні позиції громад. Актуальність зазначених вище проблем зумовила вибір теми, визначила мету, завдання, структуру і зміст дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з тематикою науково-дослідної роботи Уманського національного університету «Концептуальні засади та механізми сталого розвитку України» (№0121U112522), у якій відповідно до завдань автором досліджено теоретико-методологічні основи забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району в умовах сталого розвитку та розроблено організаційно-економічний механізм її забезпечення.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретико-методичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району України.

Для реалізації мети дослідження поставлено і вирішено такі завдання:

- дослідити теоретичні аспекти сутності конкурентоспроможності територіальної громади та основні ознаки її забезпечення;
- визначити інституційно-нормативні та організаційно-економічні засади забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад;
- сформулювати методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад;
- виявити тенденції розвитку територіальних громад Причорноморського економічного району;
- визначити детермінанти забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району;
- провести оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад досліджуваного регіону;
- сформулювати механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району;
- обґрунтувати стратегічну роль людського капіталу у забезпеченні конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району;
- розробити стратегію підвищення конкурентоспроможності територіальних громад з урахуванням можливості їх інноваційного розвитку.

Об'єктом дослідження є процес організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району.

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади та практичні аспекти забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс філософсько-методологічних засад, загальнонаукових та спеціальних методів економічних досліджень, які дозволяють всебічно проаналізувати проблематику організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад.

Філософсько-методологічні засади дослідження базуються на діалектичному методі, який дозволяє розглядати конкурентоспроможність територіальної громади як процес, що постійно розвивається під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів. Системний підхід застосовано для комплексного дослідження територіальної громади як складної соціально-економічної системи, що складається з взаємопов'язаних елементів та підсистем. Синергетичний підхід використано для аналізу взаємодії та взаємовпливу різних компонентів системи забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад. Процесний підхід – для розгляду забезпечення конкурентоспроможності як безперервного процесу управління розвитком. Ситуаційний підхід – для врахування специфічних умов та особливостей розвитку окремих територіальних громад. Інституційний – для аналізу ролі формальних та неформальних інститутів у забезпеченні конкурентоспроможності громад.

Серед загальнонаукових методів дослідження застосовано методи аналізу і синтезу для детального вивчення окремих компонентів конкурентоспроможності та їх подальшого поєднання в цілісну систему знань. Методи індукції та дедукції використані для формування загальних висновків на основі часткових спостережень та навпаки. Метод абстрагування дозволив виділити найсуттєвіші характеристики досліджуваних процесів. Економіко-математичне моделювання застосовано для встановлення зв'язків між зовнішніми та внутрішніми факторами функціонування територіальних громад і рівнем їх конкурентоспроможності. Порівняльний аналіз використано для зіставлення показників різних територіальних громад та виявлення кращих практик.

До спеціальних методів економічних досліджень належать структурно-функціональний аналіз, який застосовано для дослідження структури та функцій системи організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності. Факторний аналіз – для виявлення та оцінки впливу основних детермінант конкурентоспроможності територіальних громад. Метод експертних оцінок – для збору та аналізу якісної інформації від фахівців-практиків та науковців.

Методи статистичного аналізу включають: описову статистику для характеристики основних показників розвитку територіальних громад; динамічний аналіз для дослідження тенденцій та закономірностей розвитку в часі; структурний аналіз для визначення співвідношення окремих компонентів конкурентоспроможності; індексний метод застосовано для побудови інтегральних показників конкурентоспроможності територіальних громад.

Інформаційну базу дослідження складають праці провідних світових економістів та вітчизняних учених, присвячені проблематиці соціально-економічного розвитку територіальних громад та забезпечення їх конкурентоспроможності. Теоретико-методологічну основу роботи доповнили нормативно-правові акти України, офіційна статистична інформація Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, офіційного сайту «Децентралізація», органів місцевого самоврядування досліджуваних громад, аналітичні доповіді, інформація з авторитетних інтернет-ресурсів, а також результати власного емпіричного аналізу здобувача.

Наукова новизна одержаних результатів й особливий внесок автора, що виносяться на захист, полягають у наступному:

удосконалено:

– поняття «конкурентоспроможність територіальної громади». Відповідно до авторського визначення це – динамічна системна здатність територіальної громади як самоорганізованої соціально-економічної системи генерувати, акумулювати та трансформувати внутрішні й зовнішні ресурси в стійкі конкурентні переваги через синергетичну взаємодію ендогенних потенціалів (природно-ресурсного, соціально-економічного, інфраструктурного, інституційного та людського капіталу) та екзогенних можливостей (міжтериторіальної кооперації, інвестиційних потоків, трансферу технологій та інновацій), забезпечуючи при цьому збалансований сталий розвиток території, підвищення якості життя населення, економічну самодостатність та адаптивну резилієнтність щодо викликів у процесі конкурентної взаємодії з іншими

територіальними утвореннями на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях;

- комплексну методику оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад, що включає сім ключових блоків факторів (економічні, соціальні, інфраструктурні, інституційні, екологічні, інноваційні та специфічні регіональні), з нормалізацією факторних показників, визначенням вагових коефіцієнтів та розрахунком інтегрального індексу конкурентоспроможності, що забезпечує збалансованість між усіма параметрами та регіональними особливостями територіальних громад;

- організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад через інтеграцію міжсекторальних підходів, включаючи координаційні ради, системи фінансового забезпечення, державно-приватне партнерство та інструменти залучення інвестицій з урахуванням специфіки Причорноморського економічного району та застосування сучасних підходів до управління місцевим розвитком;

- модель реверсного фінансування як інноваційного механізму формування замкнутого циклу бюджетних відносин, що стимулює синергію між фінансовими потоками населення, бізнесу, комунальних підприємств і системи соціального забезпечення для підвищення конкурентоспроможності територіальних громад;

- теоретичні підходи до інноваційного розвитку територіальних громад через адаптацію моделі «четверної спіралі» до українських реалій з визначенням громадянського суспільства як визначального четвертого елементу взаємодії «влада–бізнес–університет–громадське суспільство», що враховує специфіку національного контексту та роль народу як основного творця, промоутера та користувача інновацій;

- концептуальні засади багаторівневої інноваційної мережі як основи стратегічного розвитку територіальних громад, яка базується на принципах взаємодоповнюючої спеціалізації та формуванні територіальних центрів

компетенцій, що дозволяє оптимізувати використання обмежених ресурсів невеликих громад через концентрацію зусиль на ключових напрямках розвитку.

набули подальшого розвитку:

- принципи державної політики розвитку територіальних громад через обґрунтування необхідності переходу від уніфікованих підходів до диференційованого стимулювання розвитку громад з урахуванням їх індивідуального потенціалу та регіональних особливостей;
- теоретичні положення щодо ролі людського капіталу у забезпеченні конкурентоспроможності територіальних громад через розробку концепції капіталів громади, яка інтегрує людський капітал у взаємозв'язок із природним, соціальним, культурним, політичним, фінансовим та інфраструктурним капіталами, створюючи основу для системного та синергетичного розвитку територій;
- підходи до управління інноваційним розвитком територіальних громад через розробку алгоритму впровадження інноваційної стратегії забезпечення конкурентоспроможності з урахуванням системності підходу, координації дій різних учасників процесу та специфіки короткострокової і довгострокової перспектив реалізації.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці та впровадженні науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району, які знайшли своє застосування в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Запропонована методика оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад була впроваджена Долинською сільською радою Одеської області з метою вдосконалення методики оцінювання конкурентоспроможності територіальної громади та стратегічного планування її соціально-економічного розвитку, оптимізації використання бюджетних ресурсів та зміцнення позицій громади у рейтингах соціально-економічного розвитку Одеської області (довідка про впровадження від 02.09.2025 р. № 238).

Методика експертного оцінювання якісних параметрів розвитку громади була апробована Нечаянською сільською радою Миколаївського району Миколаївської області (довідка про впровадження від 19.09.2025 № 235-04-11-25). Вона знайшла практичне застосування у процесах: громадських слухань з питань місцевого розвитку; оцінки задоволеності мешканців якістю надання муніципальних послуг; планування заходів з благоустрою та інфраструктурного розвитку; формування програм соціальної підтримки вразливих категорій населення.

Практичні рекомендації щодо розвитку людського капіталу як ключового чинника конкурентоспроможності знайшли відображення в програмах соціально-економічного розвитку громад Миколаївського району Миколаївської області (довідка про впровадження від 23.09.2025 р. № 317/02-44/25), що сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Уманського національного університету у ході підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення лекційних і практичних занять з дисциплін «Соціальний розвиток територіальних громад», «Соціальна економіка та людський розвиток», «Стратегія сталого розвитку» та використані при виконанні науково-дослідної роботи на замовлення територіальної громади на тему: «Розробка рекомендацій щодо формування стратегічних напрямів розвитку Ширяївської селищної територіальної громади на період до 2027 року та плану заходів на 2023-2025 роки з їх реалізації» (довідка про впровадження від 25.08.2025 № 1487/01-10).

Особистий внесок здобувача. У дисертаційній роботі відображено власні розробки автора. Теоретичні положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, одержані самостійно. Із наукових праць, підготовлених у співавторстві, до дисертації включено ідеї, розробки та висновки, які належать особисто автору.

Апробація матеріалів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати, положення та висновки роботи доповідались на 9 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, серед яких: X Міжнародна

науково-практична інтернет-конференція (м. Мукачево, 27 жовтня 2022 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Трансформації особистості, суспільства та ринку праці: виклики майбутнього та вплив на освіту» (м. Харків, 20-22 вересня 2023 р.); I Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених» (м. Полтава, 26–27 квітня 2023 р.); XVIII Міжнародна науково-практична конференція «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 25 травня 2023 р.); II Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених» (м. Полтава, 14-15 травня 2024 р.); XVI Всеукраїнська наукова конференція «Актуальні питання сучасної економіки» (м. Умань, 14 листопада 2024 р.); II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Підприємництво, облік та фінанси, сучасний стан та перспективи повоєнного відродження» (м. Херсон-Кропивницький, 21 травня 2025 р.); XX Міжнародна науково-практична конференція «Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин» (м. Умань, 27 травня 2025 р.); XXI Міжнародна наукова конференція «Ольвійський форум – 2025: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (м. Миколаїв, 16-22 червня 2025 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано в 16 наукових працях загальним обсягом 5,94 друк. арк. (автору належить 5,02 д.а.), серед них 7 статей у наукових фахових виданнях України; 9 тез доповідей.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 264 сторінки, з них основного тексту 194 сторінок. Дисертація містить 14 рисунків, 13 таблиць, 5 формул та 9 додатків на 30 сторінках. Список використаних джерел налічує 220 найменувань і розміщений на 24 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Сутність конкурентоспроможності територіальної громади та основні ознаки її забезпечення

Питання забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад в Україні набуває особливої актуальності в умовах глибоких трансформаційних процесів децентралізації влади, що кардинально змінили парадигму функціонування місцевого самоврядування. Процес децентралізації в Україні, який розпочався у 2014 р. і продовжується дотепер, передбачає передачу значних повноважень, ресурсів і відповідальності з державного рівня на рівень територіальних громад [62, с. 202]. Ця фундаментальна реформа спрямована на формування спроможних територіальних громад, здатних самостійно вирішувати питання місцевого значення та забезпечувати якісні послуги для своїх мешканців.

Реалізація принципів децентралізації кардинально змінила роль територіальних громад у системі державного регулювання, перетворивши їх з пасивних реципієнтів централізованих рішень на активних суб'єктів регіонального розвитку. Нова модель місцевого самоврядування передбачає, що територіальні громади несуть первинну відповідальність за формування власної конкурентоспроможності, розробку та реалізацію стратегій розвитку, ефективне управління ресурсами і створення сприятливих умов для соціально-економічного зростання [23; 107, с. 87-88]. Такий перехід від централізованої до децентралізованої моделі управління актуалізує потребу розвитку внутрішнього потенціалу громад щодо забезпечення власної конкурентоспроможності в умовах міжтериторіальної конкуренції за ресурси, інвестиції та людський потенціал.

В умовах децентралізації влади територіальні громади стикаються з першочерговим викликом подолання історично сформованих регіональних диспропорцій у розвитку. Значні відмінності в рівні економічного розвитку, інфраструктурному забезпеченні, демографічній ситуації та соціальних стандартах між різними регіонами країни потребують від територіальних громад самостійного формування стратегій підвищення власної конкурентоспроможності. Спроможність громад ефективно використовувати наявні ресурси, залучати зовнішні інвестиції та створювати сприятливі умови для ведення бізнесу стає критичним фактором скорочення регіональних дисбалансів в умовах відсутності централізованого перерозподілу ресурсів.

Демографічні виклики, з якими стикаються територіальні громади України, особливо актуалізуються в контексті децентралізації, воєнного стану та післявоєнного відновлення. Депопуляція сільських територій, міграція населення до великих міст і за кордон створюють загрозу для спроможності громад виконувати покладені на них функції. В умовах самостійної відповідальності за розвиток територій, підвищення конкурентоспроможності громад через створення нових робочих місць, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя стає єдиним механізмом утримання населення та забезпечення сталого функціонування громад. Воєнний стан та його наслідки для України створюють додаткові виклики для забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, вимагаючи від них мобілізації всіх наявних ресурсів та розвитку адаптивних стратегій управління. Необхідність відновлення зруйнованої інфраструктури, інтеграція внутрішньо переміщених осіб, адаптація до нових безпекових умов потребують від громад самостійного пошуку рішень та ресурсів для подолання кризових ситуацій.

Глобалізаційні процеси та інтеграція України до європейського економічного простору також посилюють тиск на територіальні громади щодо самостійного забезпечення власної конкурентоспроможності. У відкритій економіці громади змушені конкурувати не лише між собою, але й з територіями інших країн за залучення інвестицій, туристів, кваліфікованих кадрів та інших

ресурсів розвитку. Децентралізація покладає на громади відповідальність за формування унікальних конкурентних переваг, розвиток інноваційного потенціалу та адаптацію до міжнародних стандартів без опори на централізовані програми підтримки. Крім того, євроінтеграційні процеси актуалізують необхідність самостійного приведення територіальними громадами стандартів розвитку до європейських норм. Це стосується як якості надання публічних послуг, так і системи управління, прозорості та підзвітності місцевої влади, рівня економічного розвитку та соціальних стандартів, що має забезпечуватися власними зусиллями громад без централізованої підтримки.

Таким чином, забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад в Україні є комплексним завданням, що потребує системного підходу та врахування множини факторів. Визначена актуальність проблематики конкурентоспроможності територіальних громад обумовлює необхідність поглибленого аналізу теоретичних концепцій та підходів до розуміння цього феномену. Багатоаспектність та складність категорії «конкурентоспроможність території» потребує систематизації наукових знань, критичного осмислення існуючих теоретичних моделей та концептуальних рамок, що дозволить сформулювати цілісне розуміння сутності та механізмів забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад.

Концепція конкурентоспроможності є центральною темою дискусій як для науковців, так і для політиків. Сучасна економічна наука має різноманітні теоретичні підходи до трактування конкурентоспроможності територій, які розвивалися в рамках різних наукових парадигм і шкіл. Від класичних теорій абсолютних та порівняльних переваг А. Сміта та Д. Рікардо до сучасних концепцій регіональної економіки, просторового розвитку та теорії «нової економічної географії» П. Кругмана, наукова думка пройшла складний еволюційний шлях у розумінні природи територіальної конкуренції та факторів конкурентоспроможності. При цьому, особливого значення набуває аналіз теоретичних концепцій в контексті специфіки українських реалій та особливостей функціонування територіальних громад в умовах воєнного стану

та післявоєнного відновлення. Адаптація загальнотеоретичних положень до конкретних соціально-економічних, політичних та культурних умов України потребує критичного переосмислення класичних підходів та розробки нових концептуальних рамок, що враховують унікальні характеристики вітчизняної системи місцевого самоврядування.

Класик економічної думки, А. Сміт, шотландський економіст XVIII ст., заклав фундаментальні основи розуміння конкурентоспроможності в економічній теорії. Його ідеї, викладені в праці «Дослідження про природу і причини багатства народів», 1776 р. [212], стали наріжним каменем класичної економічної думки і сформували базове розуміння того, як конкуренція впливає на економічну ефективність.

А. Сміт розглядав конкуренцію як природний регулятор економічних процесів. У конкурентному середовищі неефективні виробники змушені покращувати свою роботу або залишати ринок, поступаючись місцем компетентнішим учасникам. Цей процес природного відбору в економіці забезпечує оптимальне розподілення ресурсів та стимулює інновації.

Теорія абсолютних переваг А. Сміта стала основою для розуміння міжнародної конкурентоспроможності. Згідно з цією теорією, країни повинні спеціалізуватися на виробництві тих товарів, які вони можуть виготовляти з найменшими витратами порівняно з іншими країнами. Такий підхід дозволяє кожній нації максимально ефективно використовувати свої ресурси та отримувати вигоду від міжнародної торгівлі. Водночас, будь-яке штучне обмеження конкуренції призводить до неефективного розподілу ресурсів і зниження загального добробуту.

Відповідно, ідеї А. Сміта [212] про конкурентоспроможність мали революційний вплив на економічну думку та практику. Незважаючи на те, що деякі аспекти його теорії згодом були доповнені та переосмислені, основні принципи залишаються актуальними для розуміння сучасних конкурентних процесів [51]. Спадщина А. Сміта простежується в сучасних теоріях конкурентоспроможності, де його ідеї про спеціалізацію, ефективність та роль

ринкових механізмів продовжують формувати економічну політику та бізнес-стратегії по всьому світу.

Д. Рікардо, англійський економіст початку XIX ст., зробив революційний внесок у розуміння конкурентоспроможності, розвинувши ідеї А. Сміта. Його теоретичні розробки, викладені в праці «Принципи політичної економії та оподаткування» (1817) [206], стали основою сучасного розуміння міжнародної торгівлі та конкурентних переваг.

Найбільш значущим досягненням Д. Рікардо є теорія порівняльних переваг, яка кардинально змінила уявлення про основи міжнародної конкурентоспроможності. На відміну від теорії абсолютних переваг, він доводив, що країни можуть отримувати взаємну вигоду від торгівлі навіть тоді, коли одна з них має абсолютні переваги у виробництві всіх товарів. Ключовим є не абсолютна, а відносна ефективність виробництва. Особливу увагу Д. Рікардо приділяв ролі праці як основного фактора конкурентоспроможності: країни з продуктивнішою працею мають конкурентні переваги у відповідних галузях, що підкреслювало важливість розвитку людського потенціалу.

Крім того, Д. Рікардо [206] розробив теорію ренти, яка пояснювала вплив природних ресурсів на конкурентоспроможність. Володіння родючішими землями або багатшими природними ресурсами створює конкурентні переваги, але ці переваги мають тенденцію до зменшення в міру залучення менш продуктивних ресурсів.

Загалом згадана теорія демонструє, що конкурентні переваги не є статичними і можуть змінюватися під впливом технологічного прогресу, змін у відносній продуктивності праці та інших факторів, тому країни повинні постійно адаптуватися до нових умов та шукати нові джерела конкурентоспроможності.

Проте з еволюцією економічної думки до 1980-их рр. стало очевидним, що класичні теорії мають серйозні обмеження. М. Портер у своїй праці «Конкурентні переваги націй», 1990 р. [205] запропонував принципово новий підхід до розуміння конкурентоспроможності, що істотно відрізнявся від класичних теорій. Ключові відмінності включали перехід від статичності до

динаміки, зсув фокусу з країн на фірми, на створенні факторів виробництва замість природних ресурсів та розрізнення між базовими та розвиненими факторами виробництва.

Центральною концепцією роботи є модель «діаманта» національної конкурентоспроможності, яка визначає чотири основні детермінанти:

1. Факторні умови – наявність та якість факторів виробництва, включаючи людські ресурси, природні ресурси, знання, капітал та інфраструктуру. М. Портер стверджує, що економіка країни може створювати кваліфіковану робочу силу, технологічні інновації, інфраструктуру та капітал, і ці фактори переважають природно успадковані фактори, такі як земля та природні ресурси.

2. Умови попиту – характеристики внутрішнього попиту на продукцію або послуги галузі, включаючи розмір ринку, вимоги споживачів і темпи зростання.

3. Споріднені та підтримуючі галузі – наявність конкурентоспроможних галузей-постачальників і супутніх галузей.

4. Стратегія фірм, структура та суперництво – умови, які визначають створення, організацію та управління компаніями, а також природу внутрішнього суперництва.

М. Портер кардинально переосмислив традиційні підходи до конкурентоспроможності, зосередившись на динамічних процесах створення та підтримання конкурентних переваг через інновації. Ключовим постулатом теорії є твердження, що конкурентні переваги створюються локально через специфічну комбінацію факторів, що діють у межах певної території. Він наголошував на системному характері конкурентоспроможності, де кожен елемент «діаманта» взаємодіє з іншими, створюючи синергетичний ефект, що підсилює або послаблює загальну конкурентну позицію території.

Теорія М. Портера стала поворотним моментом у розумінні конкурентоспроможності завдяки інтеграції мікро- та макроекономічного аналізу, системному підходу, акценту на ролі інновацій та врахуванню

динамічних процесів. Вона стала основою для розробки національних стратегій конкурентоспроможності, інструментом аналізу галузевої конкурентоспроможності та концептуальною базою для кластерної політики.

Еволюція теорій від А. Сміта до М. Портера відображає глобальні зміни економіці: від сировинної до знаннєвої економіки, від простої спеціалізації до складних глобальних мереж вартості, від статичної ефективності до динамічної інноваційності. Цей перехід демонструє поступове ускладнення розуміння природи конкурентних переваг та їх джерел у сучасному світі.

З посиленням глобалізації теорія територіальної конкурентоспроможності, стає одним із основних предметів дискусії серед науковців та політиків [201]. Зокрема, П. Кругман у своїй знаменитій статті «Конкурентоспроможність: небезпечна одержимість» (1994 р.) [191] висловив фундаментальну критику концепції національної конкурентоспроможності М. Портера, стверджуючи, що країни не конкурують між собою так само, як корпорації. На відміну від фірм, які можуть збанкрутувати, країни не можуть «програти» в економічній конкуренції у традиційному розумінні. Він наголошує, що економічний успіх однієї країни не обов'язково означає невдачу для іншої, оскільки міжнародна торгівля може бути взаємовигідною для всіх учасників [192]. Автор підкреслює, що життєвий рівень країни визначається переважно внутрішньою продуктивністю, а не здатністю «перемагати» інші країни на світових ринках.

Хоча П. Кругман не повністю заперечує значення географічної концентрації економічної діяльності, він має інший підхід до цього питання порівняно з М. Портером. Його модель «центр-периферія» пояснює, як економічна діяльність природно концентрується в певних місцях через транспортні витрати та економії від масштабу, а не через свідомі конкурентні стратегії. Він пропонує зосередитися на підвищенні внутрішньої продуктивності через ефективне використання ресурсів всередині, технологічний прогрес як основу економічного зростання та інвестиції в людський капітал через освіту та навички. Він наголошує на принципах класичної торгівлі, де країни мають спеціалізуватися на тому, що вони роблять найкраще відносно, визнаючи, що

міжнародна торгівля може підвищити добробут усіх учасників, а глобальна спеціалізація підвищує загальну ефективність розподілу ресурсів.

Однак, незважаючи на критику, концепція територіальної конкурентоспроможності знайшла широке застосування як у дослідженнях, так і в політиці, а фокус дискусій змінився на те, яким характеристикам повинна відповідати конкурентоспроможність окремих територій.

Наприклад, Г. Брістов [170] наголошує, що політики схильні ототожнювати конкурентоспроможність із регіональним процвітанням і продуктивністю, проте її слід розглядати як частину ширшого дискурсу про регіональний розвиток. Глобальні та локальні сили діють одночасно, і тому конкурентоспроможність окремої території не можна просто вважати ендегенною, оскільки екзогенні зміни можуть радикально змінити її переваги/недоліки. Це також означає, що внутрішні та зовнішні виміри територіального розвитку потрібно розглядати разом, і між ними потрібно знайти баланс для підтримки життєздатних місцевих економічних систем [183].

У науковій літературі приділяється обмежена увага компонентам якості життя та добробуту [166], екологічній стійкості [196; 188]. Натомість багато досліджень спираються на визначення простої продуктивності праці, вимірювану як: валова додана вартість у розрахунку на працівника [181; 187; 207]; зростання зайнятості та валової доданої вартості; прибутковість тощо [168; 169; 204]. Також аналізується вплив різних рівнів периферійності, урбанізації та фізичної географії на територіальну конкурентоспроможність [183].

Дедалі частіше науковці визначають, що місцева доступність кваліфікованих та освічених працівників позитивно впливає на фірми в цих регіонах [165], так само як і технологічний [194], природний, інфраструктурний, соціальний та інституційний капітал [173-176]. Значний територіальний запас цих зовнішніх факторів спільно з ендегенними факторами, такими як підприємницька здатність місцевих стейкхолдерів [171] – визначають місцеву (регіональну) конкурентоспроможність.

Інтерес вітчизняних науковців до питання конкурентоспроможності територіальних громад почав формуватися наприкінці 1990-х років як відповідь на кардинальні зміни в системі державного управління та економічного розвитку України, адже перехід до ринкової економіки створив принципово нові умови функціонування територій, коли вони змушені були конкурувати за ресурси, інвестиції та населення, що раніше централізовано розподілялися державою. Це потребувало переосмислення ролі місцевого самоврядування та розробки нових підходів до оцінки ефективності діяльності територій.

Початковий етап наукових досліджень характеризувався адаптацією західних теорій регіонального розвитку до українських реалій, оскільки традиційні радянські підходи до управління територіями виявилися неефективними в умовах ринкової економіки, оскільки не враховували необхідність створення конкурентних переваг та залучення приватних інвестицій. Дослідники почали розглядати територію не просто як адміністративну одиницю, а як суб'єкт економічної діяльності, здатний формувати власну стратегію розвитку. При цьому більшість науковців зосереджувалися на питанні конкурентоспроможності регіонів.

І. Гладій та В. Чужиков [22; 159], розглядаючи регіони під призмою «нового регіоналізму» передбачали, що саме вони стають ключовим центрами конкуренції та можуть характеризуватися високим конкурентним статусом, внаслідок чого посилюється регіональна співпраця всередині окремих держав і транскордонних територій, що сприяє формуванню спільних конкурентних переваг, стратегій і програм розвитку. До того ж А. Мокій та Н. Федоришин [85; 86] вказують, що для багатьох регіонів України така співпраця є необхідною для ефективнішого використання наявного ресурсного потенціалу з метою стимулювання сталого зростання, зокрема за рахунок впровадження моделей регіонально-секторальної інтеграції.

Зважаючи на глобалізаційні процеси 2000-их років, всі більше науковців розглядали конкурентоспроможність регіону не лише в межах окремої держави, а й у світових масштабах. Зокрема А. Гальчинський, О. Власюк, І. Лукінов,

наголошували що, в умовах посилення глобалізації необхідно переглянути існуючі підходи до формування політики регіонального розвитку, що була б орієнтована на забезпечення сталого розвитку і підвищення конкурентоздатності регіонів [71].

Згідно з концепцією глобальної конкурентоспроможності регіонів, запропонованою вченими Інституту економіки промисловості НАН України, основними засобами підвищення регіональної конкурентоздатності є ефективне використання виробничих та інших керованих чинників, оптимізація властивостей пропонованих регіоном продуктів на ринку [3]. П. Беленький [49; 7], В. Геєць [21] та інші науковці, говорять про те що, належний рівень конкурентоспроможності регіону можна забезпечити за рахунок дієвості всього комплексу інфраструктури підприємницької діяльності (інвестиційно-інноваційного забезпечення, регіонального маркетингу, урахування екологічних чинників, підвищення якості управління).

З. Варналій [12] та І. Брикова [10] вважають, що для забезпечення регіональної конкурентоспроможності ключовим є ефективне використання традиційних і створення унікальних ресурсів локального розвитку. Розширюючи це твердження Д. Стеченко [142] вказує, що регіональний розвиток має спрямовуватися на стимулювання ефективності соціально-економічного розвитку регіонів, раціональне використання їх ресурсного потенціалу, забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності населення, вдосконалення територіальної організації суспільства, і, як результат, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності регіонів.

Проте, деякі науковці почали наголошувати на потребі виокремлення конкурентоспроможності окремих територіальних утворень. Так, І. Дегтярьова [30] розглядала конкурентоспроможності територій через можливість місцевої економіки та здатності соціальних і економічних суб'єктів формувати і використовувати місцеві конкурентні переваги. Тому важливими завданнями для органів місцевого самоврядування вбачається «сприяння розширенню соціальних і економічних контактів громади, ефективне використання наявних

ресурсів та адекватне реагування на зовнішні зміни, які іноді бувають настільки швидкими, що потребують негайного вирішення і вимагають таких якостей фахівців як гнучкість, інноваційність, ініціативність» [30, с. 9-10]. Причому особливо фокусувалися на питанні децентралізації влади та наділенню місцевого самоврядування більшими можливостями в управлінні розвитком громади та розпорядженням ресурсів.

Відповідно, принципово новий етап у дослідженні конкурентоспроможності територіальних громад розпочався з ініціюванням реформи децентралізації у 2014 р. Якщо раніше конкурентоспроможність розглядалася переважно на рівні регіонів, то тепер постала необхідність адаптації цього концепту до рівня територіальних громад як базових суб'єктів місцевого самоврядування.

Проблематика інструментів взаємодії влади та громади в Україні у контексті правових та економічних аспектів досліджувалась багатьма вченими. Важливо відмітити результати дослідження групи авторів: О. Шевченко, Ю. Гриньова, О. Гнатик, – де розкрито теоретико-методологічні засади трансформації та вдосконалення механізму модернізації системи публічного управління в умовах реформування, проаналізовано сучасні перспективи та особливості розвитку публічного управління та місцевого самоврядування, науково обґрунтовано рекомендації стосовно вдосконалення взаємодії влади та громади в Україні зі спрямуванням на досягнення цілей і реалізацію завдань на відповідних рівнях [161].

У дослідженні І. Лопушинського, І. Філіппова, Р. Плюща розкрито теоретико-прикладні аспекти розвитку територіальних громад України, обґрунтовано нові можливості для розвитку міського самоврядування у взаємодії з державним апаратом, що наближує їх до стандартів Європейського Союзу [70].

С. Липова у своїх працях висвітлює проблеми децентралізації державної влади в Україні, зокрема шляхи та напрями перспективного розвитку територіальних громад [68; 69].

В. Данкевич, О. Захаріна, А. Шевчук та О. Ловинюк дослідили прикладні та теоретичні засади стратегічного планування розвитку громади, навели перспективні орієнтири вдосконалення системи [27; 28].

О. Вовк презентує теоретико-правовий аналіз поняття правового регулювання та його основних напрямів у функціонуванні місцевого самоврядування, теоретичні аспекти поняття «територіальна громада» та її характерні особливості як політичного, соціального, економічного феномену [15; 16]. Л. Бенівська досліджує територіальні громади в економічній площині як суб'єкти регулювання соціально-економічного розвитку своїх територій [6].

Сучасний етап досліджень, що розпочався після завершення адміністративно-територіальної реформи у 2020 р., характеризується формуванням комплексного підходу до розуміння конкурентоспроможності територіальних громад та чинників, які її визначають.

А. Мельник [76, с. 24; 77] конкурентоспроможність територіальної громади пропонує розглядати на трьох рівнях:

1) конкурентоспроможність самої територіальної громади – здатність її економічної системи забезпечити соціально-економічну оптимальність при щонайменшому залученні зовнішніх ресурсів (насамперед ресурсів державного бюджету), бути стійкою до економічних і соціальних кризових явищ, досягати цілей на основі конкурентних переваг, забезпечувати економічну безпеку. Відповідно, територіальні громади мають мати: конкурентні переваги, самодостатність та забезпечувати економічну безпеку;

2) конкурентоспроможність територіальної громади в регіоні – здатність бути першою у певних аспектах господарської діяльності, досягати власних цілей та ефективно використовувати свій потенціал;

3) конкурентоспроможність територіальної громади на національному та зовнішньому ринках – здатність за певним видом діяльності займати певну нішу на ринку та бути у цій ній на найвищих конкурентних позиціях.

Авторка зазначає, що конкурентоспроможність базового адміністративно-територіального утворення зазвичай визначається такими факторами:

ресурсозабезпеченість; географічне положення; структура економіки, переважання аграрної, індустріальної чи рекреаційної спеціалізації; ступінь подрібненості (величина утворення); рівень комунікацій, розвитку транспортної, виробничої та іншої інфраструктури; соціальні умови життя; ступінь використання внутрішнього потенціалу і конкурентних переваг; сприятливі (несприятливі) умови для інвестування та підприємництва; якість менеджменту (наявність стратегії розвитку, ступінь використання інноваційних технологій управління економічним розвитком); рівень самодостатності (дотаційності) [76, с. 23-24].

На думку Б. Андрушків [2; с. 4]: «Конкурентоспроможність громади формується завдяки ефективному використанню та управлінню виробничого, фінансового, науково-технічного, інноваційно-інвестиційного, майнового, кадрового потенціалу. Тому формування територіальної громади повинне перш за все базуватися на принципах рівномірного розподілу, щоб заздалегідь виключити можливість створення неефективних, неспроможних об'єднань територіальних громад, які не зможуть забезпечити розвиток адміністративно-територіального утворення».

Подібне визначення наводять С. Співак, Т. Корольок, О. Мазуренок і вказують, що конкурентоспроможність територіальних громад формується завдяки ефективному використанню та управлінню потенціалів, зазначеним попередніми авторами. Таким чином, «конкурентоспроможною територіальною громадою є така громада, у якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для самостійного забезпечення соціально-економічного розвитку як у короткотерміновій, так і в довготерміновій перспективі» [137, с. 24-25].

Говорячи про конкурентоспроможність територіальних громад, заслуговує на увагу підхід О. Подзізея [112, с. 36], який зазначає: «...не варто відокремлювати її від конкурентоспроможності регіону, в якому вона розташовується. Адже рівень соціально-економічного та виробничо-промислового розвитку регіонів України досить різний, що накладає відбиток на

специфіку умов в яких і сформовані ТГ. І, відповідно, рівень регіональної економічної конкурентоспроможності областей відбивається на рівні конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад, що, у свою чергу, визначає і різні можливості громад, розташованих у різних регіонах по залученню ресурсів для забезпечення ефективності власного розвитку та функціонування». При цьому автор надає поняття конкурентоспроможності територіальної громади як комплексного підходу по формуванню системи позитивних факторів регіонального розвитку місцевого самоврядування, що включає в себе ряд ключових елементів, зокрема: економічний потенціал громади; рівень технологічного розвитку території; доступ до інвестиційних ресурсів; наявність природних ресурсів, включаючи рекреаційні; наявність інноваційної складової в плані розвитку територіальних громад [110; 111; 112, с. 38; 163].

Таким чином, формування наукового інтересу до конкурентоспроможності територіальних громад у вітчизняній науці відбувалося еволюційно, відображаючи трансформації в системі публічного управління та суспільно-економічному розвитку України: від початкової адаптації зарубіжних концепцій до розробки власних теоретичних підходів та практичних інструментів. Разом із тим, єдиного підходу серед дослідників щодо трактування поняття «конкурентоспроможність територіальної громади» та особливостей її забезпечення досі не сформовано, адже конкурентоспроможність територіальної одиниці (регіон, громада, район, місто тощо) становить комплексну багаторівневу характеристику спроможності території ефективно використовувати наявні ресурси, створювати сприятливе середовище для розвитку бізнесу, забезпечувати високу якість життя населення та протистояти зовнішнім викликам у порівнянні з іншими територіальними одиницями.

Зважаючи на це, вбачаємо за доцільне сформулювати власне авторське визначення конкурентоспроможності територіальної громади. Насамперед, вважаємо, що територіальну громаду слід розглядати відповідно до визначення, вказаного у Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних

громад» від 05.02.2015 № 157-VIII [83], – «об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, – селищною, центром якої визначено село, – сільською». Беручи до уваги це, вважаємо, що «конкурентоспроможність територіальної громади» – це динамічна системна здатність територіальної громади як самоорганізованої соціально-економічної системи генерувати, акумулювати та трансформувати внутрішні й зовнішні ресурси в стійкі конкурентні переваги через синергетичну взаємодію ендегенних потенціалів (природно-ресурсного, соціально-економічного, інфраструктурного, інституційного та людського капіталу) та екзогенних можливостей (міжтериторіальної кооперації, інвестиційних потоків, трансферу технологій та інновацій), забезпечуючи при цьому збалансований сталий розвиток території, підвищення якості життя населення, економічну самодостатність та адаптивну резилієнтність щодо викликів у процесі конкурентної взаємодії з іншими територіальними утвореннями на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Відповідно до запропонованого визначення, система забезпечення конкурентоспроможності територіальної громади базується на взаємопов'язаних ключових елементах та чинниках, які формують багаторівневу архітектуру конкурентних переваг.

Ендегенний потенціал є фундаментальною основою конкурентоспроможності, яка включає п'ять взаємопов'язаних компонентів:

- *Природно-ресурсний капітал* включає не тільки традиційні природні ресурси, але й екологічний потенціал території, рекреаційні можливості, агрокліматичні умови, біорізноманіття та здатність до відновлення природних систем. Важливим є збалансоване використання ресурсів із забезпеченням екологічної стійкості.

- *Соціально-економічний капітал* характеризується структурною диверсифікованістю місцевої економіки, демографічним становищем, зайнятістю, наявністю конкурентоспроможних підприємств, розвиненістю

малого та середнього бізнесу, фінансовою стійкістю бюджету громади, інвестиційною привабливістю території та здатністю генерувати додану вартість. Ключовим є забезпечення економічної самодостатності через розвиток власної дохідної бази.

- *Інфраструктурний капітал* охоплює транспортну доступність, телекомунікаційні мережі, інженерну інфраструктуру, соціальні об'єкти, інноваційну інфраструктуру та цифрові платформи управління. Сучасна інфраструктура має забезпечувати не лише базові потреби, але й створювати умови для розвитку високотехнологічних видів діяльності.

- *Інституційний капітал* визначається ефективністю системи місцевого самоврядування, якістю управлінських рішень, рівнем довіри між владою та громадою, розвиненістю громадянського суспільства, наявністю стратегічного планування та здатністю до міжсекторального партнерства.

- *Людський капітал* охоплює не лише кількісні характеристики населення, але й якісні параметри: рівень освіти, професійні компетенції, інноваційний потенціал, підприємницьку активність, соціальну згуртованість та адаптивність до змін. Особливого значення набуває здатність місцевих кадрів до самонавчання, креативність та готовність до впровадження інновацій.

Екзогенні можливості представляють зовнішні фактори, які територіальна громада може використовувати для посилення власних конкурентних позицій:

- *Міжтериторіальна кооперація* включає формування горизонтальних зв'язків з іншими громадами, участь у міжмуніципальних проєктах, створення спільних підприємств і сервісів, обмін досвідом та кращими практиками, розвиток транскордонного співробітництва. Така кооперація дозволяє досягати синергетичного ефекту та долати обмеженість ресурсів окремої громади.

- *Інвестиційні потоки* охоплюють залучення як приватних, так і публічних інвестицій, участь у державних і міжнародних програмах розвитку, грантове фінансування, краудфандингові ініціативи, інвестиції діаспори. Критичним є створення сприятливого інвестиційного клімату та здатність ефективно презентувати інвестиційні можливості території.

- *Трансфер технологій та інновацій* передбачає адаптацію та впровадження інноваційних технологій, участь у науково-технічних мережах, співпрацю з дослідницькими установами, цифровізацію управлінських процесів та публічних послуг, розвиток стартап-екосистеми.

Відповідно до цього можна виокремити внутрішні та зовнішні чинники, які впливають на забезпечення конкурентоспроможності територіальної громади (табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Внутрішні та зовнішні чинники конкурентоспроможності територіальної громади

Група чинників	Чинник	Характеристика
1	2	3
<i>Внутрішні чинники</i>		
Природно-ресурсний капітал	Природні ресурси	Корисні копалини, водні ресурси, родючість ґрунтів
	Екологічний стан	Якість довкілля, рівень забруднення, заповідні території
	Рекреаційний потенціал	Туристичні об'єкти, природні пам'ятки, культурна спадщина
	Агрокліматичні умови	Кліматичні характеристики, придатність для сільського господарства
Соціально-економічний капітал	Структура економіки	Галузева диверсифікованість, розвиток переробних галузей
	Зайнятість населення	Часка зайнятого населення серед осіб працездатного віку
	Фінансова стійкість	Дохідна база бюджету, рівень дотаційності, боргове навантаження
	Продуктивність	Валова додана вартість на зайнятого, рентабельність підприємств
	Інвестиційна активність	Обсяг капітальних інвестицій, реалізація інвестиційних проєктів
Інфраструктурний капітал	Транспортна інфраструктура	Щільність та якість доріг, транспортна доступність
	Інженерна інфраструктура	Водопостачання, каналізація, газифікація, електропостачання
	Цифрова інфраструктура	Інтернет-покриття, цифровізація послуг, ІКТ-інфраструктура
	Соціальна інфраструктура	Освітні, медичні, культурні заклади, спортивні об'єкти
Інституційний капітал	Якість управління	Ефективність місцевого самоврядування, прозорість, підзвітність
	Стратегічне планування	Наявність стратегії розвитку, система цілепокладання та моніторингу
	Правове середовище	Якість місцевого регулювання, захист прав власності
	Міжсекторальна взаємодія	Партнерство влади, бізнесу та громадських організацій

продовження таблиці 1.1

1	2	3
Людський капітал	Демографічний потенціал	Чисельність, вікова структура, міграційний баланс населення
	Освітньо-кваліфікаційний рівень	Рівень освіти, професійні компетенції, функціональна грамотність
	Підприємницька активність	Кількість суб'єктів господарювання, інноваційна активність бізнесу
	Соціальна згуртованість	Рівень довіри, участь у громадських організаціях, волонтерство
<i>Зовнішні чинники</i>		
Державна політика	Регіональна політика	Програми регіонального розвитку, державні інвестиції
	Нормативно-правове регулювання	Законодавство про місцеве самоврядування, децентралізація
	Фіскальна політика	Податкові пільги, міжбюджетні трансферти, субвенції
	Галузеві програми	Підтримка сільського господарства, промисловості, туризму
Регіональне середовище	Економічний розвиток регіону	Загальний рівень розвитку області, промислові центри
	Інфраструктурна забезпеченість	Регіональна транспортна та логістична інфраструктура
	Освітньо-наукова база	Вищі навчальні заклади, дослідницькі установи регіону
	Фінансові установи	Доступність банківських послуг, мікрофінансування
Міжтериторіальна кооперація	Горизонтальне співробітництво	Співпраця з іншими громадами, міжмуніципальні проекти
	Мережева участь	Членство в асоціаціях, професійних об'єднаннях
	Агломераційні ефекти	Близькість до великих міст, урбанізаційні процеси
Зовнішні інвестиції	Іноземні інвестиції	Прямі іноземні інвестиції, міжнародні корпорації
	Грантове фінансування	Міжнародні донори, фонди розвитку
	Кредитні ресурси	Доступ до банківського кредитування, міжнародні кредити
Глобальні тренди	Технологічний прогрес	Цифровізація, автоматизація, Industry 4.0
	Екологічні виклики	Зміна клімату, вимоги сталого розвитку, зелена економіка
	Соціально-демографічні зміни	Урбанізація, старіння населення, трудова міграція
	Економічна кон'юнктура	Світові ціни на сировину, торговельні війни, кризи
Геополітичні фактори	Безпекова ситуація	Політична стабільність, воєнні конфлікти
	Інтеграційні процеси	Євроінтеграція, участь у міжнародних організаціях
	Транскордонне співробітництво	Прикордонні програми ЄС, міжнародні економічні зв'язки з сусідніми країнами

Джерело: сформовано автором.

Цільовим завданням пошуку та розпорядження наявними чинниками з урахуванням наявного рівня конкурентних переваг територіальної громади є досягнення системних характеристик забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, які включають кілька критично важливих аспектів:

- *Збалансований сталий розвиток* передбачає гармонійну інтеграцію економічного зростання, соціального прогресу та екологічної відповідальності, що забезпечує довгострокову життєздатність території.

- *Підвищення якості життя населення* охоплює доступність та якість публічних послуг, можливості для самореалізації, безпечне середовище проживання, культурно-освітні можливості, рекреаційну інфраструктуру.

- *Економічна самодостатність* характеризується здатністю громади фінансувати власний розвиток переважно за рахунок внутрішніх джерел, мінімізуючи залежність від зовнішніх трансфертів.

- *Адаптивна резилієнтність* включає здатність швидко реагувати на зовнішні шоки, трансформувати виклики в можливості, підтримувати стабільність базових функцій в умовах невизначеності, навчатися на основі попереднього досвіду та будувати стратегії превентивного реагування на потенційні ризики.

Багаторівнева конкурентна взаємодія реалізується через позиціонування громади на різних просторових масштабах: на локальному рівні через конкуренцію за населення, бізнес та інвестиції з сусідніми громадами; на регіональному рівні через участь у формуванні регіональних стратегій розвитку та міжрегіональних проєктах; на національному рівні через представлення інтересів у загальнодержавних програмах та ініціативах; на міжнародному рівні через участь у транскордонній співпраці, європейських мережах громад і глобальних ініціативах розвитку. Успішне позиціонування на кожному рівні вимагає специфічних компетенцій і стратегічних підходів, але водночас створює мультиплікативний ефект для підвищення конкурентоспроможності території.

Відповідно, конкурентоспроможність громад можна аналізувати за двома векторами розвитку: вертикальному та горизонтальному. По-вертикалі

конкурентоспроможність на регіональному рівні визначається здатністю ефективно використовувати власний потенціал та ресурси, бути на перших місцях в соціально-економічному розвитку регіону. На національному та зовнішньому ринку, за певним видом діяльності успішно конкурувати з іншими громадами. По горизонтальному – здатність громади використовуючи власні соціально-економічні можливості, стати самодостатньою при мінімальному залученні зовнішніх ресурсів, зокрема коштів державного бюджету, шляхом зменшення витрат енергоресурсів, покращення якості житлово-комунальних послуг, створення нових робочих місць, підтримці малого та середнього бізнесу, підготовці кадрів та залученню сторонніх спеціалістів, ефективного використання земельних та природних ресурсів.

Більше того, досягнення системних характеристик конкурентоспроможності територіальної громади визначається ефективністю організаційно-економічного механізму забезпечення її конкурентоспроможності, який представляє собою систему взаємопов'язаних інструментів, процедур та інституційних рішень, спрямованих на мобілізацію внутрішніх ресурсів, використання зовнішніх можливостей та створення стійких конкурентних переваг території. Проте у реалізації вказаного механізму, ключову роль відіграє оцінювання конкурентоспроможності територіальної громади, оскільки дозволяє визначити роль і вагомість кожного з ендогенних факторів та наявних потенціалів громади. Воно забезпечує об'єктивну основу для прийняття управлінських рішень щодо напрямів інвестування коштів, пріоритетів соціально-економічного розвитку та формування ефективної місцевої політики. Крім того, результати такого аналізу є важливим інструментом для залучення інвесторів, отримання грантів та субсидій, а також для позиціонування громади на регіональному та національному рівнях. Регулярний моніторинг конкурентоспроможності дозволяє відстежувати динаміку розвитку територіальної громади та своєчасно коригувати стратегічні плани відповідно до змін зовнішнього середовища.

Відповідно до окреслених складових, систему забезпечення конкурентоспроможності територіальної громади представлено на рис. 1.1.

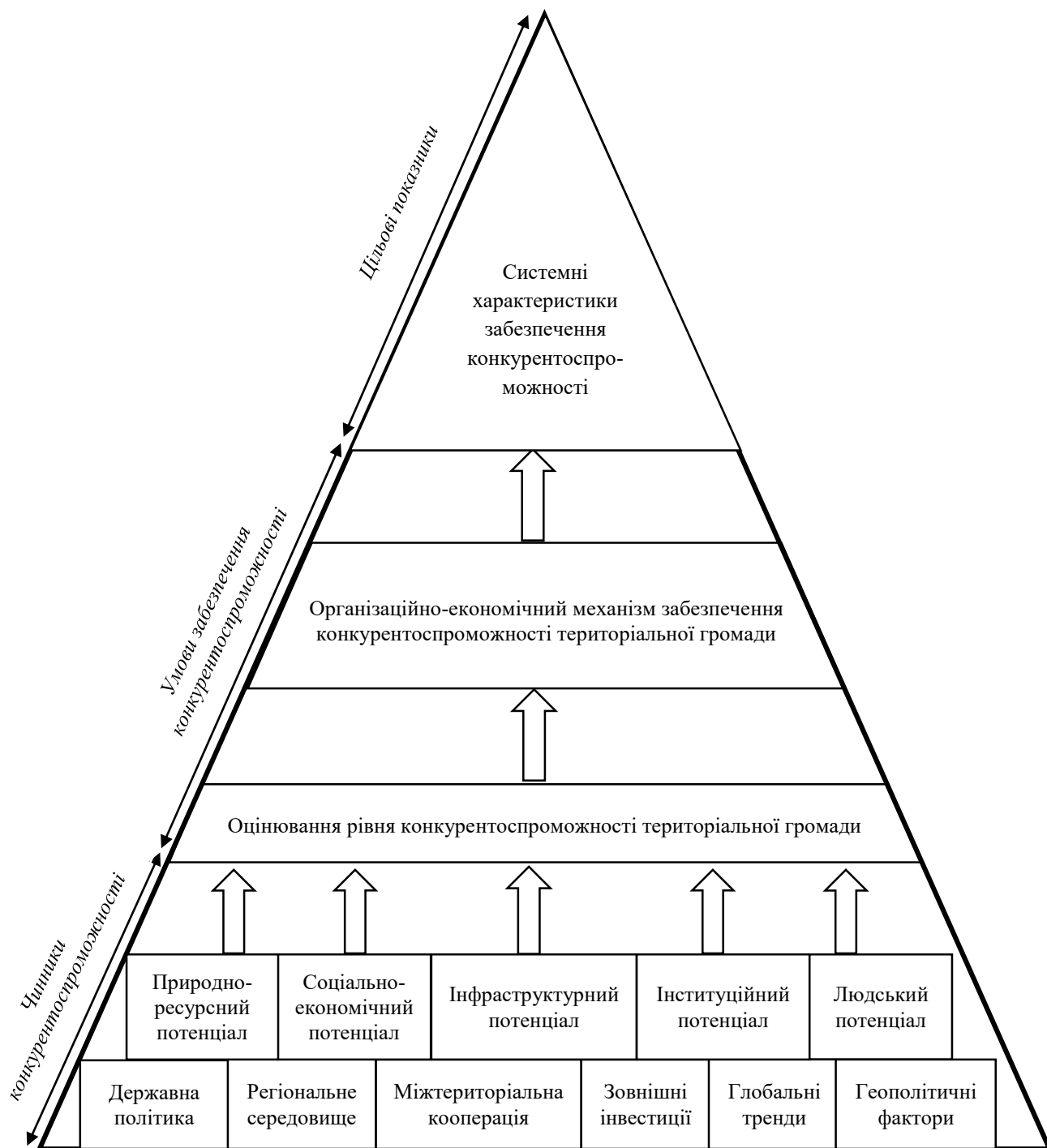

Рисунок 1.1 – Система забезпечення конкурентоспроможності територіальної громади

Джерело: сформовано автором.

Система забезпечення конкурентоспроможності територіальної громади передбачає не лише створення сприятливих умов для ведення бізнесу та

залучення інвестицій, але й формування якісного людського капіталу, розбудову сучасної інфраструктури, впровадження інноваційних технологій у сферу управління та надання публічних послуг. Конкурентоспроможність досягається через ефективну взаємодію органів місцевого самоврядування, бізнес-структур та громадянського суспільства, що створює синергетичний ефект і забезпечує стійкий розвиток території.

Результативність заходів щодо підвищення конкурентоспроможності безпосередньо впливає на якість життя мешканців громади, її економічну стабільність та здатність адаптуватися до викликів сучасності. Конкурентоспроможна територіальна громада здатна ефективно використовувати власні та залучати зовнішні ресурси, створювати нові робочі місця та забезпечувати високий рівень соціальних стандартів. У довгостроковій перспективі це сприяє закріпленню населення на території, особливо молоді, та формує позитивний імідж громади як привабливого місця для життя, роботи та ведення бізнесу.

Таким чином, конкурентоспроможність територіальної громади – це складне багаторівневе явище, що поєднує глобальні теоретичні концепції з національними особливостями розвитку. Інтеграція класичних теорій конкурентних переваг, європейської концепції територіальної згуртованості та сучасних підходів до територіального капіталу створює методологічну основу для розуміння та оцінювання конкурентоспроможності українських територіальних громад.

1.2. Інституційно-нормативні та організаційно-економічні засади забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад

Територіальні громади як базові суб'єкти місцевого самоврядування відіграють фундаментальну роль у забезпеченні сталого розвитку держави та підвищенні якості життя громадян. У сучасних умовах децентралізації влади та реформування системи публічного управління, державна політика розвитку

територіальних громад набуває особливого значення як інструмент зміцнення демократичних засад суспільства та ефективного використання місцевого потенціалу [210].

Трансформаційні процеси, що відбуваються в Україні, зокрема реформа децентралізації, кардинально змінили підходи до організації влади на місцевому рівні та розподілу повноважень між центральними і місцевими органами управління. Створення територіальних громад та передача їм значної частини функцій і ресурсів поставило перед державою завдання формування комплексної політики підтримки їх розвитку [5, с. 74; 161; 65, с. 179]. У цьому контексті важливо проаналізувати сучасний стан, основні принципи, інструменти та виклики державної політики розвитку територіальних громад, а також визначити пріоритетні напрямки її вдосконалення.

Державна політика розвитку територій, зокрема регіонів формується з моменту здобуття незалежності України. Так законодавство, сформоване в Україні упродовж 1991-2013 рр., мало створити цілісну і взаємоузгоджену систему регіонального державного управління, зокрема дати перелік стратегічних та планувальних документів у сфері регіонального розвитку, визначити інститути, які формують і реалізують державну регіональну політику і проекти регіонального розвитку, а також визначити і закріпити джерела фінансування регіонального розвитку [4, с. 4; 42].

Принципи державного регулювання розвитку територій з позицій адміністративно-правових гарантій закріплені в Конституції України, де зазначено, що територіальний устрій України ґрунтується на принципах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації в здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій [56].

Універсальне законодавство у сфері державного регулювання розвитку окремих територій включає законодавчі акти, в яких в загальному вигляді визначаються принципи державної регіональної політики. Це закони України

про органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування: «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) [124]; «Про місцеві державні адміністрації» (1999 р.) [125].

Проте основи управління у цій сфері зосереджувалися на регіональному рівні та були закладені в спеціалізованих правових актах: Указі Президента України №341/2001 «Про концепцію державної регіональної політики» від 25 травня 2001 р. [123]. Цей указ, незважаючи на свій концептуальний характер, став стимулом для створення державного управлінського механізму впливу на розвиток регіонів. Відповідно до цього було прийнято низку нормативних документів, що визначали основи реалізації положень Концепції, на кшталт: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2001 р. №437-р «Про заходи щодо реалізації концепції державної регіональної політики» [122], яким затверджено план реалізації концепції; постанов уряду від 24 червня 2006 р. №860 «Про затвердження порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського (в Автономній Республіці Крим) і обласного значення для визнання територій депресивними» [120] і від 23 травня 2007 р. №751 «Про затвердження порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди» [121].

Вагомим для регулювання регіонального розвитку стало прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» №2850-IV від 8 вересня 2005 р. [128], на основі якого було розроблено першу Державну стратегію регіонального розвитку, затверджену Постановою Уряду від 21 липня 2006 р. №1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» [111]. Цими актами було закладено інституційно-правові засади формування регіональних стратегій розвитку та угод між центральним органом виконавчої влади країни та регіонами в особі обласних рад.

Крім того, було прийнято й інші спеціалізовані нормативно-правові акти, які повністю або частково сприяли державній політиці регіонального розвитку:

1) Закон України «Про транскордонне співробітництво» (2004 р.) [130], який регулює правові, економічні та організаційні основи транскордонного співробітництва;

2) Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.) [128], в якому визначено комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому;

3) державні стратегії регіонального розвитку України та державні програми розвитку транскордонного співробітництва;

4) бюджетне законодавство, що регулює не тільки питання формування і виконання державного і місцевих бюджетів, а й способи фінансування регіонального розвитку.

Фундаментальним кроком інституалізації державного стратегування регіонального розвитку стало прийняття у 2015 р. Закону №156-VIII «Про засади державної регіональної політики», а також затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. [117; 119]. При цьому ЗУ «Про засади державної регіональної політики» №156-VIII від 5 лютого 2015 р. [117], фактично став рамковим законом із формування та реалізації державної політики територіального розвитку в Україні, адже у ньому визначено суть й основні положення механізму державного стратегічного управління розвитком регіонів в Україні.

Проте, розпочатий у 2014 р. процес децентралізації супроводжувався прийняттям: Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.) [129], Законів України «Про співробітництво територіальних громад» (2014 р.) [127], «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.) [116] та змін до Бюджетного і Податкового кодексів – щодо фінансової децентралізації. Втім основна частина положень цих актів та Закону України «Про засади державної регіональної політики» не були

узгоджені між собою, незважаючи на те, що визначальним стратегічним напрямом, що спонукає функціонування територіальних громад України, виступає активізація підприємницької активності та економічне зростання на основі об'єднання економічних, соціальних та екологічних інтересів громади з максимально ефективним залученням ресурсного потенціалу та використанням сучасних розумних технологій з метою підвищення якості та рівня життя населення. Як наслідок, не відбулося реальної конвертації нових можливостей для розвитку територіальних громад та регіонів у кращу якість життя людини незалежно від місця її проживання, а також немає якісних змін у зміцненні партнерських відносин між регіонами, зменшенні міжрегіональної та внутрішньо регіональної диспропорції за показниками економічного розвитку та якості життя людей [44; 118].

Такий стан активізував потребу регіонального розвитку, відповідно до чого було сформовано Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки, прийняту Постановою Кабінет Міністрів України №695 від 5 серпня 2020 р. Це – основний планувальний документ для реалізації секторальних стратегій розвитку, координації державної політики у різних сферах, досягнення ефективності використання державних ресурсів у територіальних громадах та регіонах в інтересах людини, єдності держави, сталого розвитку історичних населених місць та збереження традиційного характеру історичного середовища, збереження навколишнього природного середовища та сталого використання природних ресурсів для нинішнього та майбутніх поколінь українців [118].

Стратегія передбачає, що нова політика регіонального розвитку ґрунтується на врахуванні під час стратегічного та просторового планування ключових викликів, які впливають на людину, інфраструктуру, економіку та навколишнє природне середовище, а також включатиме побудову культури партнерства та співробітництва, орієнтованої на взаємодію громадян та публічних інституцій щодо розвитку. Для цього запроваджено нові підходи до державної регіональної політики у новому плановому періоді, насамперед: перехід до територіально спрямованої політики розвитку на основі

стимулювання використання власного потенціалу територій, надання підтримки окремим територіям, що характеризуються особливими проблемами соціально-економічного розвитку, високим історико-культурним потенціалом, екологічними умовами та потребами охорони навколишнього природного середовища [118]. Досягнення цих пріоритетів мало забезпечуватися низкою стратегічних та оперативних цілей, які спрямовані на: формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному, безпековому та просторовому вимірах; підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів; розбудова ефективного багаторівневого врядування.

Проте, з початком реформи децентралізації, сучасний розвиток будь-якої країни усе більше знаходиться під впливом територіальної економічної концентрації, а соціально-економічне становище країни залежить від того, наскільки забезпечуються можливості зростання на територіях регіонального та місцевого рівня. З огляду на це, державні органи влади вимушені здійснювати трансферт своїх повноважень у різноманітних формах місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, іншим суб'єктам суспільних процесів (підприємницькому сектору, недержавним організаціям, об'єднанням громадян), здійснюючи процес децентралізації [32; 136; 220].

Відповідно, реалізація соціально-економічного розвитку України пов'язана зі впровадженням активної державної, регіональної політики стимулювання економічного зростання з чітким розподілом у цьому процесі функцій державного управління між центральними органами влади та місцевим самоврядуванням, які є основними засобами реалізації влади народу, як це зазначено у ст. 5 Конституції України [56].

Склад і структура регіональних органів державного управління та місцевого самоврядування регулюються Конституцією України, законами України «Про органи центральної влади», «Про Президента України», «Про Регламент Верховної Ради України», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації» та іншими документами.

На регіональному та місцевому рівнях адміністративно-територіальна організація публічної влади в Україні передбачає наявність двох ключових суб'єктів системи публічної влади: 1) держави в особі органів виконавчої влади відповідних рівнів та 2) місцевого самоврядування, що представляє інтереси відповідної територіальної громади як безпосередньо, так і через уповноважені органи місцевого самоврядування [5].

До системи органів державного управління входять: глава держави, органи законодавчої, виконавчої та судової влади, силові органи. Основне їх завдання полягає у збереженні державного суверенітету, тобто верховенства, самостійності державної влади в межах країни, її незалежності, рівноправності у міжнародних відносинах [65, с. 158].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [124] до елементів системи місцевого самоврядування відносяться:

- 1) територіальна громада;
- 2) сільська, селищна, міська рада;
- 3) сільський, селищний, міський голова;
- 4) виконавчі органи сільської, селищної, міської ради, староста;
- 5) районні в місті ради, що створюються в містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради;
- 6) районні та обласні ради, що репрезентують спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст;
- 7) органи самоорганізації населення.

Публічні владні повноваження органів місцевого самоврядування не поширюються на всю територію держави, а також місцеве самоврядування не може незалежно діяти в міжнародних відносинах [13; 59]. Крім того, місцеве самоврядування характеризується деякими особливостями: джерелом влади є народ, а носієм — територіальна громада; його владні повноваження розповсюджуються лише на територію адміністративно-територіальних одиниць; органи діють від імені територіальної громади, а не народу чи держави; матеріально-фінансову базу її органів складають комунальна (муніципальна)

власність і місцевий (муніципальний) бюджет; у системі органів місцевого самоврядування відсутня жорстка ієрархія та підпорядкованість [65, с. 159].

В умовах демократизації влади та процесів децентралізації в Україні дедалі більше функцій державного управління переходять до повноважень місцевого самоврядування [25]. Будучи формою народовладдя (впливає зі ст. 5 Конституції України), місцеве самоврядування стає вагомим засобом оптимізації державного управління, забезпечуючи можливість самостійного функціонування, без втручання органів державної влади, спираючись на самоорганізацію і самофінансування. Так реалізується право і реальна здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину державних справ і управляти ними, діючи в рамках закону, під свою відповідальність і в інтересах місцевого населення [40; 162]. Причому саме ефективність діяльності органів місцевого самоврядування визначається їхніми повноваженнями та суттєво впливає на суспільні відносини, насамперед на зростання добробуту населення, яке проживає на відповідній території, що і є головною метою діяльності органів місцевого самоврядування.

У загальному вигляді ст. 143 Конституції України визначає найважливіші питання, віднесені до відання місцевого самоврядування та передбачає, що територіальні громади села, селища, міста:

- безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності;
- затверджують програми соціально-економічного та культурного розвитку і контролюють їх виконання;
- затверджують бюджети відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контролюють їх виконання;
- встановлюють місцеві податки і збори відповідно до закону;
- забезпечують проведення місцевих референдумів та реалізацію їх результатів;
- утворюють, реорганізують та ліквідовують комунальні підприємства, організації і установи, а також здійснюють контроль за їх діяльністю;

- вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції [56].

Деталізуються та конкретизуються повноваження місцевого самоврядування в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні», в галузевому законодавстві та в інших правових актах. Переважна більшість повноважень місцевого самоврядування здійснюється через представницькі органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи. При цьому Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» згідно з принципом розподілу повноважень окремо визначає компетенцію представницьких органів місцевого самоврядування – сільських, селищних, міських рад, їх виконавчих органів та сільського, селищного, міського голови [106, с. 33].

Відповідно до встановлених чинними нормативно-правовими актами завдань та повноважень місцевого самоврядування, його функції (основні напрями і види діяльності) є багатоманітними і різняться за своїм призначенням, юридичними властивостями, формами і суб'єктами реалізації та іншими властивостями. Класифікація функцій місцевого самоврядування представлена у таблиці 1.2, проте основними з них, спрямованими на розвиток територіальних громад, вважаємо нормотворчу й установчу функції, а також планування та контролю. Завдяки цьому, відповідно, здійснюється конкретні кроки щодо забезпечення комплексного розвитку територій; управління комунальною власністю, фінансовими засобами місцевого самоврядування; налагодження міжрегіонального, міжнародного співробітництва та державно-приватного партнерства, у рамках яких досягається соціально-економічне піднесення окремих територій.

Нормотворча функція органів місцевого самоврядування передбачає правове регулювання комунальних відносин в межах своїх повноважень (порядок управління і розпорядження комунальною власністю, місцевими фінансами, регулювання земельних відносин, будівництва, використання природних об'єктів місцевого значення тощо), розробку і прийняття статуту

територіальної громади, регламенту ради, прийняття низки нормативних актів локального характеру.

Виконуючи установчу функцію, представницькі органи місцевого самоврядування вирішують питання щодо визначення відповідно до закону кількісного складу ради, внутрішньої структури і персонального складу комісій ради, її виконавчих органів, апарату ради та її виконавчих органів, забезпечуючи таким чином повну організаційну самостійність місцевого самоврядування.

Таблиця 1.2 – Класифікація специфічних функцій місцевого самоврядування в контексті забезпечення розвитку територіальних громад

№ з/п	Класифікаційна ознака	Типи функцій
1.	Форма діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - нормотворча; - установча; - планування; - контрольна; - правоохоронна.
2.	Сфера діяльності	<ul style="list-style-type: none"> - бюджетно-фінансова; - соціальна; - економічна; - матеріально-технічна; - облікова; - дозвільно-реєстраційна; - інформаційна; - політична; - культурна.
3.	Суб'єкт реалізації	<ul style="list-style-type: none"> - територіальних громад; - місцевих рад; - виконавчих органів; - сільських, селищних і міських голів; - органів самоорганізації населення.
4.	Інтереси місцевого населення	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення участі населення у вирішенні питань місцевого значення; - захист інтересів і прав місцевого самоврядування, гарантованих Конституцією України; - управління комунальною власністю, фінансовими засобами місцевого самоврядування; - забезпечення комплексного розвитку територій; - забезпечення потреб населення в соціально-культурних, комунально-побутових, транспортних та інших життєво необхідних послугах; - розвитку охорони здоров'я, освіти, культури і спорту; - захист довкілля; - сприяння оборонній діяльності держави; - регулювання земельних відносин; - охорона громадського порядку; - налагодження міжрегіонального, міжнародного співробітництва та державно-приватного партнерства.

Джерело: складено автором.

Установчий характер мають також повноваження вказаних суб'єктів щодо створення у разі необхідності органів і служб для забезпечення здійснення з іншими суб'єктами комунальної власності спільних проектів або спільного фінансування комунальних підприємств, установ та організацій, визначення повноважень цих органів, а також вирішення відповідно до законодавства питань про створення підприємствами комунальної власності спільних підприємств, у тому числі з іноземними інвестиціями [133, с. 21].

Функція планування допомагає визначити мету та цілі розвитку території, ураховуючи наявні ресурси та місцевий потенціал, сформулювати стратегії, програми розвитку, підвищити ефективність управління соціально-економічними, культурними, екологічними процесами, забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем місцевого значення та стимулювання інноваційно-технологічного процесу в межах території.

Контрольна функція органів місцевого самоврядування включає:

- здійснення представницькими органами місцевого самоврядування численних контрольних заходів щодо перевірки діяльності посадових осіб, виконавчих органів місцевого самоврядування і депутатів;
- контроль охорони громадського порядку на відповідній території;
- взаємного контролю радами, посадовими особами і виконавчими органами місцевого самоврядування за дотриманням правових актів органів місцевого самоврядування, участь у контролі за дотриманням законодавства на території громади;
- щоквартальний контроль за перебігом і результатами виконання бюджету, а також програм соціально-економічного, культурного, інноваційного розвитку тощо;

Крім контрольних самоврядних повноважень органів місцевого самоврядування, можна виділити делеговані повноваження контрольного характеру, які реалізуються виконавчими органами місцевого самоврядування:

- здійснення відповідно до законодавства контролю за належною експлуатацією та організацією обслуговування населення підприємствами

житлово-комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, транспорту, зв'язку, за технічним станом, використанням та утриманням інших об'єктів нерухомого майна усіх форм власності;

- здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів;

- здійснення контролю за станом квартирної обліку та дотриманням житлового законодавства на підприємствах, в установах та організаціях, розташованих на відповідній території, незалежно від форм власності;

- здійснення контролю за забезпеченням соціального захисту працівників, зайнятих на роботах із шкідливими умовами праці на підприємствах, в установах та організаціях, а також за якістю проведення атестації робочих місць, за умовами праці та надання працівникам відповідно до законодавства пільг та компенсацій за роботу в шкідливих умовах;

- здійснення контролю за дотриманням земельного та природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного та місцевого значення, відтворенням лісів;

- здійснення в установленому порядку державного контролю за дотриманням законодавства, затвердженої містобудівної документації при плануванні та забудові відповідних територій; зупинення у випадках, передбачених законом, будівництва, яке проводиться з порушенням містобудівної документації та проектів окремих об'єктів, а також може заподіяти шкоду навколишньому природному середовищу;

- здійснення контролю за забезпеченням надійності та безпечності будинків і споруд незалежно від форм власності в районах, що зазнають впливу небезпечних природних і техногенних явищ та процесів.

Зазначені функції становлять основу для забезпечення комплексного розвитку території громади, адже передбачає раціональне і ефективне планування з цільовим призначенням і використанням бюджетних коштів,

доходів від муніципальної власності, а також наявних природних ресурсів для потреб жителів. Обов'язковою умовою виступає комплексний розвиток усіх сфер життєдіяльності місцевого господарства, прогнозування розвитку території й наслідків реалізації місцевих програм. Він забезпечується за рахунок функції управління комунальною власністю і місцевими фінансами, які виступають найважливішою економічно-правовою гарантією самостійності місцевого самоврядування, а наявність та розумне розпорядження матеріальними і фінансовими ресурсами гарантує повноцінне виконання встановлених завдань територіального розвитку.

Функція щодо налагодження міжрегіонального, міжнародного співробітництва та державно-приватного партнерства передбачає спільну участь органів місцевого самоврядування, представників місцевого підприємницького сектору як у межах одного регіону, кількох регіонів чи країни щодо створення відповідного інституційного забезпечення проектів інноваційного соціально-економічного розвитку, формування сприятливих економічних умов щодо пошуку контрагентів, ведення спільної діяльності, здійснення інформаційної та консультативної підтримки виробничої та інноваційно-інвестиційної діяльності локальних підприємств, координації регіональних проектів та інше.

Назрілим є питання про розмежування функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування, які виникають тому, що дані органи часто вступають у конфлікти між собою через різне розуміння межі здійснення ними функцій та повноважень. Такі питання можуть виникати між районними державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування сіл, селищ і міст (районного підпорядкування), районними радами; між обласними державними адміністраціями й органами місцевого самоврядування міст (обласного підпорядкування) і обласними радами. Така ситуація полягає в тому, що старі механізми розмежування функцій і повноважень органів влади на місцях були неефективними, а нові ще не повноцінно працюють. Основними недоліками чинної системи розподілу

компетенції між органами місцевого самоврядування й місцевими державними адміністраціями є:

- уніфікація повноважень органів місцевого самоврядування територіальних громад незалежно від їхньої категорії, чисельності населення та матеріального забезпечення;
- нечіткий розподіл повноважень між органами місцевого та державного управління на субрегіональному та регіональному рівнях;
- недосконала система контролю над діяльністю органів місцевого самоврядування;
- недосконалість інституту делегування повноважень та відповідних йому засобів стримувань і противаг, що є потенційним джерелом конфліктів [6].

Отже, з метою подолання зазначених недоліків, систему розподілу компетенції між органами місцевого самоврядування має бути реформовано в напрямі її децентралізації та максимального передання повноважень органам місцевого самоврядування, а також регіональної влади з урахуванням необхідності забезпечення ефективної реалізації державної політики розвитку територіальних громад.

Наразі система розмежування функцій і повноважень місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування включає різні інструменти: нормативно-правові, договірні, судові тощо. Розмежування функцій відбувається на основі Конституції України, законів, а також актів Президента України і Кабінету Міністрів України.

Функції та повноваження місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування базуються на принципах галузевої компетенції, яку можна поділити на такі три різновиди: виключна компетенція місцевих державних адміністрацій (наприклад, державний контроль); суміжна компетенція, коли місцеві державні адміністрації і органи місцевого самоврядування наділяються повноваженнями в одній галузі суспільного життя; виключна компетенція органів місцевого самоврядування (наприклад, управління комунальною власністю). Іншими способами розмежування функцій

і повноважень є договори і угоди, що конкретизують відповідно до закону їхні взаємні права й обов'язки [65, с. 4].

Водночас, попри визначення загальних і специфічних функцій державного управління, що реалізуються органами державної влади та місцевим самоврядуванням, варто зважати на низку проблем та неузгодженостей, які хоча й намагаються вирішитися за допомогою децентралізації влади, все ж мають місце в сучасних українських реаліях.

Насамперед, важливо уникнути дублювання завдань, що виконуються у межах певних функцій, органами державного управління та місцевого самоврядування, а також узгодження функцій, що реалізуються різними суб'єктами державного управління на муніципальному рівні. Проблема, зокрема пов'язана з відсутністю чіткого, однозначного й законодавчо закріпленого розмежування таких функцій. Відповідно, важливим є налагодження форм взаємодії та перерозподілу владних повноважень центральних органів влади та місцевого самоврядування, зокрема на користь розширення повноважень і фінансових можливостей останнього, але за умови оптимального формування складу державних службовців та публічних управлінців і раціонального фінансування їх діяльності.

Слушними з цього приводу вважаємо думку О. Бобровської, Т. Савостенко, О. Матвеевої, В. Лебедевої та С. Ковалю [9, с. 134-135; 54], які виділяють наступні заходи щодо подолання існуючих прогалин:

- впровадження принципу субсидіарності в системі розподілу повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, що представляють адміністративно-територіальні одиниці різного рівня;
- законодавче визначення меж територіальної юрисдикції органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- розробка механізму передачі повноважень від місцевих органів державної влади до органів місцевого самоврядування;

- чітка правова регламентація взаємного делегування повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також взаємодії між ними у повсякденній управлінській діяльності;
- налагодження дієвого механізму відповідальності представницьких органів влади, їхніх виконавчих комітетів перед громадами;
- бюджетна децентралізація та удосконалення механізмів участі регіонів у формуванні державного бюджету;
- оптимізація фінансування апарату державного управління;
- законодавче закріплення статусу комунальної власності;
- реалізація заходів щодо реформи житлово-комунального господарства у напрямі створення конкурентного ринку житлово-комунальних послуг;
- визначення та законодавче закріплення кола питань, які місцеве самоврядування може вирішувати самостійно, а які питання необхідно делегувати органам державної влади;
- відпрацювання взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування у вирішенні суспільно важливих питань місцевого та національного значення;
- законодавче визначення питання правового врегулювання можливих конфліктних ситуацій між різними органами місцевого самоврядування та між органами місцевого самоврядування і органами державної влади [9, с. 135].

Вважаємо, що виконання цих заходів потребує внесення змін до чинного законодавства України, насамперед щодо норм, які визначають адміністративний статус органів місцевого самоврядування, шляхом закріплення за ними визначених функцій, що відповідають сучасним вимогам суспільства у прискореному соціально-економічному розвитку відповідно до локальних детермінант зростання.

Нагальним є формування інституційного механізму розвитку територіальних громад, здатного сприяти деконцентрації та децентралізації функцій центральних органів виконавчої влади з наділенням більших повноважень місцевих громад з дотриманням демократичних принципів

управління. Також необхідним, на наш погляд, є удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку конкурентоспроможних громад, ураховуючи існуючу систему суб'єктів та об'єктів державного управління цим процесом, економічні важелі та методи регулювання, а також можливість їх реалізації як на центральному, так й регіональному й муніципальному рівні управління.

Ще одним кроком в забезпеченні належного рівня функціонування місцевого самоврядування є застосування організаційно-правових та адміністративних методів державного регулювання, націлених на: подолання організаційної та кадрової неспроможності щодо виконання поставлених перед органами місцевого самоврядування функцій, що виникають внаслідок низького рівня кваліфікації службовців або їх недобросовісності; підвищення громадянської активності на місцевому рівні з метою забезпечення контролю якості роботи органів місцевого самоврядування й високого рівня виконання, поставлених завдань територіального соціально-економічного розвитку.

Не менш важливими є організаційно-економічні засади забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад. Організаційні – взаємопов'язані зі системою інституцій, структур, процесів і відносин, що організують колективну діяльність з формування конкурентних переваг.

Організаційна структура місцевого самоврядування, що включає представницький орган – сільську, селищну або міську раду – як колегіальний орган прийняття стратегічних рішень та виконавчі органи на чолі з головою як апарату реалізації прийнятих рішень, формує організаційну основу для управління конкурентоспроможністю [76, с. 25].

Організаційні засади включають також механізми координації між різними рівнями влади – місцевого самоврядування, районними та обласними державними адміністраціями, центральними органами виконавчої влади. Формальні процедури узгодження планів розвитку, координаційні ради або комітети, спільні програми розвитку створюють організаційні структури для вертикальної координації. Горизонтальна координація між громадами через міжмуніципальне співробітництво формує додатковий рівень організаційної

архітектури, особливо важливий для реалізації проєктів, що виходять за межі окремих громад або вимагають консолідації ресурсів [202].

Водночас, організаційні засади включають не лише формальні структури влади, а й механізми координації та взаємодії між множиною учасників, що впливають на конкурентоспроможність громади. Бізнес-спільнота, яка може бути інституційно інтегрована в процеси прийняття рішень через організаційні платформи типу консультативних рад підприємців при виконавчих органах, економічних форумів або асоціацій бізнесу. Ці організаційні структури створюють формалізовані канали комунікації між владою та бізнесом, дозволяючи підприємцям доносити свої потреби та пропозиції, а владі – отримувати зворотний зв'язок щодо ефективності політик та виявляти бар'єри для розвитку бізнесу [50, с. 34].

Освітні та наукові установи, що стимулюють людський розвиток та інновації, інституційно зв'язуються з процесами управління конкурентоспроможністю через організаційні механізми типу консультативних рад при навчальних закладах з участю представників влади та бізнесу для узгодження освітніх програм з потребами місцевої економіки, спільних дослідницьких центрів або інноваційних центрів [112].

Громадянське суспільство репрезентоване громадськими організаціями, ініціативними групами та активістами має організаційні канали впливу через консультативні органи з питань розвитку, громадські ради та механізми участі в управлінні розвитком територій. Воно також відіграє ключову роль у моніторингу ефективності державного управління та забезпеченні конкурентних позицій територіальних громад [51].

Економічні засади забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад – система фінансових ресурсів, економічних інструментів, стимулів та механізмів, що впливають на економічну поведінку та визначають здатність громади інвестувати у конкурентні переваги, підвищувати економічну активність та генерувати добробут. Фундаментальною економічною засадою виступає система формування та використання фінансових ресурсів місцевого

самоврядування, інституціоналізована через місцевий бюджет як план формування та використання фінансових ресурсів громади для виконання функцій та завдань місцевого значення [50, с. 34].

Доходна база місцевих бюджетів формується через множину джерел, кожне з яких має специфічні характеристики щодо стабільності, прогнозованості та залежності від економічної активності в громаді. Власні доходи, що включають місцеві податки та збори, встановлені Податковим кодексом України з можливістю громад варіювати ставки у законодавчо визначених межах, представляють найстабільніше та контрольоване джерело. Податок на нерухомість, єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва, туристичний збір, плата за землю формують основу власних доходів громад. Критично важливою економічною засадою є ступінь фіскальної автономії громад, тобто частка власних доходів у загальних доходах, що формує спроможність громади самостійно фінансувати розвиток та інвестиції в конкурентоспроможність [76, с. 25].

Закріплені доходи як частка загальнодержавних податків, що справляються на території громади та зараховуються до місцевого бюджету, включають частку податку на доходи фізичних осіб як найбільше джерело доходів більшості громад, акцизний податок та інші податки. Розмір цих доходів безпосередньо залежить від економічної активності в громаді – рівня зайнятості, заробітних плат, обсягів виробництва та продажу підакцизних товарів – створюючи пряму економічну мотивацію для громад стимулювати економічний розвиток [52, с. 40-41]. Трансферти з державного бюджету у формі базової дотації для вирівнювання доходної спроможності та субвенцій на фінансування делегованих повноважень у освіті, охороні здоров'я та соціальному забезпеченні формують додаткові ресурси, проте зменшують автономію громад.

Видаткова частина місцевих бюджетів розподіляється між поточними видатками на утримання інфраструктури, надання поточних послуг та виплату заробітних плат працівникам бюджетної сфери, та капітальними видатками на інвестиції в нову інфраструктуру, реконструкцію та модернізацію існуючих

об'єктів. Структура видатків між поточним споживанням та інвестиціями критично детермінує довгострокову конкурентоспроможність: громади, що максимізують частку капітальних видатків в межах забезпечення мінімально необхідного рівня поточних послуг, формують активи та інфраструктуру, що підвищують привабливість для населення, бізнесу та інвесторів.

Економічна основа бюджетного планування та управління включає процеси формування бюджету з урахуванням стратегічних пріоритетів через програмно-цільовий метод, коли видатки структуруються за програмами, пов'язаними з конкретними цілями розвитку, а не просто за кошторисами установ. Публічність бюджетного процесу через громадські слухання проєкту бюджету, доступність бюджетної інформації та звітів про виконання забезпечує підзвітність використання ресурсів та громадський контроль.

Не менш важливим у забезпеченні конкурентоспроможності виступає система інструментів залучення та підтримки бізнесу та інвестицій. Фіскальні стимули через встановлення мінімальних ставок місцевих податків в межах законодавчо дозволеного діапазону, надання податкових пільг окремим категоріям платників або інвестиційним проєктам, звільнення від плати за оренду комунального майна на початковий період створюють пряму економічну вигоду для інвесторів. Однак ефективність фіскальних стимулів обмежена, оскільки місцеві податки становлять незначну частку витрат бізнесу, а їх зниження відповідно скорочує доходи бюджету для інвестицій в інфраструктуру, яка часто має більше значення для інвесторів [52, с. 40-41].

Нефіскальні економічні стимули включають пряму фінансову підтримку через гранти на створення нових підприємств, компенсацію частини витрат на обладнання або навчання персоналу, гарантії за кредитами для полегшення доступу до фінансування, співінвестування в інфраструктуру індустриальних парків або бізнес-інкубаторів. Державно-приватне партнерство як економічний механізм дозволяє залучати приватний капітал та ефективність для фінансування та управління комунальною інфраструктурою або наданням публічних послуг при збереженні публічного контролю та соціальної доступності.

Серед економічних складових впливу на конкурентоспроможність є механізми залучення зовнішнього фінансування. Запозичення через випуск комунальних облігацій або отримання кредитів від фінансових установ дозволяє фінансувати масштабні інфраструктурні проєкти без розтягування їх реалізації на багато років через обмеженість щорічних бюджетних можливостей. Залучення грантового фінансування від міжнародних донорів, державних програм розвитку або благодійних фондів забезпечує додаткові ресурси без боргового навантаження, проте вимагає інституційної спроможності підготовки конкурентоспроможних проєктних заявок та забезпечення співфінансування.

Маркетинг територій включає інвестиції бюджетних ресурсів у промоційні кампанії, участь у інвестиційних форумах, створення інвестиційних порталів та матеріалів, брендування громади для формування позитивного іміджу та підвищення видимості серед потенційних інвесторів, туристів та мешканців. Хоча це передбачає витрати без гарантованих прямих фінансових повернень, економічна логіка базується на збільшенні притоку інвестицій, туристів та кваліфікованого населення, що згодом генерує податкові надходження та економічну активність.

Таким чином, проведений аналіз нормативно-правових, організаційних та економічних засад розвитку територіальних громад в Україні засвідчує необхідність розробки комплексного організаційно-економічного механізму забезпечення їх конкурентоспроможності. Незважаючи на значні зусилля щодо формування законодавчої бази регіонального розвитку та реформування системи місцевого самоврядування в процесі децентралізації [135], залишаються невирішеними критичні проблеми координації між різними рівнями влади, дублювання функцій державного управління та місцевого самоврядування, недостатньої фінансової автономії громад та обмеженої інституційної спроможності для реалізації стратегічних цілей розвитку.

Існуюча система організаційних структур та економічних інструментів характеризується фрагментарністю та недостатньою узгодженістю між окремими компонентами. Відсутність цілісного механізму, який би системно

інтегрував організаційні платформи взаємодії влади, бізнесу, освітніх закладів та громадянського суспільства з економічними важелями фінансового забезпечення, інвестиційної підтримки та стимулювання економічної активності, обмежує можливості територіальних громад для формування та реалізації конкурентних переваг.

Розробка організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад дозволить створити інтегровану систему організаційних структур, процесів, економічних інструментів та стимулів, орієнтованих на максимізацію конкурентних переваг громад. Такий механізм забезпечить ефективну координацію між рівнями влади, формалізовані канали взаємодії з бізнесом та громадянським суспільством, оптимальне поєднання фінансових ресурсів з різних джерел, цільове спрямування інвестицій у пріоритетні напрями розвитку людського капіталу, інфраструктури та інновацій, а також створення дієвих економічних стимулів для залучення інвестицій та активізації місцевого підприємництва. Лише комплексний підхід до формування такого механізму дозволить територіальним громадам реалізувати потенціал децентралізації та забезпечити сталий соціально-економічний розвиток у довгостроковій перспективі.

1.3. Методичні підходи до оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад

Нинішній етап розвитку системи місцевого самоврядування в Україні виявив гостру потребу в створенні дієвих інструментів оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад. Нові реалії функціонування громад, породжені реформою децентралізації, викликали суттєві зрушення в механізмах локального економічного розвитку, трансформуючи підходи до управління територіальними утвореннями. Разом із тим, чимало громад, маючи достатній ресурсний потенціал, не можуть ефективно його використати через відсутність інструментарію для оцінки своїх конкурентних позицій, виявлення

сильних і слабких сторін, та формування на цій основі виважених управлінських рішень [18]. Приклади багатьох громад демонструють, що інтуїтивний підхід до управління місцевим розвитком призводить до нераціонального використання наявних ресурсів. Проблему загострює відсутність системного бачення конкурентоспроможності як комплексного явища. Аналіз наявних методик оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад виявляє їхню фрагментарність, коли превалюють або виключно економічні показники, або показники бюджетної спроможності, без урахування соціокультурних, екологічних, інноваційних та інституційних індикаторів.

Практична робота з різними типами територіальних громад виявила й іншу проблему – неможливість механічного перенесення однакових критеріїв оцінювання громади. Специфіка їхнього розвитку, географічне розташування, наявність історично сформованих економічних зв'язків створюють унікальні умови функціонування кожної громади, які мають бути враховані у методиках оцінювання.

В Україні на офіційному рівні в Україні було затверджено Методику проведення розрахунку індексу конкурентоспроможності регіонів, прописаній у Постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики» № 1029 від 20.12.2017 р. [34]. Вона була Розроблена у 2016-2017 рр. на основі рекомендацій Європейської комісії та призначена для оцінювання як регіонів, так і об'єднаних територіальних громад. Структурно методика охоплювала 54 показники, розподілені за десятьма критеріями у межах трьох основних напрямів. Базовий напрям включав 23 показники, що оцінюють економічну стабільність, інфраструктуру, охорону здоров'я та якість дошкільної, позашкільної й загальної середньої освіти. Підсилювачі ефективності містили 16 показників, що характеризують вищу освіту та професійну підготовку, ефективність ринку праці та розмір ринку. Інноваційний потенціал оцінювали за 15 показниками, які відображають технологічну готовність, умови для ведення бізнесу та інноваційну діяльність. Для розрахунку індексу застосовується метод

RADAR, який передбачає графічну побудову багатокутника, де кожен кут відповідає значенню відповідного субіндексу. Загальна площа фігури обчислюється як сума площ трикутників, на які поділяється багатокутник. Індекс конкурентоспроможності визначається як співвідношення площі багатокутника досліджуваного регіону до площі багатокутника умовного регіону з максимально можливими показниками з урахуванням вагових коефіцієнтів. Вищий рейтинг отримує територія з більшою площею багатокутника. Хоча методика була структурованим інструментом оцінки, що охоплює широкий спектр показників, вона не оновлювалася з 2017 р. та зрештою утратила чинність на підставі Постанови КМУ № 305 від 15.03.2024 [33].

Також вітчизняні науковці здійснювали власні розробки, проте існуючі нині методичні підходи не повністю відображають новітніх тенденцій територіального розвитку: цифровізації, зміни моделей мобільності, екологізації економіки, нових форм співпраці між громадами тощо, що ставить під сумнів їх придатність як інструментів прийняття стратегічних рішень. Таким чином, розробка комплексної методики оцінки конкурентоспроможності територіальних громад становить не просто теоретичний інтерес, а є нагальною практичною потребою сучасного етапу розвитку місцевого самоврядування. Вона має стати ключовим інструментом стратегічного планування, основою для прийняття виважених управлінських рішень і механізмом стимулювання сталого розвитку громад в умовах децентралізації та зростаючої конкуренції.

З метою розробки авторської методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад загалом та Причорноморського економічного району зокрема, вважаємо за доцільне здійснити критичний аналіз наявних нині методичних підходів оцінки конкурентоспроможності територіальних громад та регіонів.

На глобальному рівні найвідомішою методикою оцінювання конкурентоспроможності на рівні країн є індекс і рейтинг глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), робота над яким розпочалася в 1970-х роках, а останні зміни до методики було

впроваджено у 2017 р. [46, с. 16]. Відповідно до цього ВЕФ розробив Індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI), що є комплексним показником для оцінювання економічної потужності держав. Його структуровано за чотирима ключовими блоками, які охоплюють дванадцять фундаментальних параметрів. До першого блоку, який визначає фундаментальні умови діяльності, належать показники, що характеризують інституційне середовище, інфраструктурне забезпечення, макроекономічну стабільність, а також систему охорони здоров'я та початкової освіти. Другий блок сфокусовано на ефективності ринку та людського капіталу, де оцінюються вища освіта й професійна підготовка, функціонування товарних ринків, ринку праці та фінансової системи. Третій – аналізує інновації та підприємницьке середовище, включаючи технологічну зрілість і розвиток підприємництва. Четвертий блок вимірює інноваційний потенціал держави [219, с. 317-319].

Методика ґрунтується на системі агрегування інформації з різноманітних джерел та експертних оцінок, використовуючи три основні методологічні принципи. По-перше, вона спирається на зважену суму індикаторів, завдяки якій для кожного структурного компонента обчислюється середньозважене значення, що дозволяє враховувати відносну важливість різних економічних факторів у загальній оцінці конкурентоспроможності, що забезпечує збалансоване відображення впливу кожного показника на кінцевий результат. По-друге, важливим елементом методології є нормалізація значень, під час якої всі показники перетворюються на універсальну шкалу від 1 до 7. Такий процес стандартизації важливий для коректного зіставлення даних різних країн, оскільки дозволяє порівнювати показники, які початково вимірюються в різних одиницях або мають відмінні діапазони значень. По-третє, методика використовує принцип динамічного зважування, згідно з яким вагові коефіцієнти окремих факторів визначаються залежно від стадії розвитку конкретної країни (стадія 1 – факторно орієнтована; стадія 2 – орієнтована на ефективність; стадія 3 – інноваційно орієнтована). Цей підхід відображає умови, у якій різні економічні аспекти мають неоднакову важливість для країн з різним рівнем

розвитку. Наприклад, для країн з економікою, що розвивається, можуть бути важливішими базові фактори, тоді як для розвинених економік – інноваційні та підприємницькі компоненти [219, с. 321-324].

Така трирівнева система розрахунку створює гнучкий інструмент оцінювання, який адаптується до особливостей різних економік і забезпечує об'єктивне порівняння їхньої конкурентоспроможності на глобальному рівні, незважаючи на відмінності в структурі та стадії розвитку.

Зважаючи на це, вважаємо, що методику GCI можна адаптувати для оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад на основі системи локалізованих показників. Наприклад, у сфері інфраструктури варто аналізувати доступність транспортних комунікацій, зокрема автошляхів, морських портів, залізничних сполучень, а також стан інженерних мереж – електропостачання, водопостачання, телекомунікацій. Економічний потенціал громади можна оцінити за обсягом інвестиційних надходжень, наявністю індустриальних парків та різноманітністю економічної структури, що охоплює аграрний сектор, промисловість, туристичну галузь тощо.

Важливими показниками також є характеристики ринку праці та людського капіталу: освітній рівень населення громади, наявність закладів вищої та професійно-технічної освіти, рівень зайнятості, середній розмір заробітної плати, демографічні тенденції. Фінансова стійкість громад визначається бюджетною забезпеченістю, ефективністю місцевого оподаткування, здатністю залучати зовнішні інвестиційні ресурси. Інноваційний потенціал вимірюється кількістю нових бізнес-проектів і технологічно орієнтованих підприємств, впровадженням цифрових технологій у місцеве врядування. Екологічні фактори, такі як якість повітря, води, ефективність поводження з відходами, використання відновлюваних джерел енергії, також впливають на конкурентоспроможність. Для приморських громад особливе значення має туристична привабливість, що визначається розвитком курортної інфраструктури, наявністю культурних і природних пам'яток.

Загалом, методологія GCI має низку суттєвих переваг: комплексність оцінювання, що охоплює дванадцять ключових параметрів; широке міжнародне визнання; можливість порівняльного аналізу між країнами; врахування інноваційних аспектів конкурентоспроможності. Водночас, їй притаманні певні недоліки: значна залежність від суб'єктивних оцінок, отриманих шляхом опитування керівників бізнесу; недостатнє врахування регіональних особливостей окремих територій; обмежена динамічність через щорічний цикл оновлення даних; складність кількісного вимірювання окремих параметрів, таких як корупція або якість освіти; переважна зосередженість на довгострокових тенденціях розвитку.

На увагу заслуговує методичний підхід до оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад, сформований С. Кльобою [51], що передбачає багатокомпонентний аналіз економічних, соціальних, інфраструктурних та управлінських чинників. Сутність методики полягає у комплексному дослідженні двох ключових сфер, які визначають потенціал конкурентного розвитку територіальних утворень:

1. Фінансово-економічні ресурси: фінансово-бюджетні, підприємницькі, природні, інвестиційні, інфраструктурні.
2. Людський ресурс: соціально-демографічна структура, формування людського ресурсу (освіта, здоров'я і т.п.), управлінські ресурси.

Концептуальною основою методики виступає аналіз територіальних громад відповідно до вказаних груп показників, рейтингування громад за рівнем конкурентоспроможності та побудова матриці конкурентних позицій [51, с. 85; 105-106; 137].

Відповідно, ця методика має низку вагомих переваг, що визначають її практичну цінність. Найсуттєвішою з них є комплексність аналізу, що забезпечує врахування широкого спектру факторів впливу на конкурентоспроможність громади. Застосування чітких кількісних індикаторів забезпечує об'єктивність оцінювання та можливість порівняльного аналізу різних громад. Вона також має прогностичний потенціал, даючи можливість не лише оцінити поточний стан

конкурентоспроможності, але й спрогнозувати тенденції розвитку, ідентифікувати сильні та слабкі сторони громади. Особливо важливим аспектом методики є врахування управлінських факторів, що дозволяє оцінити якість місцевого врядування, прозорість ухвалення рішень та ефективність використання бюджетних ресурсів.

Попри це, методика С. Кльоби має певні обмеження, які варто враховувати. Насамперед складність збору достатньої кількості статистичних даних, особливо для малих громад, де інформація може бути неповною або застарілою. Крім того, недостатню увагу приділено інноваційному та екологічному компоненту розвитку громад, потребуючи оновлення відповідно до сучасних технологічних можливостей та актуальних викликів розвитку територіальних громад.

Поглиблений аналіз існуючих підходів до оцінки конкурентоспроможності регіонів і, на цій основі, територіальних громад провів О.О. Подзізей [112] та запропонував власну методику оцінки конкурентоспроможності регіонів та громад. Перша ґрунтується на інтегральному підході, що поєднує часткові показники у три блоки, такі як:

I. Соціальна відповідальність: група 1 (якість життя – результати реалізації конкурентних переваг); група 2 (освіта, наука та інновації – перспективи зміцнення/відновлення конкурентоспроможності).

II. Економічна життєздатність: група 3 (економічна складова конкурентоспроможності – продуктивність економіки та ефективність бізнесу); група 4 (інвестиції та розвиток інфраструктури – передумови).

III. Екологічна стійкість: група 5 (екологія та сталість розвитку – стратегічні перспективи).

Методика передбачає індексний підхід, де кожен компонент оцінюється за шкалою та агрегується у загальний показник конкурентоспроможності громади. Часткові показники розраховують на основі середньої арифметичної нормованих значень даних, що характеризують відповідну складову конкурентоспроможності регіону. Розрахунок й аналіз часткових індексів доповнює загальну оцінку [112, с. 77-80].

Також автор запропонував кількісну оцінку рівня конкурентоспроможності територіальних громад за допомогою соціально-економічних показників, показників розвитку інфраструктури та фінансових індикаторів:

1. Соціально-економічні показники: наявність робочих місць, рівень безробіття, середня заробітна плата, рівень життя, рівень освіти та культури, рівень медичної допомоги, кількість місцевих підприємств і підприємств з іноземними інвестиціями, динаміка популяції та інші.

2. Показники розвитку інфраструктури: кількість і якість доріг, наявність залізничних та авіа-сполучень, розвиток телекомунікаційної інфраструктури, наявність технічних засобів зв'язку та інтернету, наявність технологічної інфраструктури (електропостачання, водопостачання, систем відходів та очищення повітря).

3. Фінансові показники: наявність і доступність кредитів, рівень податкового навантаження, наявність бюджетних програм і стимулювання для підприємців й інвесторів, наявність державних і місцевих програм підтримки розвитку підприємництва та інвестиційної діяльності.

Загальна оцінка конкурентоспроможності територіальних громад передбачає розрахунок інтегрального показника і порівняння його значення для різних громад.

Переваги цієї методики оцінки конкурентоспроможності територіальних громад включають комплексний підхід, який охоплює економічні, соціальні, інфраструктурні, фінансові аспекти, що дає всебічну характеристику громади; об'єктивність оцінки, яка досягається через використання індексного методу з кількісними показниками; гнучкість застосування, оскільки методика може бути адаптована під громади з різними соціально-економічними характеристиками; прозорість та порівнянність, що дозволяє порівнювати громади між собою та відстежувати динаміку їх розвитку.

Недоліки методики полягають у високій залежності від доступності даних, оскільки деякі показники можуть бути складними для збору, особливо в

сільських громадах; недостатній деталізації інноваційного компонента та наукоємності економіки громади; складності у визначенні вагових коефіцієнтів, бо різні громади мають свою специфіку, а універсальна система ваг може не враховувати їхніх особливостей [1, с. 46]. Таким чином, методика О. Подзізея є системною, універсальною та адаптивною, але потребує вдосконалення інноваційного та управлінського аналізу та удосконалення методики збору даних для підвищення точності оцінки.

Дещо відмінні підходи від запропонованих методик визначення конкурентоспроможності територіальних громад запропонувала А. Мельник [77], які базуються на концепції самодостатності, економічної безпеки та конкурентних переваг громад. Вона включає інтегровані критерії конкурентоспроможності, такі як конкурентні переваги, коли громада повинна мати унікальні особливості, що дають їй перевагу в економіці та розвитку; самодостатність, що передбачає здатність громади забезпечувати власні потреби без значної зовнішньої допомоги; економічну безпеку, яка оцінює фінансову незалежність, низьку дотаційність та стабільність розвитку.

Методологія оцінки включає фінансові показники, такі як власні доходи на одного мешканця, рівень дотаційності бюджету, видатки на управління у власних ресурсах; ресурсний аналіз, що включає оцінку природних, економічних, людських ресурсів громади; факторний аналіз, який вивчає вплив внутрішніх і зовнішніх факторів. Методика також розглядає інституційні бар'єри та проблеми громад, такі як низька якість управління ресурсами, дефіцит кваліфікованих кадрів, залежність від державного фінансування, низька конкурентоспроможність місцевого бізнесу; стратегічні пріоритети розвитку громад, включаючи інвестиційну активність, інновації, міжмуніципальне співробітництво, локальний маркетинг та брендування. У цілому методика А.Ф. Мельник ґрунтується на індексному підході та глибокому аналізі ресурсного забезпечення [77, с. 27-29].

Переваги цієї методики включають оцінку самодостатності, яка враховує фінансову незалежність громад, що важливо для визначення їх реальної

життєздатності; розгляд внутрішніх та зовнішніх факторів, що дозволяє оцінити не лише стан громади, а й її залежність від зовнішніх умов. Недоліки полягають в обмеженій деталізації інноваційного потенціалу; недостатньому акценті на людський капітал, адже методика враховує демографічні показники, але не аналізує якість робочої сили, рівень освіти та професійної підготовки населення; складності збору окремих даних, бо громади можуть мати труднощі із забезпеченням актуальної статистики щодо власних доходів, інвестиційного клімату та ефективності управління; відсутності оцінки екологічної сталості.

Методика оцінки конкурентоспроможності регіонів Казахстану, розроблена Ж. Цауркубуле та її співавторами [217], представляє комплексний підхід до аналізу регіонального розвитку з використанням рейтингування та індексного методу. Особливістю цієї методики є значна увага до розвитку людських ресурсів як важливого фактора конкурентоспроможності.

Центральним елементом методики є інтегральний індекс конкурентоспроможності, який обчислюється як зважена сума різноманітних індикаторів. Для оцінювання використовується шкала від 0 до 1, де 1 відображає найкращий можливий результат, а 0 – найгірший. Такий підхід дозволяє чітко ранжувати регіони та відстежувати їхню динаміку.

Методика включає три основні групи показників. Економічні фактори охоплюють валовий регіональний продукт, обсяг прямих іноземних інвестицій, кількість малих підприємств та обсяг промислового виробництва [211, с. 1328]. Соціальні – представлені індексом людського розвитку, середнім рівнем доходу населення та рівнем зайнятості. Третя група – інституційні та інфраструктурні показники – включає рівень інвестицій у освіту й охорону здоров'я, а також розвиненість транспортної та цифрової інфраструктури [218, с. 472].

На основі розрахованого інтегрального індексу регіони класифікуються за рівнем конкурентоспроможності на три категорії: абсолютно конкурентоспроможні (з індексом від 0,66 до 1), які є економічно найрозвиненішими; стабільно конкурентоспроможні (індекс від 0,33 до 0,65), що

характеризуються помірним рівнем розвитку; та низькоконкурентні (індекс від 0 до 0,32), які потребують активної державної підтримки [218, с. 473].

Методика Ж. Цауркубуле має низку суттєвих переваг. Її комплексний підхід дозволяє враховувати різноманітні фактори – економічні, соціальні, інституційні та інфраструктурні. Важливою є орієнтація на людський капітал через включення індексу людського розвитку, що відображає якість життя населення. Застосування індексного підходу забезпечує об'єктивність і точність оцінювання, дозволяючи порівнювати регіони на основі кількісних показників, а розподіл регіонів за рівнем конкурентоспроможності дозволяє визначати пріоритети розвитку. Крім того, методику можна адаптувати для використання не лише в Казахстані, а й в інших країнах і регіонах шляхом коригування набору індикаторів відповідно до місцевих особливостей.

Однак методика значною мірою залежить від доступності даних, що може становити проблему для регіонів, де відсутні повні та актуальні статистичні дані для коректного розрахунку індексів. Суттєвим обмеженням є відсутність екологічного та науково-інноваційного компонента. Крім того, методика дещо спрощено трактує конкурентоспроможність, оскільки регіони з високим промисловим виробництвом та інвестиціями можуть отримати високий рейтинг навіть за низького рівня соціального розвитку чи значної економічної нерівності.

Проведений порівняльний аналіз різних методик оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад демонструє їх різноманітність за охопленням факторів, практичністю застосування та аналітичною глибиною (табл. 1.3).

Здійснений аналіз дозволив встановити, що методика Глобального індексу конкурентоспроможності (GCI) має міжнародне визнання та передбачає всебічний аналіз з особливим акцентом на інноваційний розвиток. Однак цей підхід має обмеження через недостатнє врахування регіональних особливостей, залежність від суб'єктивних оцінок експертів та високі вимоги до обсягу необхідних даних.

Таблиця 1.3 – Порівняльна таблиця методик оцінки конкурентоспроможності

Критерії	GCI (Global Competitiveness Index)	Методика С.М. Кльоби	Методика О.О. Подзізея	Методика А.Ф. Мельник	Методика Ж. Цауркубуле
Охоплення	Країни	Громади	Громади/Регіони	Громади	Регіони
Ключові фактори	Інституційні, макроекономічні, інфраструктурні, соціальні, інноваційні	Фінансово-економічні, людські	Соціальні, економічні, екологічні	Економіка, ресурси, інновації, соціальні, управлінські, інституційні	Економіка, соціальні фактори, людський капітал
Метод оцінки	Індексний підхід	Інтегральний підхід/ранжування	Індексний підхід	Інтегральний підхід	Індексний підхід/ранжування
Показники оцінювання	12 груп факторів	2 групи факторів	3 групи факторів	3 групи факторів	3 групи факторів
Врахування людського капіталу	Частково	Високе	Високе	Низьке	Високе
Оцінювання інноваційного потенціалу	Висока	Середня	Низька	Низька	Слабка деталізація
Оцінювання екологічні фактори	Часткове	Високе	Високе	Немає	Немає
Фокус на управлінські процеси	Низький	Високий	Високий	Високий	Низький
Гнучкість та адаптація	Середня	Висока	Висока	Висока	Середня
Складність збору даних	Висока	Висока	Висока	Висока	Висока

Джерело: систематизовано автором.

Методика С.М. Кльоби пропонує найзбалансованіший підхід, охоплюючи економічні показники, соціальні фактори, інфраструктурний розвиток та якість управління. Проте вона також потребує значного масиву даних, що може спричинити складність розрахунку.

Методичні рекомендації О.О. Подзізея відзначається увагою до соціально-інфраструктурного забезпечення, фінансових аспектів, управлінських процесів та екологічних питань. Її слабкими сторонами є недостатня деталізація інноваційного потенціалу та аналізу людського капіталу.

Методичний підхід А.Ф. Мельник фокусується на аналізі самодостатності громад, їх конкурентних перевагах і забезпеченні економічної безпеки. Її недоліками є відсутність оцінки інноваційного потенціалу, недостатня увага до людського капіталу та екологічних аспектів розвитку.

Методика Ж. Цауркубуле характеризується гнучкістю та адаптованістю для застосування на регіональному рівні, приділяючи значну увагу людському капіталу. Проте вона не враховує екологічні фактори та містить недостатньо детальний аналіз інноваційного потенціалу регіонів.

Таким чином, виникає потреба у формуванні методики комплексного оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад, що має на меті аналіз їх соціально-економічного розвитку, визначення основних чинників і бар'єрів конкурентоспроможності та може лягти в основу розробки стратегічних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності територіальних громад.

З огляду на це, вважаємо за доцільне розробити методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності, які враховують як загальні критерії розвитку громад, так і регіональні особливості – унікальне географічне розташуванням, природні умовами, економічний потенціал і соціокультурні особливості. Тому пропонуємо сформувати методику, яка базується на комплексному підході до оцінки конкурентоспроможності територіальних громад через інтегральний аналіз семи ключових блоків факторів – економічних, соціальних, інфраструктурних, інституційних, екологічних, інноваційних та специфічних регіональних. Такий підхід дозволяє всебічно охопити різні аспекти формування конкурентних переваг громад і врахувати їх регіональну ідентичність.

Методику запропоновано реалізувати у кілька етапів згідно з алгоритмом, представленим на рис. 1.2.

На першому етапі пропонуємо здійснити вибір складових факторів конкурентоспроможності територіальних громад та відповідних показників, які б характеризували кожен зі складових. Зважаючи на складність збору

статистичних даних на рівні громад або навіть відсутність окремих показників, у методиці передбачено аналіз як кількісних, так і якісних показників, зокрема:

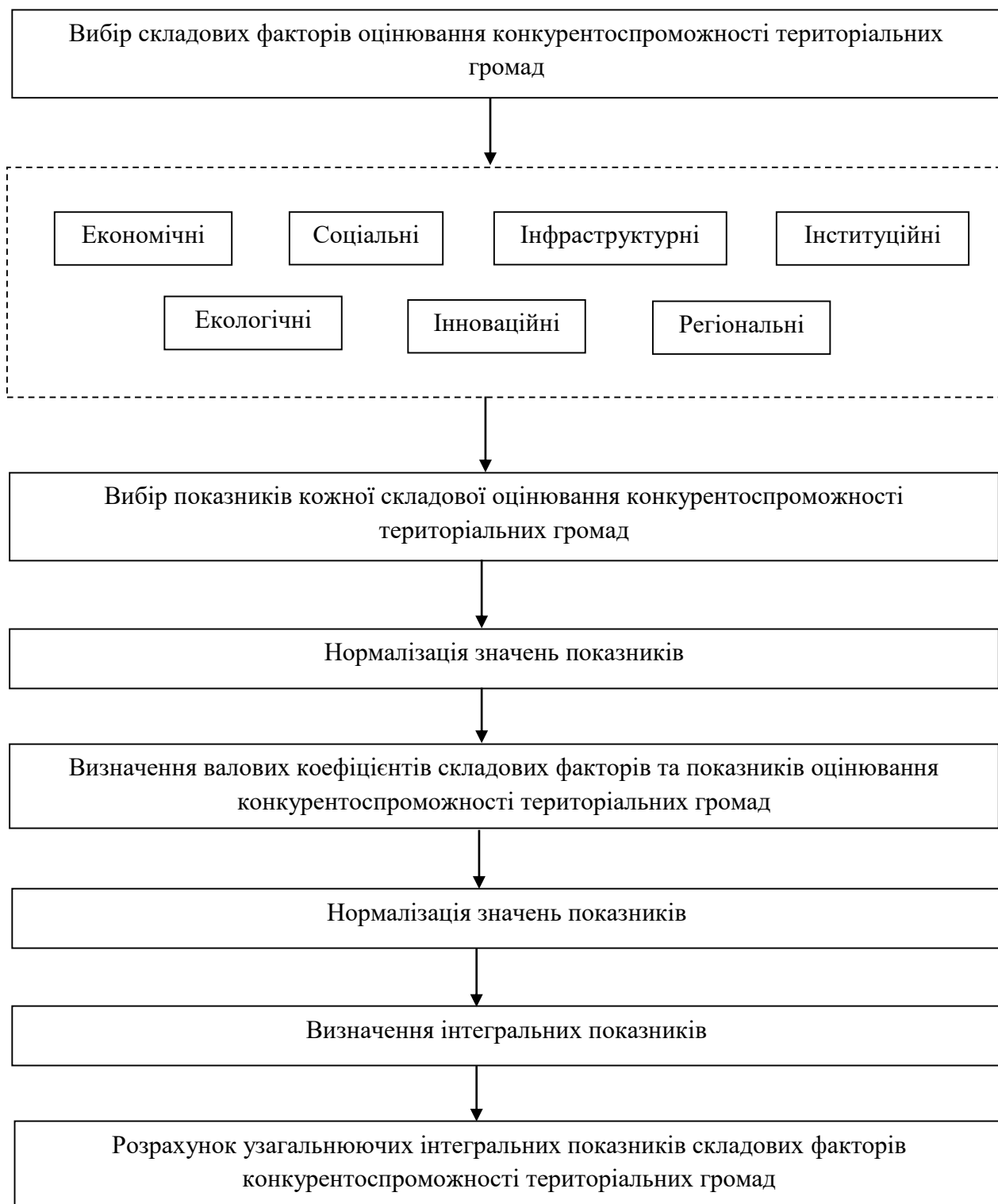

Рисунок 1.2 – Алгоритм інтегрального оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад

Джерело: сформовано автором.

1. *Економічні фактори* є фундаментом розвитку громади та визначають її можливості в реалізації всіх інших її функцій та охоплюють:

- Бюджетна самодостатність – характеризує фінансову автономію громади, що визначає її спроможність реалізовувати інфраструктурні та соціальні проєкти.
- Фінансова віддача територій – демонструє, яка частка доходів загального фонду (без трансфертів) припадає на одиницю площі громади.
- Інвестиційна привабливість – відображає здатність залучати зовнішні ресурси для розвитку, що є критично важливим фактором у конкурентній боротьбі.
- Підприємницька активність – характеризує діловий клімат і підприємницький потенціал громади, який сприяє створенню робочих місць та самозайнятості населення.
- Розвиток туристичної галузі – врахований через високий туристичний потенціал регіонів і можливості громад отримувати додаткові доходи від туризму.

2. *Соціальні фактори* дозволяє оцінити людський капітал, що є ключовим ресурсом розвитку громад за такими показниками:

- Демографічний стан – характеризує демографічний потенціал громади.
- Рівень зайнятості – свідчать про наявність робочих місць та рівень залучення трудового потенціалу.
- Середня заробітна плата – характеризують якість життя населення й економічні можливості для мешканців.
- Забезпеченість закладами освіти – вказує на рівень доступності освіти і можливості якісного розвитку людського капіталу громади.
- Забезпеченість медичними послугами – свідчить про рівень доступності медицини та критично важливий для збереження людського потенціалу громади.

3. *Інфраструктурні фактори* визначають комфортність проживання та інвестиційну привабливість громади. Показники цього блоку:

- Транспортна доступність – важливий критерій, враховуючи географічні особливості регіону та важливість транспортних комунікацій.
- Якість дорожнього покриття – характеризує розвиток внутрішніх і зовнішніх зв'язків громади.
- Доступ до інтернету та зв'язку – визначає рівень розвитку цифрової інфраструктури, доступ до інформації та електронного урядування.
- Житлово-комунальне забезпечення – свідчить про рівень умов комфортного проживання.
- Розвиток соціальної інфраструктури – вказує на рівень забезпечення якості життя населення.

4. *Інституційні фактори* відображають якість врядування та партнерства в громаді. Ключовими показниками блоку є:

- Доступність адміністративних послуг – визначає швидкість, простоту та якість отримання державних послуг населенням та бізнесом.
- Прозорість діяльності – характеризує відкритість та доступність інформації про діяльність державних органів, місцевого самоврядування, бізнесу чи громадських організацій, що є важливим фактором довіри до місцевої влади.
- Громадська активність – відображає рівень зрілості громадянського суспільства та соціального капіталу та вказує на рівень участі громадян у суспільному, політичному та економічному житті громади.
- Видатки на утримання апарату управління – визначає, яку частку від доходів громади витрачається на утримання місцевого самоврядування.
- Участь у проєктах розвитку – демонструє спроможність громади ефективно взаємодіяти зі зовнішнім середовищем і залучати додаткові ресурси.

5. *Екологічні фактори* відображає якість довкілля та сталість розвитку громади за рахунок таких показників:

- Якість повітря – показник стану атмосфери, який визначає вміст шкідливих речовин у повітрі.
- Якість водних ресурсів – показник рівня забрудненості водойм.

- Поводження з відходами – відображає рівень екологічної культури і ефективність місцевого управління.

- Енергоефективність – визначається часткою відновлюваних джерел енергії у загальному енергоспоживанні.

- Озеленення території – характеризують сталість розвитку громади та якість природного середовища.

6. *Інноваційні фактори* відображають здатність економічної системи створювати, впроваджувати і комерціалізувати нові технології, продукти і процеси, що визначає її конкурентоспроможність та потенціал розвитку громади в умовах технологічних змін.

- Інноваційна активність підприємств – характеризує інтенсивність й результативність інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

- Наукоємність виробництва – відображає ступінь інтеграції наукових досліджень у виробничі процеси.

- Розвиток цифрових послуг – визначає рівень впровадження та використання цифрових технологій у бізнес-процесах, доступність цифрових сервісів для споживачів та швидкість адаптації до новітніх технологічних рішень.

- Інноваційна інфраструктура – характеризує розвиненість екосистеми підтримки інноваційної діяльності (наявність технопарків, бізнес-інкубаторів, системи трансферу технологій і доступність венчурного капіталу).

- Кадровий потенціал інновацій – відображає наявність, якість та розвиток людського капіталу, необхідного для створення та впровадження інновацій, включаючи частку висококваліфікованих спеціалістів, рівень їхньої освіти та систему безперервного навчання.

7. *Регіональні фактори* – унікальна складова методики, що відображає специфічні для окремого регіону фактори конкурентоспроможності громад. Цей блок включає:

- Рекреаційний потенціал – характеризує унікальні переваги розташування громад.

- Транскордонне співробітництво – показник, що враховує прикордонне розташування регіону.
- Морський потенціал – характеризує наявність та можливість використання прибережної зони та портової інфраструктури.
- Етнокультурний потенціал – визначає наявність та збереження етнокультурних особливостей регіону.
- Винний і гастрономічний туризм – відображають специфічні можливості туристичного розвитку громад.

Детальний порядок розрахунку показників представлено у додатку А. Оскільки методика містить частину якісних показників, визначених на основі економічних оцінок, для цього сформовано анкету для опитування експертів (7-10 осіб) (додаток Б), до числа яких входять економісти, науковці, представники місцевої влади та мешканці громади, які мають глибокі знання в галузі регіональної економіки, статистики і практичного управління розвитком громад, що дозволить забезпечити всебічний, неупереджений та професійний аналіз.

Крім того, для їх гармонізації та уникнення суб'єктивізму методики рекомендовано застосовувати метод «Делфі», який дозволяє цього досягти через низку спеціальних механізмів, таких як: анонімність експертів; кілька раундів опитування, що дозволяє учасникам переглядати власні позиції після ознайомлення з колективними результатами; надання статистичного зворотного зв'язку про думки групи; використання математичних методів обробки результатів для об'єктивізації підсумкової оцінки; вимога письмового аргументування експертами своїх суджень, що підвищує логічну обґрунтованість колективної експертної оцінки [63; 64, с. 119-120]. Такий структурований підхід допомагає мінімізувати індивідуальні упередження, нівелювати психологічні впливи і забезпечити системніше та неупереджене колективне оцінювання, де кожен експерт має можливість незалежно висловити свою думку, а потім скоригувати її на основі узагальнених групових результатів [24, с. 176].

Для приведення різнорідних показників до порівнянного вигляду вважаємо за доцільне здійснити нормалізацію показників та використати метод лінійного масштабування, скориставшись такими формулами:

- для показників-стимуляторів (чим більше значення, тим краще):

$$Z_i = \frac{X_i - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (1.1)$$

- для показників-дестимуляторів (чим менше значення, тим краще):

$$Z_i = \frac{X_{\max} - X_i}{X_{\max} - X_{\min}}, \quad (1.2)$$

де, Z_i – нормалізоване значення показника, X_i – фактичне значення, X_{\min} – мінімальне значення показника в досліджуваній сукупності, X_{\max} – максимальне значення показника в досліджуваній сукупності.

Такий метод нормалізації показників вважаємо універсальним, адже його можна застосовувати для показників конкурентоспроможності громад різної сукупності, наприклад згрупованих за регіонами (громади у межах однієї області), за чисельністю населення (громади з однаковим діапазоном чисельності населення, але з різних регіонів чи взагалі у межах країни), за рівнем бюджетних показників, за специфічними етнокультурними, природно-кліматичними, економіко-географічними особливостями тощо.

Наступним кроком є визначення вагових коефіцієнтів показників та складових факторів оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад на основі метод експертних оцінок – залучення фахівців з регіонального розвитку, економістів та представників громад для визначення відносної важливості кожного показника у межах складової [61, с. 202-203] та/або кореляційно-регресійний аналіз – для виявлення ваги кожної складової на загальний рівень конкурентоспроможності. Вагові коефіцієнти визначаються залежно від обраної методики та територіальних громад, які досліджуються.

Далі для кожної складової розраховується груповий індекс як зважена сума нормалізованих показників за наступною формулою:

$$I_j = \sum_{i=1}^n Z_i \times W_i, \quad (1.3)$$

де: I_j – груповий індекс j -ої складової факторів; Z_i – нормалізоване значення показника; W_i – ваговий коефіцієнт i -го показника в межах складової; n – кількість показників у блоці.

На основі отриманих даних розраховується інтегральний індекс конкурентоспроможності територіальної громади як зважена сума групових індексів:

$$I_{КСГ} = \sum_{i=1}^n I_j \times W_j, \quad (1.4)$$

де: $I_{КСГ}$ – інтегральний індекс конкурентоспроможності територіальної громади; I_j – груповий індекс j -ої складової факторів; W_j – ваговий коефіцієнт j -ої складової; n – кількість складових.

На фінальному етапі передбачена класифікація громад за рівнем конкурентоспроможності. На основі розрахованого інтегрального індексу пропонується класифікувати територіальні громади за такими рівнями конкурентоспроможності:

- Високий рівень: $ІКС \geq 0,75$;
- Вище середнього: $0,60 \leq ІКС < 0,75$;
- Середній: $0,45 \leq ІКС < 0,60$;
- Нижче середнього: $0,30 \leq ІКС < 0,45$;
- Низький: $ІКС < 0,30$.

Перевагами запропонованої методики є те, що вона базується на науково обґрунтованих підходах до інтегрального оцінювання через нормалізацію показників, розрахунок групових індексів та їх подальше агрегування з урахуванням вагових коефіцієнтів. Такий підхід дозволяє:

1. Привести різнорідні показники до порівнянного вигляду, забезпечивши методологічну коректність їх подальшого агрегування.
2. Урахувати різну значущість окремих показників і блоків для формування конкурентних переваг громад.
3. Отримати єдиний інтегральний індекс, що дозволяє здійснювати як порівняльний аналіз конкурентоспроможності громад, так і моніторинг динаміки розвитку конкретної громади.

4. Забезпечити можливість детального аналізу сильних і слабких сторін кожної громади через структурний аналіз складових інтегрального індексу.

Таким чином, авторська методика оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад є інноваційним науково-прикладним інструментом, який дозволяє комплексно та системно оцінити конкурентний потенціал та реальні конкурентні позиції територіальних громад в умовах децентралізації та нових викликів регіонального розвитку.

Унікальність методики полягає у багатовимірному та інтегральному підході до оцінювання конкурентоспроможності громад з урахуванням їх специфіки і регіональних особливостей. На відміну від існуючих методичних підходів, вона враховує як універсальні параметри конкурентоспроможності територій, так і специфічні регіональні фактори, що формують особливий конкурентний профіль громад кожного окремого регіону.

Оригінальність підходу забезпечується поєднанням кількісних та якісних показників, що дозволяє створити всебічну картину конкурентних переваг і обмежень кожної громади. Ключовою відмінністю методики є включення спеціального блоку регіональних факторів, які відображають унікальні потенційні переваги регіону – морський потенціал, етнокультурне розмаїття, рекреаційні можливості, транскордонне співробітництво та розвиток винного і гастрономічного туризму тощо.

Важливим елементом методики є науково обґрунтована система вагових коефіцієнтів, що дозволяє визначити пріоритетність різних груп факторів та окремих показників у формуванні конкурентних переваг громад. Запропонована методика має чіткий алгоритм розрахунку інтегрального індексу конкурентоспроможності, що включає нормалізацію показників, визначення групових індексів та їх зважене агрегування в єдиний комплексний показник. Практична значущість запропонованих методичних рекомендацій полягає у можливості не лише ранжувати громади за рівнем конкурентоспроможності, але й визначати для кожної конкретної громади як сильні сторони, що формують її конкурентні переваги, так і слабкі місця, що потребують пріоритетної уваги та

інвестицій. Це створює наукову базу для обґрунтування стратегічних рішень та розробки цільових програм підвищення конкурентоспроможності територіальних громад з урахуванням їх індивідуальних особливостей та регіональної специфіки. Крім того, такий підхід має високий потенціал масштабування та може стати основою для розробки регіональних і субрегіональних програм розвитку конкурентоспроможності територій в умовах євроінтеграційних процесів і посилення міжрегіональної конкуренції.

Висновки до розділу 1

Проведений аналіз теоретико-методичних аспектів організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад дозволив зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що теоретичні основи конкурентоспроможності територій пройшли складний еволюційний шлях від класичних економічних теорій А. Сміта та Д. Рікардо до сучасних концепцій територіального розвитку. Якщо класичні теорії базувалися на статичному розумінні переваг через природні ресурси та абсолютну/порівняльну ефективність, то сучасні підходи М. Портера та його послідовників акцентують увагу на динамічних процесах створення конкурентних переваг через інновації, кластеризацію та системну взаємодію факторів. Вітчизняний науковий дискурс щодо конкурентоспроможності територій пройшов еволюцію від початкової адаптації західних теорій в 1990-х роках до формування власних концептуальних підходів після 2014 р. Ключовим поворотним моментом стала реформа децентралізації, яка актуалізувала потребу в переході від дослідження конкурентоспроможності на рівні регіонів до аналізу конкурентоспроможності базових суб'єктів місцевого самоврядування – територіальних громад.

2. На основі критичного аналізу існуючих підходів запропоновано авторське визначення конкурентоспроможності територіальної громади як динамічну системну здатність територіальної громади як самоорганізованої

соціально-економічної системи генерувати, акумулювати та трансформувати внутрішні й зовнішні ресурси в стійкі конкурентні переваги через синергетичну взаємодію ендогенних потенціалів (природно-ресурсного, соціально-економічного, інфраструктурного, інституційного та людського капіталу) та екзогенних можливостей (міжтериторіальної кооперації, інвестиційних потоків, трансферу технологій та інновацій), забезпечуючи при цьому збалансований сталий розвиток території, підвищення якості життя населення, економічну самодостатність та адаптивну резилієнтність викликів у процесі конкурентної взаємодії з іншими територіальними утвореннями на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях. Це визначення інтегрує системний, ресурсний та синергетичний підходи, підкреслюючи важливість збалансованого сталого розвитку та здатності до швидкої адаптації до змін.

3. Дослідження підтверджує, що незважаючи на значний прогрес у розумінні природи конкурентоспроможності територіальних громад, залишається потреба в розробці практичних інструментів оцінки, моніторингу та управління конкурентоспроможністю, а також у проведенні емпіричних досліджень ефективності різних моделей та стратегій забезпечення конкурентоспроможності в українському контексті.

4. Аналіз еволюції законодавчого забезпечення державного регулювання розвитку територій в Україні засвідчує поступовий перехід від централізованої моделі регіонального управління до децентралізованої системи місцевого самоврядування з розширеними повноваженнями територіальних громад. Однак встановлено критичну неузгодженість між нормативно-правовими актами, що регулюють децентралізацію та регіональний розвиток. Виявлено системну проблему дублювання функцій та повноважень між органами місцевого самоврядування і державними адміністраціями, відсутність чіткого механізму делегування повноважень та інституту відповідальності, що створює конфліктогенне середовище та знижує ефективність державного регулювання розвитку територій.

5. Дослідження організаційних засад забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад виявило необхідність формування багаторівневої системи координації, що інтегрує вертикальні зв'язки між рівнями влади та горизонтальні механізми міжмуніципального співробітництва з інституційними платформами взаємодії влади, бізнесу, освітніх закладів та громадянського суспільства. Встановлено, що ключовими функціями місцевого самоврядування, які формують організаційну основу конкурентоспроможності, є нормотворча, установча, планувальна та контрольна функції, проте їх ефективна реалізація обмежується недостатньою інституційною спроможністю органів місцевого самоврядування, низькою кваліфікацією публічних службовців та слабкою громадянською активністю на місцевому рівні. Обґрунтовано необхідність створення формалізованих організаційних структур типу консультативних рад, економічних форумів та інноваційних центрів для забезпечення системної взаємодії всіх учасників процесу формування конкурентних переваг громад.

6. Аналіз економічних засад забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, зокрема системи формування доходної та видаткової частин місцевих бюджетів, інструментів залучення інвестицій і підтримки бізнесу, механізмів запозичень та грантового фінансування, а також маркетингу територій, засвідчив критичну залежність їх розвитку від рівня фінансової автономії, що значно обмежує можливості громад для самостійного фінансування стратегічних інвестицій у конкурентоспроможність. Окреслено, що структура доходів місцевих бюджетів характеризується домінуванням закріплених доходів (насамперед, ПДФО) та трансфертів з державного бюджету над власними доходами від місцевих податків і зборів, що створює пряму залежність фінансових можливостей громад від рівня економічної активності на їх території. Виявлено недостатню ефективність фіскальних стимулів через їх незначну частку у витратах бізнесу, обмежене використання потенціалу нефіскальних інструментів та фрагментарність застосування механізмів залучення зовнішнього фінансування.

7. Обґрунтовано необхідність розробки цілісного організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, який би системно інтегрував виявлені економічні інструменти з організаційними структурами координації, забезпечуючи диверсифікацію джерел фінансування, оптимізацію структури видатків формування дієвої системи стимулів для бізнесу та інвесторів, а також підвищення інституційної спроможності громад щодо стратегічного планування, проєктного менеджменту та маркетингу територій з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

8. Проаналізовано існуючі методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад, які на сучасному етапі розвитку реформи децентралізації в Україні демонструють недостатню комплексність та врахування актуальних чинників розвитку, зокрема соціокультурних, екологічних, інноваційних та інституційних аспектів. Підкреслено необхідність переходу від традиційного, переважно економічного або бюджетного підходу, до багатовимірної системи, що інтегрує як кількісні, так і якісні показники з урахуванням регіональної специфіки.

9. Встановлено, що універсальні методики, зокрема міжнародний Глобальний індекс конкурентоспроможності (GCI), мають значні переваги у вигляді комплексності і адаптивності, але потребують локалізації для адекватного відображення особливостей територіальних громад. Національні розробки України (С.М. Кльоба, О.О. Подзійей, А.Ф. Мельник) пропонують структуровані системи оцінки з акцентом на фінансово-економічний, соціальний, інфраструктурний та управлінський компоненти, проте також лишаються обмеженими у сфері інновацій та екології.

10. Запропоновано авторську методику комплексного оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад, що включає сім ключових блоків факторів: економічних, соціальних, інфраструктурних, інституційних, екологічних, інноваційних та специфічних регіональних. Методика передбачає нормалізацію показників, визначення вагових коефіцієнтів з використанням експертних оцінок і статистичних методів, розрахунок групових індексів та

інтегрального індексу конкурентоспроможності з подальшою класифікацією громад за рівнями конкурентоспроможності. Цей інструмент забезпечує можливість не лише порівняльного аналізу, а й моніторингу розвитку громад, виявлення їх сильних і слабких сторін, що є фундаментом для обґрунтування стратегічних рішень та цільових програм підтримки. Особлива увага приділяється збалансованості між універсальними параметрами та регіональними особливостями, що дозволяє акумулювати конкурентні переваги громад і врахувати їх індивідуальний потенціал.

Результати розділу висвітлено в [80], [81], [91], [92], [94], [98], [101].

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ

2.1. Тенденції розвитку територіальних громад Причорноморського економічного району

Сучасні трансформаційні процеси в Україні, поглиблені викликами воєнного часу та необхідністю масштабної повоєнної відбудови, актуалізують питання ефективного розвитку територіальних громад як базових елементів децентралізованої системи управління [132]. Особливої актуальності це питання набуває для територіальних громад Причорноморського економічного району, які, маючи стратегічне геополітичне положення та традиційно високий економічний потенціал, зазнали найбільших втрат від військової агресії й потребують науково обґрунтованого підходу до відновлення своєї ролі як одних із ключових центрів національної економіки. Дослідження конкурентоспроможності цих громад є важливим для створення сприятливих умов для відновлення соціально-економічного потенціалу України.

Причорноморський економічний район України, до складу якого входить Одеська, Миколаївська та Херсонська області, відіграє стратегічну роль у національній економіці та має критичне значення для майбутньої повоєнної відбудови країни. Він займає південну приморську (причорноморську і приазовську) територію країни. Його промислове виробництво зосереджується переважно в портових містах. Район об'єднує 192 територіальні громади і за кількістю населених пунктів (2782 од.) у 2023 р. займає десятку частину від їх кількості в Україні (рис. 2.1).

Цей регіон традиційно виступає потужним економічним драйвером, забезпечуючи значну частку валового внутрішнього продукту України і формуючи основу її експортного потенціалу. У 2019 р. на частку Причорноморського району припадало близько 9% ВВП України, при цьому

Одеська область генерувала 4,1%, Миколаївська – 2,3%, а Херсонська – 1,8% національного валового продукту [139]. До 2021 р. ці показники демонстрували стійку позитивну динаміку, досягнувши 8,9% сукупного внеску в національну економіку, однак військова агресія 2022-2023 рр. кардинально змінила економічну ситуацію в регіоні. Хоча достеменно їх оцінити через відсутність статистичних даних наразі неможливо.

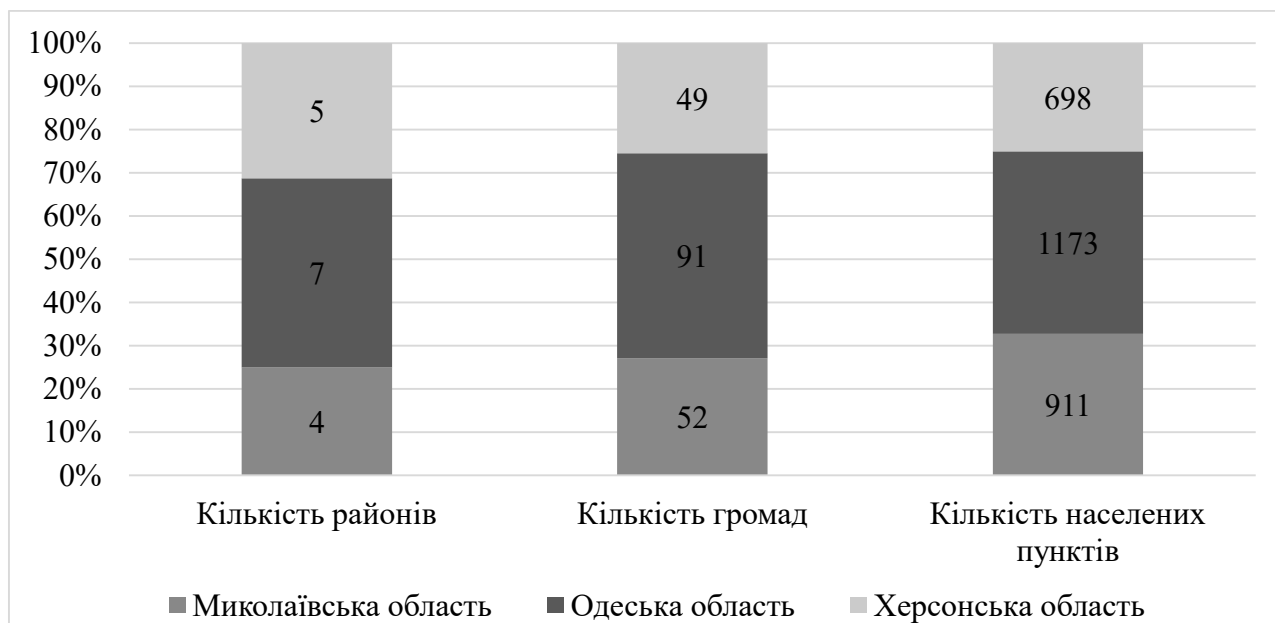

Рисунок 2.1 – Адміністративно-територіальний склад областей Причорноморського економічного району

Джерело: сформовано на основі [37].

Аналіз основних показників сучасного економічного стану Причорноморського економічного району (табл. 2.1) засвідчив, що він має значний ресурсний, трудовий, виробничий та зовнішньоекономічний потенціал. Зокрема територія району займає 14,3% від загальнонаціональної. Чисельність населення областей, що входять до його складу у довоєнний період налічувала 10,8% (4444,8 тис. осіб) від загального показника по Україні. При цьому частка робочої сили регіону сягає 12,1% (2063 тис. осіб), так майже само як і кількість господарюючих суб'єктів (юридичних осіб) – 11,9% [139].

Агропромисловий комплекс Причорноморського району становить основу його економічної спеціалізації та національної продовольчої безпеки [66]. Частка посівних площ у ньому у 2021 р. дорівнювала 19,4% (1629,5 тис. га), а у 2023 р. –

12,1% (793,2 тис. га – без точних даних по Херсонській обл.) від загальнонаціонального показника [139]. Обсяг виробництва зернових і зернобобових культур у 2021 р. сягнув 12559 тис. т, що становить 14,6% від загального виробництва сільськогосподарських культур в Україні (10,9% у 2023 р.). Проте найбільшу частку Причорноморський район займає у виробництві винограду: у 2021 р. – 74% або 196 тис. т з 264,1 тис. т по країні, а також овочевих культур – 21% чи 2102 тис. т з 9935 тис. т всього (табл. 2.1). Відповідно, в регіоні було сконцентровано близько 90% виробництва вина (Одеська область) та половина консервної промисловості (Херсонська обл.,) України, що робило його лідером у розвитку харчової індустрії. Тут також добре розвинене виробництва олій, борошна та хлібопекарських виробів.

Промисловий сектор Причорноморського району демонструє диверсифіковану структуру з потужними суднобудівними, металургійними і хімічними виробництвами. Миколаївська область залишається центром українського суднобудування, де розташовані провідні підприємства галузі, включаючи ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» та ПАТ «МСЗ „Океан”». До 2021 р. обсяги промислового виробництва в області становили близько 45 млрд грн на рік. Одеська область характеризується розвиненою харчовою промисловістю та нафтопереробкою, з сукупним обсягом виробництва промислової продукції понад 80 млрд грн у 2021 р. [139; 155]. Важливу роль відіграє АТ «Одеський припортовий завод», потужність якого становить 7,5 млн тонн нафтопродуктів на рік.

Стратегічне значення Причорноморського економічного району для України визначається насамперед його унікальним географічним положенням і розвиненою портовою інфраструктурою. У районі зосереджено майже всі морські портові потужності України, які у 2021 р. обробили 146,96 млн т. вантажів (у 2019 р. – 160 млн т), з них зокрема: Чорноморськ – 25,63 млн т, СМП Ольвія – 5,14, Ізмаїл – 3,9, Рені – 1,37, Усть-Дунайськ – 64,3, Одеса – 22,55 та Миколаїв – 29,8 млн т [11]. Проте вже у 2023 р., зважаючи на воєнні впливи, ці порти обробили 62 млн т вантажів, що на 57,8% менше, ніж у 2021 р. [154].

Таблиця 2.1 – Основні показники економічного стану Причорноморського економічного району у 2019-2023 рр.*

Показник	Миколаївська область			Одеська область			Херсонська область			Частка регіону у загальному показнику по Україні, %	
	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.
Територія, млн га	2,46	2,46	2,46	3,33	3,33	3,33	2,85	2,85	-	14,3	14,3
Населення, тис. осіб	1119,9	1091,8	1119,7	2377,2	2351,4	2363,1	1027,9	1001,6	-	10,7	10,8
Робоча сила, тис. осіб	551,3	509,7	-	1088,5	1026,9	-	504,6	480,8	-	11,8	12,1
Валовий регіональний продукт, млн грн	92459	96648	-	197209	220242	-	61955	68467	-	8,8	8,9
Кількість суб'єктів господарювання (юридичних осіб), од.	47383	49939	51450	70936	86456	91547	28298	29680	-	11,3	11,9
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	62068,0	83680,5	-	61408,1	94698,0	-	30574,4	40712,8	-	6,2	6,1
Посівні площі, тис. га	547,8	545,7	277,5	516,3	516,3	515,7	564,6	567,5	-	19,4	19,4
Виробництво зернових і зернобобових культур, тис. т	3138	3925	2413	3748	5105	4048	2740	3529	-	12,8	14,6
Виробництво плодівих та ягідних культур, тис. т	28	29	17	107	96	94	57	39	-	9,1	7,3
Виробництво винограду, тис. т	30,6	17,8	27,5	241,7	169,0	141,1	22,4	9,2	-	80,5	74,2
Виробництво культур овочевих, тис. т	478	630	474	289	241	267	1320	1231	-	21,5	21,2
Обсяг експорту товарів, млн. дол. США	2152,5	3457,1	1000,7	1384,1	1697,8	1797,9	39,6	412,8	-	7,6	8,2
Обсяг експорту послуг, млн. дол. США	488,3	557,2	-	816,8	946,3	-	39,6	35,4	-	8,6	12,0
Обсяг імпорту товарів, млн дол.США	988,5	1194,0	544,3	1881,1	2311,1	2351,2	407,1	267,1	-	5,3	5,2
Обсяг імпорту послуг, млн дол.США	30,3	31,1	-	265,9	535,6	-	40,0	28,3	-	4,8	7,5

Джерело: [139].

*статистичні дані по Херсонській області, починаючи з 2022 р. відсутні.

У структурі вантажів 91,4% складає експорт та 8,6% імпорт. Зернові перевезення складають 62,5% експортних вантажів. Наявність різного транспортного сполучення регіону позитивно впливає на можливості реалізації зовнішньоекономічної діяльності. Загалом експорт товарів і послуг, реалізований областями району, у 2021 р. сягнув відповідно 8% (5567,7 млн дол. США) і 12% (3772,2 млн дол. США) від національного рівня. Натомість імпорт товарів і послуг був значно меншим – товарів ввезено на 5,2% (1533,2 мон дол. США) від загального показника по Україні, а послуг – 7,5% (595 млн дол. США). У результаті у 2021 р. сальдо зовнішньої торгівлі товарами сягнуло +4034,5 млн дол. США, послугами – +3177,2 млн дол. США.

Крім того, у 2021 р. регіон нарощував потужний розвиток портового та рекреаційного господарства, що зумовлено наявністю морегосподарського та портово-промислового комплексів, значними транзитними можливостями, а також природно-кліматичними умовами, сприятливими для розвитку туристичної галузі [113], розвитку підприємництва, створенням робочих місць і розширенням зайнятості населення.

Трудові ресурси та демографічна ситуація в регіоні характеризуються неоднорідністю та викликами, що посилилися внаслідок військових дій. У 2019 р. сукупна чисельність населення трьох областей становила близько 4,5 млн осіб, знизившись до 4,4 млн у 2021 р. через смертність та міграційні процеси. При цьому робоча сила у регіоні скоротилася на 0,13 млн осіб до 2,1 млн осіб у 2021 р. [139]. Район відзначається етнічною різноманітністю: переважну частину займають українці, хоча також проживають кримські татари, болгар, євреї, гагаузи, молдавани, білоруси, караїми та ін. [115].

Розвиток освіти і медицини в територіальних громадах Причорноморського економічного району характеризується специфічними особливостями, пов'язаними з географічним розташуванням, демографічною ситуацією та впливом воєнних дій. Територіальні громади регіону забезпечують функціонування мережі дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл та позашкільних установ (табл. 2.2). Кількість закладів дошкільної освіти

спочатку зростала з 1764 одиниць у 2019 р. до 1876 у 2020 р., але потім різко скоротилася до 1330 у 2022 р. через воєнні дії, частково відновившись до 1386 закладів у 2023 р. Водночас кількість дітей у дошкільних закладах демонструє стійке зниження з 145,4 тисячі у 2019 р. до 82,7 тисячі у 2023 р., що відображає як демографічні проблеми, так і наслідки війни.

Таблиця 2.2 – Основні показники розвитку освіти, медицини та спорту в територіальних громадах Причорноморського економічного району

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.*	2023 р.*	Частка регіону у загальному показнику по Україні у 2023 р., %
Заклади дошкільної освіти, од.	1764	1876	1807	1330	1386	10,3
У них дітей, тис.	145,4	135,6	131,3	102,6	82,7	9,6
Заклади середньої освіти, од.	1704	1650	1584	1333	1620	12,8
У них дітей, тис.	504	493	512	529	437	11,2
Заклади професійної (професійно-технічної) освіти (ПТО), од.	92	92	91	86	82	12,3
Кількість слухачів закладів ПТО, тис.	13,9	13,9	14,0	23,7	23,3	14,8
Кількість лікарняних ліжок, тис.	33,9	29,7	26,8	27,7	26,2	10,5
Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів, тис. відвідувачів за зміну	100,2	99,9	92,9	85,1	86,0	10,0
Спортивні школи для дітей (ДЮСШ), од.	161	160	154	117	116	10,5
У них дітей, тис.	53,7	51,4	49,1	29,6	30,6	9,0

Джерело: [43].

* Без урахування дітей закладів дошкільної освіти тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Ситуація із закладами середньої освіти також характеризується скороченням мережі з 1704 шкіл у 2019 р. до 1333 у 2022 р., з подальшим відновленням до 1620 закладів у 2023 р. Кількість учнів демонструвала відносну стабільність до 2021 р., але різко скоротилася до 437 тис. у 2023 р. порівняно з 504 тис. у 2019 р., що свідчить про значний відтік населення з регіону.

На рівні територіальних громад також функціонують професійно-технічні училища та коледжі, що готують кадри для місцевих підприємств, зокрема для аграрного сектору, морського транспорту та переробної промисловості. Професійно-технічна освіта демонструє поступове скорочення кількості закладів з 92 до 82 одиниць, проте кількість слухачів значно зросла з 13,9 тис. у 2019-2021 рр. до 23,3-23,7 тис. у 2022-2023 рр., що може вказувати на переорієнтацію на практичні спеціальності в умовах воєнного часу. Відтак, основними проблемами освіти в громадах регіону є депопуляція сільських територій, що призводить до закриття малокомплектних шкіл, необхідність оптимізації освітньої мережі та створення опорних закладів і дефіцит педагогічних кадрів у віддалених населених пунктах.

Медична інфраструктура регіону демонструє стійне скорочення потужностей. Кількість лікарняних ліжок зменшилася з 33,9 тис. у 2019 р. до 26,2 тис. у 2023 р., або на 23%. Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів також скоротилася з 100,2 тис. відвідувачів за зміну до 86,0 тис., що відображає як оптимізацію медичної мережі, так і вплив воєнних дій.

Спортивна інфраструктура зазнала найбільших втрат. Кількість дитячо-юнацьких спортивних шкіл скоротилася з 161 до 116 закладів, а кількість дітей, що займаються спортом, зменшилася ледь не вдвічі – з 53,7 до 30,6 тис., що свідчить про серйозні проблеми у сфері дитячого та юнацького спорту.

Разом із тим, Причорноморський економічний район зберігає значну частку в загальноукраїнських показниках станом на 2023 р. Найвищі показники спостерігаються у професійно-технічній освіті (14,8% слухачів та 12,3% закладів від загального показника по країні), середній освіті (12,8% закладів та 11,2% учнів). Частка регіону в медичних показниках становить близько 10-10,5%, що відповідає його демографічній вазі в країні.

Загалом спостерігається складний період трансформації соціальної інфраструктури регіону під впливом воєнних дій, демографічних змін та процесів оптимізації мережі закладів освіти, охорони здоров'я та спорту, спричинених зовнішньою та внутрішньою міграцією населення, втратою

робочих місць як джерела добробуту, житла, зниженням доходів та якості життя [57, с. 308]. При цьому територіальні громади Причорноморського району продовжують працювати над підтриманням та розвитком освітньої та медичної інфраструктури, адаптуючись до сучасних викликів.

Фінансово-економічні показники розвитку територіальних громад Причорноморського району до початку повномасштабної війни демонстрували поступове зростання, хоча й нерівномірне. Власні доходи місцевих бюджетів областей у 2019 р. становили: Одеська область – 8,2 млрд грн, Миколаївська – 3,1 млрд грн, Херсонська – 2,4 млрд грн. До 2021 р. ці показники зросли відповідно до 9,8 млрд грн, 3,6 млрд грн та 2,8 млрд грн. Показник власних доходів на одну особу населення в Одеській області зріс з 3420 грн у 2019 р. до 4180 грн у 2021 р., що перевищувало середній показник по Україні на 15-18% [139].

Проте негативним для фінансово-економічного стану держави став 2022 р. з початком повномасштабної війни, коли район опинився в зоні активних бойових дій, особливо Херсонська область, частина якої тимчасово окупована, а Миколаївська та Одеська області зазнали масованих ракетних обстрілів інфраструктурних об'єктів. Це призвело до різкого скорочення бюджетних доходів через руйнування економічної інфраструктури, зупинку роботи багатьох підприємств та масовий відтік населення.

Аналіз таблиці фінансово-бюджетних показників Причорноморського економічного району за 2019-2023 рр. (табл. 2.3) демонструє складну динаміку, що відображає вплив пандемії COVID-19 та повномасштабної війни на регіональні фінанси. Доходи бюджету показали стійку тенденцію до зростання з 28,44 млрд грн у 2019 р. до 48,98 млрд грн у 2023 р., що становить приріст на 20,54 млрд грн або 72,2%, при цьому найбільший стрибок відбувся у 2022-2023 рр. внаслідок інфляційних процесів та перерозподілу бюджетних ресурсів.

Місцеві податки і збори демонстрували волатильність з піком у 2021 р. на рівні 10,44 млрд грн, різким падінням до 8,52 млрд грн у 2022 р. через воєнні дії та відновленням до 10,35 млрд грн у 2023 році [156]. Плата за землю слідувала

аналогічній траєкторії з максимумом 4,62 млрд грн у 2021 р., спадом до 3,55 млрд грн у 2022 р. та частковим відновленням до 4,19 млрд грн у 2023 р., що відображає втрату контролю над частиною територій та зниження економічної активності.

Таблиця 2.3 – Фінансово-бюджетні показники функціонування територіальних громад Причорноморського економічного району

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.*	2023 р.*	Абсолютна зміна, 2023 р.* до 2019 р., +/-
Доходи бюджету (загальний та спеціальний фонд), млрд грн	28,44	30,08	31,61	37,49	48,98	20,54
Місцеві податки і збори, млрд грн	8,91	9,01	10,44	8,52	10,35	1,44
Плата за землю, млрд грн	4,22	4,40	4,62	3,55	4,19	-0,03
Дохідність земель громад, тис. грн	145,32	141,00	154,90	114,16	135,43	-9,89
Фіскальна віддача території, тис. грн	972,02	1030,50	1062,22	1147,68	1226,39	254,37
Видатки (загальний фонд), млрд грн	62,05	51,96	38,43	35,95	41,41	-20,64
Видатки на освіту, млрд грн	21,45	22,77	22,38	20,38	19,36	-2,09
Видатки на ЖКГ, млрд грн	4,62	4,63	5,24	3,68	6,55	1,93
Видатки на спорт, млрд грн	0,71	0,76	0,61	0,49	0,61	-0,10
Видатки на культуру, млрд грн	1,69	1,71	1,29	1,00	1,17	0,52
Капітальні видатки, млрд грн	-	-	7,75	2,93	11,46	-

Джерело: [29; 47].

* Без урахування даних тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Дохідність земель громад коливалася від піку 154,90 тис. грн у 2021 р. до мінімуму 114,16 тис. грн у 2022 р. з частковим відновленням до 135,43 тис. грн у 2023 р. Фіскальна віддача території показала найстабільніше зростання з 972,02 тис. грн у 2019 р. до 1226,39 тис. грн у 2023 р., що свідчить про підвищення ефективності збору податків.

Видатки загального фонду демонстрували протилежну динаміку з максимумом 62,05 млрд грн у 2019 р., різким скороченням до 35,95 млрд грн у 2022 р. та зростанням до 41,41 млрд грн у 2023 р. Видатки на освіту скоротилися з 21,45 млрд грн у 2019 р. до 19,36 млрд грн у 2023 р., що відображає демографічні зміни і переорієнтацію бюджетних пріоритетів. Видатки на ЖКГ показали найбільшу волатильність з різким зростанням до 6,55 млрд грн у 2023 р. через необхідність відновлення зруйнованої інфраструктури. Видатки на спорт та культуру скоротилися відповідно з 0,71 до 0,61 млрд грн та з 1,69 до 1,17 млрд грн, що свідчить про перерозподіл ресурсів на користь критичніших потреб. Капітальні видатки, дані по яких доступні лише з 2021 р., демонструють значні коливання від 7,75 млрд грн у 2021 р. до мінімуму у 2,93 млрд грн у 2022 р. і подальше зростання до 11,46 млрд грн у 2023 р., що відображає реалізацію програм відбудови та інфраструктурного розвитку в умовах війни.

Щодо ефективності використання фінансових ресурсів, позитивним є те, що у 2021 р. у регіоні спостерігався профіцит бюджету в областях Причорноморського району. Хоча частка власних доходів територіальних громад у середньому по Причорноморському району була на 5 в.п. менше від середнього по країні показника, за винятком Одеської області, де цей індикатор сягнув 71,5% проти 70,5% в Україні. Натомість частка видатків на утримання органів місцевого самоврядування у видатках загального фонду бюджету району на 1 в.п. перевищувала середнє значення по країні. Така динаміка свідчить про раціональне використання фінансових ресурсів місцевого бюджету, що спрямовуються на утримання адміністративного апарату, а не на розвиток місцевого соціально-економічного потенціалу. Це теж підтверджує рівень капітальних інвестицій на одного мешканця територіальної громади Причорноморського району, який на 408 грн менше, ніж усереднено по країні – 1412,4 грн проти 1820,2 грн.

Проте військова агресія 2022-2023 рр. кардинально змінила соціально-економічну ситуацію в регіоні та актуалізувала питання оцінки конкурентоспроможності територіальних громад. За попередніми оцінками,

втрати економіки Причорноморського району в 2022 р. склали понад 40% від довоєнного рівня, при цьому найбільше постраждали Херсонська та частково Миколаївська області. Блокада морських портів призвела до практично повної зупинки експортних операцій через чорноморські порти, що негативно вплинуло на всю національну економіку [98, с. 64-65].

Обсяги сільськогосподарського виробництва в регіоні скоротилися на 35-45% через мінування земель, руйнування інфраструктури. Міграція населення залишила район без робочої сили, зупинена робота море-господарського комплексу Миколаївської області, значні пошкодження отримала енергетична система та теплогенерація, залишився без сталого водопостачання Миколаїв, зруйнована та пошкоджена велика кількість житлових будинків та об'єктів соціального призначення. З 49 об'єднаних територіальних громад Херсонської області 33 потрапили в зону тимчасової окупації.

Наслідки війни у поглибили і так непросту екологічну ситуацію в Причорноморському економічному районі. Морські екосистеми зазнали особливо серйозних втрат через підлив Каховської ГЕС, а також постійні обстріли, які несуть загрозу забруднення моря нафтопродуктами, отруйними хімічними речовинами та важкими металами.

Незважаючи на це, в контексті майбутньої повоєнної відбудови Причорноморський економічний район розглядається як один з ключових регіонів для відновлення національної економіки України, адже навіть нині за певними ознаками територіальні громади Причорноморського економічного району вже зараз можуть конкурувати з багатьма громадами України та сусідніх держав [109]. Тому оцінка конкурентоспроможності територіальних громад цього району набуває особливої актуальності як інструмент для ефективного планування та реалізації програм відбудови. Така оцінка дозволить визначити громади з найбільшим потенціалом для швидкого відновлення, оптимально розподілити обмежені ресурси та сформувані реалістичні стратегії розвитку.

2.2. Детермінанти забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району

Дослідження стану конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району набуває особливого значення в контексті нерівномірності їх розвитку та диференційованого впливу воєнних дій на різні території. Актуальність дослідження конкурентоспроможності посилюється необхідністю формування науково обґрунтованої типології територіальних громад для цілей диференційованої політики підтримки і розвитку. В умовах обмежених ресурсів держави та міжнародних донорів критично важливо визначити громади-лідери, які можуть стати локомотивами регіонального розвитку, громади з високим потенціалом, що потребують цільової підтримки для його реалізації, та проблемні території, які вимагають комплексних програм реабілітації. Результати оцінки стануть основою для прийняття обґрунтованих рішень щодо пріоритетів інвестування, напрямів реформування й механізмів підтримки найперспективніших громад.

На наш погляд, реалізація цього завдання можлива за рахунок розробки комплексної методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району з урахуванням основних детермінант конкурентоспроможності цього географічного району, що базуються на особливостях його розвитку та функціонування.

Розробка комплексної методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району потребує глибокого розуміння взаємозв'язків між різними факторами, що впливають на їх розвиток та функціонування. Враховуючи специфічні особливості регіону, такі як географічне розташування з виходом до морів, етнічна різноманітність населення, розвинена портова інфраструктура, аграрна спеціалізація та значний вплив воєнних дій на соціально-економічну ситуацію, необхідно визначити, які саме фактори мають найбільший вплив на конкурентоспроможність громад.

Аналіз соціального стану, розвитку освіти, медицини та екологічної ситуації в регіоні показує складну систему взаємопов'язаних факторів, що можуть як позитивно, так і негативно впливати на конкурентоспроможність територіальних громад. Однак простого виявлення цих факторів недостатньо для створення ефективної методики оцінювання. Необхідно встановити силу та характер впливу кожного з них, а також виявити можливі синергетичні ефекти від їх взаємодії.

У цьому контексті виникає потреба в проведенні кореляційно-регресійного аналізу, який дозволить науково обґрунтовано визначити детермінанти конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. Кореляційний аналіз надасть можливість виявити наявність та силу лінійних зв'язків між потенційними факторами впливу та показниками конкурентоспроможності територіальних громад, що дозволить відсіяти незначущі змінні та зосередитися на найвпливовіших чинниках. Регресійний аналіз, у свою чергу, дозволить побудувати математичну модель, що кількісно описує залежність рівня конкурентоспроможності територіальних громад від виявлених детермінант. Це допоможе не лише встановити напрям впливу кожного фактора, але й визначити його вагомість у формуванні загального рівня конкурентоспроможності.

Тому, вважаємо, здійснення кореляційно-регресійного аналізу є необхідним кроком для створення науково обґрунтованої та практично застосовної методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. Його завданнями є виявлення статистично значущих зв'язків між валовим регіональним продуктом як індикатором конкурентоспроможності та потенційними факторами впливу в Причорноморському економічному районі упродовж 2004-2023 рр., оцінка сили та напрямку кореляційних зв'язків між залежною змінною та незалежними змінними для ідентифікації найвпливовіших факторів конкурентоспроможності, побудова регресійної моделі множинної лінійної регресії для кількісного опису залежності рівня конкурентоспроможності від виявлених факторів впливу,

ранжування факторів впливу за ступенем їх значущості для формування конкурентоспроможності територіальних громад регіону, а також розробка практичних рекомендацій щодо формування методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад на основі результатів моделювання.

Вхідними умовами кореляційно-регресійної моделі є використання валового регіонального продукту у млн грн (y) як залежної змінної, що виступає інтегральним показником конкурентоспроможності території, та дванадцяти незалежних змінних, що включають:

- населення у млн осіб (x_1) як демографічний фактор;
- робочу силу у тис. осіб (x_2) як трудовий потенціал;
- наявний дохід у млн грн (x_3) як показник купівельної спроможності населення;
- обсяг реалізованої промислової продукції у млн грн (x_4) як промисловий потенціал;
- продукцію сільського господарства у млн грн (x_5) як аграрний потенціал;
- обсяг експорту у млн дол. США (x_6) як зовнішньоекономічну активність;
- індекс споживчих цін (x_7) як інфляційний фактор;
- викиди забруднювальних речовин у млн т (x_8) як екологічний фактор;
- кількість інноваційно-активних підприємств (x_9) як інноваційний потенціал;
- обсяг перевезених вантажів морським транспортом у тис. т (x_{10}) як транспортно-логістичний фактор;
- капітальні інвестиції у млн грн (x_{11}) як інвестиційну активність;
- кількість працівників, задіяних у виконанні НДР, осіб (x_{12}) як інтелектуальний потенціал (додаток В).

Часовий період дослідження охоплює 2004-2023 роки, що становить 20 спостережень та включає різні економічні цикли, зокрема докризовий період, фінансову кризу 2008-2009 рр., період стабілізації, політичну кризу 2014 р. та воєнний період 2022-2023 рр.

Методичними умовами є використання методу найменших квадратів для побудови регресійної моделі, перевірка статистичної значущості коефіцієнтів регресії, аналіз залишків моделі на предмет гомоскедастичності та нормальності розподілу, тестування на автокореляцію залишків, що забезпечує комплексний підхід до аналізу детермінант конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району з урахуванням специфіки регіону і зовнішніх викликів.

У ході кореляційного аналізу вхідних параметрів моделі, які характеризують різні показники функціонування громад району, отримали результати (табл. 2.4), що розкривають складну систему взаємозв'язків між різними аспектами регіонального розвитку, яка може бути екстрапольована для формування методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району.

Кореляційний аналіз виявляє неоднозначність економічного блоку факторів у формуванні конкурентоспроможності Причорноморського регіону. Наявний дохід населення демонструє несподівано негативну кореляцію з ВРП ($-0,473$), що суперечить традиційним економічним уявленням. Цей парадокс може відображати специфічні процеси в регіоні, де номінальне зростання доходів не супроводжується пропорційним збільшенням продуктивності економіки або свідчити про інфляційні процеси і структурні дисбаланси. Водночас, сильна позитивна кореляція між доходами та капітальними інвестиціями ($0,818$) вказує на те, що доходи населення все ж таки є важливим джерелом інвестиційних ресурсів для регіону. Це підтверджує потребу включення в економічний блок методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад як показників поточного добробуту, так й інвестиційного потенціалу територіальних громад.

Обсяг реалізованої промислової продукції демонструє слабку негативну кореляцію з ВРП ($-0,139$), що може свідчити про деіндустріалізацію регіону або структурні зміни у бік сфери послуг і високотехнологічних галузей. Для

методики це означає необхідність врахування не лише обсягових показників економічної діяльності, а й якісних характеристик структури економіки.

Таблиця 2.4 – Результати кореляційного аналізу зв'язку між обраними факторами впливу на конкурентоспроможність Причорноморського економічного району

	ВРП, млн грн	Населення, млн осіб	Робоча сила, тис. осіб	Найвищий дохід, млн грн	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Продукція сільського господарства, млн грн	Обсяг експорту, млн дол. США	Індекс споживчих цін	Викиди забруднюючих речовин, млн т	Кількість інноваційно-активних підприємств	Обсяг перевезених вантажів морським транспортом, тис. т	Капітальні інвестиції, млн грн	Кількість працівників, задіяних у виконанні НДР, осіб
	y	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄	x ₅	x ₆	x ₇	x ₈	x ₉	x ₁₀	x ₁₁	x ₁₂
y	1	0,967	0,935	-0,473	-0,139	0,650	0,029	-0,158	0,625	0,367	0,346	0,042	0,618
x ₁	0,967	1	0,948	-0,673	-0,271	0,478	-0,171	-0,132	0,647	0,460	0,543	-0,184	0,670
x ₂	0,935	0,948	1	-0,574	-0,226	0,501	-0,150	-0,274	0,599	0,465	0,459	-0,093	0,592
x ₃	-0,473	-0,673	-0,574	1	0,680	0,161	0,578	-0,090	-0,345	-0,620	-0,803	0,818	-0,609
x ₄	-0,139	-0,271	-0,226	0,680	1	0,114	0,307	-0,232	0,271	-0,551	-0,187	0,687	-0,577
x ₅	0,650	0,478	0,501	0,161	0,114	1	0,557	-0,035	0,140	-0,026	-0,314	0,558	0,308
x ₆	0,029	-0,171	-0,150	0,578	0,307	0,557	1	0,069	-0,209	-0,065	-0,678	0,577	-0,205
x ₇	-0,158	-0,132	-0,274	-0,090	-0,232	-0,035	0,069	1	-0,290	-0,307	0,032	-0,279	0,329
x ₈	0,625	0,647	0,599	-0,345	0,271	0,140	-0,209	-0,290	1	0,196	0,625	-0,020	0,178
x ₉	0,367	0,460	0,465	-0,620	-0,551	-0,026	-0,065	-0,307	0,196	1	0,307	-0,523	0,411
x ₁₀	0,346	0,543	0,459	-0,803	-0,187	-0,314	-0,678	0,032	0,625	0,307	1	-0,643	0,314
x ₁₁	0,042	-0,184	-0,093	0,818	0,687	0,558	0,577	-0,279	-0,020	-0,523	-0,643	1	-0,343
x ₁₂	0,618	0,670	0,592	-0,609	-0,577	0,308	-0,205	0,329	0,178	0,411	0,314	-0,343	1

Джерело: розраховано автором.

Соціальний блок демонструє найпослідовніші та найсильніші зв'язки з конкурентоспроможністю регіону. Населення (0,967) та робоча сила (0,935) показують майже функціональний зв'язок з ВРП, що підтверджує центральну роль людського капіталу. Висока кореляція між чисельністю населення та робочою силою (0,948) свідчить про ефективність використання демографічного потенціалу регіону.

Особливо важливою є позитивна кореляція між кількістю працівників, задіяних у виконанні НДР, та ВРП (0,618), що підкреслює роль інтелектуального

капіталу в формуванні конкурентних переваг. Це обґрунтовує включення в соціальний блок методики не лише кількісних демографічних показників, а й якісних характеристик людського капіталу, зокрема освітнього рівня та інноваційного потенціалу населення.

Цікавим є негативний зв'язок між персоналом, задіяним у науково-дослідній роботі та наявними доходами (-0,609), що може відображати специфіку оплати праці у науковій сфері або міграційні процеси висококваліфікованих кадрів. Це вказує на потребу врахування в методиці факторів утримання та мотивації талановитих кадрів на місцевому рівні.

Результати кореляційного аналізу також підтверджують складність оцінки інфраструктурного блоку в сучасних умовах. Обсяг морських вантажних перевезень проявляє помірну позитивну кореляцію з рівнем ВРП (0,346). Сильна негативна кореляція між морськими перевезеннями та наявними доходами (-0,803) може відображати екологічні та соціальні наслідки інтенсивної транспортної діяльності. Це обґрунтовує включення в інфраструктурний блок методики показників сталості та екологічності інфраструктурного розвитку.

Капітальні інвестиції демонструють слабку кореляцію з ВРП (0,042), що може свідчити про неефективність інвестиційних процесів або їх спрямування на проекти з тривалим терміном окупності. Для методики це означає необхідність оцінки не лише обсягу, а й якості та ефективності інфраструктурних інвестицій.

Викиди забруднюючих речовин показують позитивну кореляцію з ВРП (0,625), що відображає традиційну дилему між економічним зростанням та екологічною безпекою. Цей зв'язок особливо сильний з населенням (0,647) та робочою силою (0,599), що може свідчити про концентрацію економічної активності в урбанізованих центрах з відповідними екологічними наслідками. Сильна позитивна кореляція між викидами і морськими перевезеннями (0,625) підкреслює екологічні ризики традиційної транспортної інфраструктури і необхідність розвитку екологічніших способів логістики.

Кількість інноваційно-активних підприємств демонструє помірну позитивну кореляцію з ВРП (0,367), що підтверджує роль інновацій у

формуванні конкурентоспроможності. Особливо важливою є позитивна кореляція з населенням (0,460) та робочою силою (0,465), що свідчить про зв'язок інноваційної активності з людським капіталом.

Негативна кореляція інноваційних підприємств з наявними доходами (-0,620) та промисловою продукцією (-0,551) може відображати структурні зміни в економіці, коли традиційні галузі поступаються місцем інноваційним секторам. Це вказує на необхідність включення інноваційних показників у всі блоки методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад як наскрізного фактору модернізації.

Продукція сільського господарства має помірну позитивну кореляцію з ВРП (0,650), що підкреслює важливість аграрного сектору для економіки Причорноморського економічного району. Слабкі кореляції з більшістю інших факторів свідчать про відносну автономність сільського господарства та його роль як стабілізуючого елементу регіональної економіки.

Таким чином, кореляційний аналіз підтверджує доцільність комплексного підходу до оцінки конкурентоспроможності через урахування шести блоків факторів, але вказує на необхідність їх уточнення:

1. Економічний блок повинен враховувати структурні трансформації та включати показники не лише обсягу, а й ефективності економічної діяльності.
2. Соціальний блок підтверджується як найважливіший, але потребує розширення за рахунок показників якості людського капіталу та інноваційного потенціалу.
3. Інфраструктурний блок потребує переосмислення з урахуванням сучасних вимог сталого розвитку та цифровізації.
4. Екологічний блок повинен інтегрувати показники екологічної ефективності економіки, а не лише стану довкілля.
5. Інституційний блок, хоча безпосередньо не представлений у кореляційній матриці, опосередковано проявляється через ефективність взаємодії різних факторів.

6. Блок специфічних регіональних факторів повинен враховувати унікальні особливості Причорноморського регіону, зокрема його приморське положення та роль у міжнародній торгівлі.

Зважаючи на це, результати кореляційного аналізу демонструють складність і багатовимірність процесів формування конкурентоспроможності територіальних громад, що обґрунтовує необхідність застосування саме комплексної методики, яка враховує всі аспекти регіонального розвитку та їх взаємодію.

Рівняння регресії при цьому має наступний вигляд:

$$y = -362,80 + 0,218 \times x_1 + 0,0001 \times x_3 + 0,0038 \times x_6 - 0,0017 \times x_{10}, \quad (2.1)$$

де y – валовий регіональний продукт, млн грн; x_1 – населення, млн осіб; x_3 – наявний дохід, млн грн; x_6 – обсяг експорту, млн дол. США; x_{10} – обсяг перевезених вантажів морським транспортом, тис. т.

Крім того, щоб виявити фактори, які найбільше впливають на конкурентоспроможність Причорноморського економічного району здійснено регресійний аналіз, результати яких наведені у табл. 2.5.

Таблиця 2.5 – Результати регресійного аналізу впливу макроекономічних факторів на рівень ВВП України (ймовірність $\alpha < 0,05$, $n = 20$)

Регресійна статистика				
Множинний R	0,999			
R ²	0,998			
Нормований R ²	0,998			
Стандартна помилка	3,301			
Дисперсійний аналіз				
Змінна	X ₁	X ₃	X ₆	X ₁₀
t-критерій Стюдента (критичний)	1,746	1,746	1,746	1,746
t-критерій Стюдента (розрахунковий)	71,322	10,313	2,994	-3,384
F-критерій Фішера (критичний)	3,056			
F-критерій Фішера (розрахунковий)	2037,8874			
Коефіцієнт	0,2182	0,0001	0,0038	-0,0017

Джерело: власні розрахунки автора.

Отримана модель є статистично значимою, економетрично адекватною та демонструє високу якість прогнозування. Коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,9991$ свідчить про функціональний зв'язок між валовим регіональним

продуктом (ВРП) та досліджуваними факторами. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,9982$ означає, що 99,82% варіації ВРП пояснюється включеними в модель змінними. Це вказує на те, що обрані фактори дійсно є ключовими детермінантами економічного розвитку Причорноморського економічного району.

F-критерій Фішера моделі складає 2037,88 (табличне значенні F-критерія 3,056) при значущості менше 0,001, що підтверджує високу статистичну надійність отриманих результатів. Стандартна помилка моделі становить лише 3,30 млн грн, що є незначною величиною порівняно з масштабами ВРП регіону.

Щодо аналізу впливу факторів, то населення регіону (x_1) виявляє найсильніший позитивний вплив на ВРП з коефіцієнтом 0,218. Це означає, що збільшення чисельності населення на 1 тисячу осіб призводить до зростання ВРП на 218 тис. грн. Високе значення t-статистики (71,32) підтверджує виключну значущість цього фактору. Людський капітал залишається основним драйвером економічного зростання, адже населення є носієм трудових ресурсів, споживчого попиту та інноваційного потенціалу.

Наявний дохід населення (x_3) також має позитивний вплив з коефіцієнтом 0,0001. Хоча цей коефіцієнт здається малим, при значних обсягах доходу його вплив стає суттєвим. Зростання доходів на 1 млн грн призводить до збільшення ВРП на 124 тис. грн. Це відображає мультиплікативний ефект доходів через споживчий попит та інвестиційну активність населення.

Обсяг експорту (x_6) демонструє позитивний коефіцієнт 0,00384, що свідчить про важливість зовнішньоекономічної діяльності для регіональної конкурентоспроможності. Збільшення експорту на 1 млн доларів США зумовлює зростання ВРП на 3,84 млн грн, що підкреслює роль експортної орієнтації як фактора економічного розвитку.

Проте негативний коефіцієнт для обсягу перевезених вантажів морським транспортом (x_{10}) у розмірі -0,00175 може відображати структурні зміни в економіці регіону, а також може свідчити про неефективність транспортної

інфраструктури або зміщення вантажопотоків унаслідок впливу воєнних факторів.

Таким чином, отримані результати регресійного моделювання надають емпіричне обґрунтування пропозиції формувати методику комплексної оцінки конкурентоспроможності територіальних громад з урахуванням низки складових блоків факторів. Аналіз взаємозв'язків між досліджуваними змінними та валовим регіональним продуктом дозволяє конкретизувати роль кожного з них в формуванні конкурентних переваг. Зокрема, результати моделювання підтверджують центральну роль економічних факторів у формуванні конкурентоспроможності територіальних громад.

Сильний позитивний вплив наявного доходу населення (коефіцієнт 0,000124 при t-критерії Стьюдента 10,31) демонструє, що економічне благополуччя мешканців є фундаментальною основою розвитку громад. Це підтверджує необхідність включення в економічний блок методики показників доходів населення, інвестиційної активності та фінансової спроможності громад.

Позитивний вплив експортного потенціалу (коефіцієнт 0,00384) свідчить про важливість зовнішньоекономічної діяльності як компонента економічного блоку. Територіальні громади, здатні інтегруватися у міжнародні ланцюги створення вартості та розвивати експортні галузі та транскордонне співробітництво, демонструючи вищу конкурентоспроможність.

Надзвичайно високий коефіцієнт впливу чисельності населення (0,218 при t-критерії Стьюдента 71,32) підтверджує критичну важливість соціального блоку в методиці оцінки конкурентоспроможності. Людський капітал виступає не просто як фактор виробництва, а як системоутворюючий елемент конкурентних переваг громад. Як наслідок це обґрунтовує потребу включення в соціальний блок методики показників демографічної динаміки, освітнього рівня населення, якості трудових ресурсів та соціальної згуртованості громади.

Сильна кореляція між населенням та економічними результатами також вказує на мультиплікативний ефект соціального капіталу. Громади з більшою

чисельністю населення мають ширші можливості для внутрішньої кооперації, формування локальних ринків та реалізації колективних проектів розвитку.

Негативний коефіцієнт для обсягу морських вантажних перевезень (-0,00175) не означає, що транспортна інфраструктура негативно впливає на розвиток, а скоріше відображає структурні зміни в економіці та необхідність відновлення та модернізації традиційних інфраструктурних систем. Крім того, для Причорноморського економічного району це може свідчити про перехід від сировинно-орієнтованої моделі розвитку (яка потребує значних вантажних перевезень) до технологічних та сервісних галузей. Тому блок інфраструктурної складової методики повинен враховувати не лише кількісні показники інфраструктурного забезпечення, а й якісні характеристики сучасності, ефективності та відповідності інфраструктури потребам інноваційної економіки.

Також негативний вплив традиційних вантажних перевезень може частково відображати екологічні обмеження розвитку громад. Сучасні тенденції свідчать про зростання значення екологічної стійкості як фактору довгострокової конкурентоспроможності, тому методика оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад має враховувати стан довкілля, ефективність природокористування та здатність громад до реалізації принципів сталого розвитку. Для приморських територій особливо важливими є показники екологічного стану водних ресурсів та прибережних екосистем.

Крім того, результати моделювання підкреслюють унікальність Причорноморського економічного району та потребу врахування специфічних регіональних особливостей. Комбінація високого впливу демографічного фактору, значущості експортної діяльності та трансформації ролі традиційної транспортної інфраструктури створює специфічний профіль конкурентних переваг регіону. Специфічні регіональні фактори для Причорномор'я включають приморське географічне положення, історичні торговельні традиції, багатоетнічний склад населення та особливості геополітичного розташування. Ці фактори модифікують дію загальних економічних закономірностей та потребують окремого врахування.

Попри те, що в представленій моделі безпосередньо не досліджувалися інституційні фактори, висока якість моделі ($R^2 = 0,9982$) опосередковано свідчить про стабільність інституційного середовища в регіоні, адже передбачуваність економічних зв'язків між факторами та результатами розвитку можлива лише за умови функціонування ефективних інституцій. Тому для повноцінного оцінювання конкурентоспроможності слід включати показники якості місцевого самоврядування, ефективності адміністративних процедур, рівня корупції та довіри до владних інституцій. Ці фактори створюють інституційне підґрунтя для реалізації потенціалу інших розглянутих факторів.

Високі статистичні показники моделі (множинний $R = 0,9991$) підтверджують правильність комплексного підходу до оцінки конкурентоспроможності. Емпіричні результати показують, що різні групи факторів не діють ізольовано, а створюють синергетичний ефект, тому ігнорування будь-якого з блоків може призвести до неповної оцінки конкурентного потенціалу територіальних громад.

Результати регресійного аналізу надають кількісні орієнтири для практичного застосування методики. Вони дозволяють визначити відносну вагу різних блоків факторів та встановити пріоритети у формуванні стратегій розвитку територіальних громад Причорноморського економічного району.

Таким чином, дослідження сучасного стану і детермінант забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району демонструє складну картину розвитку регіону, що характеризується значним потенціалом та серйозними викликами. Причорноморський економічний район, який об'єднує Одеську, Миколаївську та Херсонську області, є стратегічно важливим для національної економіки України, концентруючи 14,3% території країни, 10,8% населення, 12,1% робочої сили та майже всі морські портові потужності. Повномасштабна військова агресія кардинально змінила соціально-економічну ситуацію в регіоні, призвівши до скорочення економіки району на понад 40% від довоєнного рівня та різкого погіршення соціальних показників. Проте Причорноморський

економічний район залишається одним з ключових регіонів для майбутньої повоєнної відбудови України, і дослідження конкурентоспроможності його територіальних громад є важливим практичним інструментом для ефективного планування та реалізації стратегій відбудови і сталого розвитку регіону в умовах сучасних викликів.

2.3. Оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району

Формування територіальних громад кардинально змінило систему повноважень та зобов'язань місцевої влади. Громади отримали розширені можливості впливу на власний розвиток, однак разом із цим на них лягла більша відповідальність за результати управління. Ефективність діяльності громад тепер залежить не стільки від кількості наявних ресурсів, скільки від уміння раціонально ними розпоряджатися, створювати привабливі умови для бізнесу та інвестицій, підвищувати рівень життя мешканців і формувати унікальні переваги на конкурентному ринку. Така ситуація перетворює питання аналізу конкурентоспроможності з академічної проблеми на практичну необхідність для керівників громад, регіональних адміністрацій, потенційних інвесторів і громадського сектору.

За таких обставин аналіз конкурентного потенціалу територіальних громад стає основним засобом стратегічного планування, створення результативних програм розвитку та ухвалення виважених управлінських рішень. Такий аналіз дає можливість не тільки встановити актуальний стан розвитку громади, але й з'ясувати її переваги та недоліки, співставити власні показники з результатами інших громад, знайти точки зростання та створити дієві стратегії підвищення конкурентних позицій.

Водночас, важливо розуміти, що оцінювання конкурентоспроможності повинно здійснюватися не одноразово, а як постійний моніторинг, який дозволяє відстежувати тенденції, аналізувати результативність управлінських дій і вчасно

реагувати на нові виклики. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли громади повинні швидко пристосовуватися до змін, відновлювати інфраструктуру, зберігати соціальну єдність та знаходити нові можливості для розвитку.

Важливим інструментом оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад є розроблена авторська методика (див. пункт 1.3), яку апробували на практиці, користуючись прикладом територіальних громад Причорноморського економічного району.

Для аналізу обрали 21 громаду, яку групували у чотири групи за численністю та однорідною географічною репрезентативністю. Зокрема, виділено чотири групи громад, які дозволяють охопити весь спектр громад різного розміру та проаналізувати особливості їхньої конкурентоспроможності залежно від масштабу (від найменших за чисельністю населення до тих, де проживає понад 20 тис. осіб); врахувати специфіку природно-кліматичних умов, транспортно-логістичного розташування та економічної спеціалізації різних частин регіону (включення громад з різних областей Причорноморського регіону – Миколаївської, Одеської та Херсонської) – від суто аграрних до промислово-аграрних, від внутрішніх до прикордонних, від периферійних до тих, що розташовані поблизу великих міст.

Територіальні громади згруповані наступним чином:

- Група А (чисельність до 5000 осіб): Володимирівська, Нечаянська, Чогодарівська, Долинська, Кочубеївська та Борозенська громади представляють малі сільські утворення з переважно аграрною спеціалізацією. Їх включення до аналізу дозволяє оцінити конкурентний потенціал найменш чисельної категорії громад регіону та виявити специфічні чинники розвитку сільських територій.

- Група В (5000–10 000 осіб): Галицинівська, Степівська, Успенівська, Ширяївська, Новоолександрівська та Тягинська громади репрезентують середні за розміром утворення, які часто поєднують аграрну діяльність з елементами промислового виробництва та сфери послуг. Ця група є найтиповішою для регіону й демонструє перехідні характеристики розвитку.

- Група С (10 000–20 000 осіб): Єланецька, Веселинівська, Вилківська, Овідіопольська, Високопільська та Чорнобаївська громади представляють відносно великі утворення з диверсифікованою економікою. Вилківська громада має особливе значення через її прикордонне розташування, рибогосподарську спеціалізацію та рекреаційні можливості, а Овідіопольська – через морський потенціал.

- Група D (20 000–50 000 осіб): Кривоозерська, Тарутинська та Білозерська громади є найбільшими у досліджуваній вибірці і мають найрозвиненішу інфраструктуру та економічну базу. Їх детальний аналіз дозволяє виявити фактори конкурентоспроможності великих територій.

Методологічна обґрунтованість забезпечується рівномірним розподілом громад за групами (по 6 громад у групах А-С, 3 громади в групі D) у розрізі 2019-2023 рр., що дозволяє провести порівняльний аналіз і виявити закономірності розвитку залежно від розміру.

Доступність інформації про обрані громади забезпечує можливість проведення повноцінного аналізу з використанням офіційних статистичних даних, звітності та внутрішніх інформаційних даних органів місцевого самоврядування територіальних громад.

Таким чином, обрані 21 територіальна громада формують репрезентативну вибірку (додаток Д), яка дозволить всебічно апробувати методику оцінювання конкурентоспроможності та отримати надійні результати для подальшого використання в управлінській практиці та науковому дослідженні. Практична значущість полягає в тому, що обрані громади типові для Причорноморського регіону, а результати їх аналізу можуть бути екстрапольовані на інші подібні територіальні утворення.

Розрахунок методики здійснювали відповідно до алгоритму, описаному у пункті 1.3, а вагові коефіцієнти як за окремими показниками, так і за складовими інтегральним показником рівня конкурентоспроможності визначали, базуючись на даних кореляційно-регресійного аналізу конкурентоспроможності Причорноморського економічного району (пит. 1.3). Вагові коефіцієнти,

застосовані у ході оцінювання, наведено у табл. 2.6. Характеристика респондентів, які брали участь у експертному оцінюванні якісних показників методики, відображена у додатку Е.

Нормалізацію показників проводили методом лінійного масштабування, результати якого представлені у додаток Ж.

На основі цього здійснено оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад обраного для аналізу регіону та отримано відповідні результати (табл. 2.7).

Аналіз інтегрального індексу конкурентоспроможності 21 територіальної громади за період 2019-2023 рр. виявив значні диспропорції у розвитку та різноспрямовані тенденції, що свідчать про системні виклики процесу децентралізації та необхідність диференційованого підходу до стимулювання розвитку територій.

Найтривожнішим фактом є, що у 2023 р. жодна громада не демонструє високого рівня конкурентоспроможності ($\geq 0,75$), що свідчить про системні проблеми регіонального розвитку та недостатню ефективність механізмів підтримки територіальних громад. П'ять громад (23,8%) досягли рівня «вище середнього», що вказує на концентрацію конкурентних переваг у обмеженій кількості територій.

Сім громад (33,3%) знаходяться на середньому рівні, а вісім громад (38,1%) показують рівень «нижче середнього», а одна громада характеризується низьким рівнем конкурентоспроможності. Така структура розподілу вказує на значну поляризацію конкурентоспроможності та системні проблеми більшості аналізованих територій (рис. 2.2).

Галицинівська громада (Миколаївська обл.) зберігає стабільно високі позиції з невеликими коливаннями (0,719-0,706), що свідчить про збалансований розвиток та ефективні механізми управління. Незначне зниження на 0,013 пункти вказує на стабільність системи, хоча потребує уваги для підтримки конкурентних позицій. Вилківська громада (Одеська обл.) також демонструє стабільність у топ-групі з показниками 0,684-0,676, що пов'язано з ефективним

використання морського потенціалу та транскордонного співробітництва, враховуючи специфіку регіону.

Таблиця 2.6 – Вагові коефіцієнти складових інтегрального показника та окремих факторів конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району

Вагові коефіцієнти складових		Вагові коефіцієнти факторів		
Економічні фактори	0,25	Екн ₁	Бюджетна самодостатність	0,25
		Екн ₂	Фінансова віддача територій	0,2
		Екн ₃	Інвестиційна привабливість	0,2
		Екн ₄	Підприємницька активність	0,2
		Екн ₅	Розвиток туристичної галузі	0,15
Соціальні фактори	0,2	Соц ₁	Демографічний стан	0,25
		Соц ₂	Рівень зайнятості	0,2
		Соц ₃	Середня заробітна плата	0,2
		Соц ₄	Забезпеченість закладами освіти	0,2
		Соц ₅	Забезпеченість медичними послугами	0,15
Інфраструктурні фактори	0,15	Інф ₁	Транспортна доступність	0,15
		Інф ₂	Якість дорожнього покриття	0,2
		Інф ₃	Доступ до інтернету та зв'язку	0,2
		Інф ₄	Житлово-комунальне забезпечення	0,2
		Інф ₅	Розвиток соціальної інфраструктури	0,25
Інституційні фактори	0,15	Інс ₁	Прозорість діяльності	0,25
		Інс ₂	Громадська активність	0,2
		Інс ₃	Видатки на утримання апарату управління	0,15
		Інс ₄	Доступність адміністративних послуг	0,25
		Інс ₅	Участь у проєктах розвитку	0,15
Екологічні фактори	0,1	Екл ₁	Якість повітря	0,3
		Екл ₂	Якість водних ресурсів	0,25
		Екл ₃	Поводження з відходами	0,2
		Екл ₄	Енергоефективність	0,15
		Екл ₅	Озеленення території	0,1
Інноваційні фактори	0,1	Інн ₁	Інноваційна активність підприємств	0,3
		Інн ₂	Наукоємність виробництва	0,2
		Інн ₃	Розвиток цифрових послуг	0,2
		Інн ₄	Інноваційна інфраструктура	0,15
		Інн ₅	Кадровий потенціал інновацій	0,15
Регіональні фактори	0,1	Рег ₁	Морський потенціал	0,25
		Рег ₂	Етнокультурний потенціал	0,2
		Рег ₃	Рекреаційний потенціал	0,2
		Рег ₄	Транскордонне співробітництво	0,15
		Рег ₅	Винний та гастрономічний туризм	0,2

Джерело: сформовано автором.

Таблиця 2.7 – Інтегральний показник конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району за 2019-2023 рр. у розрізі груп громад

Громада	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Група А			
Володимирівська	0,658	0,329	0,345
Нечаянська	0,401	0,536	0,519
Чогодарівська	0,624	0,822	0,615
Долинська	н/д*	0,303	0,423
Кочубеївська	0,498	0,692	0,624
Борозенська	0,852	0,331	0,398
Група В			
Галицинівська	0,702	0,757	0,663
Степівська	0,162	0,266	0,211
Успенівська	0,241	0,255	0,312
Ширяївська	0,436	0,445	0,411
Новоолександрівська	0,246	0,245	0,325
Тягинська	0,322	0,328	0,337
Група С			
Єланецька	0,404	0,487	0,433
Веселинівська	0,321	0,263	0,344
Вилківська	0,684	0,664	0,676
Овідіопольська	0,614	0,537	0,573
Високопільська	0,366	0,329	0,306
Чорнобаївська	0,460	0,552	0,633
Група D			
Кривоозерська	0,388	0,439	0,497
Тарутинська	0,598	0,633	0,543
Білозерська	0,383	0,335	0,380

Джерело: сформовано автором.

* доступних для аналізу репрезентативних даних за 2019 р. немає, оскільки громада була утворена у 2020 р.

Чорнобаївська громада (Херсонська обл.) показує стійке зростання з 0,460 до 0,633, що вказує на ефективну реалізацію стратегії розвитку та поступове нарощування конкурентних переваг. Зростання на 0,173 пункти свідчить про системну роботу з покращення економічних показників, розвитку інфраструктури, підвищення якості управління та істотне залучення грантової підтримки на відновлення втрат, спричинених війною. Кочубеївська (Херсонська обл.) громада також демонструє значне покращення з 0,498 до 0,624,

що є результатом успішного залучення інвестицій та реалізації інноваційних проєктів у сфері розвитку підприємництва.

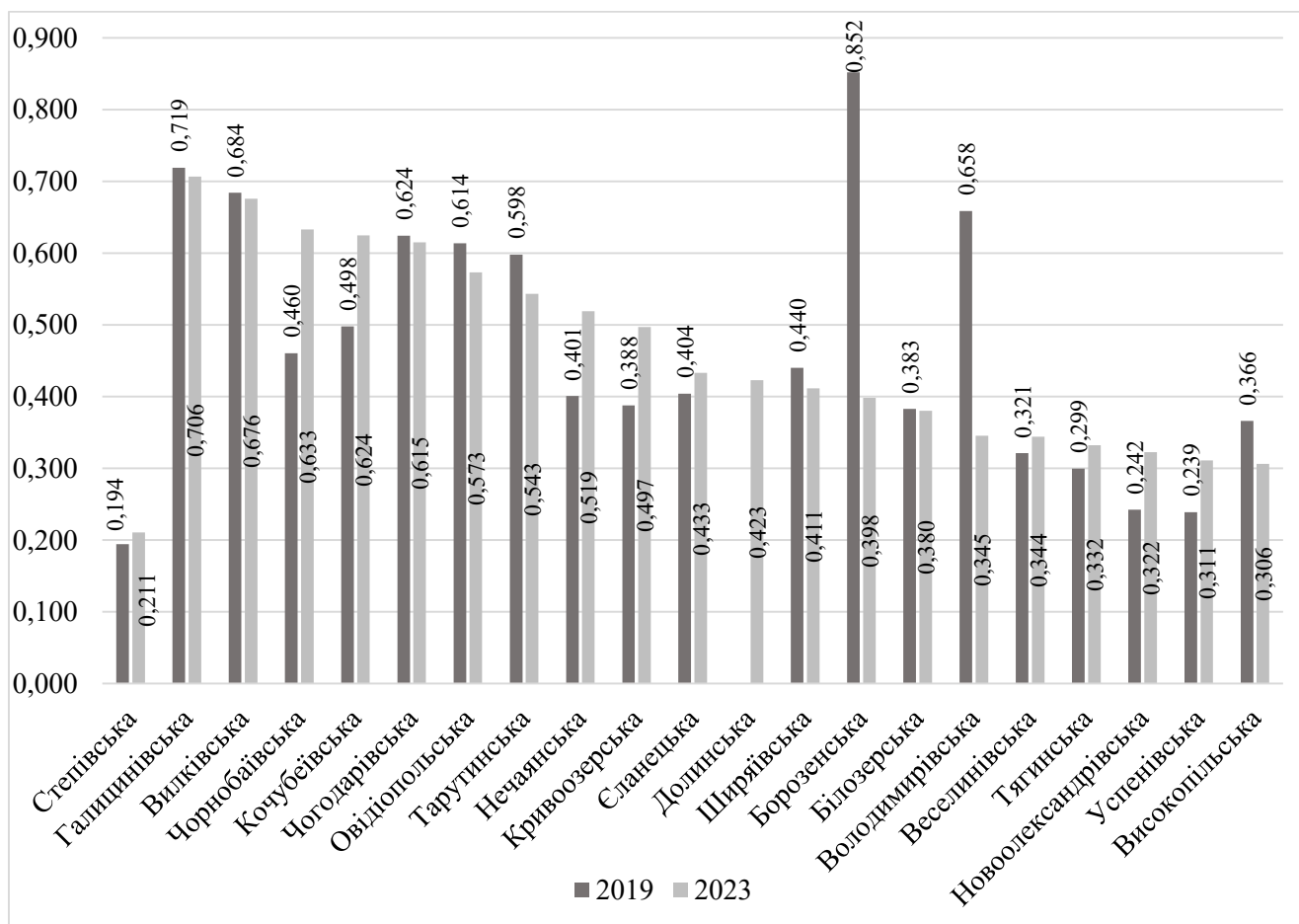

Рисунок 2.2. – Розподіл територіальних громад Причорноморського економічного району за рівнем конкурентоспроможності

Джерело: сформовано автором.

Натомість Борозенська громада (Херсонська обл.) продемонструвала катастрофічне падіння з найвищого показника 0,852 у 2019 р. до критично низького рівня 0,398 у 2023 р. Падіння на 0,454 пункти є найбільшим серед усіх аналізованих територій та свідчить про системний колапс конкурентних переваг. Це насамперед пов'язано з наслідками воєнних дій, які спричинили зниження ключових економічних активів, кризу управління, масовий відтік населення та відсутність інвестиційної активності як з боку місцевого самоврядування, так і підприємницького сектору.

Білозерська громада (Херсонська обл.) також показує значне погіршення з 0,383 до 0,380, хоча масштаби падіння менші. Володимирівська громада

(Миколаївська обл.) демонструє значне зниження з 0,658 до 0,345, що вказує на втрату майже половини конкурентного потенціалу за чотири роки. Веселинівська громада (Миколаївська обл.), попри збереження у нижньому сегменті, показує позитивну динаміку зростання з 0,321 до 0,344. Як наслідок підтверджується той факт, що громади, які мають проактивне місцеве самоврядування, орієнтовані на залучення фінансових ресурсів, стимулювання економічної активності та оптимізацію витрат, зберігають прозорість і підзвітність перед населенням, мають значно вищі конкурентні переваги, навіть в умовах воєнних потрясінь та безпосередніх збитків.

Степівська громада (Миколаївська обл.) демонструє найменшу динаміку розвитку, піднявшись з критично низького рівня 0,194 у 2019 р. до 0,211 у 2023 р. Приріст на 0,017 пункти за рахунок зростання прозорості діяльності місцевого самоврядування, доступності інформації про роботу системи управління порівняно з 2019 р. Крім того, було реалізовано кілька інфраструктурних проєктів, орієнтованих на покращення якості доріг та розвиток соціальної інфраструктури. Такі кроки допомогли створити підґрунтя для нарощування конкурентних переваг, залучення інвестицій та інституційного розвитку.

Примітно, що громади-лідери, демонструють високі показники у економічних факторах: бюджетна самодостатність перевищує середні значення, фінансова віддача територій є ефективною завдяки оптимальному співвідношенню доходів до площі громади, інвестиційна привабливість забезпечується через сприятливий бізнес-клімат і розвинену інфраструктуру. Підприємницька активність у цих громадах стимулюється через ефективні механізми підтримки малого бізнесу та створення сприятливих умов для розвитку туристичної галузі.

У соціальній сфері лідери, мають кращі демографічні показники, вищий рівень зайнятості населення та конкурентоспроможну заробітну плату. Забезпеченість закладами освіти і медичними послугами у них наближається до оптимальних значень, що створює передумови для утримання та залучення людського капіталу.

Інфраструктурні переваги лідерів включають розвинену транспортну доступність, якісне дорожнє покриття, достатнє покриття високошвидкісним інтернетом та мобільним зв'язком. Житлово-комунальне забезпечення характеризується високим рівнем централізованого водопостачання, газифікації та каналізації. Розвиток соціальної інфраструктури забезпечується достатньою кількістю закладів культури, спорту та рекреації.

Громади з високою конкурентоспроможністю також демонструють високий індекс прозорості діяльності, активну громадську участь у прийнятті рішень та оптимальні видатки на утримання апарату управління. Доступність адміністративних послуг у них забезпечується через ефективну роботу центрів надання адміністративних послуг (ЦНАПів) та високу якість надання послуг. Активна участь у грантових проєктах дозволяє залучати додаткові ресурси для розвитку.

Громади з низькими показниками, навпаки, стикаються з проблемами непрозорості управління, слабкою громадською активністю та неефективним використанням бюджетних коштів. Недостатня доступність адміністративних послуг і низька активність у залученні грантового фінансування обмежують можливості розвитку.

Аналіз свідчить про різний рівень уваги громад до екологічних факторів. Лідери, ймовірно, мають кращі показники якості повітря та водних ресурсів, ефективніші системи поводження з відходами та вищу частку відновлюваних джерел енергії. Озеленення території у них відіграє чималу роль у формуванні умов комфортного проживання.

Інноваційна активність підприємств передових за рівнем конкурентоспроможності громадах стимулюється через створення сприятливого середовища для впровадження новітніх технологій. Розвиток цифрових послуг забезпечується через високий рівень діджиталізації публічних послуг і наявність інноваційної інфраструктури. Кадровий потенціал інновацій підтримується через залучення та утримання висококваліфікованих спеціалістів.

Значна варіативність показників частково пояснюється різним ступенем використання унікальних регіональних переваг. Громади, що ефективно використовують морський потенціал, демонструють кращі результати завдяки розвитку портової інфраструктури, морського туризму та залучення морських ресурсів. Етнокультурний потенціал регіону використовується неоднорідно – успішні громади активно розвивають культурний туризм, зберігають традиції та проводять етнокультурні заходи.

Рекреаційний потенціал лиманів і узбережжя ефективно використовується лише частиною громад для розвитку санаторно-курортної інфраструктури. Транскордонне співробітництво теж розвивається нерівномірно, хоча має значний потенціал для економічного розвитку. Винний та гастрономічний туризм знаходиться у стадії становлення у більшості громад, незважаючи на сприятливі природно-кліматичні умови.

Громадам з позитивною динамікою (Чорнобаївська, Кочубеївська) слід продовжувати реалізацію успішних стратегій та шукати нові джерела зростання, особливо у сфері інновацій, діджиталізації та розвитку людського капіталу.

Для громад з критичною ситуацією (Степівська, Борозенська, Володимирівська) потрібна розробка антикризових програм з акцентом на відновлення базових функцій, залучення зовнішньої технічної допомоги та пошук нових конкурентних переваг. Особливу увагу слід приділити відновленню довіри населення до місцевої влади та створенню умов для повернення населення.

Стабільні громади (Галичинівська, Вилківська) потребують стратегій інноваційного розвитку для уникнення стагнації та підготовки до нових викликів. Громади середнього рівня мають потенціал для переходу у вищу категорію за умови цільових інвестицій у критично важливі сфери і покращення ефективності управління.

Загалом, аналіз свідчить про необхідність кардинального перегляду системи підтримки територіальних громад з акцентом на індивідуальних потребах і потенціалі кожної території. Критично важливим є створення

механізмів швидкого реагування на кризові ситуації та забезпечення сталого розвитку через збалансоване використання всіх факторів конкурентоспроможності.

До категорії середнього рівня конкурентоспроможності належать сім громад: Овідіопольська (0,573), Тарутинська (0,543), Нечаянська (0,519), Кривоозерська (0,497), Єланецька (0,433), Долинська (0,423) та Ширяївська (0,411), які становлять 33,3% від загальної кількості аналізованих територій і демонструють значний потенціал для підвищення конкурентоспроможності за умови реалізації цільових заходів розвитку.

Овідіопольська громада (Одеська обл.) займає провідні позиції серед громад середнього рівня, демонструючи відносну стабільність з невеликими коливаннями упродовж аналізованого періоду. Зниження з 0,614 у 2019 р. до поточного рівня вказує на потребу оновлення стратегії розвитку та пошуку нових конкурентних переваг. Близькість до обласного центру та транспортні зв'язки створюють передумови для розвитку як субурбанізаційного центру з високоякісними послугами і житловою забудовою. Тарутинська громада (Одеська обл.) показує позитивну динаміку зростання з 0,598 до 0,543, що свідчить про ефективність поточної стратегії розвитку, адаптивність управлінської системи та здатність до самокорекції. Потенціал громади пов'язаний з розвитком сільського господарства, переробної промисловості та екологічного туризму.

Нечаянська громада (Миколаївська обл.) демонструє поступове відновлення після значного падіння у 2019 р. з 0,401 до 0,519. Така динаміка свідчить про подолання кризових явищ і формування нових конкурентних переваг. Зростання на 0,118 пункти за чотири роки вказує на системну роботу з покращення соціально-економічної ситуації та ефективність антикризових заходів. Кривоозерська громада (Миколаївська обл.) має найстабільнішу позитивну динаміку серед громад середнього рівня з постійним зростанням показників з 0,388 до 0,497. Зростання на 0,109 пункти свідчить про ефективну довгострокову стратегію розвитку та послідовність у її реалізації, втілення

проектів розвитку підприємництва, інфраструктури та розвиток альтернативної енергетики. Єланецька громада (Миколаївська обл.) знаходиться у нижній частині середнього рівня та демонструє нестійку динаміку з періодами зростання та спаду. Поточний показник майже не змінився порівняно з 2019 р. (0,404), що вказує на стагнацію розвитку й необхідність кардинальних змін у його стратегії. Відсутність чітких трендів свідчить про нестабільність управлінських рішень та потребу у системному підході до планування розвитку.

Громади Одеської області мають неоднорідні показники конкурентоспроможності. Зокрема, новоутворена у 2020 р. Долинська громада у 2023 р. показала зростання з 0,303 до 0,423, що свідчить про високий потенціал розвитку та ефективність початкових заходів. Новоутворена громада має можливість використати найкращі практики інших територій та уникнути типових помилок у процесі становлення. Проте громада з цієї області – Ширяївська (0,411) демонструє негативну динаміку, що вказує на повільність процесів розвитку та потребу інтенсифікації зусиль. Стабільність на низькому рівні свідчить як про обмеженість ресурсів, так і низьку ефективність їх використання.

В цілому, аналіз дозволив виявити, що громади середнього рівня стикаються з типовими викликами, що обмежують їх конкурентоспроможність. У економічній сфері основними проблемами є недостатня бюджетна самодостатність, що проявляється у високій залежності від трансфертів з державного бюджету. Фінансова віддача територій залишається низькою через обмежену економічну активність та недостатню диверсифікацію економічної бази. Інвестиційна привабливість обмежується недорозвиненою інфраструктурою, бюрократичними перешкодами і недостатньою інформаційною підтримкою потенціальних інвесторів.

Підприємницька активність у громадах стримується через обмежений доступ до фінансових ресурсів, недостатню підтримку малого бізнесу та складнощі у отриманні дозвільних документів. Розвиток туристичної галузі

обмежується слабкою туристичною інфраструктурою, недостатньою промоцією території та низькою якістю туристичних послуг.

У соціальній сфері проблемами є негативні демографічні тенденції, пов'язані з відтоком молоді до великих міст, старінням населення та низькою народжуваністю. Рівень зайнятості знижується через скорочення робочих місць у традиційних галузях і повільне створення нових. Середня заробітна плата залишається нижчою за показники області, що стимулює трудову міграцію.

Транспортна доступність громад середнього рівня часто обмежується поганим станом доріг, недостатньою кількістю маршрутів громадського транспорту та значною відстанню до обласних центрів. Якість дорожнього покриття потребує значних інвестицій для приведення у відповідність до сучасних стандартів. Доступ до інтернету та зв'язку може бути обмеженим у віддалених населених пунктах, що стримує розвиток цифрової економіки.

Житлово-комунальне забезпечення характеризується неповним покриттям централізованими системами водопостачання, газопостачання та каналізації. Розвиток соціальної інфраструктури обмежується недостатнім фінансуванням та застарілістю існуючих об'єктів культури, спорту та рекреації.

Відповідно, можемо визначити ключові напрями для покращення. Для підвищення бюджетної самодостатності громад слід зосередитися на розширенні власної дохідної бази громад через стимулювання економічної активності. Рекомендується створення індустріальних парків або бізнес-зон з пільговими умовами оподаткування для залучення нових підприємств. Розвиток місцевого підприємництва може бути стимульований через створення муніципальних фондів підтримки малого бізнесу, надання мікрокредитування та консультаційних послуг.

Підвищення інвестиційної привабливості потребує розробки якісних інвестиційних пропозицій, створення «єдиного вікна» для інвесторів та активного просування території на інвестиційних форумах. Необхідно розвивати публічно-приватне партнерство у сфері інфраструктурних проєктів і надання комунальних послуг.

Диверсифікація економіки може здійснюватися через розвиток переробки сільськогосподарської продукції, створення логістичних центрів, розвиток сфери послуг й ІТ-сектору. Особливу увагу слід приділити розвитку туристичної галузі через створення туристичних маршрутів, розвиток сільського зеленого та гастрономічного туризму.

Для покращення демографічної ситуації варто створювати умови для утримання молоді через розвиток освітніх програм, створення робочих місць для молодих спеціалістів і розвиток молодіжної інфраструктури. Програми підтримки молодих сімей, доступне житло та якісні освітні послуги можуть стимулювати народжуваність та зменшити відтік населення.

Підвищення рівня зайнятості потребує створення центрів професійної підготовки та перепідготовки кадрів, розвитку дистанційної зайнятості та стимулювання самозайнятості. Співпраця з навчальними закладами може забезпечити підготовку кадрів відповідно до потреб місцевої економіки.

Покращення якості освітніх і медичних послуг може здійснюватися через модернізацію існуючих закладів, залучення кваліфікованих спеціалістів і впровадження сучасних технологій надання послуг. Розвиток телемедицини та дистанційної освіти може компенсувати територіальні обмеження у доступі до якісних послуг.

Посилення транспортної доступності потребує системного підходу до ремонту та будівництва доріг, розвитку громадського транспорту й створення транспортно-логістичних вузлів. Участь у державних і міжнародних програмах фінансування інфраструктурних проєктів може забезпечити необхідні ресурси для модернізації.

Розвиток цифрової інфраструктури включає забезпечення повного покриття території високошвидкісним інтернетом, створення муніципальних Wi-Fi зон і розвиток електронних послуг. Впровадження «розумних» технологій у сфері комунальних послуг може підвищити їх ефективність та якість.

Модернізація житлово-комунального господарства потребує поетапного розширення мереж централізованого водопостачання, газифікації та каналізації.

Енергоефективні рішення та використання відновлюваних джерел енергії можуть знизити витрати та покращити екологічну ситуацію.

Підвищення прозорості діяльності органів місцевого самоврядування через впровадження електронного урядування, відкритого бюджету та громадського контролю може покращити довіру населення та залучити додаткові ресурси розвитку. Активізація громадської участі через створення дорадчих органів, проведення громадських слухань та реалізацію проєктів громадського бюджету може підвищити ефективність управління.

Оптимізація видатків на утримання апарату управління через впровадження сучасних технологій, підвищення кваліфікації службовців і раціоналізацію організаційної структури може вивільнити ресурси для розвитку. Покращення якості адміністративних послуг через модернізацію ЦНАПів, впровадження електронних послуг і підвищення кваліфікації персоналу може підвищити привабливість території для бізнесу та населення.

Покращення екологічної ситуації через впровадження систем моніторингу якості повітря та води, розвиток системи роздільного збору й переробки відходів, створення очисних споруд може підвищити якість життя та привабливість території. Програми озеленення й створення рекреаційних зон покращить екологічну ситуацію та створить умови для розвитку туризму.

Стимулювання інноваційної активності через створення бізнес-інкубаторів, технопарків, надання грантової підтримки інноваційним проєктам може диверсифікувати економіку та підвищити її конкурентоспроможність. Розвиток цифрових послуг й електронного урядування може підвищити ефективність управління та якість надання послуг населенню.

Громади повинні активніше використовувати унікальні регіональні переваги. Розвиток морського потенціалу через створення пляжної інфраструктури, морських та річкових екскурсійних маршрутів може стати основою для туристичного розвитку. Збереження та популяризація етнокультурної спадщини через створення музеїв, проведення фестивалів, розвиток народних промислів сприятиме залученню культурного туризму.

Використання рекреаційного потенціалу лиманів та узбережжя для розвитку санаторно-курортної діяльності, екологічного туризму та спортивної рибалки може створити нові робочі місця та джерела доходів. Розвиток транскордонного співробітництва через участь у міжнародних проєктах, створення спільних туристичних маршрутів, розвиток торговельних зв'язків може відкрити нові можливості для економічного зростання.

Успішна реалізація запропонованих рекомендацій потребує створення ефективних механізмів координації та контролю. Розробка середньострокових стратегій розвитку з чіткими індикаторами успіху, створення проєктних офісів для управління розвитком, залучення зовнішніх консультантів та експертів може забезпечити професійний підхід до планування та реалізації заходів розвитку.

При цьому активне залучення грантового фінансування з державних, міжнародних та приватних джерел може забезпечити необхідні ресурси для реалізації проєктів розвитку. Створення партнерств з іншими громадами, бізнесом, науковими установами та громадськими організаціями може підвищити ефективність використання ресурсів та обмін найкращими практиками. Водночас, ключовим фактором успіху у підвищенні конкурентоспроможності територіальних громад є формування довгострокового бачення розвитку громад та розробка дієвого організаційно-економічного механізму його реалізації. Тому вирішенню цього важливого наукового та практичного питання з фокусом на посилення фінансової спроможності, розвиток людського капіталу та переходом на інноваційні підходи до організації господарської діяльності, присвячено наступний розділ дисертаційної роботи.

Разом із тим, варто підсумувати, що практичне застосування запропонованої авторської методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району має принципове значення з кількох ключових позицій:

По-перше, така методика забезпечує об'єктивну діагностику поточного стану розвитку громад, дозволяючи виявити їхні сильні та слабкі сторони, наявні

ресурси та потенційні можливості. Це створює інформаційну базу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень на місцевому та регіональному рівнях.

По-друге, систематичне оцінювання конкурентоспроможності сприяє формуванню раціональної стратегії розподілу бюджетних коштів і залучення інвестицій. Громади з вищими показниками конкурентоспроможності отримують кращі можливості для економічного зростання, що в свою чергу підвищує рівень життя мешканців і привабливість території для бізнесу.

По-третє, методика створює основу для здорової конкуренції між територіальними громадами, стимулюючи їх до впровадження інноваційних рішень, підвищення якості надання публічних послуг та покращення інвестиційного клімату. Це особливо важливо для Причорноморського економічного регіону, який має значний потенціал розвитку туризму, портової інфраструктури та агропромислового комплексу.

По-четверте, результати оцінювання конкурентоспроможності служать важливим інструментом для формування регіональної політики розвитку та координації зусиль різних рівнів влади. Вони дозволяють визначити пріоритетні напрями підтримки громад, оптимізувати механізми міжбюджетних відносин і забезпечити збалансований розвиток території.

Крім того, практичне застосування такої методики сприяє підвищенню прозорості та підзвітності діяльності органів місцевого самоврядування, оскільки створює чіткі критерії оцінки їхньої ефективності. Це особливо важливо в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності приведення системи управління у відповідність до європейських стандартів.

Таким чином, розробка та впровадження методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району є практичною необхідністю для забезпечення сталого та гармонійного розвитку регіону в умовах сучасних викликів та можливостей.

Висновки до розділу 2

Дослідження стану конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Встановлено, що Причорноморський економічний район має значний потенціал соціально-економічного розвитку завдяки вигідному географічному розташуванню, потужній портовій інфраструктурі, розвиненій аграрно-промисловій базі та людським ресурсам, котрі є фундаментом для конкурентоспроможності громад. У довоєнний період він забезпечував 8,9% ВВП країни, концентруючи майже всі морські портові потужності (146,96 млн т вантажів) та формуючи основу агропромислової спеціалізації з часткою 14,6% виробництва зернових, 74% винограду та 21% овочевих культур від загальнонаціонального рівня, а також характеризувався диверсифікованою промисловою структурою з потужними суднобудівними, металургійними та харчовими виробництвами, забезпечуючи 8,2% експорту товарів та 12% експорту послуг України у 2021 р.

2. Виявлено, воєнні дії спричинили суттєві втрати в економічній потужності, соціальній інфраструктурі, демографічному складі та виробничих можливостях, що значно ускладнює завдання відновлення і стійкого розвитку. Аналіз показників фінансово-економічного стану, освіти, медицини і людського потенціалу засвідчив неоднорідність і суперечливість сучасного економічного стану району та виявив необхідність адаптації стратегії його розвитку до нових умов та підвищення конкурентоспроможності.

3. Проведений кореляційно-регресійний аналіз підтвердив комплексний вплив різних факторів на конкурентоспроможність територіальних громад, акцентуючи увагу на ключовій ролі людського капіталу, економічних ресурсів, експортного потенціалу, а також на специфіці транспортної інфраструктури і екологічних аспектів регіону, що обґрунтовує потребу розробки та застосування комплексної методики оцінювання конкурентоспроможності територій району,

що враховує важливі детермінанти (економічні, соціальні, інфраструктурні, інституційні, екологічні, інноваційні, регіональна), їх взаємозв'язки і синергетичні ефекти. Висока статистична значущість побудованої регресійної моделі підтверджує достовірність отриманих результатів і надає основу для розробки ефективних стратегії відбудови і сталого розвитку територіальних громад, спрямованих на максимальне використання природних, економічних і соціальних ресурсів у поєднанні з інноваційними рішеннями для підвищення їх конкурентоспроможності у нових реаліях.

4. Результати оцінювання конкурентоспроможності 21 громади Причорноморського економічного району за період 2019–2023 років засвідчили значні диспропорції розвитку та необхідність диференційованого підходу до стимулювання розвитку громад. Жодна громада не досягла високого рівня конкурентоспроможності, близько третини – середнього, а решта продемонстрували нижчі показники, що вказує на системні проблеми та нерівномірність розвитку регіону.

5. Встановлено, що громади-лідери відзначаються високими результатами в економічній, соціальній, інфраструктурній, інституційній та інноваційній сферах, ефективним використанням природних і регіональних ресурсів, що суттєво впливає на їх конкурентні позиції. Водночас інші громади, особливо з низькими показниками, стикаються з кризами у бюджетній самодостатності, управлінні, демографічними проблемами, інвестиційною нерозвиненістю та слабким розвитком інфраструктури.

6. Підкреслено важливість систематичного і регулярного моніторингу конкурентоспроможності як базису для стратегічного планування та оперативного управління розвитком громад в умовах динамічних викликів, зокрема воєнного стану. Запропоновано ряд практичних рекомендацій для підвищення конкурентоспроможності громад, серед яких оптимізація бюджетного процесу, підтримка малого бізнесу, розвиток інфраструктури, підвищення якості соціальних послуг, впровадження цифрових технологій, активізація інноваційної діяльності, а також ефективне використання унікальних

природних і культурних ресурсів регіону. Зазначено, що для успішної імплементації стратегії розвитку територіальних громад необхідно забезпечити координацію зусиль всіх зацікавлених сторін, створення прозорих механізмів управління, залучення зовнішніх фінансових ресурсів і розробку спільних проєктів на регіональному рівні.

7. Практичне застосування розробленої методики оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району підтвердило її валідність та практичну цінність як інструменту стратегічного планування, що забезпечує об'єктивну діагностику поточного стану розвитку громад, виявлення їхніх сильних та слабких сторін, формування раціональної стратегії розподілу бюджетних коштів і залучення інвестицій. Результати оцінювання служать важливим інструментом для формування регіональної політики розвитку, визначення пріоритетних напрямів підтримки громад, оптимізації механізмів міжбюджетних відносин та підвищення прозорості й підзвітності діяльності органів місцевого самоврядування в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності приведення системи управління у відповідність до європейських стандартів, що актуалізує потребу розробки дієвого організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності з фокусом на посилення фінансової спроможності, розвиток людського капіталу та впровадження інноваційних підходів до організації господарської діяльності територіальних громад.

Результати розділу опубліковані у [88], [95], [96], [99], [100].

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ

3.1. Механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району

Актуальність питання підвищення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району обґрунтовується трансформацією системи управління в результаті децентралізації, посиленням міжрегіональної конкуренції за ресурси [54; 114], стратегічним значенням регіону з точки зору національної безпеки, євроінтеграційними перспективами [143, с. 126], необхідністю модернізації традиційних галузей та впровадження інновацій, а також демографічними проблемами, що в комплексі визначає необхідність розробки ефективних механізмів забезпечення конкурентних позицій громад для досягнення високої конкурентоздатності регіону.

Специфіка Причорноморського регіону полягає у поєднанні унікальних природно-географічних умов, розвиненої портової інфраструктури, значного рекреаційного потенціалу та промислових традицій, що створює передумови для формування диверсифікованої економічної бази територіальних громад. Водночас, як засвідчили результати дослідження, регіон стикається з викликами, пов'язаними з екологічною деградацією окремих територій, застарілістю виробничих потужностей, недостатнім рівнем інноваційної активності та диспропорціями у соціально-економічному розвитку окремих громад. З огляду на це, стратегічне планування зростання конкурентоспроможності вказаних територій повинно ґрунтуватися на принципах системності, комплексності, довгостроковості, адаптивності та участі (рис. 3.1).

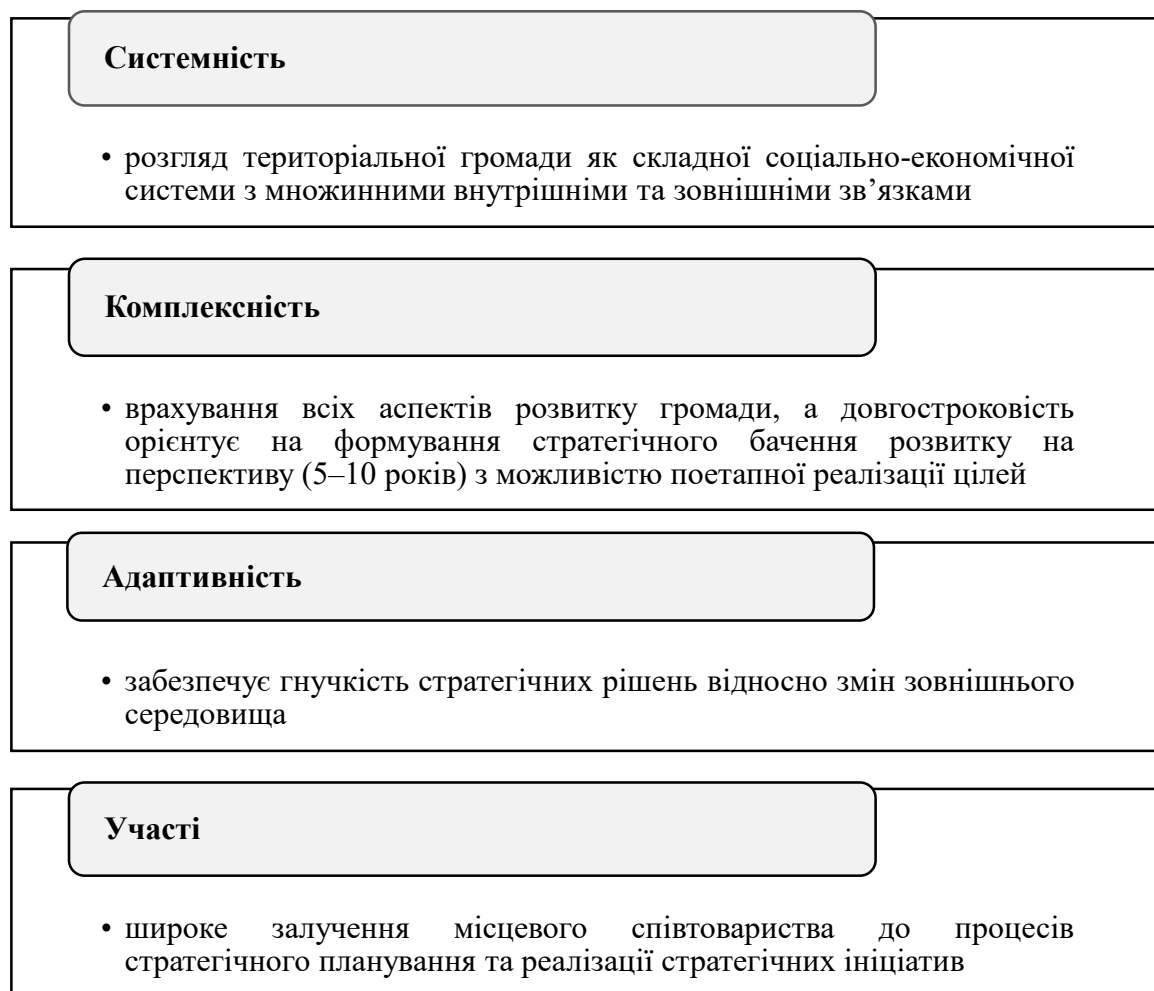

Рисунок 3.1. – Принципи стратегічного планування підвищення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району

Джерело: сформовано автором за [39].

Базуючись на даних оцінювання рівня конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району, а також вказаних принципах, визначимо ключові орієнтири розвитку громад, серед яких:

Стратегічний орієнтир 1: Розвиток економічної бази та диверсифікація господарської діяльності

Забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного регіону неможливе без формування потужної та диверсифікованої економічної бази, здатної генерувати стійкі доходи місцевих бюджетів та забезпечувати зайнятість населення. Стратегічний розвиток місцевої економіки повинен базуватися на максимальному

використанні конкурентних переваг регіону при одночасному зменшенні залежності від традиційних галузей економіки та створенні передумов для розвитку інноваційних видів діяльності.

Першочерговими напрямками економічного розвитку є модернізація та розширення портової інфраструктури з урахуванням сучасних вимог до логістичних послуг та екологічної безпеки, розвиток високотехнологічних виробництв у сферах морських технологій, відновлювальної енергетики, біотехнологій та інформаційних технологій. Особливої уваги потребує розвиток туристично-рекреаційного комплексу на основі диференціації туристичного продукту, розвитку інфраструктури та формування привабливого туристичного іміджу громад.

Створення сприятливого бізнес-середовища передбачає спрощення адміністративних процедур, розвиток цифрових сервісів для бізнесу, формування системи підтримки малого та середнього підприємництва, включаючи фінансові інструменти [74], консультаційні послуги та бізнес-інкубатори. Важливим елементом є розвиток кластерних ініціатив, які дозволяють концентрувати зусилля суб'єктів господарювання навколо спільних проєктів та підвищувати ефективність використання ресурсів.

Стратегічний орієнтир 2: Розвиток людського капіталу та соціальної інфраструктури

Конкурентоспроможність територіальних громад значною мірою визначається якістю людського капіталу та рівнем розвитку соціальної інфраструктури. Стратегічні зусилля повинні спрямовуватися на створення умов для розкриття творчого та професійного потенціалу мешканців громад, забезпечення високих стандартів життя та формування привабливого соціального середовища для проживання та роботи.

Розвиток освітньої системи передбачає модернізацію закладів дошкільної, загальної середньої та професійної освіти відповідно до сучасних вимог ринку праці та викликів цифрової економіки. Особливої уваги потребує розвиток системи безперервного навчання та перекваліфікації, створення центрів

компетенцій у пріоритетних галузях економіки регіону, налагодження партнерських відносин з закладами вищої освіти та науковими установами. Важливим напрямом є розвиток цифрової грамотності населення та формування навичок, необхідних для функціонування в умовах цифровізації економіки та суспільства.

Охорона здоров'я розглядається як ключовий фактор якості життя та людського розвитку. Стратегічними пріоритетами є модернізація матеріально-технічної бази медичних закладів, впровадження сучасних медичних технологій, розвиток телемедицини та цифрових сервісів у сфері охорони здоров'я, підвищення кваліфікації медичних кадрів. Особлива увага приділяється розвитку профілактичної медицини, популяризації здорового способу життя та створенню умов для активного довголіття.

Культурна сфера – важливий чинник формування ідентичності громад та їх туристичної привабливості. Стратегічні ініціативи включають збереження та популяризацію культурної спадщини, розвиток сучасних форм культурно-мистецької діяльності, створення культурно-творчих кластерів, підтримку культурних індустрій та креативної економіки.

Стратегічний орієнтир 3: Розвиток інфраструктури та цифровізація

Сучасна інфраструктура є базовою передумовою економічного розвитку та підвищення якості життя населення. Стратегічний розвиток інфраструктури територіальних громад Причорноморського регіону повинен враховувати специфіку приморського розташування, потреби розвитку морегосподарського комплексу, туризму та рекреації, а також сучасні тренди цифровізації та екологізації.

Транспортна інфраструктура потребує комплексної модернізації з метою забезпечення надійних зв'язків між населеними пунктами, покращення доступності громад для туристів та інвесторів, розвитку мультимодальних транспортних вузлів. Пріоритетними є розвиток автомобільної мережі з урахуванням екологічних стандартів, модернізація залізничної інфраструктури,

розвиток громадського транспорту на екологічних видах палива, створення велосипедної інфраструктури.

Комунальна інфраструктура розглядається як основа комфортного проживання та ведення бізнесу. Стратегічними напрямками є оновлення систем водопостачання та водовідведення з впровадженням сучасних технологій очищення, розвиток систем тепlopостачання на основі відновлювальних джерел енергії, впровадження технологій «розумного міста» для оптимізації споживання ресурсів та підвищення ефективності комунальних послуг.

Цифровізація є ключовим фактором модернізації всіх сфер діяльності громад. Стратегічні ініціативи у цьому напрямі включають розвиток широкосмугового інтернет-доступу, впровадження цифрових платформ для надання публічних послуг, розвиток електронного урядування, створення цифрових екосистем для бізнесу, освіти, охорони здоров'я, культури. Особлива увага приділяється розвитку цифрових компетентностей населення.

Стратегічний орієнтир 4: Екологічна стійкість та сталий розвиток

Причорноморський регіон характеризується унікальними природними екосистемами, які потребують особливого підходу до їх збереження в умовах інтенсивного економічного розвитку. Стратегічний орієнтир на екологічну стійкість передбачає формування моделі розвитку, яка забезпечує збалансування економічних інтересів з вимогами екологічної безпеки та збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

Охорона морського середовища є пріоритетним напрямом з огляду на критичний стан екосистеми Чорного моря. Стратегічні ініціативи включають впровадження сучасних технологій очищення стічних вод, розвиток системи моніторингу якості морської води, реалізацію проєктів відновлення прибережних екосистем, регулювання антропогенного навантаження на прибережну зону. Особливу увагу доцільно приділити розвитку екологічного туризму як альтернативи масовому туризму з високим рівнем людського впливу.

Пріоритетними є розвиток вітрової та сонячної енергетики з урахуванням високого потенціалу регіону, впровадження технологій енергоефективності,

систем накопичення енергії. Важливим напрямом є розвиток біоенергетики на основі сільськогосподарських відходів та спеціально вирощуваних культур, що підходять для виробництва біогазу.

Циркулярна економіка передбачає перехід від лінійної моделі «виробництво-споживання-утилізація» до замкненого циклу використання ресурсів. Стратегічні ініціативи включають розвиток систем роздільного збору та переробки відходів, стимулювання повторного використання матеріалів, впровадження принципів екологічного дизайну у виробництво товарів та послуг.

Стратегічний орієнтир 5: Інституційний розвиток та врядування

Ефективність реалізації стратегічних орієнтирів конкурентоспроможності значною мірою залежить від якості інституційного середовища та систем врядування на рівні територіальних громад. Стратегічний розвиток інституційної спроможності передбачає формування сучасних механізмів публічного управління, які забезпечують прозорість, підзвітність, ефективність та орієнтацію на результат.

Розвиток адміністративної спроможності органів місцевого самоврядування включає професіоналізацію кадрового складу, впровадження сучасних технологій управління, розвиток системи стратегічного планування та моніторингу реалізації стратегічних документів [104, с. 34-37]. Особливу увагу слід приділяти розвитку проєктного управління, залученню зовнішніх ресурсів для реалізації стратегічних ініціатив, формуванню культури інновацій та безперервного вдосконалення.

Громадянську участь пропонуємо розглядати як ключовий елемент демократичного врядування та забезпечення легітимності стратегічних рішень. Стратегічні ініціативи включають розвиток інститутів громадянського суспільства, створення постійно діючих механізмів консультацій з громадськістю, впровадження інструментів партисипативного бюджетування, розвиток громадських ініціатив та волонтерського руху. Важливим напрямом є розвиток цифрових платформ для громадянської участі та електронної демократії.

Міжмуніципальна співпраця та регіональна інтеграція дозволяють підвищувати ефективність використання ресурсів та реалізовувати масштабні проєкти, які перевищують можливості окремих громад. Стратегічними пріоритетами є розвиток об'єднань територіальних громад, створення міжмуніципальних підприємств для надання публічних послуг, реалізація спільних програм у сферах транспорту, туризму, охорони довкілля, формування регіональних брендів та спільних маркетингових ініціатив.

Стратегічний орієнтир 6: Інноваційний розвиток та підтримка підприємництва

Конкурентоспроможність територіальних громад у довгостроковій перспективі визначається їх здатністю генерувати та впроваджувати інновації, підтримувати підприємницькі ініціативи та адаптуватися до технологічних змін. Стратегічний орієнтир на інноваційний розвиток передбачає створення інноваційної екосистеми, яка стимулює творчість, підприємництво та технологічний розвиток.

Розвиток інноваційної інфраструктури включає створення технопарків, бізнес-інкубаторів, акселераторів стартапів, центрів трансферу технологій, коворкінгів. Ці об'єкти повинні забезпечувати доступ до сучасного обладнання, консультаційних послуг, мереж контактів і джерел фінансування для інноваційних підприємств [84, с. 367-370]. Особливої уваги потребує створення галузевих інноваційних центрів у сферах морських технологій, туризму, аграрного сектора, відновлювальної енергетики.

Підтримка підприємництва передбачає формування комплексної системи сервісів для суб'єктів малого та середнього бізнесу, включаючи фінансову підтримку через мікрокредитування, гарантійні фонди та венчурні інвестиції, консультаційну підтримку з питань ведення бізнесу, маркетингу, експорту, бухгалтерського обліку, правового супроводу. Важливим напрямом є розвиток жіночого, молодіжного та соціального підприємництва.

Інноваційне партнерство передбачає формування мереж взаємодії між органами влади, бізнесом, науковими установами, закладами освіти та

громадськими організаціями для реалізації інноваційних проєктів. Стратегічні ініціативи включають створення регіональних інноваційних рад, проведення інноваційних конкурсів, розвиток програм наставництва для інноваторів [152].

Водночас, успішна реалізація стратегічних орієнтирів конкурентоспроможності територіальних громад потребує формування ефективних механізмів управління стратегічними змінами, які забезпечують координацію зусиль різних суб'єктів, ефективне використання ресурсів та досягнення запланованих результатів [151]. При цьому організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського району (рис. 3.2) вимагає реалізації таких стратегічних цілей: посилення економічного потенціалу громад району; оптимізації системи управління ресурсами та активами громад; формування сприятливого інвестиційного клімату; розвитку транспортно-логістичної інфраструктури з урахуванням приморського розташування; диверсифікації економіки громад з акцентом на морегосподарський комплекс та впровадження інноваційних та високотехнологічних видів діяльності, орієнтованих на стале виробництво; розвитку людського капіталу регіону як рушійної сили соціально-економічних трансформацій.

Завдання такого механізму полягають у: підвищенні фінансової спроможності громад; розробці та впровадженні інноваційних підходів до місцевого управління; стимулюванні розвитку малого та середнього підприємництва; створенні умов для залучення інвестицій; формуванні ефективної системи використання природних ресурсів; розвитку туристично-рекреаційного потенціалу узбережжя; модернізації портової інфраструктури та підвищення її ефективності; розвитку людського капіталу; впровадженні енергоефективних технологій та поширення альтернативної енергетики; забезпечення збалансованого екологічного розвитку приморських територій; налагодження міжмуніципального співробітництва та інтеграційних процесів; розвиток державно-приватного партнерства.

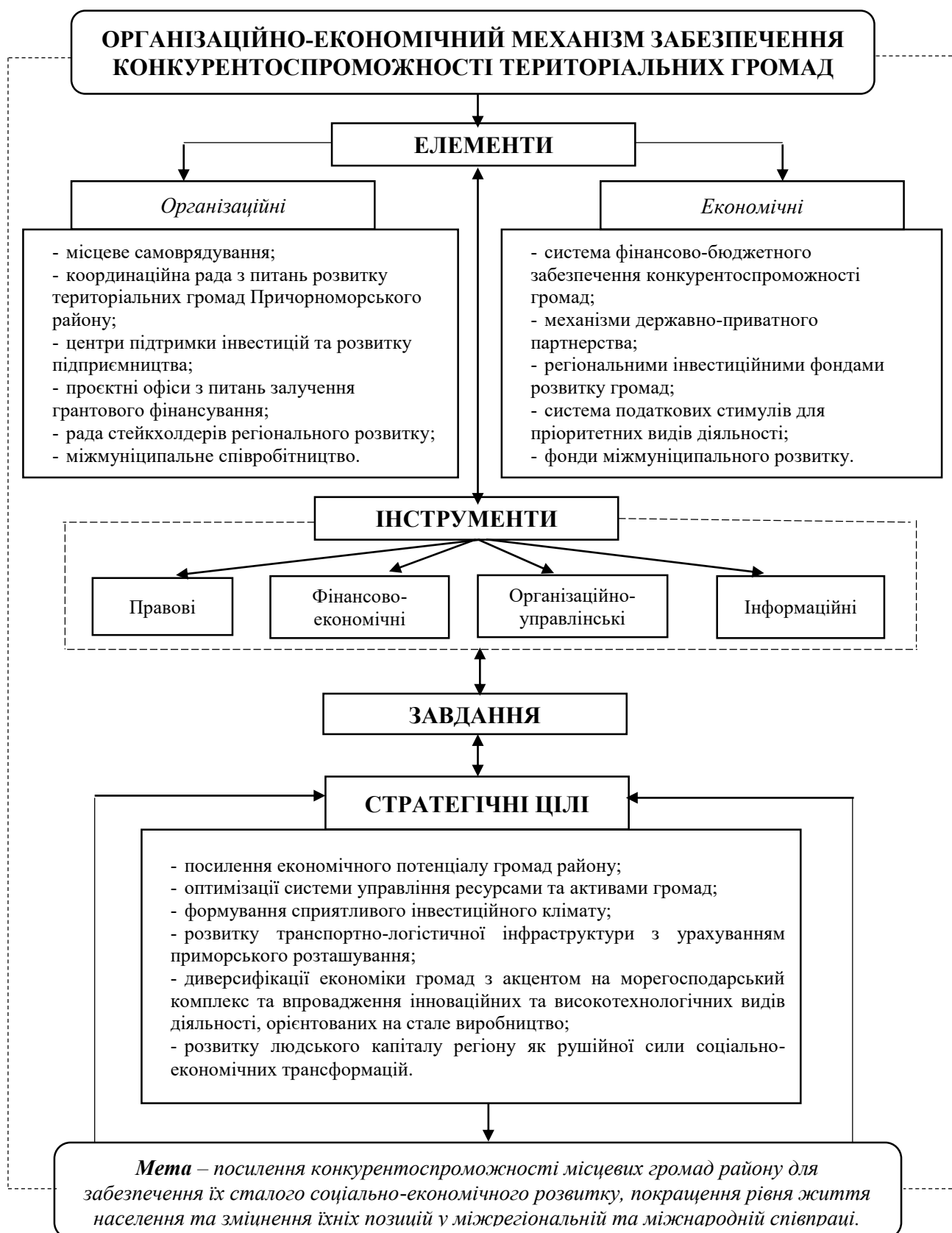

Рисунок 3.2 – Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району

Джерело: сформовано автором.

Запропонований механізм включає низку взаємопов'язаних організаційних та економічних елементів [35]. До організаційних належать: координаційна рада з питань розвитку територіальних громад Причорноморського району; місцеве самоврядування; центри підтримки інвестицій та розвитку підприємництва; проєктні офіси з питань залучення грантового фінансування; рада стейкхолдерів регіонального розвитку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1 – Організаційні елементи механізму забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району

Елементи	Характеристика
1	2
Місьцеве самоврядування	Ефективна система місцевого самоврядування є фундаментальним елементом забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад і передбачає: <ul style="list-style-type: none"> - впровадження інноваційних моделей управління громадами з використанням елементів електронного врядування; - розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування через професіоналізацію кадрів і впровадження сучасних управлінських практик; - створення системи стратегічного планування та управління на рівні громад; - налагодження партисипативної моделі управління з активним залученням мешканців до прийняття рішень; - формування міжмуніципальних об'єднань для вирішення спільних проблем прибережних територій; - впровадження інтегрованого планування просторового розвитку з урахуванням специфіки прибережних територій.
Координаційна рада з питань розвитку територіальних громад Причорноморського району	Це колегіальний орган, що забезпечує узгодження політики розвитку громад на регіональному рівні. До її функцій належать: <ul style="list-style-type: none"> - стратегічне планування розвитку територіальних громад з урахуванням регіональних особливостей приморських територій; - координація діяльності громад щодо спільних проєктів розвитку інфраструктури; - узгодження планів використання прибережних ресурсів та морегосподарського комплексу; - моніторинг конкурентоспроможності територіальних громад регіону; - посилення транскордонного співробітництва; - розробка рекомендацій щодо вдосконалення регіональної політики.
Центри підтримки інвестицій та розвитку підприємництва	Створюються у територіальних громадах для стимулювання економічної активності та залучення інвестицій, а їх діяльність передбачає: <ul style="list-style-type: none"> - надання консультаційних послуг щодо започаткування та ведення бізнесу; - сприяння у пошуку інвесторів та підготовці інвестиційних пропозицій; - організацію навчальних програм з підприємництва для місцевого населення; - сприяння експортній діяльності місцевих підприємств.

продовження таблиці 3.1

1	2
Проектні офіси з питань залучення грантового фінансування	Спеціалізовані підрозділи у структурі органів місцевого самоврядування, що займаються: <ul style="list-style-type: none"> - моніторингом грантових можливостей від національних/міжнародних донорів; - розробкою та написанням проектних заявок та управлінням грантовими проектами; - навчанням представників громад методам проектного менеджменту; - налагодженням партнерських відносин з міжнародними організаціями та фондами.
Рада стейкхолдерів регіонального розвитку	Платформа для діалогу між усіма зацікавленими сторонами розвитку регіону, що забезпечує: <ul style="list-style-type: none"> - залучення бізнесу, громадськості, наукових установ до процесів стратегічного планування; - збалансування інтересів різних груп стейкхолдерів у процесі регіонального розвитку; - створення мереж співпраці між різними секторами економіки та суспільства; - громадський контроль за реалізацією стратегій розвитку територіальних громад.
Міжмуніципальне співробітництво	Механізм координації та об'єднання зусиль кількох територіальних громад для спільного вирішення завдань місцевого значення, що забезпечує: <ul style="list-style-type: none"> - консолідацію обмежених фінансових, матеріальних та людських ресурсів; - досягнення економії від масштабу; - координацію просторового планування та розвитку; - формування конкурентоспроможних економічних кластерів; - підвищення спроможності залучення зовнішнього фінансування; - обмін кращими практиками управління, інноваційними рішеннями; - посилення переговорних позицій громад.

Джерело: сформовано автором.

Економічні елементи механізму представлені: системою фінансово-бюджетного забезпечення конкурентоспроможності громад; механізмами державно-приватного партнерства; регіональними інвестиційними фондами розвитку громад; системою податкових стимулів для пріоритетних видів діяльності; фондами муніципального розвитку (табл. 3.2).

Для реалізації запропонованого механізму слід запровадити комплекс інструментів, які можна об'єднати у чотири основні групи:

1. Правові інструменти: законодавчі нормативно-правові акти; нормативно-правові акти органів місцевого самоврядування; програми розвитку територіальних громад; стратегії смарт-спеціалізації регіону; угоди про міжмуніципальне співробітництво [48].

Таблиця 3.2 – Економічні елементи механізму забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району

Елементи	Характеристика
Система фінансово-бюджетного забезпечення конкурентоспроможності громад	Комплекс фінансових інструментів, що передбачає: <ul style="list-style-type: none"> - оптимізацію розподілу бюджетних коштів з урахуванням пріоритетів підвищення конкурентоспроможності; - впровадження програмно-цільового методу формування місцевих бюджетів; - механізми міжбюджетних трансфертів для вирівнювання фіскальних можливостей громад; - інструменти середньострокового бюджетного планування розвитку громад; - забезпечення прозорості та ефективності використання бюджетних коштів.
Механізми державно-приватного партнерства	Інструменти залучення приватного капіталу до розвитку інфраструктури та надання послуг у громадах, що включають: <ul style="list-style-type: none"> - концесійні угоди на об'єкти інфраструктури, особливо в портовій галузі та туристичній сфері; - спільні проекти з розвитку рекреаційних зон; - створення індустріальних парків та інноваційних кластерів; - розбудову логістичної інфраструктури з урахуванням приморського розташування; - залучення приватного сектору до модернізації комунальних підприємств; - створення центрів розвитку людського капіталу.
Регіональні інвестиційні фонди розвитку громад	Фінансові інституції, що забезпечують: <ul style="list-style-type: none"> - акумуляцію коштів для фінансування пріоритетних проектів розвитку громад; - надання пільгових кредитів для реалізації інвестиційних проектів; - співфінансування інфраструктурних проектів; - фінансову підтримку інноваційних стартапів; - створення фінансових інструментів для підтримки підприємства та розвитку людського капіталу.
Система податкових стимулів для пріоритетних видів діяльності	Комплекс фіскальних інструментів, спрямованих на: <ul style="list-style-type: none"> - надання пільг з місцевих податків для пріоритетних галузей (сільське господарство, туризм, переробна промисловість, екологічні виробництва); - диференціацію ставок податків залежно від соціальної та екологічної відповідальності бізнесу; - запровадження спеціальних режимів оподаткування для підприємств, що створюють нові робочі місця, сприяють навчанню та перепрофілюванню робочої сили; - стимулювання інвестицій у відновлювану енергетику та екологічні проекти; - податкові канікули для стартапів та інноваційних підприємств.
Фонди міжмуніципального розвитку	Спеціалізовані фонди, створені на рівні кількох територіальних громад для: <ul style="list-style-type: none"> - фінансування проектів благоустрою та інфраструктури на рівні кількох громад; - підтримки малого та середнього бізнесу; - фінансування екологічних та енергоефективних проектів; - реалізації соціальних ініціатив; - підтримки громадських проектів через механізми партисипативного бюджетування.

Джерело: сформовано автором.

2. Фінансово-економічні інструменти: місцеві цільові програми розвитку; місцеві бюджети та система оподаткування [114, с. 275]; пільгове кредитування пріоритетних проєктів; інвестиційні паспорти громад; механізми компенсації відсоткових ставок; гранти на розвиток громадських ініціатив; бюджети участі.

3. Організаційно-управлінські інструменти: оцінювання конкурентоспроможності на основі запропонованої методики та система її моніторингу; планування на основі SWOT-аналізу громад; бенчмаркінг успішних практик розвитку територіальних громад [48, с. 67]; цифрова трансформація послуг; маркетингова стратегія просування територій; системи HR-брендингу тощо.

4. Інформаційні інструменти: цифрові платформи взаємодії; інвестиційні портали; ГІС-системи з управління ресурсами території; системи електронного врядування; аналітичні центри.

Стратегічне планування повинно здійснюватися на основі комплексного аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища громад, визначення конкурентних переваг та потенціалу розвитку, формування стратегічного бачення та цілей розвитку [8]. Важливими елементами є розробка системи індикаторів результативності, формування портфелю стратегічних проєктів, визначення джерел фінансування та механізмів реалізації.

Проєктне управління дозволяє структурувати процес реалізації стратегічних ініціатив, забезпечити їх координацію та контроль виконання. Кожна стратегічна ініціатива повинна бути оформлена у вигляді проєкту з чіткими цілями, завданнями, ресурсами, термінами виконання та відповідальними особами [75]. Важливим є впровадження сучасних методологій проєктного управління та використання цифрових інструментів для їх планування та моніторингу.

Фінансування стратегічних ініціатив передбачає диверсифікацію джерел ресурсів [153], включаючи власні кошти громад, державне фінансування, міжнародну технічну допомогу, приватні інвестиції, кошти громадських

організацій. Особлива увага приділяється розвитку інструментів державно-приватного партнерства, муніципальних облігацій, краудфандингу та інших інноваційних механізмів залучення ресурсів.

Моніторинг та оцінювання забезпечують зворотний зв'язок щодо ефективності реалізації стратегічних орієнтирів та можливості їх коригування відповідно до змін зовнішнього середовища [134]. Система моніторингу повинна включати кількісні та якісні індикатори, регулярне збирання та аналіз даних, підготовку звітів про стан реалізації стратегії, проведення зовнішніх оцінок ефективності стратегічних ініціатив.

Запропонований організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського району враховує специфіку приморських територій та інтегрує сучасні підходи до управління місцевим розвитком. Його впровадження сприятиме системному підвищенню конкурентних позицій громад регіону через координацію зусиль усіх зацікавлених сторін та ефективне використання наявного потенціалу.

Більше того, на основі результатів проведеної оцінки конкурентоспроможності, очевидно є доцільність концентрації зусиль вказаного механізму на трьох ключових напрямках: мобілізації фінансових ресурсів, розвитку людського капіталу, впровадженні інновацій та налагодження міжмуніципального співробітництва.

Першочергове значення пошуку фінансових ресурсів та резервів обумовлено фундаментальною роллю фінансового забезпечення у реалізації стратегічних цілей розвитку територіальних громад [72]. Фінансові ресурси виступають каталізатором для впровадження інших компонентів конкурентоспроможності, оскільки без достатнього фінансування неможливо здійснювати інвестиції в інфраструктуру, людський розвиток чи інноваційні зміни. Встановлено, що середній рівень фінансової автономії досліджуваних територіальних громад не перевищує 40-50%, що значно обмежує їх можливості для самостійного розвитку. Тому диверсифікація джерел фінансування набуває

особливого значення в контексті зменшення залежності від державних трансферів та формування стійкої фінансової основи [60; 144].

Міжмуніципальне співробітництво набуває критичного значення як механізм об'єднання ресурсів та можливостей територіальних громад для досягнення спільних цілей забезпечення конкурентоспроможності, розвитку та післявоєнного відновлення територіальних громад. В умовах обмеженості власних фінансових та інших ресурсів окремих громад, горизонтальна кооперація дозволяє реалізовувати масштабні інфраструктурні проекти, спільно надавати якісні публічні послуги і формувати спільні інноваційні платформи [202]. Практика засвідчує, що об'єднання зусиль декількох територіальних громад знижує питомі витрати на реалізацію проектів та підвищує їх інвестиційну привабливість для зовнішніх донорів. Міжмуніципальне співробітництво сприяє обміну передовим досвідом, поширенню інноваційних практик управління та формуванню спільних конкурентних переваг на регіональному рівні. Відповідно, розвиток механізмів міжмуніципального співробітництва є стратегічним інструментом подолання фрагментації та посилення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району у довгостроковій перспективі та в умовах післявоєнного відновлення.

Розвиток людського капіталу – важливе завдання через його роль як рушійної сили економічного зростання [17, с. 57] та забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад. Проведена оцінка засвідчила, що якість людських ресурсів безпосередньо впливає на здатність громад генерувати інноваційні рішення, залучати інвестиції та забезпечувати сталий розвиток. Інвестиції в освіту, професійну підготовку та перепідготовку кадрів формують довгострокові конкурентні переваги територіальних громад. Особливого значення набуває формування підприємницьких компетенцій та навичок інноваційної діяльності, які дозволяють місцевому населенню створювати власні підприємства та робочі місця.

Інноваційний розвиток визначається як ще один пріоритет через його роль у забезпеченні довгострокової конкурентоспроможності та адаптації до змінних економічних умов. Впровадження інновацій у всіх сферах діяльності територіальних громад – від управління до надання послуг та організації економічної діяльності – створює мультиплікативний ефект для підвищення їх конкурентоспроможності. Результати дослідження доводять, що громади, які активно впроваджують інноваційні рішення, демонструють вищі темпи економічного зростання та більшу стійкість до зовнішніх шоків.

Взаємозв'язок між визначеними пріоритетами носить синергетичний характер, адже фінансові ресурси забезпечують матеріальну основу для розвитку людського капіталу та впровадження інновацій. Розвинений людський капітал, у свою чергу, здатен генерувати інноваційні ідеї та ефективно використовувати наявні фінансові ресурси. Інновації створюють нові можливості для залучення фінансування та підвищення вартості людського капіталу. Зважаючи на це, у цьому та наступних пунктах роботи розглянемо детальніше пропозиції щодо використання можливостей підвищення конкурентоспроможності територіальних громад за цими напрямками.

Насамперед, Причорноморський економічний район, володіючи значним природно-ресурсним та економічним потенціалом [143], потребує інноваційних підходів до мобілізації внутрішніх ресурсів та активізації місцевих ініціатив. Таким альтернативним підходом пропонуємо вважати реверсне фінансування територіальних громад як моделі замкнутого циклу бюджетних відносин. Його концептуальною основою виступає принцип циркулярної взаємодії між бюджетом територіальної громади як центральним акумулюючим та розподільчим механізмом і суб'єктами місцевого економічного середовища. Ця модель передбачає формування замкнутого циклу фінансових потоків, де кожен учасник одночасно виконує подвійну функцію: генератора доходів бюджету та бенефіціара бюджетних видатків.

Центральним елементом системи виступає бюджет територіальної громади, що забезпечує акумулювання, перерозподіл та цільове спрямування

фінансових ресурсів. Навколо цього центрального елемента формується багатосуб'єктне коло учасників, кожен з яких характеризується специфічною природою взаємодії з бюджетною системою громади (рис. 3.3). Серед таких учасників можна виокремити:

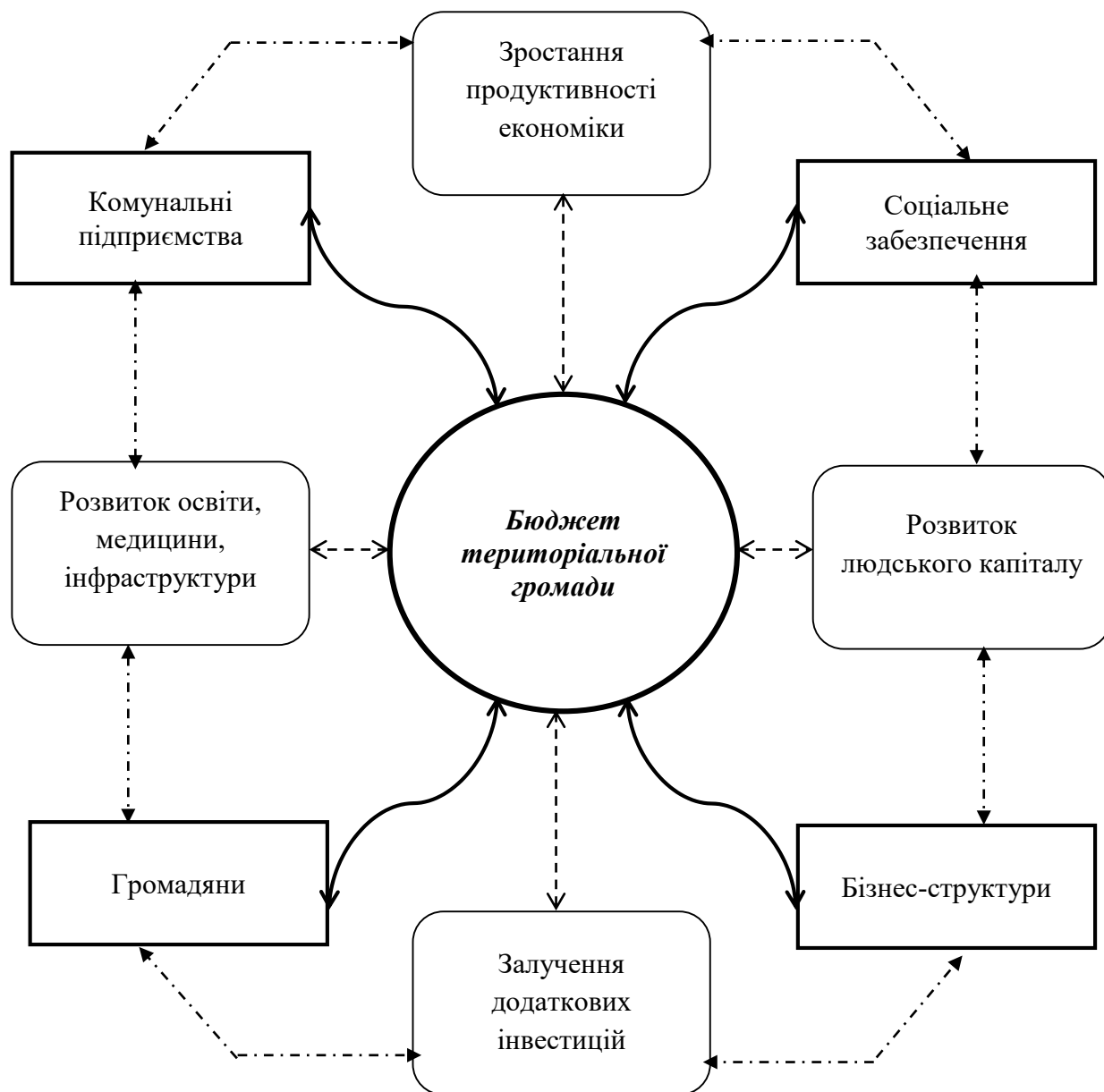

Рисунок 3.3. – Модель реверсного фінансування як інноваційний інструмент підвищення конкурентоспроможності територіальних громад
Джерело: сформовано автором.

1. Комунальні підприємства, які займають особливе місце у структурі реверсного фінансування, оскільки виступають одночасно генераторами доходів

через сплату податків, зборів і відрахувань від прибутку, та реципієнтами бюджетних коштів у формі капіталовкладень, субсидій та цільового фінансування розвитку комунальної інфраструктури. Їх діяльність створює мультиплікативний ефект через забезпечення якісних комунальних послуг, що підвищує інвестиційну привабливість територій та сприяє залученню додаткових суб'єктів господарювання.

2. Громадяни формують базову податкову основу через сплату податку на доходи фізичних осіб, місцевих податків та зборів, водночас виступаючи основними споживачами бюджетних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення та користування об'єктами комунальної інфраструктури. Їх участь у системі реверсного фінансування характеризується найвищим ступенем залученості, оскільки якість життя громадян прямо пов'язана із ефективністю використання бюджетних ресурсів.

3. Бізнес-структури генерують значну частину місцевих бюджетних доходів через сплату податку на прибуток підприємств, єдиного соціального внеску, місцевих податків і зборів. Натомість вони отримують якісну інфраструктуру, кваліфіковану робочу силу, сприятливе бізнес-середовище та можливості участі у програмах підтримки підприємництва, що фінансуються з місцевого бюджету.

4. Система соціального забезпечення виконує функцію соціального стабілізатора, забезпечуючи перерозподіл бюджетних ресурсів на користь найуразливіших категорій населення. Водночас, ефективне соціальне забезпечення сприяє підтриманню споживчого попиту, що стимулює місцеву економічну активність та, відповідно, генерацію податкових надходжень.

Механізм реверсного фінансування як циркуляції фінансових потоків включає низку взаємопов'язаних етапів, зокрема:

Фаза акумулювання ресурсів – перша фаза циклу реверсного фінансування характеризується концентрацією фінансових ресурсів у бюджеті територіальної громади через різноманітні канали надходжень. Комунальні підприємства забезпечують стабільні надходження через регулярні відрахування від прибутку

та сплату встановлених платежів. Громадяни формують податкову базу через податок на доходи фізичних осіб, плату за землю, нерухомість та інші місцеві збори. Бізнес-структури генерують найбільш динамічну частину доходів через податок на прибуток, корпоративні податки та збори, обсяг яких залежить від рівня економічної активності на території громади [73].

Фаза стратегічного планування та розподілу – друга фаза, що передбачає стратегічне планування використання акумульованих ресурсів відповідно до пріоритетів сталого розвитку територіальної громади. Ключовими напрямками бюджетних видатків виступають освіта, охорона здоров'я, розвиток інфраструктури, підвищення якості людського капіталу та стимулювання підприємницької активності. Розподіл коштів здійснюється на основі комплексної оцінки потреб громади, потенціалу мультиплікативного впливу інвестицій та довгострокових стратегічних цілей розвитку.

Фаза реалізації та створення додаткової вартості – третя фаза характеризується практичною реалізацією бюджетних програм та створенням додаткової вартості для всіх учасників системи. Інвестиції в освітню інфраструктуру забезпечують підвищення кваліфікації робочої сили, що підвищує продуктивність праці та конкурентоспроможність місцевого бізнесу. Розвиток медичної сфери сприяє збереженню трудового потенціалу та зниженню соціальних витрат. Модернізація інфраструктури покращує умови ведення бізнесу та якість життя населення.

Разом із тим, функціонування системи реверсного фінансування потребує створення комплексної системи моніторингу та оцінювання результативності бюджетних інвестицій, які повинні здійснюватися щорічно та базуватися на ключових індикаторах ефективності: динаміки податкових надходжень, рівня задоволення громадян якістю публічних послуг, показниках економічного розвитку територій, індексів людського розвитку.

Забезпечення прозорості та підзвітності використання бюджетних ресурсів досягається через створення дієвих заходів громадського контролю, включаючи громадські ради, бюджетні комітети, системи електронного урядування та

публічного звітування про результати діяльності органів місцевого самоврядування.

На наш погляд, завдяки такій системі взаємодії реверсне фінансування може гарантувати отримання низки переваг, зокрема:

Економічні переваги – циркулярний характер фінансових потоків забезпечує максимальну ефективність використання обмежених бюджетних ресурсів через створення позитивних зворотних зв'язків між інвестиціями та їх економічною віддачею. Кожна гривня, вкладена у розвиток освіти, охорони здоров'я чи інфраструктури, генерує мультиплікативний ефект через підвищення продуктивності економіки, залучення додаткових інвестицій та зростання податкової бази.

Диверсифікована структура джерел фінансування знижує залежність територіальної громади від зовнішніх трансфертів та забезпечує більшу стабільність бюджетних надходжень. Участь усіх категорій суб'єктів у фінансуванні розвитку громади створює систему взаємних зобов'язань та відповідальності, що підвищує ефективність використання публічних ресурсів.

Соціальні переваги – реверсне фінансування забезпечує справедливіший розподіл соціальних благ, оскільки кожен учасник системи отримує послуги та переваги пропорційно своєму внеску у формування бюджетних доходів. Водночас, система передбачає механізми соціального захисту найуразливіших категорій населення через перехресне субсидування та цільові соціальні програми.

Безпосередня участь громадян у формуванні бюджетних доходів підвищує їх зацікавленість у контролі за ефективністю витрачання публічних коштів та сприяє розвитку громадянського суспільства. Прозорість механізмів розподілу бюджетних ресурсів забезпечує підзвітність органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою.

Інституційні переваги – модель реверсного фінансування стимулює розвиток інституційної спроможності органів місцевого самоврядування через потребу ефективного управління складною системою взаємодії з кількома

стейхолдерами. Формування довгострокових партнерських відносин між владою, бізнесом та громадянським суспільством створює основу для сталого розвитку територіальних громад.

У цілому, сформована модель реверсного фінансування створює передумови для формування самодостатньої системи місцевого розвитку, орієнтованої на максимальне використання внутрішніх ресурсів територіальної громади та забезпечення сталого підвищення якості життя її мешканців через ефективне управління циркулярними фінансовими потоками.

Крім того, нинішні умови та потреба післявоєнного відновлення Причорноморського економічного району актуалізує переосмислення інструментів забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, зокрема щодо реалізації проєктів міжмуніципального співробітництва. Масштабні руйнування інфраструктури, критичні втрати людського капіталу, фрагментація економічних зв'язків створюють безпрецедентні виклики [19]. При цьому міжмуніципальне співробітництво трансформується з механізму підвищення ефективності у критично важливий інструмент виживання, відновлення та формування довгострокової конкурентоспроможності через поєднання обмежених ресурсів громад та реалізацію низки кроків, представлених у таблиці 3.3.

Відповідно, асиметрія воєнних руйнувань між громадами регіону вимагає нових механізмів підтримки. Тимчасове делегування муніципальних функцій критично постраждалих громад менш постраждалим партнерам забезпечує збереження базової адміністративної спроможності. Міжмуніципальні угоди про надання адміністративних послуг через ЦНАПи сусідніх громад, тимчасове ведення обліку та документообігу, спільне управління комунальною інфраструктурою дозволяють підтримувати функціональність до відновлення власних потужностей. Консолідація закупівель матеріалів та обладнання для відновлення через міжмуніципальні платформи генерує економію від масштабу.

Міжмуніципальне співробітництво значно розширює можливості для залучення додаткового фінансування, зокрема грантового.

Таблиця 3.3 – Кроки реалізації міжмуніципального співробітництва в Причорноморському економічному районі у воєнний та післявоєнний період

Напрям	Короткостроковий період (2024-2025 рр.)	Середньостроковий період (2026-2027 рр.)	Довгостроковий період (2028-2030 рр.)
1	2	3	4
1. Подолання ресурсних обмежень	<ul style="list-style-type: none"> - Укладення угод про тимчасове делегування функцій між постраждалими громадами Херсонської області та Миколаївської/Одеської областей. - Створення міжмуніципальних платформ спільних закупівель у Херсонській та Миколаївській областях. - Інвентаризація вільних потужностей в менш постраждалих громадах. 	<ul style="list-style-type: none"> - Створення міжмуніципальних проєктних офісів на базі громад-лідерів. - Розробка типових угод про компенсаційні механізми за використання інфраструктури. - Впровадження системи моніторингу ефективності делегованих функцій. 	<ul style="list-style-type: none"> - Поступове повернення функцій відновленим громадам. - Трансформація тимчасових механізмів у постійні платформи співробітництва. - Створення бази знань з досвіду делегування функцій.
2. Залучення донорського фінансування	<ul style="list-style-type: none"> - Розробка пілотних міжмуніципальних пакетів проєктів залучення донорського фінансування для Херсонської області (водопостачання, транспорт, житло). - Створення робочої групи з підготовки заявок на фінансування ЄС, Світового банку та ін. 	<ul style="list-style-type: none"> - Реалізація перших міжмуніципальних проєктів з донорським фінансуванням. - Масштабування успішних практик на інші сфери. - Створення проєктів для доступу до більших обсягів фінансування. 	<ul style="list-style-type: none"> - Диверсифікація джерел фінансування через приватні інвестиції. - Формування репутації регіону як надійного реципієнта.
3. Координація просторового розвитку	<ul style="list-style-type: none"> - Створення міжмуніципальних робочих груп з узгодження генеральних планів у Херсонській обл. - Розробка транспортних схем для 3-4 груп сусідніх громад. - Картування інженерних мереж міжмуніципального значення. 	<ul style="list-style-type: none"> - Затвердження узгоджених генпланів для груп громад. - Реалізація пілотних проєктів спільного відновлення транспортної інфраструктури. - Розробка міжмуніципальних схем водопостачання. 	<ul style="list-style-type: none"> - Завершення формування цілісної транспортної мережі регіону. - Створення інтегрованих систем комунікацій. - Впровадження міжмуніципального зонування на всій території регіону.
4. Формування економічних кластерів	<ul style="list-style-type: none"> - Оцінка потенціалу для створення індустріальних парків на межі громад Миколаївської обл. - Розробка концепції Одеського логістичного кластеру. - Проведення маркетингових досліджень для туристичного кластеру. 	<ul style="list-style-type: none"> - Створення міжмуніципального індустріального парку з залученням перших резидентів. - Формалізація Одеського логістичного кластеру з кількома громадами. - Розробка інтегрованих туристичних маршрутів. 	<ul style="list-style-type: none"> - Досягнення повної завантаженості індустріальних парків. - Вихід логістичного кластеру на міжнародні ринки. - Позиціонування регіону як єдиного туристичного продукту.

продовження таблиці 3.3

1	2	3	4
5. Управління міграційними потоками	<ul style="list-style-type: none"> - Створення міжмуніципальної інформаційної платформи про житло, роботу для ВПО. - Відкриття 2-3 міжмуніципальних центрів підтримки ВПО. Розробка пілотних програм стимулювання повернення. 	<ul style="list-style-type: none"> - Масштабування центрів підтримки ВПО до 7-10 точок. - Запуск програм професійної перепідготовки ВПО під потреби місцевих роботодавців. Організація перших організованих повернень груп населення. 	<ul style="list-style-type: none"> - Досягнення збалансованого розподілу населення між громадами. - Повна інтеграція ВПО в економіку та соціум приймаючих громад. Відновлення 60-70% населення постраждалих громад.
6. Екологічна ремедіація	<ul style="list-style-type: none"> - Створення міжмуніципальної басейнової ради Нижнього Дніпра. - Розробка плану координованого розмінування земель. Оцінка обсягів будівельного сміття та потреб у переробці. 	<ul style="list-style-type: none"> - Реалізація першочергових заходів басейнової ремедіації. - Розмінування 30-40% забруднених земель пріоритетних територій. Створення 1-2 міжмуніципальних сміттєпереробних заводів. 	<ul style="list-style-type: none"> - Відновлення якості води до безпечних показників. - Завершення розмінування 80-90% продуктивних земель. Формування комплексної системи поводження з відходами.
7. Відновлювальна енергетика	<ul style="list-style-type: none"> - Оцінка потенціалу сонячної/вітрової енергетики в громадах. - Створення 1-2 пілотних міжмуніципальних енергокооперативів. Розробка моделей розподілу енергії між учасниками. 	<ul style="list-style-type: none"> - Будівництво перших спільних сонячних/вітрових електростанцій. - Розширення мережі енергокооперативів до 5-7. Створення резервних потужностей для взаємної підтримки 	<ul style="list-style-type: none"> - Досягнення 30-40% частки відновлювальної енергії в енергобалансі громад-учасниць. - Забезпечення повної енергонезалежності окремих громад. Продаж надлишків енергії в загальну мережу
8. Інституційна архітектура	<ul style="list-style-type: none"> - Формування ініціативної групи для створення Причорноморської платформи. 		

Джерело: сформовано автором.

Формування інтегрованих міжмуніципальних пакетів проєктів замість заявок від окремих громад підвищує привабливість для великих донорів (ЄС, Світовий банк, ЄБРР), які надають перевагу великим системним програмам. До того ж демонстрація інституційної спроможності через функціонуючі міжмуніципальні структури з професійним менеджментом, системами

фінансового контролю та доведеною практикою реалізації проєктів підвищує довіру донорів до ефективного використання ресурсів.

Координація транспортної інфраструктури критична, оскільки розрив в одному сегменті через недофінансування знижує функціональність всього маршруту. Спільне планування інженерних мереж водопостачання, електропостачання забезпечує комплексність відновлення – коли одна громада відновлює очисні споруди, друга – магістральний водовід, третя – розподільні мережі з узгодженими технічними параметрами та графіками.

Створення міжмуніципальних індустріальних парків на основі об'єднання земельних ділянок, інфраструктури та фінансових ресурсів кількох громад досягає масштабів, привабливих для інвесторів. Формування логістичних кластерів, що інтегрують портові потужності Одеси, Чорноморська, Южного зі складськими зонами приміських громад, митними терміналами може створити конкурентоспроможні хаби для відновлення портової економіки.

Розвиток аграрно-промислових кластерів через інтеграцію сільських громад-виробників з громадами, що володіють переробними потужностями та експортною інфраструктурою, формує ланцюги доданої вартості.

Формування туристичних кластерів поєднує культурно-історичну спадщину Одеси, пляжний відпочинок курортних громад, етнографічні села, винні господарства Бессарабії в інтегровані маршрути з єдиним брендом регіону.

Координована система розселення внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з урахуванням спроможності громад та потреб ринку праці оптимізує розподіл навантаження. Міжмуніципальні центри підтримки ВПО, що обслуговують населення всього об'єднання, забезпечують професійну перепідготовку, психологічну підтримку, працевлаштування. Програми стимулювання повернення евакуйованих координують темпи відновлення житла, інфраструктури, створення робочих місць для формування комплексних пакетів підтримки.

В екологічній сфері міжмуніципальне співробітництво має не менше значення. Басейнове управління річками через міжмуніципальні ради координує

відновлення якості води після забруднень від підриву Каховської ГЕС. Координовані програми розмінування оптимізують графік роботи саперних підрозділів, визначають пріоритетні території з урахуванням економічної цінності земель. Міжмуніципальні кластери поводження з відходами об'єднують громади навколо регіональних сміттєпереробних заводів для утилізації мільйонів тонн будівельного сміття.

Міжмуніципальні енергетичні кооперативи об'єднують ресурси громад для спільних інвестицій у сонячні та вітрові електростанції, підвищуючи енергетичну безпеку після воєнних ударів по централізованій інфраструктурі. Розподіл генерованої електроенергії між учасниками та створення резервних потужностей для взаємної підтримки підвищують стійкість регіону.

Разом із тим, ефективна реалізація вказаних кроків вимагає створення багаторівневої інституційної архітектури:

1. Причорноморська міжмуніципальна платформа відновлення та розвитку об'єднує представників громад трьох областей, обласні державні адміністрації, бізнес та громадянське суспільство для стратегічного планування. Фінансування через внески громад, обласних бюджетів, державну субвенцію та донорську підтримку.

2. Субрегіональні кластери: Херсонський кластер постраждалих громад (екстрене відновлення), Одеський агломераційний кластер (розвиток міської агломерації), Прибережний туристичний кластер (відновлення туризму), Аграрно-промисловий кластер (відновлення сільського господарства).

3. Регіональний фонд міжмуніципального співробітництва, що забезпечує фінансову основу через гранти на співфінансування інфраструктурних проєктів, підтримки малого та середнього бізнесу, фінансування екологічних та енергоефективних проєктів, реалізацію соціальних ініціатив; підтримку громадських проєктів через механізми партисипативного бюджетування.

4. Регіональний центр компетенції на базі університету надає технічну підтримку, розробляє модельні угоди, проводить тренінги. Цифрова платформа

знижує трансакційні витрати координації через спільне планування, моніторинг проєктів, геоінформаційну систему.

Причорноморський регіон має унікальну можливість трансформувати виклик післявоєнного відновлення в каталізатор інституціоналізації міжмуніципального співробітництва, що формуватиме як коротко-, так і довгострокову конкурентоспроможність через синергію активів громад.

Таким чином, запропоновані стратегічні напрями та організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району враховує специфіку приморських територій та інтегрує сучасні підходи до управління місцевим розвитком. Його впровадження сприятиме системному підвищенню конкурентних позицій громад регіону через координацію зусиль усіх зацікавлених сторін та ефективне використання наявного потенціалу.

3.2. Стратегічна роль людського капіталу у забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району

Зростання ролі людського капіталу у розвитку територіальних громад обумовлена комплексом взаємопов'язаних факторів, що характеризують сучасний стан розвитку місцевого самоврядування в Україні. Питання ефективного формування та використання внутрішніх ресурсів набуло особливої актуальності в контексті децентралізаційної реформи, яка наділила територіальні громади значно більшими повноваженнями та відповідальністю за власний розвиток. У цих умовах людський капітал стає визначальним фактором спроможності громад ефективно реалізувати отримані можливості та забезпечити сталий соціально-економічний розвиток територій [31].

Територіальні громади в Україні стикаються з серйозними викликами у контексті розвитку людського капіталу, що підкреслює актуальність досліджуваної проблематики.

Демографічна криза та старіння населення створюють замкнене коло проблем: підвищення освітнього рівня молоді в сільській місцевості часто призводить до її відтоку, оскільки місцеві ринки праці мають обмежені потреби у висококваліфікованих та освічених працівниках [36; 213]. Ця міграція молоді призводить до формування старішого населення, яке потребує більше медичної допомоги та соціальної підтримки, що створює додаткове навантаження на місцеві бюджети при одночасному зменшенні економічно активного населення.

Обмежений доступ до якісної освіти та охорони здоров'я у багатьох громадах через віддаленість від центрів надання послуг та недостатнє фінансування погіршує можливості для розвитку людського потенціалу, що у свою чергу знижує привабливість цих територій для проживання та інвестування. Відсутність якісних освітніх послуг та обмежені можливості для професійного розвитку поглиблюють наявні диспропорції у розвитку різних територій України, які значною мірою зумовлені саме різницею в якості людського капіталу.

Більше того, в умовах воєнного стану та майбутньої післявоєнної відбудови значення людського капіталу як найбільш мобільного і потенційно відновлюваного ресурсу суттєво зростає. Ефективна мобілізація та розвиток людського капіталу стає критичним фактором стійкості громад у кризових умовах, що підкреслює стратегічну важливість досліджуваної проблематики.

З метою ефективного реагування на мінливі ринкові умови, аналізу зовнішніх можливостей та загроз, ідентифікації ключових проблем та визначення пріоритетних напрямів розвитку регіонів в Україні розробляють основний довгостроковий стратегічний документ – стратегію розвитку певної області на період до 2027 року, який враховує наявні в області ресурси та найсприятливіші умови для перспективного розвитку регіону [147, с. 2].

Прийняття стратегії є фундаментом для формування цілісної системи стратегічного планування, оскільки є результатом роботи різних суб'єктів регіонального розвитку: від обласної ради і обласної державної адміністрації до представників асоціацій підприємців, громадськості, науковців та передбачає

впровадження комплексу заходів, які через максимальне використання внутрішнього потенціалу забезпечать досягнення стратегічних цілей та створять безпечне середовище з високою якістю життя в регіоні [148, с. 4].

Державною політикою регіонального розвитку [118] передбачено забезпечення спроможності, підвищення конкурентоспроможності та збалансування регіонів, посилення людського потенціалу за рахунок ключових точок: розвитку сільських територій; розвиток секторів економіки (стимулювання точок зростання і їх відносин із периферією); захисту навколишнього середовища; розвитку людських ресурсів і зайнятості; соціальна згуртованість, територіальна інтеграція і кооперація. Відповідно до цього, кожна з областей, формуючи стратегію свого розвитку повинна урахувувати аспекти посилення людського капіталу. Щоб з'ясувати на скільки це положення реалізуються на практиці, проаналізуємо стратегії розвитку областей Причорноморського економічного району, який охоплює Миколаївську, Одеську та Херсонську області, в контексті відтворення людського капіталу.

Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2027 року включно [147, с. 71-72] визначає, що «пріоритетним напрямом майбутнього розвитку регіону в соціальному вимірі буде розвиток людського капіталу та підвищення якості життя мешканців області», тож «саме тому система цілей і завдань у цій сфері охоплює діяльність у різних сферах соціально-економічного життя мешканців області, серед яких: забезпечення доступності та якості послуг охорони здоров'я, якісної освіти, соціальних послуг, популяризація здорового способу життя, розбудова комунальної інфраструктури та забезпечення екологічної безпеки» (рис. 3.4).

Очікується, що реалізація цих завдань сприятиме:

- розвитку культурно-мистецьких та культурно-просвітницьких закладів, розширенню переліку послуг, які вони надають;
- збільшенню кількості, підвищенню якості та доступності культурних послуг для розвитку людського капіталу через стимулювання створення та

споживання культурних послуг, розширенню доступу до культурно-мистецьких надбань;

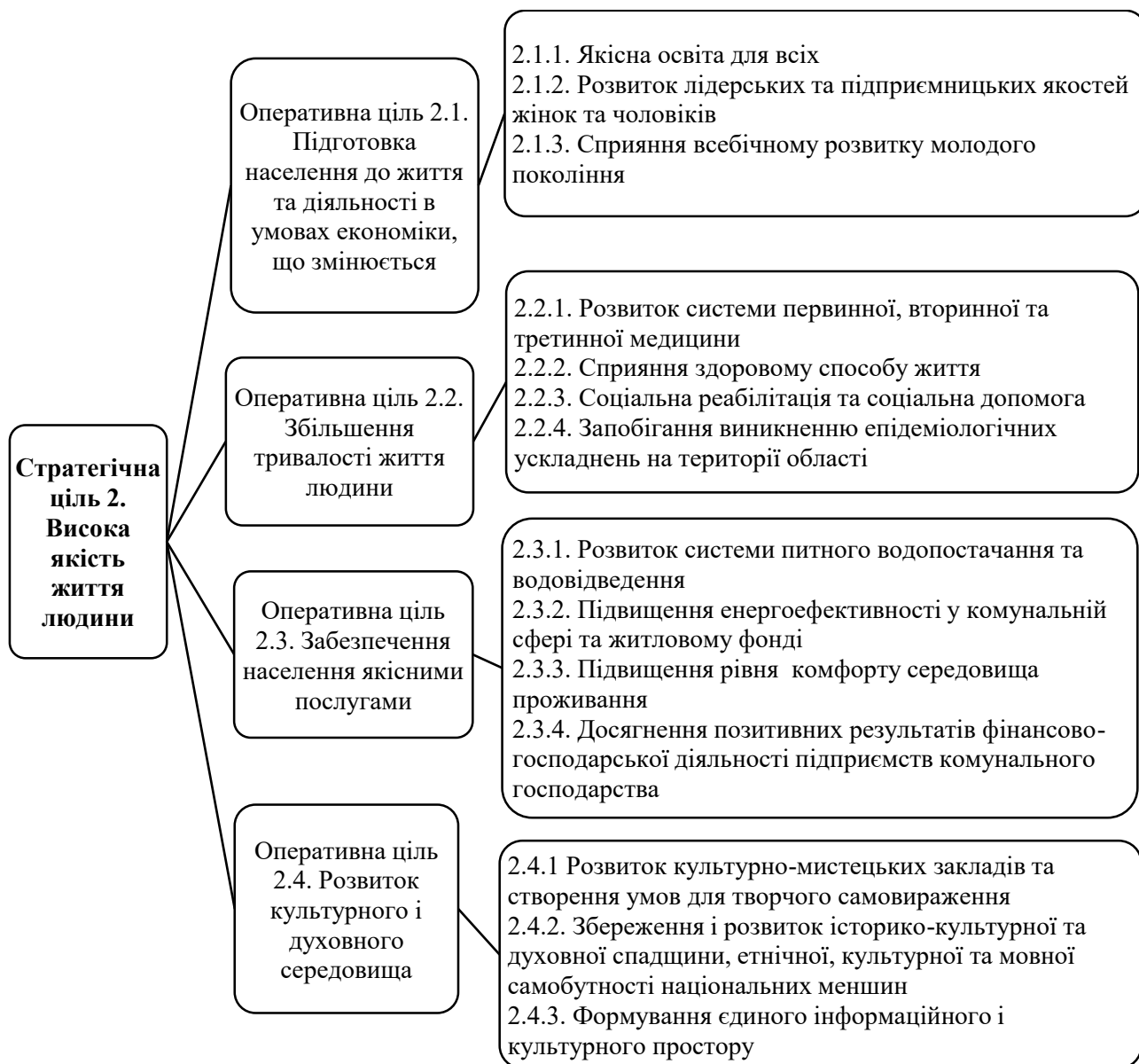

Рисунок 3.4. – Стратегічні, оперативні цілі та завдання розвитку людського капіталу Миколаївської області

Джерело: сформовано на основі [147, с. 74-86].

- формуванню іміджу Миколаївщини шляхом організації культурно-мистецьких заходів, презентації творчих проєктів на всеукраїнському та міжнародному рівнях;

- створенню умов для виявлення, розширення та використання культурно-просвітницького, туристичного, економічного та іншого потенціалу об'єктів культурної спадщини;
- створенню ефективної системи охорони культурної спадщини; збереженню унікальних, рідкісних практик і технік народної творчості;
- запровадженню інновацій, креативних індустрій, у культурно-мистецькому процесі, що відповідають викликам XXI століття;
- підтримці та розвитку обдарованих дітей і молоді;
- збереженню міжнаціонального миру та злагоди в регіоні;
- налагодженню системної комунікації суспільства та влади;
- задоволенню інформаційних потреб усіх соціальних груп населення незалежно від віку, статі, статусу, рівня освіти, релігійних, етнокультурних уподобань та інших особливостей;
- розширенню випуску місцевої книжкової продукції, зокрема, краєзнавчого, освітнього, патріотично-громадянського спрямування тощо [147, с. 86-87].

Стратегія розвитку Одеської області на період 2021-2027 років [148] найважливішою стратегічною ціллю визначає забезпечення нового соціально-гуманітарного розквіту шляхом забезпечення сучасної якісної освіти, міцного здоров'я, сприяння розвитку фізичної культури і спорту, гарантії соціального захисту населення (рис. 3.5). Реалізація стратегії спрямована на перетворення Одеської області на регіон з передовими соціальними стандартами, конкурентоспроможною освітою, ефективною системою охорони здоров'я та всебічними можливостями для розвитку особистості. Особливий акцент робиться на підтримці молоді, створенні умов для активного довголіття та забезпеченні соціальної інклюзивності різних верств населення.

Стратегія розвитку Херсонської області на період 2021-2027 років стратегічною метою передбачає «збереження та розвиток унікального людського капіталу і природних ресурсів Херсонщини як конкурентоздатної території

Східної Європи, де люди щасливо живуть, успішно працюють та зручно подорожують» [149, с. 166].

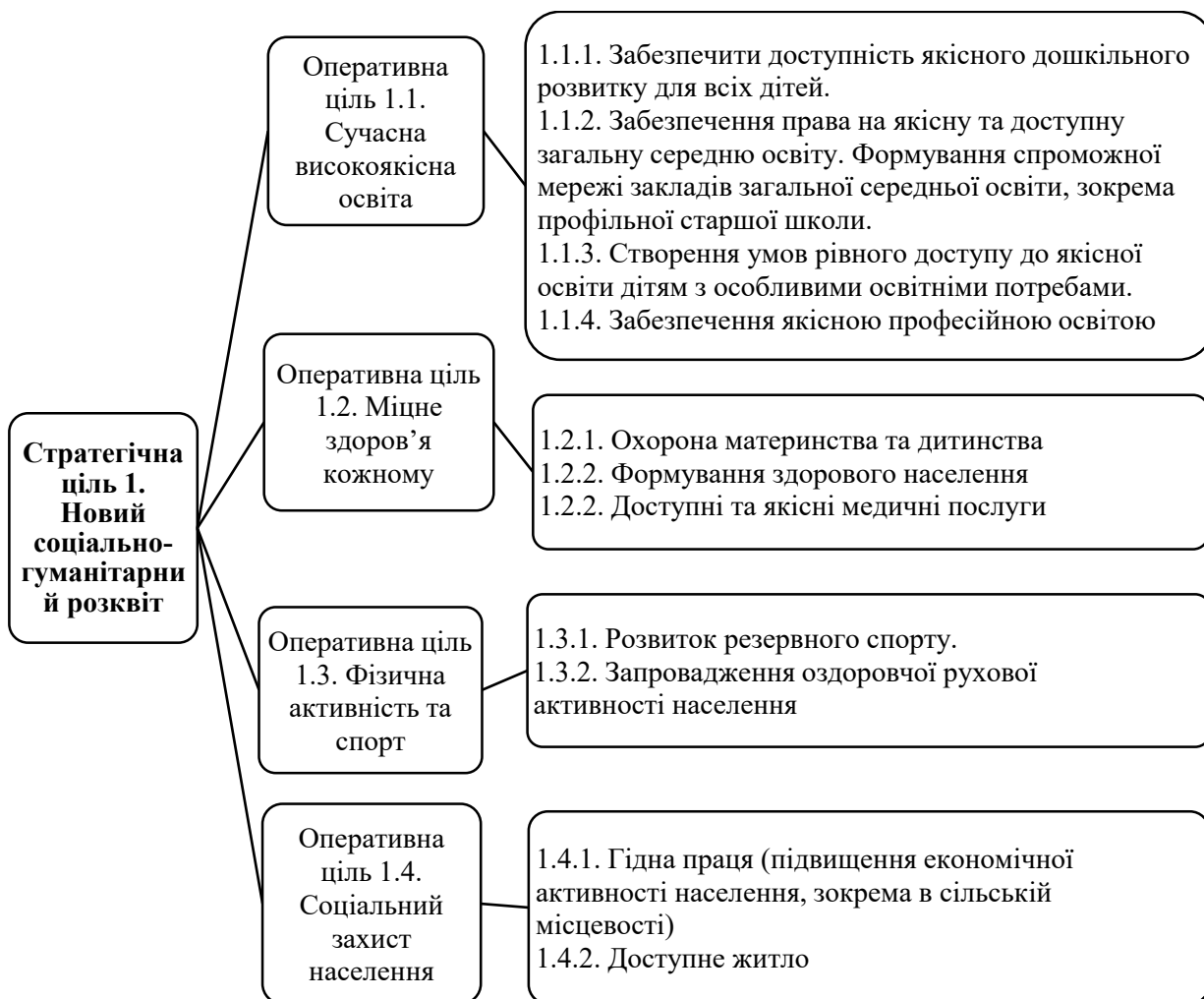

Рисунок 3.5. – Стратегічні, оперативні цілі та завдання розвитку людського капіталу Одеської області

Джерело: сформовано на основі [148, с. 67].

Відповідно до цього, стратегічна ціль «Демографічний та просторовий розвиток» передбачає стабілізацію демографічних процесів через створення в області умов для забезпечення доступності та якості послуг охорони здоров'я, розвитку перспективної освіти, соціальних послуг, популяризації здорового способу життя, розвитку регіонального ринку праці, розбудови комунальної інфраструктури та зміцнення громадянської безпеки (рис. 3.6). Збереження та розвиток людського капіталу, підвищення якості життя населення Херсонської області визначено важливою складовою місцевої політики.

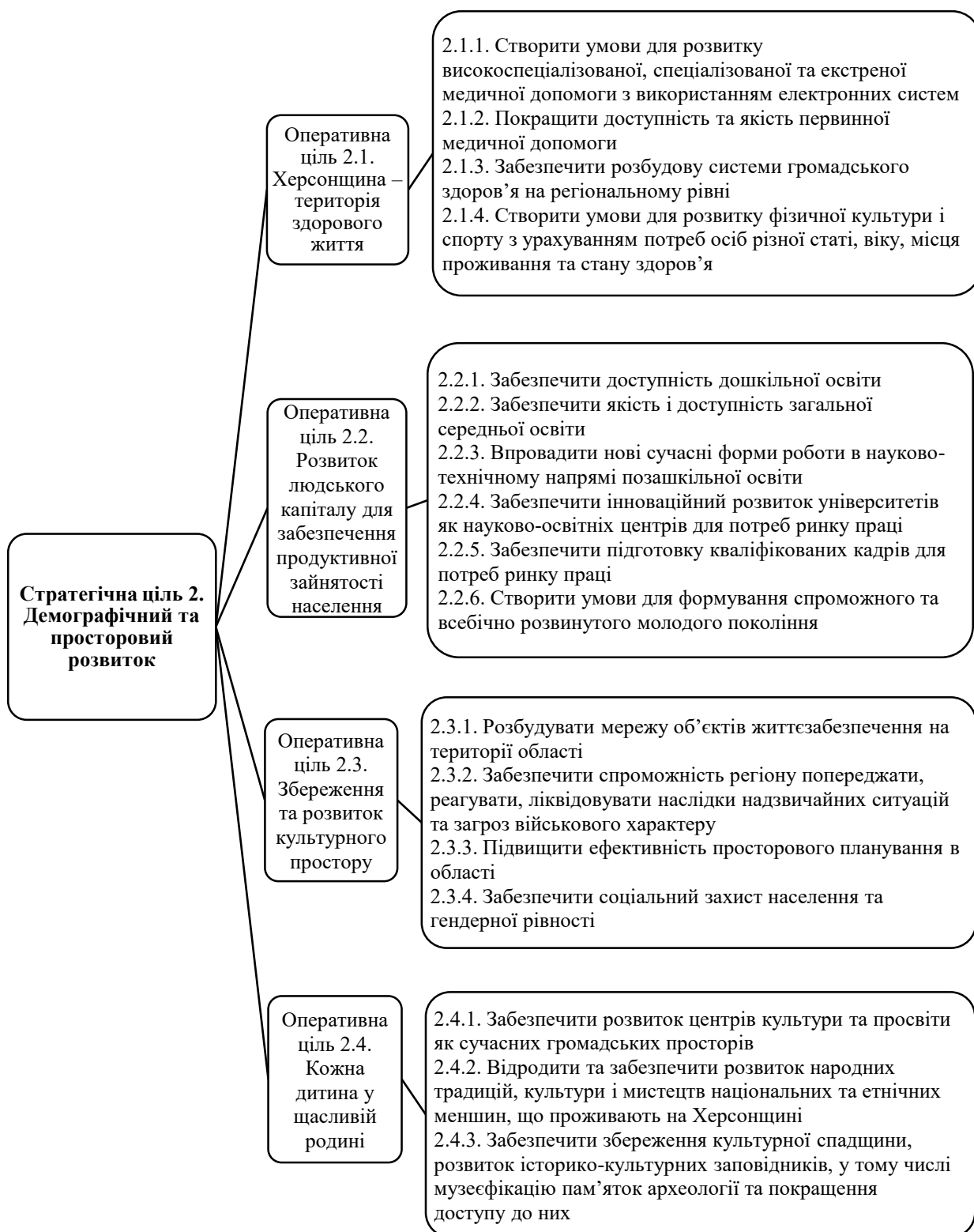

Рисунок 3.6. – Стратегічні, оперативні цілі та завдання розвитку людського капіталу Херсонської області

Джерело: сформовано на основі [149, с. 185-198].

Аналіз стратегічних документів Миколаївської, Одеської та Херсонської областей виявляє спільну концептуальну основу регіонального розвитку, центральною ланкою якої є людський капітал. Незважаючи на локальні особливості кожного регіону, стратегії мають соціально орієнтований характер, що передбачає комплексний підхід до розвитку людського потенціалу. При цьому ключові пріоритети регіональних стратегій включають:

- забезпечення якісної освіти та всебічний розвиток особистості; модернізацію системи охорони здоров'я;
- підтримку молоді та соціально вразливих верств населення;
- розвиток культурної інфраструктури;
- створення сприятливих умов для професійної самореалізації;
- забезпечення соціальної інклюзивності.

Спільною рисою стратегій є орієнтація на підвищення якості життя населення, розширення можливостей для особистісного зростання та професійного розвитку.

Проте з точки зору забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад такий підхід є дещо обмежений, оскільки зосереджується переважно на соціальній складовій розвитку людського капіталу. На наш, погляд, він має урахувати економічний, соціальний, інфраструктурний, інституційний, екологічний, інноваційний та специфічний регіональний аспекти [101, с. 6].

Для цього можна взяти за основу комплексний підхід Концепції капіталів громади (Community Capitals Framework, CCF), вперше розроблений американськими економістами Корнелією та Яном Флорою [184] як альтернативний підхід до стратегічного планування та вимірювання стану розвитку громад. Вона розглядає розвиток територіальних громад через взаємопов'язані форми семи основних капіталів територіальних громад (рис. 3.7), серед яких людський капітал виступає каталізатором сталого соціально-економічного розвитку.

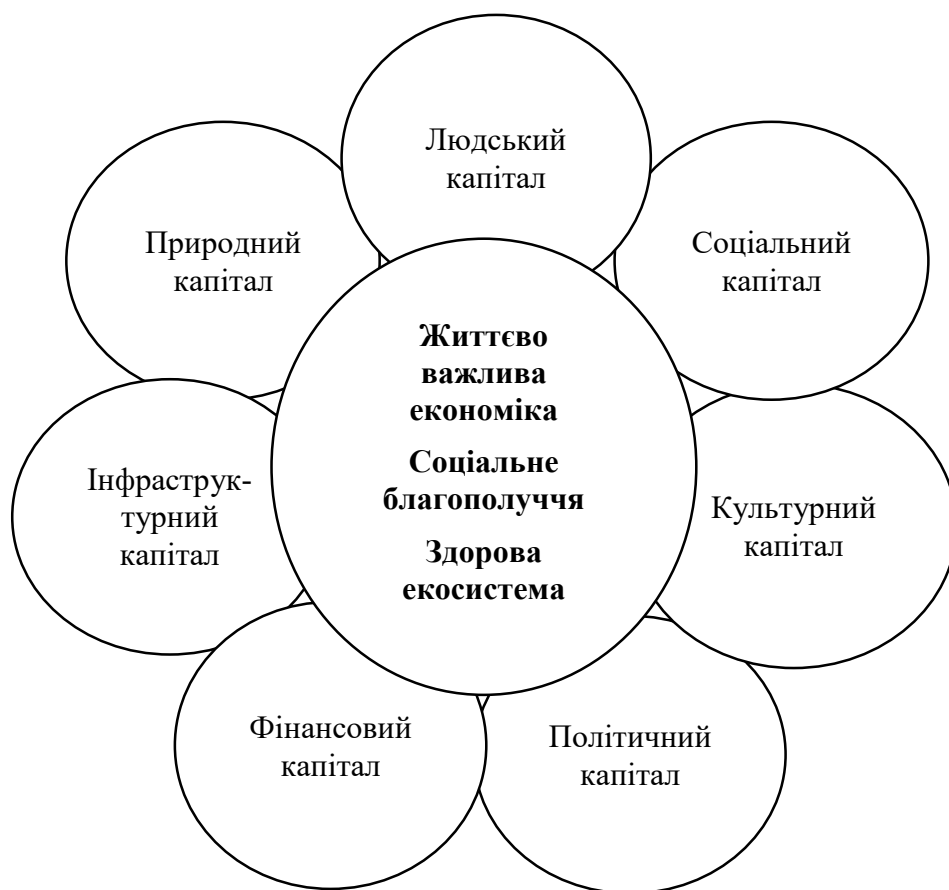

Рисунок 3.7. – Концепція капіталів громади

Джерело: сформовано на основі [195, с. 3].

Відповідно до цієї концепції:

- природний капітал включає: навколишнє середовище громади, річки, озера, ліси, дику природу, ґрунт, погоду та природну красу [195, с. 3].
- культурний капітал охоплює: етнічні фестивалі, багатомовне населення, традиції, культурну спадщину або сильну трудову етику;
- людський капітал: включає в себе навички та здібності мешканців, а також здатність отримувати доступ до зовнішніх ресурсів та знань з метою покращення розуміння та визначення перспективних практик (освіта, охорона здоров'я, навички та молодь). Людський капітал також стосується здатності лідерів «вести за собою», зосереджуватися на перевагах, бути інклюзивними та партисипативними, а також бути проактивними у формуванні майбутнього громади чи групи;

- соціальний капітал: відображає зв'язки між людьми та організаціями;
- політичний капітал визначає здатність впливати на стандарти, правила, норми та їх дотримання. Він відображає доступ до влади та впливових осіб, включаючи урядування, а також важелі впливу на місцеві компанії;
- фінансовий капітал включає: фінансові ресурси, доступні для інвестування в розбудову спроможності громади, страхування розвитку бізнесу, підтримки громадського та соціального підприємництва, а також накопичення багатства для майбутнього розвитку громади;
- інфраструктурний капітал – інфраструктура, яка підтримує громаду, включаючи телекомунікації, індустриальні парки, транспортне сполучення, водопровідні та каналізаційні системи, соціальна інфраструктура [184, с. 4].

При цьому людський капітал є ключовим компонентом розвитку громади, включаючи знання та компетенції населення, здоров'я та фізичний потенціал, освітній рівень, професійні навички та лідерські здатності. У взаємодії з іншими формами капіталу людський потенціал набуває особливого значення. Соціальний капітал формується через розвиток мереж соціальної взаємодії, комунікативних компетенцій та створення горизонтальних і вертикальних зв'язків. Культурний капітал збагачується завдяки збереженню та трансляції культурних цінностей, розвитку креативних індустрій та формуванню локальної ідентичності. Політичний капітал посилюється через активну громадянську позицію, участь у місцевому самоврядуванні та розвиток інституційної спроможності.

Економічний вимір людського капіталу проявляється у посиленні фінансового капіталу через підприємницьку активність, інноваційність економічних рішень та створення доданої вартості. Інфраструктурний капітал трансформується завдяки впровадженню технологічних рішень, просторовому плануванню та розвитку інфраструктури. Природний капітал збагачується через формування екологічної свідомості, впровадження технологій сталого природокористування та адаптації до кліматичних змін [31].

Завдяки такому взаємозв'язку людського капіталу з іншими капіталами можна досягти значного підвищення конкурентоспроможності територіальних громад за рахунок забезпечення:

- Економічного зростання та конкурентних переваг, адже добре освічена та кваліфікована робоча сила є продуктивнішою, інноваційною та адаптивною, що робить територію конкурентоспроможнішою у світовій економіці та приваблює інвестиції.

- Покращення якості життя: вищий рівень освіти, кращі показники здоров'я та ширші можливості сприяють підвищенню рівня життя та загального добробуту мешканців території [58].

- Соціальної згуртованості та зменшення нерівності: інвестиції у розвиток людського капіталу для всіх верств населення можуть допомогти зменшити соціальну нерівність та сприяти створенню інклюзивного та згуртованого суспільства.

- Інноваційної активності та технологічного прогресу: кваліфіковане та обізнане населення краще підготовлене для стимулювання інновацій, впровадження нових технологій та створення нових рішень для місцевих і глобальних викликів.

- Стійкості та адаптивності: територія з потужною базою людського капіталу є стійкішою до економічних потрясінь і здатною краще адаптуватися до мінливих воєнно-політичних, соціально-економічних та інших обставин.

Таким чином, розвиток людського капіталу має стати головним аспектом у стратегіях розвитку регіонів та територіальних громад відповідно і вимагає довгострокових інвестицій в людей, які проживають на території, визнаючи, що їхні навички, знання та здоров'я є найціннішими активами для її сталого прогресу та процвітання. Запровадження комплексного підходу до формування та розвитку людського капіталу може забезпечити синергетичний ефект трансформації всіх форм капіталу, створюючи передумови для сталого, інклюзивного та конкурентоспроможного розвитку громад. Це потребує системної, послідовної та виваженої політики, спрямованої на розкриття

потенціалу кожного мешканця та громади в цілому, врахування локальних особливостей та глобальних викликів сучасного світу.

Зважаючи на це, стратегічні пріоритети розвитку людського капіталу охоплюють широкий спектр напрямків: неперервну освіту, адаптивні освітні програми, підтримку молодіжних ініціатив, професійну переорієнтацію, розвиток інноваційної екосистеми, підтримку стартапів, соціальну інклюзію та подолання соціальних бар'єрів, охорона здоров'я та добробут; соціальну інтеграцію та розвиток; політику на ринку праці; культурний розвиток.

Для ефективного розвитку людського капіталу територіальних громадах доцільно застосовувати такі стратегічні підходи:

- Створення інклюзивної підприємницької екосистеми – підтримка розвитку малого та середнього бізнесу може створити нові робочі місця та стимулювати повернення молоді до громад.
- Інвестиції в освіту та розвиток навичок – розвиток сучасних освітніх програм, професійної підготовки та перепідготовки, адаптованих до потреб місцевого ринку праці, сприятиме формуванню відповідних компетенцій.
- Розвиток соціальної інфраструктури – забезпечення доступу до якісних медичних, культурних та рекреаційних послуг підвищить якість життя та привабливість громади для проживання.
- Стимулювання формування підприємницької соціальної інфраструктури (ПСІ), що сприяє різноманітності та соціальній інклюзії.
- Розвиток цифрових технологій та віддаленої роботи – забезпечення доступу до швидкісного інтернету та розвиток цифрових навичок може дозволити жителям сільських громад працювати віддалено на глобальному ринку праці.
- Сприяння розвитку місцевого самоврядування та громадської участі – залучення мешканців до процесів прийняття рішень та управління громадою посилює відчуття приналежності та відповідальності за спільне благополуччя.

- Розвиток екологічної свідомості – забезпечує раціональне використання та збереження природних ресурсів, підвищення екологічності діяльності та охорони навколишнього середовища.

Реалізація стратегічних цілей має базуватися на принципах партисипативного управління, міжсекторальної взаємодії, цільового фінансування та адаптивного стратегічного планування. Очікувані результати такого підходу включають підвищення якості життя, забезпечення сталого розвитку громад, посилення їх конкурентоспроможності, досягнення соціальної згуртованості та формування інноваційного середовища місцевих спільнот.

Практичними заходами щодо запропонованої концепції розвитку капіталів громади для Причорноморського регіону передбачаємо наступні:

I. Людський капітал як «ядро» регіонального розвитку:

1. Створення регіональної платформи «Причорноморський розумний регіон», що поєднуватиме функції центру компетенцій та бізнес-інкубатора з фокусом на місцевих особливостях. На відміну від традиційних освітніх центрів, платформа працюватиме за принципом «четверної спіралі» (освіта-бізнес-влада-населення) з особливим фокусом на природну специфіку регіону та міжнародну співпрацю в басейні Чорного моря.

2. Запровадження програми «Регіональний інноваційний ваучер» як механізму адресної підтримки, що дозволяє громадянам отримувати спеціалізовані освітні послуги, потрібні для реалізації проєктів розвитку громад. Програма поєднує фінансові стимули з механізмами залучення місцевих ресурсів, що принципово відрізняє її від традиційних схем фінансування.

3. Розроблення системи «Динамічної кар'єрної навігації», що враховує специфіку регіонального ринку праці та дозволяє формувати персоналізовані траєкторії професійного розвитку з урахуванням потреб місцевої та регіональної економіки. Особливість системи – інтеграція з регіональною базою даних затребуваних компетенцій та автоматизоване формування рекомендацій щодо найперспективніших напрямків навчання та працевлаштування.

II. Синергія з природним капіталом:

4. Ініціатива «Блакитна економіка знань» – інноваційна програма, спрямована на розвиток компетенцій у сфері сталого використання морських ресурсів. Концепція передбачає формування спеціалізованого кластеру експертизи акваресурсів, включаючи розвиток аквакультури, біотехнологій, морської відновлюваної енергетики та екологічного моніторингу Чорного моря.

5. Система «Екологічного менторства громад» – механізм передачі знань та компетенцій у сфері екологічних інновацій шляхом створення команд, де досвідчені фахівці екологічної сфери працюють з представниками громади над розробкою та впровадженням проєктів захисту довкілля Причорноморського регіону. Унікальність підходу полягає в інтеграції освітніх процесів безпосередньо в практичну природоохоронну діяльність.

III. Взаємодія з культурним капіталом:

6. Запровадження регіональної програми «Культурний код Причорномор'я», що передбачає не тільки збереження, але й творчу реінтерпретацію культурної спадщини регіону через інноваційні формати. Це допоможе формуванню нової регіональної ідентичності на основі інтеграції історичних традицій регіону в сучасний контекст.

7. Створення мережі «Креативних навігаторів громад» – спеціально підготовлених фахівців-медіаторів, здатних ідентифікувати унікальні культурні ресурси територіальних громад та трансформувати їх у конкурентні переваги. Підходу полягає в підготовці місцевих лідерів, які здатні виявляти «приховані» культурні активи та перетворювати їх на драйвери місцевого розвитку.

IV. Посилення соціального капіталу:

8. Програма «Соціального співробітництва» – модель співпраці, що поєднує елементи соціального проєктування, командної роботи та співтворчості для вирішення проблем територіальної громади. На відміну від традиційних форматів громадської участі, модель працює за гібридним форматом та використовують методології дизайн-мислення для генерації та тестування інноваційних рішень.

9. Створення «Регіональної системи соціальної валюти» – механізму стимулювання та обліку соціально корисної активності громадян. Система передбачає можливість конвертації накопиченої соціальної валюти в доступ до певних послуг або ресурсів громади, формуючи таким чином сталу мотивацію до участі в житті спільноти.

V. Інтеграція з політичним капіталом:

10. Розроблення програми «Політичний акселератор громади» – моделі виявлення, навчання та підтримки місцевих лідерів, здатних ефективно представляти інтереси спільноти та впливати на прийняття рішень. Особливість програми – поєднання інтенсивного навчання з реальною проєктною роботою та система менторської підтримки з боку досвідчених політиків та управлінців.

11. Впровадження технології «Громадського бюджетування» – удосконаленої системи залучення громадян до розподілу ресурсів, що поєднує традиційне бюджетування участі з елементами стратегічного планування та оцінки впливу, зокрема визначення пріоритетів до моніторингу реалізації проєктів, а також у використанні цифрових інструментів для забезпечення інклюзивності процесу.

VI. Взаємодія з фінансовим капіталом:

12. Створення «Регіонального фонду розвитку людського капіталу» – моделі фінансування, що поєднує публічні кошти, приватні інвестиції та механізми соціального інвестування. Особливість фонду – фінансування не лише освітніх програм, а й комплексних ініціатив, спрямованих на розвиток людського потенціалу регіону, з особливим фокусом на перспективні галузі економіки Причорномор'я.

13. Запровадження програми «Фінансова лабораторія громад» – інноваційної ініціативи з підвищення фінансової грамотності та формування компетенцій у сфері залучення та управління ресурсами на рівні територіальних громад. Унікальність програми – практичний підхід, що передбачає розроблення та реалізацію проєктів із диверсифікації фінансових джерел для місцевого розвитку.

VII. Синергія із побудованим капіталом:

14. Програма «Розумні простори Причорномор'я» – передбачає створення багатофункціональної інфраструктури, що стимулює розвиток людського капіталу. На відміну від традиційних освітніх хабів, ці простори інтегровані в повсякденне життя громад і поєднують освітню функцію з рекреаційною, культурною та підприємницькою активністю.

15. Впровадження концепції «Інфраструктурно-освітнього дуалізму» – нового підходу до розвитку інфраструктури регіону, за якого кожен інфраструктурний проєкт включає освітній компонент для місцевого населення. Це забезпечує не лише створення фізичних об'єктів, але й формування компетенцій щодо їх експлуатації та розвитку у місцевих мешканців.

VII. Комплексний підхід до інтеграції капіталів:

16. Розроблення і впровадження «Інтегральної матриці розвитку капіталів Причорномор'я» – інструменту стратегічного планування, що дозволяє візуалізувати та оптимізувати взаємозв'язки між різними формами капіталу в процесі регіонального розвитку. Матриця забезпечує системний підхід до планування інтервенцій, спрямованих на розвиток людського капіталу через активізацію інших форм капіталу.

17. Створення «Регіональної лабораторії капіталів» – міждисциплінарного центру дослідження та моніторингу стану різних форм капіталу в регіоні за рахунок системи індикаторів та методології оцінки синергетичних ефектів взаємодії різних форм капіталу.

Запропонована концепція капіталів громади та конкретні практичні рішення щодо їх посилення здатні забезпечити якісну трансформацію підходів до розвитку людського капіталу Причорноморського економічного району. Комплексний, системний характер пропозицій, їх орієнтація на регіональну специфіку та інтеграційний підхід дозволяють розглядати цю модель як інноваційну альтернативу традиційним секторальним стратегіям розвитку людського капіталу.

Отже, людський капітал є визначальним фактором конкурентоспроможності та сталого розвитку територіальних громад України. Аналіз стратегій розвитку областей Причорноморського економічного району виявив спільну соціально орієнтовану концептуальну основу, де центральною ланкою виступає людський капітал. Разом з тим, існуючі стратегічні підходи потребують розширення шляхом впровадження комплексної Концепції капіталів громади, яка дозволяє розглядати людський капітал у взаємозв'язку з природним, культурним, соціальним, політичним, фінансовим та інфраструктурним капіталами.

Для підвищення конкурентоспроможності територіальних громад необхідно застосовувати стратегічні підходи, спрямовані на: створення інклюзивної підприємницької екосистеми, інвестування в освіту та розвиток навичок, розбудову соціальної інфраструктури, стимулювання підприємницької соціальної інфраструктури, розвиток цифрових технологій, посилення місцевого самоврядування та формування екологічної свідомості. Запропонований комплексний підхід дозволить забезпечити синергетичний ефект взаємодії всіх форм капіталу громади, створюючи передумови для інклюзивного та конкурентоспроможного розвитку територій, особливо в умовах воєнного стану та майбутньої післявоєнної відбудови України.

3.3. Стратегія підвищення конкурентоспроможності територіальних громад на інноваційних засадах

Сучасний світ характеризується прискореними темпами глобалізації, цифровізації та трансформації суспільних відносин, що ставить перед територіальними громадами нові виклики та відкриває нові можливості для розвитку. Традиційні підходи до регіонального розвитку, що базувалися переважно на макроекономічних показниках та секторальних політиках, виявляються недостатніми для забезпечення сталого та збалансованого розвитку на локальному рівні. У цих умовах особливої актуальності набуває питання

розробки та впровадження інноваційних засад розвитку територіальних громад, що здатні забезпечити їх конкурентоспроможність, стійкість та якість життя населення.

Інноваційний підхід до розвитку територіальних громад передбачає не лише впровадження нових технологій чи методів управління, але й формування нової культури мислення, нових форм співпраці між різними учасниками функціонування територіальних громад, нових механізмів участі громадян у прийнятті рішень, нових моделей економічної діяльності та соціальної взаємодії [84; 167]. Відповідно, актуальність дослідження інноваційних засад розвитку територіальних громад зумовлена комплексом взаємопов'язаних факторів глобального, національного та локального характеру, що створюють нову парадигму територіального розвитку в XXI столітті.

Водночас, більшість сучасних дослідників у своїх наукових поглядах як основу визначають теорію «потрійної спіралі», яка була запропонована в Англії та Голландії у 2000 р. Г. Іцковіцем та Л. Лейдесдорфом. Науковці розглядали потрійну спіраль у контексті «університет – влада – бізнес» і підкреслювали визначальну роль «локальних» особливостей «циркулярних» взаємодій та впливів (ефектів) потрійних спіралей: університети продукують ідеї, влада формує нормативну базу, бізнес забезпечує ресурсами. Потрійна спіраль символізує «союз» між владою, бізнесом і університетом, які є ключовими елементами інноваційної системи будь-якої країни [18].

Головна теза моделі потрійної спіралі Г. Іцковіца та Л. Лейдесдорфа полягає у тому, що в системі інноваційного розвитку домінуюче місце займають інститути, відповідальні за виробництво нового знання. Під час генерації знань на початковому етапі взаємодіють влада та університет. Потім університет співпрацює з бізнесом і вже готовий продукт виводиться на ринок спільно владою і бізнесом [18]. Водночас, треба зауважити що в нашій країні «університет» має дещо більше тлумачення з точки зору розробки інноваційних технологій. Це можуть бути інші навчальні вищі заклади, установи НАН України, науково-дослідні інститути, інші наукові організації, які

здійснюють наукову діяльність, проводять фундаментальні та прикладні дослідження. Більше того, це можуть бути як державні, так і приватні установи та організації. Однак, І. Єгоров [41] зазначає, що найважливішими компонентами у згаданій спіралі є не «університети», а компанії, що створюються на стику бізнесу та освіти за активного сприяння держави. Таким чином, він переміщує акцент з «університету» на «бізнес».

Водночас, на нашу думку, слушно зауважити, що методологія «потрійної спіралі» не підходить в якості інноваційної моделі для використання в Україні, оскільки на відміну для високорозвинених західних країн суб'єкти такої спіралі працюють в іншій парадигмі. Розглянемо детальніше кожен з елементів:

1. «Університет» – за кордоном університет фінансово спроможна освітня установа, що надає не тільки навчальні послуги, але і займається науковими і технічними практиками. Вона має можливість: запрошувати іноземних спеціалістів для участі в розробках (спеціалістів, які вже мають не тільки відповідну освіту, але і досвід відповідної роботи, що значно скорочує строки розробки інноваційних технологій); залучати студентів на основі кваліфікаційного відбору та заохочувальних заходів (стипендії для талановитих молодих людей, які не можуть оплатити навчання самостійно) [198; 199]. Таким чином, університет дійсно може стати локомотивом інноваційного розвитку.

В Україні функціонувала інша система освіти, яка базувалася на основі загальної середньої освіти, після отримання якої, молодь або вступала до вищих навчальних закладів, або до професійно-технічних закладів. Таким чином, формувалася певна освітня база, яка готувала майбутні кадри для «університету», «бізнесу» та «влади». Тому говорячи, про «потрійну спіраль» в наших реаліях замість поняття «університет» треба застосувати поняття «освіта». Це базис всіх інноваційних, технічних і фінансово-економічних перетворень. Саме від її якості залежить існування держави.

2. «Бізнес» – бізнес за кордоном та умови його ведення значно відрізняються від вітчизняних реалій. По-перше, переважно він досить системний, глобально розвинутий і корпоратизований. По-друге, він має досвід

поколінь: засновники та власники компаній, які еволюціонували від малих підприємницьких структур до транснаціональних корпорацій світового рівня, є випускниками одних і тих самих академічних інституцій [190]. Враховуючи високі стандарти освітньої якості та фундаментальний рівень знань, притаманний цим навчальним закладам, логічним є те, що селекція молодих фахівців здійснювалася переважно з контингенту їх випускників. Зростання академічного престижу зазначених вищих навчальних закладів стимулювало підвищений попит серед абітурієнтів, які прагнули забезпечити собі доступ до високостатусних професійних позицій. Інтеграція практичної підготовки через систему стажувань у потенційних роботодавців значно оптимізувала якість професійної підготовки студентів та мінімізувала тривалість їхньої адаптації в робочому середовищі. Таким чином, освітні інституції поступово трансформувалися відповідно до специфічних потреб корпоративного сектору. Бізнес-структури здійснювали інвестиції в науково-дослідницьку діяльність та входили до складу наглядових рад навчальних закладів [215]. Варто підкреслити, що описані процеси розгорталися не впродовж трьох десятиліть, а протягом кількох століть, що забезпечило їхню системність та сталість. Тому, як стверджують Г. Іцковіц та Л. Лейдесдорф, таким чином сформувалась цілком дієздатна співпраця двох елементів «потрійної спіралі», «університету» та «бізнесу», де дійсно роль локомотива, та розробника інноваційних технологій належить університету, а замовником цих інновацій є бізнес.

У нашій ситуації, бізнес досить пасивно ставився до підготовки кадрів та розробки сучасних інноваційних технологій на базі вищих учбових закладів нашої країни, більше орієнтуючись на технології та інновації інших країн. До того ж скорочення чисельності населення та несприятлива економічна ситуація у периферії, спричинили занепад фінансово неспроможних сільських територій. З огляду на це, та початок реформи децентралізації, почали закриватися школи, скорочувати мережу соціальних закладів. У рамках освітньої реформи почали змінювати мережу шкільних закладів, об'єднання та закриття мережі професійно-технічних закладів, скорочення мережі вищих учбових закладів

шляхом їх об'єднання та зменшення державних замовлень на підготовку спеціалістів.

3. «Влада». Найпоказовішим для аналізу цієї складової концепції «потрійної спіралі» є приклад Сполучених Штатів Америки, де взаємодія університетів, бізнесу та влади демонструє найвищий рівень ефективності. Як було зазначено вище, міжгенераційний досвід становить один із визначальних факторів впливу університетської складової, що також застосовується в процесі підготовки майбутніх представників управлінської еліти США [214].

Яскравим прикладом є освітні траєкторії провідних американських політичних лідерів: 41-й Президент США Джордж Герберт Уокер Буш (старший), 42-й Президент Вільям Джефферсон Клінтон, 43-й Президент Джордж Уокер Буш (молодший), 67-й Державний секретар США Гіллари Діана Родем Клінтон та численні інші представники американського політичного істеблішменту, бізнес-еліти, наукового співтовариства та громадських лідерів є випускниками Єльського університету, заснованого у 1701 р. та володіючого цільовим капіталом у 42 млрд доларів США. Аналогічно, Гарвардський університет, заснований у 1636 р. з цільовим капіталом 50 млрд доларів США, підготував таких президентів сучасної Америки, як Франклін Рузвельт, Джон Кеннеді та Барак Обама. Очевидно, що зазначені академічні інституції, маючи багатовікову історію, відповідне фінансове забезпечення та потужний науковий потенціал, володіють усіма необхідними ресурсами для підготовки кадрів найвищого рівня, створення та поширення інновацій різного спрямування.

У контексті порівняльного аналізу з США, українська держава поки що не має аналогічних освітніх інституцій з подібним історичним досвідом. Попри наявність кількох престижних вищих навчальних закладів з досить потужною базою, «влада» не спромоглася створити серед населення умов для можливості вступу туди високоерудованих та успішних молодих людей, не налагодила на інституційному рівні співпраці між бізнесом та університетами, і найголовніше – не виступає головним замовником і промоутером інновацій. Тому важливо виправити існуючу ситуацію, залучивши всіх учасників розвитку

територіальних громад та урахувати концепцію «четверної» спіралі, яка вперше описана в 2009 р. Ю. Караяннісом і Д. Кемпбеллом і яка розширює традиційну модель «потрійної спіралі», додаючи до неї ще один елемент – громадянське суспільство, яке охоплює громадян, громадські організації, засоби масової інформації та інші групи, що представляють інтереси суспільства [164]. Оскільки в Україні «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» [56], четвертий елемент у моделі інноваційного розвитку має бути визначальним, оскільки народ виступає одночасно основним креатором, промоутером та користувачем інновацій [172]. На нашу думку, це головні елементи базису на якому має будуватися суспільний та економічно-соціальний розвиток країни.

Відповідно, інноваційний підхід до розвитку територій має включати не лише традиційні економічні зв'язки, але й широкий спектр взаємодій між різними стейкхолдерами території: бізнесом, науковими установами/освітніми закладами, громадськими організаціями, органами влади. Ці відносини можуть приймати форму промислових кластерів, інноваційних екосистем, мереж підприємств, науково-виробничих комплексів, креативних індустрій. Важливою особливістю сучасних продуктивних відносин є їх орієнтація не лише на виробництво матеріальних благ, але й на генерацію знань, інформації, культурних цінностей, соціальних інновацій. Схематично цей взаємозв'язок представлено на рис. 3.8.

При цьому, інноваційний механізм соціального розвитку територіальних громад (рис. 3.9) має базуватися на принципах прозорості, підзвітності, участі, субсидіарності та партнерства і передбачає використання різноманітних інструментів планування, координації, моніторингу та оцінки, що дозволяють забезпечити узгодженість дій різних учасників, ефективне використання

ресурсів і досягнення результативних показників, що проявляються у підвищенні конкурентоспроможності територіальних громад.

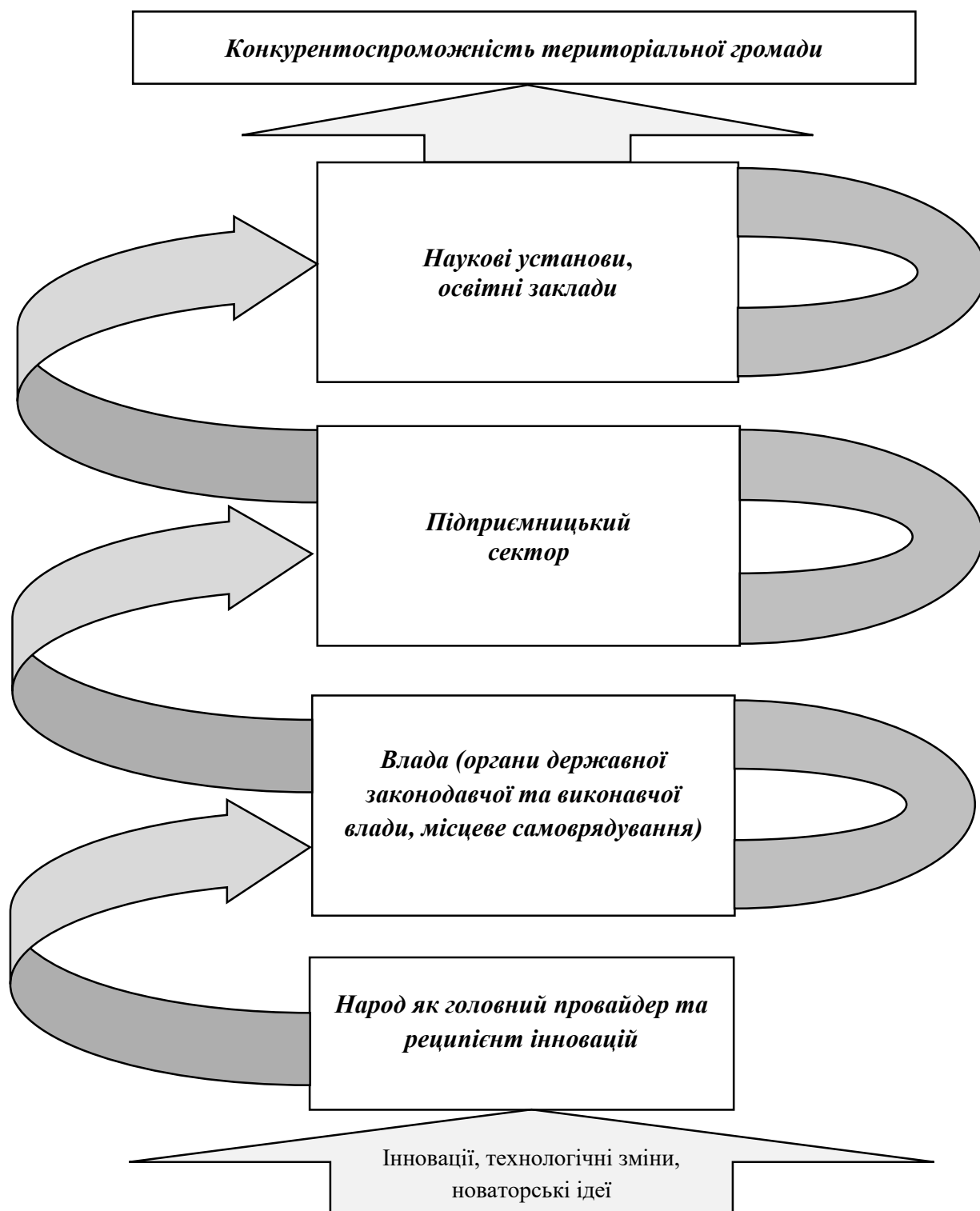

Рисунок 3.8. – Інноваційні засади соціально-економічного розвитку територіальних громад

Джерело: сформовано автором.

На наш погляд, інноваційність як ключова характеристика сучасного територіального розвитку проявляється в здатності територіальних громад генерувати та впроваджувати новації у всіх сферах своєї діяльності. Інновації в територіальному розвитку не обмежуються технологічними оновленнями, а включають організаційні, соціальні, інституційні, екологічні, культурні інновації:

1. Технологічні інновації охоплюють широке коло рішень – від автоматизації виробничих процесів до комп'ютеризації державного управління. Особливу увагу доцільно приділити електронним формам взаємодії влади з громадянами, що дозволяє істотно спростити отримання різних послуг. Зокрема, розумні міські системи набувають все більшого поширення і економне використання енергоресурсів, контроль стану довкілля та оптимізацію комунальних послуг. Такі рішення допомагають зменшити витрати та покращити умови проживання мешканців.

У виробничій сфері впровадження сучасних методів автоматизації, роботизації та комп'ютерного моделювання, біотехнології створюють нові можливості для розвитку місцевої економіки та формування конкурентних переваг регіону.

2. Організаційні інновації стосуються переосмислення традиційних форм господарювання та управління. За їх допомогою формуються нові моделі взаємодії між державним і приватним секторами, розвивається міжрегіональна кооперація, створюються об'єднання місцевих громад.

3. Громадяни отримують більші можливості впливати на прийняття рішень через участь у розподілі бюджетних коштів, публічні обговорення та цифрові платформи для консультацій. Це сприяє демократизації процесів управління та мобілізації внутрішнього потенціалу спільнот. Управлінські структури стають гнучкими завдяки горизонтальній координації, створенню спеціалізованих команд та кластерних утворень. Такі підходи забезпечують швидше реагування на зміни зовнішніх умов та ефективніше використання наявних ресурсів.

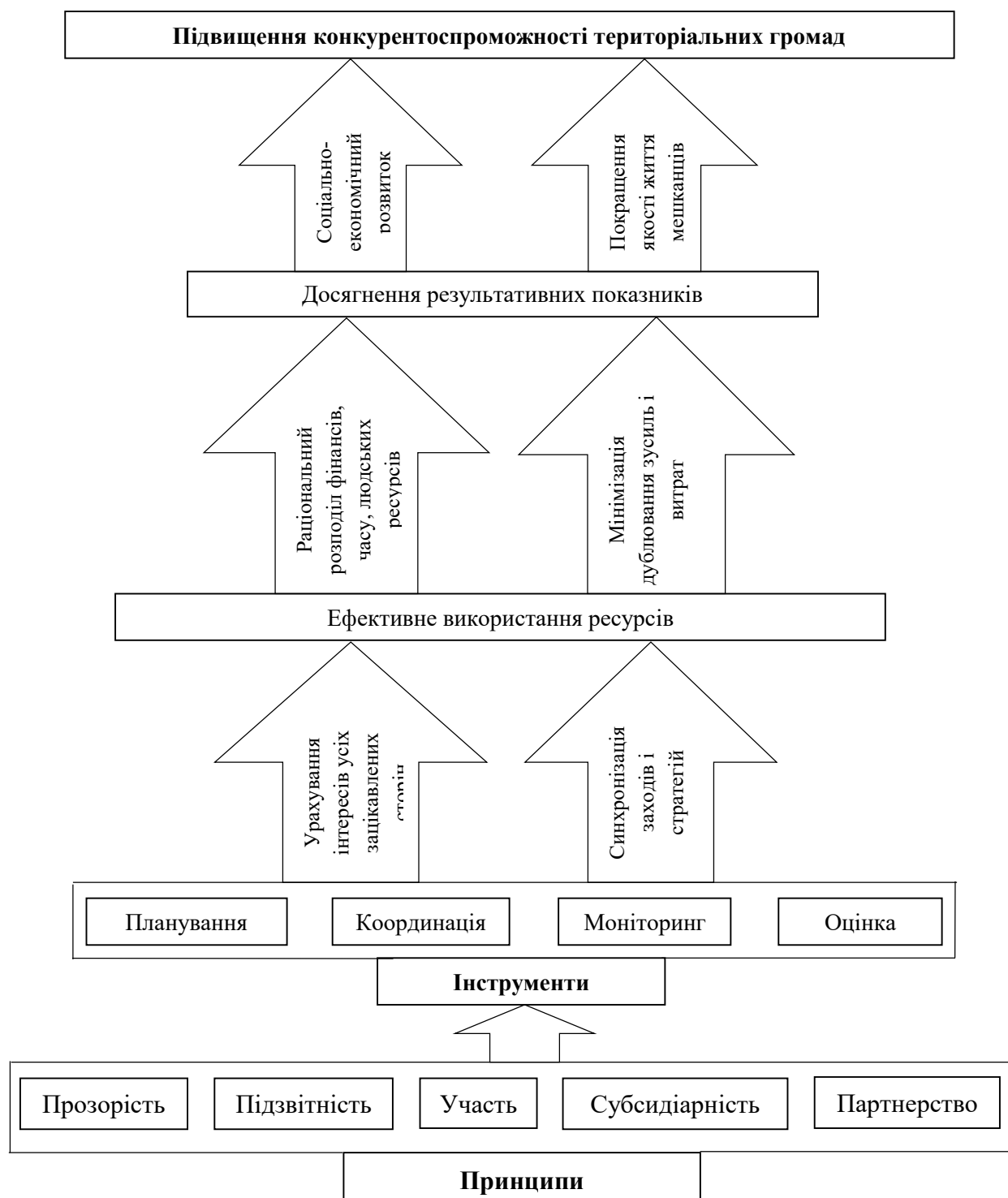

Рисунок 3.9. – Принципи реалізації механізму соціально-економічного розвитку територіальних громад на інноваційних засадах

Джерело: сформовано автором.

4. Соціальні інновації покликані розв'язати наболілі проблеми суспільства та підвищити життєвий рівень населення. Вони реалізуються через модернізацію освітніх, медичних, культурних та інших соціальних послуг.

Освітня галузь зазнає кардинальних змін завдяки дистанційним технологіям, індивідуалізації навчальних програм, створенню спеціалізованих центрів та системи безперервної освіти. Це допомагає підготувати кадри, які б відповідали вимогам сучасного ринку праці.

У медичній сфері розвиваються телемедичні послуги, мобільні медичні підрозділи, профілактичні програми та комплексний підхід до соціального забезпечення. Особливо це важливо для жителів віддалених населених пунктів, де доступ до якісних медичних послуг традиційно обмежений.

Культурна сфера збагачується завдяки креативним індустріям, культурним об'єднанням, програмам збереження історичної спадщини та розвитку міжкультурного спілкування, що формує особливу ідентичність території та створює передумови для туристичного розвитку.

5. Інституційні зміни включають оновлення нормативної бази, процедур, механізмів ухвалення рішень та форм співробітництва між різними учасниками процесу розвитку громад. Вони створюють фундамент для успішного впровадження інших видів новацій.

Реформа місцевого самоврядування передбачає передачу більших повноважень на місця, розширення фінансової самостійності регіонів та застосування принципу наближення рішень до громадян. Як наслідок зростає відповідальність за результати розвитку та мотивацію до пошуку ефективних рішень. Ширші можливості фінансування через муніципальні цінні папери, колективне фінансування проектів, соціальні інвестиції та екологічні фонди дають територіям додаткові інструменти для реалізації амбітних планів розвитку.

6. Екологічні інновації покликані забезпечити гармонійний розвиток територій через використання природооощадних технологій, раціональне господарювання природними ресурсами та охорону довкілля. Альтернативна енергетика, енергозбереження, очищення води та повітря, переробка відходів за принципами циркулярної економіки дозволяють зменшити негативний вплив на довкілля та відкрити нові економічні ніші у сфері екотехнологій.

Планування території враховує створення природних коридорів, збереження різноманіття живої природи, розвиток екотуризму та будівництво за екологічними стандартами, що підвищує стійкість території до природних викликів та її привабливість для мешканців і відвідувачів. Причому екологічна просвітницька діяльність та залучення громадськості до природоохоронних заходів формують відповідальне ставлення до довкілля та розвивають екологічне волонтерство.

7. Культурні новації пов'язані з розвитком духовної сфери, збереженням історичної спадщини, формуванням культурної самобутності та створення нових форм культурного життя. Оцифрування культурних скарбів, створення віртуальних музеїв та інтернет-архівів, онлайн-культурні заходи роблять культурну спадщину доступнішою та допомагають її зберегти для майбутніх поколінь. Творчі кластери та креативні простори концентрують діяльність культурних індустрій, підтримують малий бізнес у творчій сфері та створюють робочі місця для талановитої молоді. Програми міжкультурного діалогу та інклюзивного розвитку сприяють інтеграції різних культурних спільнот, підтримці багатомовності та створенню відкритих культурних просторів.

Водночас, найкращі результати досягаються, коли різні типи інновацій працюють у взаємодії, підсилюючи ефект один одного. Технічні рішення створюють базу для організаційних змін, соціальні новації забезпечують людиноцентричний підхід, інституційні реформи формують необхідне середовище, екологічні ініціативи гарантують довгострокову стійкість, а культурні проекти створюють унікальний образ території.

Для успішної реалізації комплексного підходу потрібне стратегічне бачення, узгодження дій всіх учасників, достатнє фінансове забезпечення та систематичний контроль за досягненням цілей. Лише за таких умов новації можуть стати справжньою рушійною силою перетворень і підвищення конкурентоздатності територій.

Відповідно, можна сформувати інтегровану інноваційну модель соціально-економічного розвитку територіальних громад, що базується на системному

підході та враховує взаємозв'язки між різними типами інновацій, стейкхолдерами та рівнями управління. На наш погляд, вона має містити п'ять ключових компонентів: 1) інноваційну стратегію; 2) інноваційну екосистему; 3) інноваційну інфраструктуру; 4) інноваційну культуру; 5) систему управління інноваціями.

Інноваційна стратегія включає довгострокове бачення розвитку громади, стратегічні пріоритети, цілі та завдання, систему індикаторів та механізми моніторингу. Ключовим є виявлення унікальних конкурентних переваг громади та їх цілеспрямований розвиток.

Інноваційна екосистема охоплює мережу взаємодій між різними учасниками функціонування громади: органами влади, бізнесом, освітніми та науковими установами, громадськими організаціями, громадянами. Дієвим може бути створення «платформ співпраці» – постійно діючих структур, що забезпечують координацію діяльності різних акторів, обмін інформацією, спільне планування та реалізацію проєктів. Вони можуть функціонувати як у традиційній формі (ради, комісії, робочі групи), так і у цифровій формі (онлайн-платформи, мобільні додатки).

Інноваційна інфраструктура включає фізичні та віртуальні ресурси, необхідні для розвитку та впровадження інновацій: бізнес-інкубатори, коворкінг-простори, технопарки, центри надання адміністративних послуг, цифрові платформи, системи зв'язку та інформації.

Інноваційна культура включає систему цінностей, норм, установок, що сприяють генерації та впровадженню інновацій, включаючи створення спеціальних програм навчання та обміну досвідом.

Система управління інноваціями охоплює структури, процеси, інструменти, що забезпечують планування, координацію, реалізацію та оцінку інноваційних проєктів. Ключовим є створення спеціалізованих підрозділів або агенцій, що відповідають за розвиток інноваційної діяльності в громаді.

На наш погляд, першочерговим завданням у зміцненні конкурентоспроможності територіальних громад має бути формування

ефективної інноваційної стратегії підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, основою якої має стати багаторівнева інноваційна мережа, яка забезпечує горизонтальні та вертикальні зв'язки між різними територіальними утвореннями та створює умови для ефективного обміну інноваціями, ресурсами і досвідом, та яка функціонує відповідно до принципів взаємодоповнюючої спеціалізації, де кожна громада розвиває свої унікальні конкурентні переваги у рамках загальної регіональної стратегії розвитку.

Ураховуючи результати проведеного емпіричного дослідження, примітно, що кожна територіальна громада навіть у межах однієї області має свої специфічні особливості, які потребують обов'язкового урахування. Тому стратегічним елементом інноваційної мережі забезпечення конкурентоспроможності територіальної громади є створення територіальних центрів компетенцій, що спеціалізуються на розвитку унікальних галузевих навичок та знань, коли кожна громада концентрує зусилля на 2-3 ключових напрямках, які найкраще відповідають її природним, історичним та людським ресурсам, формуючи при цьому освітньо-наукові простори регіонального та національного значення. Такий підхід дозволяє уникнути розпорошення ресурсів та забезпечує досягнення критичної маси для створення інноваційних продуктів світового рівня.

Ефективність та динамічність інноваційної стратегії повинна забезпечуватися через систему адаптивного стратегічного планування, що базується на постійному моніторингу змін зовнішнього та внутрішнього середовища та гнучкому коригуванні стратегічних пріоритетів. На відміну від традиційних статичних стратегій розвитку, адаптивне планування передбачає створення декількох сценаріїв розвитку та механізмів швидкого переходу між ними залежно від зміни умов, що особливо актуально в умовах воєнних потрясінь, які переживає Україна [158, с. 5]. Практична реалізація включає впровадження системи постійного моніторингу та прогнозуванням тенденцій розвитку та підготовкою рекомендацій щодо адаптації до змін.

Зважаючи на спільність окремих характеристик територіальних громад Причорноморського економічного району, важливо дотримуватися взаємоузгодженості їх інноваційного розвитку, забезпечивши колаборативний вимір стратегії. Його можна реалізувати на засадах державно-приватного партнерства через створення міжтериторіальних інноваційних альянсів, що об'єднують громади навколо спільних проєктів розвитку та формуються за географічним, галузевим або тематичним принципом, спрямовуються на вирішення спільних викликів або реалізацію масштабних ініціатив.

Переваги таких альянсів полягають у можливості спільного фінансування проєктів, підвищення соціальної залученості, координації зусиль з комерціалізації інноваційних розробок та лобіювання спільних інтересів на вищих рівнях управління, що створює ефект масштабу для невеликих територіальних громад. При цьому соціальна складова інноваційної стратегії забезпечення конкурентоспроможності реалізується через систему програм лояльності, що стимулюють участь мешканців в інноваційних проєктах громади та узгоджуються зі Указом Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки» 27.09.2021 № 487/2021 [126]. Наприклад, громадяни можуть отримувати пільги чи певні бонуси за участь у вирішенні місцевих проблем, впровадження раціоналізаторських пропозицій, інноваційну діяльність, які можна використовувати для отримання знижок на комунальні послуги, участь в освітніх програмах або придбання місцевих товарів та послуг. Така система інтегрується з принципами партисипативного бюджетування інновацій, коли частина бюджетних коштів громади спрямовується на фінансування проєктів, обраних самими мешканцями через систему громадського голосування, відкритості та відповідальності влади перед громадськістю.

Маркетинговий аспект пропонованої інноваційної стратегії включає створення територіальних брендів інновацій, що базуються на унікальних особливостях та досягненнях громади [102]. Кожна територія розвиває власну систему ідентифікації інноваційних продуктів та послуг, створених або

вдосконалених на її території, що інтегрується з концепцією «інноваційного туризму». Остання передбачає залучення зовнішніх сторін для участі в інноваційних проєктах території через волонтерські та грантові програми, участь у наукових дослідженнях, тестування нових продуктів та послуг, що створює додаткові можливості для фінансування інновацій та формування позитивного іміджу громади.

Лобіювання спільних інтересів на вищих рівнях управління представляє собою стратегічний механізм консолідації ресурсів та впливу, який дозволяє невеликим територіальним громадам досягати синергетичного ефекту масштабу в контексті інноваційного розвитку та забезпечення конкурентоспроможності. Такий підхід має базуватися на концепції мережевого управління, яка передбачає формування горизонтальних та вертикальних зв'язків між різними рівнями влади та громадянського суспільства [14, с. 18-20]. У цьому контексті невеликі територіальні громади, які індивідуально мають обмежені ресурси та політичний вплив, можуть досягти значно більшої ефективності через створення коаліцій та альянсів, а також контролю громадськості за прийняттям та реалізацією управлінських рішень.

Ефективність лобіювання підвищується завдяки розробці комплексної стратегії комунікації, яка включає підготовку аналітичних матеріалів, презентацій та пропозицій, що демонструють потенційні переваги розробки і впровадження інноваційних товарів та послуг для всього регіону або держави. Важливим аспектом при цьому є залучення науковців, освітян, підприємств і громадських організацій, що надає додаткової легітимності та наукового обґрунтування ініціативам, висунутим органами влади та місцевого самоврядуванням, а також створення сприятливого нормативно-правового середовища, яке б стимулювало розвиток малого та середнього бізнесу, інновацій та підприємництва, посилення лідерського потенціалу в громадах та підготовка кваліфікованих фахівців, здатних ефективно представляти інтереси об'єднання на різних рівнях влади.

Створення ефекту масштабу досягається також через об'єднання фінансових ресурсів для спільних програм/заходів, розподіл витрат на інфраструктурні об'єкти регіонального значення, координацію інвестиційних програм та спільне залучення грантового фінансування. Такий підхід дозволяє реалізовувати проєкти, які були б недоступними для окремих громад через їх масштаб або вартість. Водночас, його реалізація потребує створення постійно діючих механізмів координації, включаючи спеціалізовані секретаріати, робочі групи та комітети, які забезпечують безперервність процесу лобіювання та моніторинг досягнутих результатів.

Впровадження інноваційної стратегії забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад – це багатовимірним процес, що вимагає системного підходу та послідовної реалізації взаємопов'язаних заходів (рис. 3.10) та потребує формування комплексного алгоритму, який би враховував специфіку місцевого розвитку та забезпечував синхронізацію різних векторів інноваційної діяльності на територіальному рівні. На наш погляд, такий має алгоритм передбачати:

- 1.Проведення комплексної діагностики інноваційного потенціалу територіальної громади, що включає аналіз доступних ресурсів, інфраструктури, людського капіталу та наявних інноваційних практик. Цей етап передбачає здійснення SWOT-аналізу інноваційного середовища, ідентифікацію ключових стейкхолдерів та визначення базових конкурентних переваг території. Особливої уваги потребує оцінка рівня готовності місцевої влади, бізнесу та громадськості до інноваційних перетворень та наявності необхідних компетенцій у представників органів місцевого самоврядування.

- 2.Формулювання стратегічного бачення інноваційного розвитку громади з урахуванням глобальних трендів та національних пріоритетів. Процес стратегічного планування має базуватися на принципах партиципативності, залучаючи до обговорення широке коло зацікавлених сторін, включаючи представників бізнесу, наукової спільноти, громадських організацій та активних мешканців. Результатом цього етапу має стати чітко визначене стратегічне

бачення, яке окреслює довгострокові цілі інноваційного розвитку та основні напрями їх досягнення.

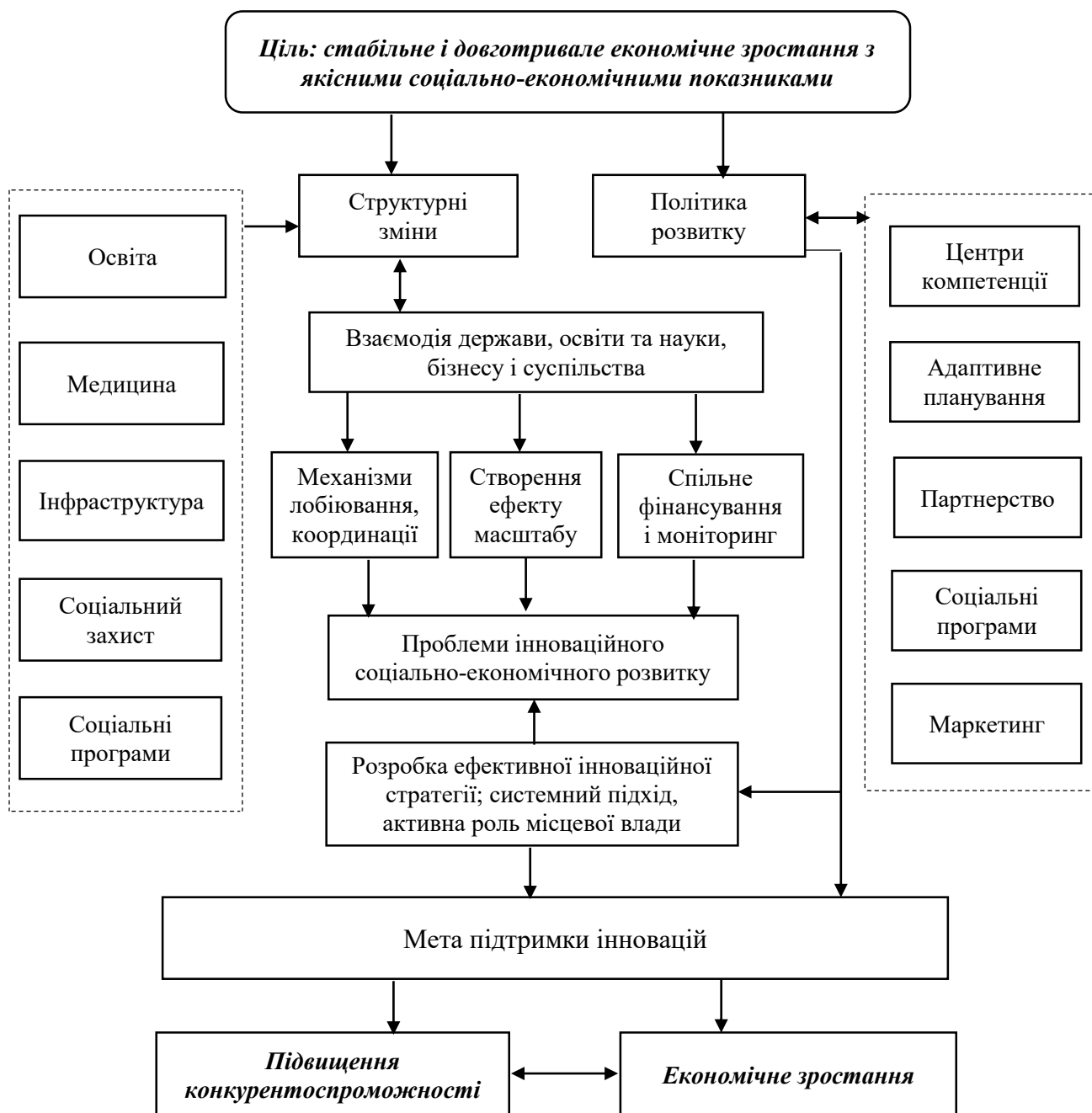

Рисунок 3.10. – Інноваційна стратегія підвищення конкурентоспроможності територіальних громад

Джерело: розроблено автором.

3. Розробку детального плану впровадження інноваційної стратегії з конкретизацією завдань, термінів виконання, необхідних ресурсів та індикаторів успішності. План має включати створення інституційної архітектури для

підтримки інноваційної діяльності, зокрема формування спеціалізованих структурних підрозділів у складі органів місцевого самоврядування, створення консультативних рад з інновацій та розвитку партнерських мереж. Важливим компонентом плану є розробка системи стимулів та підтримки для інноваційних ініціатив, включаючи фінансові механізми, податкові преференції та адміністративні послуги.

4. Створення інноваційної інфраструктури територіальної громади, що охоплює розвиток фізичної, інформаційної та інституційної складових. Фізична інфраструктура передбачає створення технопарків, бізнес-інкубаторів, коворкінг-просторів та центрів трансферу технологій. Інформаційна – має забезпечувати доступ до сучасних цифрових технологій, високошвидкісного інтернету та спеціалізованих інформаційних ресурсів. Інституційна – включає формування мережі організацій, які надають консультаційні, освітні та фінансові послуги інноваторам та підприємцям.

5. Розвиток людського капіталу як основного рушія інноваційної діяльності. Цей процес включає модернізацію системи освіти з урахуванням потреб інноваційної економіки, розвиток програм неперервного навчання та підвищення кваліфікації, створення механізмів залучення та утримання талановитих фахівців на території громади. Особливої уваги вимагає формування підприємницької культури та розвиток навичок інноваційного мислення серед населення, що може здійснюватися через освітні програми, тренінги та менторські програми.

6. Активізація науково-дослідної діяльності на територіальному рівні через створення локальних дослідницьких центрів, підтримку прикладних досліджень, орієнтованих на вирішення конкретних проблем громади, та розвиток партнерських відносин з академічними установами. Важливим компонентом цього етапу є формування системи замовлень на науково-дослідні роботи з боку органів місцевого самоврядування та місцевих підприємств, що забезпечить попит на інноваційні розробки та стимулюватиме їх практичне впровадження.

7. Створення сприятливого регуляторного середовища для інноваційної діяльності через удосконалення місцевих нормативних актів, спрощення адміністративних процедур для підприємств, які здійснюють інноваційну діяльність, та створення механізмів швидкого реагування на потреби інноваторів. Цей етап також включає розробку системи моніторингу та оцінки ефективності регуляторної політики з можливістю оперативного внесення коректив у разі виявлення недоліків або появи нових викликів.

8. Розвиток фінансового забезпечення інноваційної діяльності через диверсифікацію джерел фінансування, включаючи бюджетні кошти, приватні інвестиції, грантове фінансування та краудфандинг. Особливої уваги потребує створення місцевих фондів підтримки інновацій, розвиток мікрокредитування для стартапів та залучення бізнес-ангелів і венчурних інвесторів. Важливим компонентом цього етапу є формування системи гарантій та страхування інноваційних проєктів для зниження ризиків інвесторів.

9. Розвиток системи комерціалізації інновацій через створення центрів трансферу технологій, патентних агентств, консультаційних служб з інтелектуальної власності та маркетингових агентств, що спеціалізуються на просуванні інноваційної продукції. Цей етап також передбачає формування мереж співпраці між розробниками і потенційними споживачами інновацій, включаючи організацію виставок, конференцій та бізнес-зустрічей.

10. Інтеграція територіальної громади у регіональні, національні та міжнародні інноваційні мережі через участь у спільних проєктах, обмін досвідом, залучення до міжнародних програм співпраці та створення партнерських відносин з іншими інноваційними територіями. Цей сприятиме доступу до нових знань, технологій та ринків збуту, що значно підвищує конкурентоспроможність місцевих інновацій.

11. Створення системи моніторингу та оцінки ефективності інноваційної стратегії через розробку ключових показників, регулярне проведення аналізу досягнутих результатів та корегування стратегії у відповідності до змін зовнішнього середовища. Система моніторингу має включати як кількісні

індикатори, так і якісні показники, що відображають соціальні та екологічні аспекти інноваційного розвитку.

12. Інституціоналізація інноваційної діяльності через закріплення досягнутих результатів у місцевих стратегічних документах, створення постійно діючих механізмів підтримки інновацій та формування культури безперервного вдосконалення. Завдяки цьому забезпечується сталість інноваційного розвитку територіальної громади та її здатність адаптуватися до майбутніх викликів і можливостей.

Відтак, успішна реалізація представленого алгоритму вимагає забезпечення системності підходу, координації дій різних учасників процесу та гнучкості у реагуванні на зміни зовнішнього середовища. Особливої важливості набуває лідерська роль органів місцевого самоврядування у створенні умов для інноваційного розвитку та мобілізації всіх наявних ресурсів територіальної громади для досягнення стратегічних цілей підвищення конкурентоспроможності.

Більше того, ураховуючи складові інтегрованої інноваційної моделі соціально-економічного розвитку територіальних громад, можемо сформулювати конкретні пропозиції щодо впровадження інноваційної стратегії підвищення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району у коротко- та довгостроковій перспективі.

Короткострокова перспектива (1-2 роки) спрямована на створення фундаментальних основ інтегрованої інноваційної моделі соціально-економічного розвитку територіальних громад через одночасний розвиток усіх її ключових компонентів.

Формування інноваційної стратегії розпочинається з комплексного аудиту наявного потенціалу територіальної громади, що включає аналіз людських ресурсів, матеріально-технічної бази, фінансових можливостей та унікальних конкурентних переваг території. На основі результатів аудиту розробляється довгострокове бачення розвитку громади з визначенням стратегічних пріоритетів та системи індикаторів моніторингу.

Створення інноваційної екосистеми передбачає встановлення мережі взаємодій між різними учасниками функціонування громади [53] через формування координаційної ради з інноваційного розвитку, до складу якої входять представники органів влади, бізнесу, освітніх та наукових установ, громадських організацій і активних громадян. Доцільно створити постійно діючі платформи співпраці у формі тематичних робочих груп, що забезпечують координацію діяльності різних зацікавлених сторін та спільне планування проєктів, налагодити початкові партнерські зв'язки з сусідніми громадами, науковими установами та бізнес-структурами з метою подальшого формування регіональної мережі співробітництва.

Розвиток інноваційної інфраструктури включає створення базових фізичних та віртуальних ресурсів, потрібних для підтримки інноваційної діяльності. У рамках цих заходів слід організовувати перші простори для співпраці на базі наявних громадських центрів, модернізувати центри надання адміністративних послуг з урахуванням цифрових технологій, створити цифрові платформи для взаємодії влади з громадянами.

Формування інноваційної культури варто розпочати з організації освітніх семінарів і тренінгів для населення з питань інноваційного підприємництва, цифрової грамотності та участі в громадських ініціативах. При цьому доцільно запровадити пілотну програму громадської участі в інноваційних проєктах з використанням системи стимулювання, що охоплює обмежене коло активностей та поступово розширюється.

Система управління інноваціями реалізується через створення спеціалізованого підрозділу або агенції розвитку громади, що відповідає за планування, координацію та здійснення інноваційних проєктів. Важливо розробити процедури оцінки та відбору інноваційних ініціатив, створити систему моніторингу та контролю їх виконання, а також сформувати спеціальний фонд інноваційного розвитку для фінансування початкових проєктів з різних джерел, включаючи державні програми, донорські кошти та внутрішні резерви громади.

Інтеграційним елементом короткострокового етапу є реалізація 2-3 демонстраційних проєктів, що одночасно задіють усі компоненти інноваційної моделі та демонструють їх взаємодію. Вони повинні мати швидкий та видимий результат для громадськості, виконуючи роль «історій успіху» та мотивуючи подальшу участь мешканців в інноваційних процесах.

Довгострокова перспектива (5-10 років), на наш погляд, має бути спрямована на повномасштабне впровадження інтегрованої інноваційної моделі для забезпечення системної трансформації територіальної громади.

На цьому етапі інноваційна стратегія має еволюціонувати у динамічну систему стратегічного управління, що базується на постійному моніторингу змін зовнішнього середовища та автоматичному коригуванні пріоритетів розвитку. Водночас, створені на початковому етапі аналітичні центри мають перерости у центри форсайт-досліджень, які будуть фокусуватися не стільки на ретроспективному аналізі, а на прогнозуванні сценаріїв майбутнього розвитку. Відповідно, стратегічні рішення доцільно було б приймати на основі великих даних і складних аналітичних моделей, що забезпечують високу точність планування.

Інноваційна екосистема у стратегічній перспективі має перерости у стійку мережу співробітництва, яка б охоплювала кілька територіальних громад та інтегрувалася у національні й міжнародні інноваційні мережі. Платформи співпраці повинні набувати міжрегіонального характеру та забезпечувати обмін ресурсами, знаннями і кращими практиками між різними територіями. У межах економічного району пропонується створити спільні дослідницькі центри, міжгромадські інвестиційні фонди та системи взаємного навчання. Завдяки цьому громада може стати активним центром дифузії інноваційних рішень і технологій в інші регіони та країни.

Інноваційна інфраструктура має складатися з повноцінних технопарків, бізнес-інкубаторів та центрів трансферу технологій, територіальних центрів компетенцій, які інтегрують освітню, наукову та виробничу діяльність, забезпечуючи підготовку висококваліфікованих кадрів не лише регіонального, а

й національного рівня. Створена мережа спеціалізованих лабораторій та дослідницьких центрів орієнтована на обслуговування потреб кількох регіонів.

Інноваційна культура у перспективі повинна стати невід'ємною частиною мислення мешканців громади, малого і середнього бізнесу, які формують основи для подальшої інноваційної діяльності, створенні робочих місць того. Крім того, доцільно істотно збільшити частку партисипативного бюджетування інновацій та ширше інтегрувати бонусну систему стимулювання новаторства у різні аспекти громадського життя.

Щодо системи управління інноваціями, то за 5-10 років вона повинна еволюціонувати у професійну службу розвитку територій, що застосовує сучасні методи проєктного менеджменту для оптимізації процесів прийняття рішень. Водночас, варто створити багаторівневу систему координації, що забезпечує узгодженість дій на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Детальний План реалізації інноваційної стратегії підвищення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного регіону на коротко- та довгострокову перспективу у розрізі завдань, виконавців, строків виконання та очікуваних результатів представлено у додатку ІІ. Результатами його втілення вважаємо трансформацію територіальної громади та економічного району загалом у інноваційну екосистему, що генерує нові знання, технології та бізнес-моделі, завдяки чому досягається повна інтеграція економічної ефективності, соціальної справедливості та екологічної відповідальності через взаємодію всіх п'яти компонентів інноваційної моделі, що забезпечує стійку конкурентоспроможність та високу якість життя мешканців у довгостроковій перспективі.

Таким чином, проведене дослідження демонструє, що впровадження інноваційної стратегії забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад є складним багатоетапним процесом, який вимагає системного підходу та координації зусиль усіх зацікавлених сторін. Ключовими факторами успіху виступають лобіювання спільних інтересів через державно-приватне та

суспільне партнерство, створення ефекту масштабу для невеликих громад та послідовна реалізація запропонованого алгоритму впровадження інновацій.

Територіальні громади можуть значно підвищити свою конкурентоспроможність через об'єднання ресурсів, розвиток інноваційної інфраструктури, формування людського капіталу та створення сприятливого регуляторного середовища. Особливої важливості набуває роль органів місцевого самоврядування як координаторів інноваційного розвитку та каталізаторів партнерської співпраці між різними секторами економіки. Вважаємо, що запропонований підхід забезпечує комплексне вирішення завдань інноваційного розвитку через поєднання стратегічного планування, інституційного будівництва та практичної реалізації конкретних заходів, що дозволяє територіальним громадам не лише адаптуватися до сучасних викликів, але й формувати власні конкурентні переваги на основі інноваційного потенціалу та ефективного використання наявних ресурсів.

Висновки до розділу 3

За результатами удосконалення організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району сформовано комплекс наукових висновків, що мають як теоретичне, так і практичне значення для розвитку територіальних громад:

3. Визначено базові принципи стратегічного планування забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, що є фундаментом для встановлення орієнтирів розвитку громад, серед яких: розвиток економічної бази та диверсифікація господарської діяльності, розвиток людського капіталу і соціальної інфраструктури, модернізація інфраструктури та впровадження цифровізації, екологічна стійкість та сталий розвиток, інституційний розвиток і підвищення якості врядування, інноваційний розвиток і підтримка підприємництва.

4. Встановлено, що запропонований організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності громад інтегрує міжсекторні підходи, включаючи координаційні ради, системи фінансового забезпечення, державно-приватне партнерство та інструменти залучення інвестицій [67, с. 35-37]. Розроблено модель реверсного фінансування як інноваційний механізм формування замкнутого циклу бюджетних відносин, що стимулює синергію між фінансовими потоками громадян, бізнесу, комунальних підприємств і системи соціального забезпечення. Окреслено функціональні виміри застосування міжмуніципального співробітництва для забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району.

5. Виявлено, що ефективне формування і використання людського капіталу є визначальним чинником соціально-економічної спроможності територіальних громад, особливо в умовах демографічної кризи, старіння населення та викликів воєнного часу. З огляду на це запропоновано враховувати у стратегіях розвитку регіонів соціально орієнтований підхід до розвитку людського потенціалу, що гарантує підвищення якості освіти, охорони здоров'я, соціальної інфраструктури, а також створення сприятливих умов для професійної самореалізації та соціальної інклюзивності. Сформовано рекомендації щодо впровадження комплексних стратегічних орієнтирів розвитку людського капіталу з акцентом на інноваційний розвиток, модернізацію освіти, соціального захисту, культури і цифровізації, базуючись на концепції капіталів громади, яка інтегрує людський капітал у взаємозв'язок із природним, соціальним, культурним, політичним, фінансовим та інфраструктурним капіталами, створюючи основу для системного та синергетичного розвитку територіальних громад.

6. Досліджено еволюцію теорій інноваційного розвитку від класичних економічних концепцій до сучасних моделей «потрійної» та «четверної спіралі». Встановлено, що модель «потрійної спіралі» Г. Іцковіца та Л. Лейдесдорфа, яка передбачає взаємодію університетів, бізнесу та держави, не повністю підходить для використання в українських реаліях через специфічні особливості

функціонування кожного з цих елементів. Наголошено на доцільність застосування моделі «четверної спіралі» Ю. Караяннїса і Д. Кемпбелла, яка розширює традиційну модель «влада–бізнес–університет» додаванням четвертого елементу – громадянського суспільства. Досліджено, що в умовах України цей четвертий елемент має бути визначальним, оскільки народ виступає одночасно основним творцем, промоутером та користувачем інновацій.

7. З'ясовано, що інновації в територіальному розвитку повинні включати такі основні типи: технологічні, організаційні, соціальні, інституційні, екологічні та культурні інновації, які взаємодіючи між собою створюють синергетичний ефект. Виявлено необхідність розробки інтегрованої інноваційної моделі соціального розвитку територіальних громад, що базується на системному підході та включає: інноваційну стратегію, інноваційну екосистему, інноваційну інфраструктуру, інноваційну культуру та систему управління інноваціями, результатом впровадження якої може стати створення нової моделі територіального розвитку, що поєднує економічну ефективність, соціальну справедливість та екологічну відповідальність, забезпечуючи високу якість життя громадян та конкурентоспроможність територій.

8. Розроблено інноваційні програми та механізми розвитку людського капіталу, серед яких регіональні платформи компетенцій, інноваційні ваучери, системи динамічної кар'єрної навігації, ініціативи у сфері «блакитної економіки», культурного розвитку, соціального співробітництва, політичного прискорення лідерів та фінансової грамотності. Встановлено, що комплексний підхід із синергією різних форм капіталу дозволяє підвищити конкурентоспроможність і сталий розвиток територіальних громад, особливо враховуючи виклики воєнного стану та післявоєнної відбудови.

9. Визначено, що адаптивне стратегічне планування є важливим для інноваційної стратегії, особливо в умовах невизначеності та воєнних викликів в Україні. Підкреслено значення співпраці між громадами через створення інноваційних альянсів, які допомагають невеликим громадам об'єднувати ресурси та реалізовувати масштабні проєкти. Встановлено також важливість

соціальної складової стратегії, яка втілюється через програми лояльності та участь громадян у бюджетуванні інновацій. Запропоновано ідею створення територіальних брендів інновацій як маркетингового інструменту для підвищення конкурентоспроможності громад, що базується на їх унікальних особливостях і досягненнях.

10. Розроблено алгоритм впровадження інноваційної стратегії забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, який враховує системність підходу, необхідність координації дій різних учасників процесу та важливість гнучкого реагування на зміни зовнішнього середовища. Визначено специфіку реалізації інноваційної стратегії у короткостроковій (1-2 роки) та довгостроковій (5-10 років) перспективах для територіальних громад Причорноморського економічного району. Встановлено, що короткострокова перспектива має бути зосереджена на створенні фундаментальних основ інноваційної моделі, тоді як довгострокова перспектива передбачає системну трансформацію територіальної громади на основі синергетичної взаємодії всіх компонентів інноваційної екосистеми. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання органами місцевого самоврядування для розробки та реалізації комплексних стратегій інноваційного розвитку, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності територіальних громад України.

Результати розділу висвітлено у [89], [90], [93], [97].

ВИСНОВКИ

1. За результатами дослідження теоретичних аспектів сутності конкурентоспроможності територіальної громади встановлено еволюційний характер розвитку концепцій від класичних економічних теорій А. Сміта та Д. Рікардо до сучасних багатовимірних підходів М. Портера та його послідовників. З'ясовано, що вітчизняний науковий дискурс пройшов значну трансформацію після 2014 р. у зв'язку з реформою децентралізації, що актуалізувало потребу дослідження конкурентоспроможності на рівні територіальних громад. На основі критичного аналізу запропоновано авторське визначення конкурентоспроможності територіальної громади, яку запропоновано розглядати як динамічну системну здатність територіальної громади як самоорганізованої соціально-економічної системи генерувати, акумулювати та трансформувати внутрішні й зовнішні ресурси у стійкі конкурентні переваги через синергетичну взаємодію ендегенних потенціалів (природно-ресурсного, соціально-економічного, інфраструктурного, інституційного та людського капіталу) та екзогенних можливостей (міжтериторіальної кооперації, інвестиційних потоків, трансферу технологій та інновацій), забезпечуючи при цьому збалансований сталий розвиток території, підвищення якості життя населення, економічну самодостатність та адаптивну резилієнтність до викликів у процесі конкурентної взаємодії з іншими територіальними утвореннями на локальному, регіональному, національному та міжнародному рівнях.

2. Дослідження інституційно-нормативних та організаційно-економічних засад забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад виявило необхідність формування багаторівневої системи координації, що інтегрує вертикальні зв'язки між рівнями влади, горизонтальні механізми міжмуніципального співробітництва та інституційні платформи взаємодії влади, бізнесу, освітніх закладів і громадянського суспільства, проте ефективна реалізація ключових функцій місцевого самоврядування обмежується

недостатньою інституційною спроможністю та низькою кваліфікацією публічних службовців. Аналіз економічних засад засвідчив критичну залежність розвитку громад від рівня фінансової автономії, а також недостатню ефективність фіскальних стимулів, обмежене використання нефіскальних інструментів та фрагментарність застосування механізмів залучення зовнішнього фінансування. Обґрунтовано потребу розробки цілісного організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, який би системно інтегрував економічні інструменти з організаційними структурами координації, забезпечуючи диверсифікацію джерел фінансування, формування дієвої системи стимулів для бізнесу, а також підвищення інституційної спроможності громад.

3. Розроблено авторську методику комплексного оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад, що включає сім ключових блоків факторів: економічних, соціальних, інфраструктурних, інституційних, екологічних, інноваційних та специфічних регіональних. Методика передбачає нормалізацію показників, визначення вагових коефіцієнтів з використанням експертних оцінок і статистичних методів, розрахунок групових індексів та інтегрального індексу конкурентоспроможності з подальшою класифікацією громад за рівнями конкурентоспроможності. Особлива увага приділена збалансованості між універсальними параметрами та специфічними регіональними особливостями.

4. Аналіз тенденцій розвитку територіальних громад Причорноморського економічного району виявив, що він має значний потенціал завдяки вигідному географічному розташуванню, потужній портовій інфраструктурі та розвиненій аграрно-промисловій базі, проте воєнні дії спричинили суттєві втрати в економічній потужності та соціальній інфраструктурі. Проте, незважаючи на масштаб руйнувань, район зберігає стратегічне значення для повоєнної відбудови України, що актуалізує необхідність наукового обґрунтування механізмів забезпечення конкурентоспроможності його територіальних громад

як інструменту ефективного планування й реалізації програм відновлення національної економіки.

5. Визначення детермінант забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району із застосуванням кореляційно-регресійного аналізу підтвердив комплексний вплив різних факторів на конкурентоспроможність територій. Результати моделювання підкреслюють унікальність досліджуваного району та потребу врахування специфічних регіональних особливостей. Комбінація високого впливу демографічного фактору, значущості експортної діяльності та трансформації ролі традиційної транспортної інфраструктури створює специфічний профіль конкурентних переваг регіону. Підтверджено, що ці фактори модифікують дію загальних економічних закономірностей та потребують окремого врахування.

6. Проведене оцінювання конкурентоспроможності 21 громади Причорноморського економічного району за період 2019-2023 років засвідчило значні диспропорції розвитку та необхідність диференційованого підходу до стимулювання розвитку громад. Серед аналізованих громад, лише одна досягла високого рівня конкурентоспроможності, близько третини – середнього, а решта продемонстрували нижчі показники, вказуючи на системні проблеми та нерівномірність розвитку економічного району. Громади-лідери відзначаються високими результатами в економічній, соціальній, інфраструктурній, інституційній та інноваційній сферах, тоді як інші стикаються з кризами у бюджетній самодостатності, управлінні та демографічними проблемами.

7. Визначено напрями забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад базуються на принципах розвитку економічної бази та диверсифікації господарської діяльності, розвитку людського капіталу і соціальної інфраструктури, модернізації інфраструктури та впровадження цифровізації, екологічної стійкості та сталого розвитку, інституційного розвитку і підвищення якості врядування, інноваційності і підтримки підприємництва. Запропоновано організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад, що інтегрує міжсекторні

підходи, включаючи координаційні ради, системи фінансового забезпечення та державно-приватне партнерство. Сформовано модель реверсного фінансування як інноваційний механізм формування замкнутого циклу бюджетних відносин, що створює умови для синергічного взаємодії фінансових потоків населення, бізнесу, комунальних підприємств та системи соціального забезпечення, сприяючи ефективному перерозподілу ресурсів між різними економічними суб'єктами на локальному рівні, стимулюючи взаємодоповнюваний розвиток та підвищуючи загальну конкурентоспроможність територіальних громад. Окреслено напрями міжмуніципального співробітництва у межах Причорноморського економічного району у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі післявоєнного відновлення.

8. Обґрунтована роль людського капіталу у забезпеченні конкурентоспроможності територіальних громад як визначального чинника соціально-економічної спроможності, особливо в умовах демографічної кризи та викликів воєнного часу. Сформовано рекомендації щодо впровадження комплексних стратегічних орієнтирів розвитку людського капіталу з акцентом на інноваційний розвиток, модернізацію освіти, соціальний захист, базуючись на концепції капіталів громади, яка інтегрує людський капітал у взаємозв'язок із природним, соціальним, культурним, політичним, фінансовим та інфраструктурним капіталами. Сформовано інноваційні програми та механізми розвитку людського капіталу, включаючи регіональні платформи компетенцій, інноваційні ваучери та системи динамічної кар'єрної навігації.

9. Розроблена стратегія підвищення конкурентоспроможності територіальних громад, що базується на концептуальних засадах моделі «четверної спіралі» інноваційного розвитку, адаптованої до українських реалій з додаванням громадянського суспільства як визначального елементу, а також на багаторівневій інноваційній мережі, що включає інноваційну стратегію, екосистему, інфраструктуру, культуру та систему управління інноваціями та дозволяє оптимізувати використання обмежених ресурсів невеликих громад шляхом концентрації зусиль на ключових напрямках розвитку. Обґрунтовано

важливість адаптивного стратегічного планування в умовах невизначеності та воєнних викликів, значення співпраці між громадами через створення інноваційних альянсів та соціальної складової стратегії через програми лояльності й участь громадян у бюджетуванні інновацій. Розроблено алгоритм впровадження інноваційної стратегії з урахуванням короткострокової та довгострокової перспектив реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрусак Н. О., Осіпова А. А., Сидоренко О. С. Алгоритми дослідження еколого-економічної конкурентоспроможності регіонів. *Збірник наукових праць Уманського НУС*. 2024. Вип.104. Ч.2. С. 46–52.
2. Андрушків Б. М., Кирич Н. Б., Латинін М. А., Погайдак О. Б., Співак С. М. Особливості формування добровільних конкурентоспроможних об'єднань територіальних громад в умовах децентралізації: проблеми та перспективи моделювання процесу. *Теорія та практика державного управління*. 2017. №2 (57). С. 1–8.
3. Бабак А. В., Биконя С. Ф., Болховітінова О. Ю., Волощенко Л. Ю., Голікова Т. В. Конкурентоспроможність національної економіки / за ред. Б. Є. Кваснюк. Київ : Фенікс, 2005. 495 с.
4. Балабаєва З. В. Державна регіональна політика: сучасний стан та реальні потреби. *Регіональна політика та регіональний розвиток в Україні*: матеріали II-го ВЕБ-семінару. Одеса, 2014. 106 с.
5. Барановська Т. М. Державна політика розвитку територіальних громад: зміст і основні підходи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №16. С.71–74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_16_17.
6. Беновська Л. Я. Територіальна громада як суб'єкт регулювання розвитку територій: теоретичні аспекти. *Регіональна економіка*. 2018. № 1. С. 30–37. URL: https://re.gov.ua/re201801/re201801_030_BenovskaLYa.pdf
7. Бєленький П. Ю. Дослідження проблем конкурентоспроможності. *Вісник Національної академії наук України*. 2007. № 5. С. 9–18.
8. Бобровська О. Механізм системного управління процесами розвитку територій регіонів: концептуалізація конструювання і побудови. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 2(33). С. 48–55.
9. Бобровська О. Ю., Савостенко Т. О., Матвєєва О. Ю., Лебедєва В. К. Державне та регіональне управління. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. 160 с.

10. Брикова І. Детермінанти міжнародної конкурентоспроможності національних регіонів у глобальному економічному просторі. *Міжнародна економічна політика*. 2007. Вип. 7. С. 5–33.

11. Вантажообіг морських портів України за 2021 рік становив 153 млн т. RAILinsider. URL: <https://www.railinsider.com.ua/vantazhoobig-morskyh-portiv-ukrayiny-za-2021-rik-stanovyv-153-mln-t/> (дата звернення: 02.01.2024).

12. Варналій З. С. Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів України в умовах глобалізації. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2007. С. 667–679.

13. Васильєва О. І. Децентралізація влади як основа реформування системи державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2(37). С. 6–12.

14. Васюк Н., Гаєвська Л. Механізми мережевого управління в діяльності органів публічної влади: сутність понять. *Аспекти публічного управління*. 2023. Том 11, № 2. С. 17–23.

15. Вовк О. Г. Теорія і практика місцевого самоврядування в Україні: монографія. Київ: КНУ, 2018. 280 с.

16. Вовк О. Й. Проблеми правового регулювання місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики*. 2018. № 4. С. 19–26.

17. Вознюк М. А. Людський капітал як фактор конкурентоспроможності регіону. *Регіональна економіка*. 2020. № 2. С. 56–64.

18. Вуйченко М., Склярчук Н. Питання діагностики управлінських рішень в територіальних громадах різних регіонів України. *Економіка. Управління. Інновації*. 2025. Випуск № 1 (36). URL: <http://eui.zu.edu.ua/article/view/333394> (дата звернення: 02.02.2025).

19. Вуйченко М.А. Особливості управління територіями під час воєнного стану в Україні. *Економіка. Управління. Інновації*. 2024 . Випуск № 1 (34). URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/2105055> (дата звернення: 12.04.2025).

20. Галан Н. І. Японські університети у «Потрійній спіралі»: приклад Тохоку. *Наука та інновації*. 2010. Т. 6. № 3. С. 55–65.
21. Геєць В. Політика економічного зростання на основі розширення внутрішнього попиту. *Фінанси України*. 2007. № 9. С. 14–33.
22. Гладій І. П., Чужиков В. С. Новий регіоналізм і міжмуніципальне співробітництво в Україні: вплив на конкурентоспроможність регіонів і громад. *Регіональна економіка*. 2015. № 2. С. 110–121.
23. Глухова В. І., Кравченко Х. В. Роль бюджетного механізму в соціально-економічному розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 57. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3129> (дата звернення: 16.08.2024).
24. Горбатенко В., Петренко І. Метод «Делфі» та специфіка його застосування у прогностичних розробках. *Політичний менеджмент*. 2008. № 6. С. 174–182.
25. Гринчишин І. М., Малиновський Л. Я. Розвиток територіальних громад в умовах децентралізації влади: теоретико-методологічні та прикладні аспекти : монографія. Тернопіль: Крок, 2017. 200 с.
26. Давимука С. А., Федулова Л. І. Регіональні інноваційні екосистеми: напрями розбудови в умовах європейської інтеграції : монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2016. 464 с.
27. Данкевич В. Є., Захаріна О. В., Шевчук А. В., Ловинюк О. Г. Стратегічне планування розвитку громад в контексті реформи децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2022. № 11. С. 3–13. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/dy/article/view/708> (дата звернення: 13.04.2024).
28. Данкевич В. М., Захаріна О. І. Стратегічне планування розвитку територіальних громад: практичні рекомендації. *Економіка і суспільство*. 2020. № 5. С. 98–106.
29. Дашборд «Бюджети територіальних громад України». Децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/finance/dashboard> (дата звернення: 02.03.2025).

30. Дегтярьова І. О. Конкурентоспроможність територій і нова модель місцевого самоврядування в Україні. *Державне будівництво*. 2009. №1.

31. Демченко О. В. Фундаментальні засади сталого розвитку як базису формування людського капіталу сільських територій. *Економічний простір*, 2024. № 193. С. 94–101. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/3156/3599> (дата звернення: 13.04.2025).

32. Державна регіональна політика та розвиток територій в умовах змін: виклики та перспективи. Центр стратегічних досліджень. 2023. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/derzhavna-regionalna-polityka-ta-rozvytok-terytorij-v-umovakh-zmin-spec-dlya-ott/> (дата звернення: 10.02.2024).

33. Деякі питання проведення моніторингу та оцінювання державної регіональної політики: Постанова Кабінету Міністрів України № 305 від 15.03.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/305-2024-%D0%BF#n126> (дата звернення: 17.03.2025).

34. Деякі питання удосконалення системи моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики: Постанові Кабінету Міністрів України № 1029 від 20.12.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1029-2017-%D0%BF#n35> (дата звернення: 17.03.2025)

35. Джегур Г. В., Стілл А. В. Особливості публічного управління соціально-економічним розвитком громад в умовах сучасних викликів. *Публічне урядування*. 2025. №4 (41). С. 13–26.

36. Дзвінчук Д. І., Бурса О. І. Людський капітал як визначальний чинник розвитку територіальних громад в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2024. № (1(29)). С. 15–23.

37. Довідник АТУ: Децентралізація. URL: https://decentralization.ua/state?sort_direction=&sort_by=. (дата звернення: 12.12.2023).

38. Дяченко Н. П. Концептуальні засади інноваційного розвитку: теоретичний аспект. *Соціальний розвиток: економіко-правові проблеми*. 2025. № 3. С. 1-9. DOI: 10.70651/3083-6018/2025.3.02 (дата звернення: 13.02.2025).

39. Есманов О., Штика Ю., Линник М. Принципи стратегічного планування розвитку територій. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. (2 (11)). С. 84–88.

40. Європейська хартія місцевого самоврядування: Закон України № 452/97-ВР від 15.07.97 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 08.04.2024).

41. Єгоров І. «Потрійна спіраль» у МОНівській інтерпретації. *Дзеркало тижня*. 2013. 9 серпня. № 28. URL: <https://zn.ua/ukr/science/potriyna-spiral-u-monivskiy-interpretaciyi-.html> (дата звернення: 15.04.2025).

42. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : монографія. Київ: НІСД. 2009. 336 с.

43. Загальна середня та професійна (професійно-технічна) освіта в Україні. Статистичні дані Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 03.12.2024).

44. Заяць І. І., Ковальчук Ю. С. Проблеми і перспективи впровадження децентралізації в Україні. *Публічне управління*. 2022. №4. С. 23–34.

45. Збереження культурної спадщини в умовах воєнного стану та інноваційна екосистема України: XIV Міжнародний бізнес-форум. URL: <https://nipo.gov.ua/kultura-innovatsijna-ekosistema/> (дата звернення: 24.11.2024).

46. Зверяков М. Структура національної економіки в умовах глобальних змін. *Економіка України*. 2024. № 67 (12) (757). С. 3–25. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economyukr/article/view/2024-12-1> (дата звернення: 24.01.2025).

47. Звіти щодо виконання Державного бюджету. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets> (дата звернення: 02.03.2025).

48. Інструментарій місцевого економічного розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / [Ковальов А. І., Корольова Т. С., Сментина Н. В., Павлова Т. В., Карпов В. А., Фіалковська А. А., Котова І. М.]; за заг. ред. А. І. Ковальова. Київ: ФОП Гуляєва В. М. 2021. 413 с.

49. Інфраструктурне забезпечення конкурентної економіки регіонів (методологія і механізми) / П. Ю. Беленький, О. Л. Вальдрат, Н. І. Гомольська, У. Я. Грудзевич та ін. / Наук. ред. д. е. н., проф. П. Ю. Беленький. Львів: НАН України. Ін-т регіональних досліджень. 2002. 308 с

50. Керецман Н. І. Аналіз чинників впливу на розвиток і підвищення конкурентоспроможності територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2022. №4(106). С. 33–39. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2022-4-4>.

51. Кльоба С. М. Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад регіону : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка. Державна установа «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», Львів. 2021. 240 с.

52. Кльоба С. М. Соціально-економічна сутність критеріїв конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2018. № 3. С. 36–43.

53. Ключ Ю., Сивочка В. Формування регіональних інноваційних систем для розвитку освітньої сфери. *Економіка та суспільство*. 2023. №53. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2615/2533/> (дата звернення: 20.02.2025).

54. Коваль С. І. Державна регіональна політика в контексті європейської інтеграції України. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Економічні науки*. 2021. Вип. 5. С. 14–27.

55. Ковальов Д. В. Стан та особливості використання природно-ресурсного потенціалу сільських територій причорноморського регіону. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7907> (дата звернення: 10.04.2025).

56. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 16.09.2024).

57. Костюк В. С., Осіпова А. А., Сидоренко О. С. Принцип єдності централізованих і децентралізованих засад у формуванні та реалізації соціальної політики. *Збірник наукових праць Уманського НУС*. 2024. Вип.104. Ч.2. С. 308–317.

58. Костюк В.С. Людський розвиток як мета і засіб подальшого руху в умовах невизначеності. *Економіка та суспільство*. 2023. №52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2537>.

59. Кравченко В. В. Місцеве самоврядування в Україні: організаційно-правові засади становлення та розвитку. Київ: Атіка. 2016. 288 с.

60. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2022. №2(43). С. 118–125. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3558> (дата звернення: 18.04.2025).

61. Крачок Л. І. Методика оцінки та діагностики рівня технологічної безпеки аграрної галузі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Економічні науки*. 2014. Вип. 5(1). С. 201–204.

62. Крачок Л. І. Пріоритети податкової політики соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Бізнес Інформ*. 2024. №2. С. 201–210.

63. Кривда О. В., Войтюк О. В. Метод Дельфі як технологія прийняття господарських рішень. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва : збірник наукових праць*. 2014. Вип. 14. С. 257–263.

64. Куртов А. І., Полікашин О. В. , Потіхенський А. І., Александров В. М. Експертні оцінки. Метод «Делфі» як технологія прийняття управлінських рішень. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2017. № 1. С. 118–122.

65. Ладонько Л. С., Кунденко А. В., Михайловська О. В., Філіпова Н. В. Роль та функції місцевого самоврядування в системі публічної влади України. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 4 (55). С. 157–162.

66. Лакіза В., Шпарик Я., Юринець З. Розвиток аграрного підприємництва причорноморського регіону на основі менторства. *Економіка та суспільство*. 2024. № (68). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4969> (дата звернення: 18.04.2025).

67. Левандівський О. Т., Свиноус І. В., Ібатуллін М. І., Гаврик О. Ю., Качан Д. А. Роль і місце державного-приватного партнерства в залученні інвестицій в розвиток територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 2. С. 34–38.

68. Липова С. Адміністративно-територіальна реформа в Україні: проблеми та перспективи розвитку місцевого самоврядування. *Держава і регіони*. 2016. Вип. 4. С. 72–85.

69. Липова С. В. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. Т. 1. №14. С. 167–171.

70. Лопушинський І., Філіпова І., Плющ Р. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4(83). С. 154–159.

71. Лукінов І. І. Економічні трансформації: (наприкінці ХХ сторіччя). Київ: Ін-т економіки НАН України, 1997. 455 с.

72. Луніна І. О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ. *Економіка України*. 2014. № 11. С. 61–75.

73. Лютий І., Затонацька Т., Коваленко В., Рибак С. Оцінка різних механізмів фінансування територіальних громад. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. №5(58). С. 122–135.

74. Марценюк О. В., Деньдобра Т. В., Гуменна О. І. Фінансові механізми державної підтримки розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/2521/2439/>(дата звернення: 14.04.2025).

75. Мацюк І. М. Організація управління розвитком територій в умовах євроінтеграційних процесів та війни в Україні. *Галицький економічний вісник. Серія «Економіка»*. Т. : ТНТУ, 2024. Том 88. № 3. С. 30–40.

76. Мельник А. Підвищення конкурентоспроможності територіальних громад в умовах реалізації нової регіональної політики України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 1. С. 21–36.

77. Мельник А. Ф. Конкурентоспроможність територіальних громад у контексті регіональної політики. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. Вип. 24. С. 15–28.

78. Мельник В.П. Вплив децентралізації на ефективність управління об'єднаними територіальними громадами України. *Економіка і суспільство*. 2024. № 1. С. 72–85.

79. Мельник Л. Ю. Еволюція наукових уявлень про економіку знань. *Економічний вісник університету*. 2015. Вип. 26(1). С. 37–42.

80. Мельник Л. Ю., Ніколенко Г. Б. Значення людського капіталу в розвитку територіальних громад Причорноморського економічного району. *Ольвійський форум – 2025 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі: матеріали XXI міжнародної наукової конференції* (16-22 черв. 2025 р., м. Миколаїв). Миколаїв. 2025. С. 123–127.

81. Мельник Л. Ю., Ніколенко Г. Б. Сутність поняття «конкурентоспроможність територіальної громади» : *Матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Мукачєво, 27 жовтня 2022 р.,). Мукачєво, 2022. С. 161–162.

82. Механізми та функціонально-структурні інструменти забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах сучасних загроз економічної безпеки : монографія / за ред. д.е.н., проф. Васильціва Т. Г., д.е.н., доц. Лупака Р. Л. Львів : Видавництво ННБК «АТБ», 2019. 552 с.

83. Міністерство економіки. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=6f446a44-9bba-41b0-8642-8db3593e696e&title=NatsionalnaDopovid-tsiliStalogoRozvitku-Ukraina->

84. Мокій А. І., Павліха Н. В., Науменко Н. С., Дацко О. І. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку територіальних громад України. *Регіональна економіка*. 2018. №4. С. 17–28.

85. Мокій А. І., Федоришин Н. Ю. Передумови реалізації регіонально-секторальної моделі інтеграції України в ЄС. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2007. Вип. 12. С. 144–153.

86. Мокій А. О., Федоришин Н. В. Регіональний розвиток України: інновації, інтеграції, конкурентоспроможність. Львів: ЛНУ, 2017. 240 с.

87. Неймет В. В., Михальчинець Н. О. Інноваційні підходи до розвитку територіальних громад Закарпатської області. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 3. С. 246–250.

88. Ніколенко Г. Б. Економетричний аналіз детермінант конкурентоспроможності територіальних громад причорноморського економічного району. *Облік і фінанси*. 2025. № 2 (108). С. 164–173. URL: <https://afj.org.ua/pdf/1159-ekonometrichniy-analiz-determinant-konkurentospromozhnosti.pdf>.

89. Ніколенко Г. Б. Забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району: організаційно-економічний механізм. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6576/6669>.

90. Ніколенко Г. Б. Інноваційні засади соціального розвитку територіальних громад. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та*

практичні дослідження молодих учених: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 14-15 травня 2024 р.). Полтава, 2024. С. 343–344.

91. Ніколенко Г. Б., Мельник Л. Ю., Фурса Т. П., Канцір І. А. Інструменти взаємодії влади і громади: фінансове забезпечення, законодавче регулювання. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 7. С.47–52. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.9>.

92. Ніколенко Г. Б. Нормативно-правове забезпечення стратегічного планування в Україні. *Трансформації особистості, суспільства та ринку праці: виклики майбутнього та вплив на освіту: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20-22 вересня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 392–393.

93. Ніколенко Г. Б. Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин, матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Умань, 27 травня 2025 р.). Умань: УНУ. 2025. С. 113–115.

94. Ніколенко Г. Б. Основні ознаки забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, 26–27 квітня 2023 р.). Полтава. 2023. С. 140–142.

95. Ніколенко Г. Б. Роль фінансової спроможності у забезпеченні конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району в умовах війни. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 3(54). С.477–463. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1374/1324>, DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-54-71>

96. Ніколенко Г. Б. Стан та проблеми розвитку сільських територій. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин, матеріали*

XVIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Умань, 25 травня 2023 р.). Умань. 2023. С. 78–79.

97. Ніколенко Г. Б., Панчук М. О., Сторожук В. Г. Роль людського капіталу в стратегії розвитку конкурентоздатних територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 11. С. 230–237. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/6642>.

98. Ніколенко Г. Б., Сторожук В. Г. Основні ознаки забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2024. № 1(36). С. 58–69. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2024-1-36-5>.

99. Ніколенко Г.Б. Оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад на основі економічних факторів. *Підприємництво, облік та фінанси, сучасний стан та перспективи повоєнного відродження: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Херсон-Кропивницький, 21 травня 2025 р.). Херсон: ХДАЕУ, 2025. С. 44–46.

100. Ніколенко Г. Б., Сторожук В. Г. Податкові надходження Долинської сільської територіальної громади. *Актуальні питання сучасної економіки : матеріали XVI Всеукраїнської наукової конференції* (14 листопада 2024 р., м. Умань). Умань: УНУС, 2024. С. 128–130.

101. Ніколенко Г. Формування методики комплексного оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2025. № (73). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5862/5800>.

102. Олексюк Г. В., Попадинець Н. М., Самотій Н. С. Управління територіальними громадами на засадах територіального маркетингу: теоретико-методологічні аспекти. *Регіональна економіка*. 2021. № 3. С. 15–27. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001335569> (дата звернення: 17.04.2025).

103. Олійник Д. І. Інноваційний розвиток територіальних громад в умовах четвертої технологічної революції: пріоритети та перспективи : аналіт. доповідь. Київ: НІСД, 2018. 52 с.

104. Омельчук О. І. Механізми забезпечення спроможності територіальних громад в Україні: Дис. доктора філософії за спеціальністю 281 “Публічне управління та адміністрування”. Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2021. 199 с.

105. Оцінка інноваційного розвитку та структурні трансформації в економіці України: колективна монографія / [Єгоров Ю. М., Кіндзерський Ю. В. та ін.] ; за ред.: чл.-кор. НАН України І. Ю. Єгорова та д.е.н. Ю. В. Кіндзерського ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». Київ, 2023. 240 с. URL:<https://ief.org.ua/publication/monohrafii/2023/ocinka-innovaciynoho-rozvytku-ta-strukturni-transformacii-v-ekonomici-ukrainy> (дата звернення: 19.04.2025).

106. Парламентські процедури. Посібник для депутатів місцевих рад та активістів громад. URL: <http://ipo.org.ua/%d0%bf%d0%b0%d1%80%d0%bb%d0%b0%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82%d1%81%d1%8c%d0%ba%d1%96-%d0%bf%d1%80%d0%be%d1%86%d0%b5%d0%b4%d1%83%d1%80%d0%b8-%d0%bf%d0%be%d1%81%d1%96%d0%b1%d0%bd%d0%b8%d0%ba-%d0%b4%d0%bb/> (дата звернення: 17.05.2024).

107. Пелехатий А. О., Патицька Х. О. Стратегічні пріоритети бюджетної політики розвитку територій України в умовах реалізації стратегії регіонального розвитку. *Проблеми економіки*. 2021. № 2. С. 86–94.

108. Петрова Н. Ю. Проблеми та перспективи децентралізації влади в Україні. *Управління розвитком*. 2021. № 6. С. 50–60.

109. Південний (Причорноморський) економічний регіон. Ucluster. URL: <https://ucluster.org/universitet/klastery-ukraina/2005-study/southern-black-seaeconomic-region/> (дата звернення: 23.12.2023).

110. Подзізей О. Концептуальні підходи відновлення конкурентоспроможності територіальних громад і регіонів. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. № 1 (33). С. 28–33.

111. Подзізей О. О. Методи оцінки конкурентоспроможності регіонів і територіальних громад. Чернівці: ЧНУ, 2019. 215 с.

112. Подзізей О. О. Організаційно-економічні засади відновлення конкурентоспроможності територіальних громад і регіонів України . дис. ... доктора філософії : 051 – Економіка . Луцьк, 2023. 371 с.

113. Порудєєва Т. В. Конкурентоспроможність України у контексті глобалізації та євроінтеграційних процесів. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 16. С. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/46.pdf>. (дата звернення: 06.11.2023).

114. Потенціал розвитку територій: методологічні засади формування і нарощення : монографія / О. Ю. Бобровська, Т. А. Крушельницька, М. А. Латинін [та ін.]; за заг. ред. д. держ. упр., проф. О. Ю. Бобровської. Дніпро : ДПІДУ НАДУ, 2017. 362 с.

115. Причорноморський економічний район. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD (дата звернення: 08.12.2023).

116. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата звернення:)

117. Про засади державної регіональної політики: Закону України від 05.02. 2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 17.04.2023).

118. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n187> (дата звернення: 14.04.2025).

119. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: постанова Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 року № 1001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF> (дата звернення: 17.04.2023).

120. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2010 № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/235-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

121. Про затвердження Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 751. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/751-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

122. Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2001 № 437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2001-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

123. Про Концепцію державної регіональної політики Указ Президента України від 25.05.2001 № 341/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

124. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 01.05.1997р. №280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.04.2023).

125. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 17.04.2023).

126. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указом Президента України від

27.09.2021 № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 17.04.2023).

127. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17.06.2014 № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата звернення:).

128. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005 № 2850-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2850-15#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

129. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

130. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

131. Просторовий розвиток економіки України: сучасні тренди трансформації та виклики європейської інтеграції : монографія; наук. ред. В. С. Кравців, І. З. Сторонянська / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2024. 451с.

132. Радченко О. Д., Лазутіна Л. О., Кір'ян С. М. Моніторинг та аналіз впливу децентралізації на розвиток сільських громад Причорноморського регіону на прикладі Миколаївської області. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 15. С. 146–151.

133. Редькін В. В. Забезпечення прав та свобод людини і громадянина у правозастосовчій практиці органів місцевого самоврядування: фондова лекція. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2014. 29 с.

134. Режко Д. С. Формування організаційно-економічного механізму розвитку територіальних громад в умовах економічної невизначеності. *Ефективна економіка*. № 8. 2024.

URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4513/4548> (дата звернення: 08.04.2025)

135. Реформа децентралізації. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/efektivne-vryaduvannya/reforma-decentralizaciyi>.

136. Роганова Н. С. Інституційне забезпечення розвитку територіальних громад на основі децентралізації. *Економіка України*. 2019. №7. С.35–44.

137. Співак С., Королюк Т., Мазуренок О. Фактори підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. *Галицький економічний вісник*. 2019. №6 (61). С. 22–29

138. Статистичний щорічник України 2021. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf. (дата звернення: 06.12.2023).

139. Статистичні дані Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 06.12.2023).

140. Стегней М. І., Михальчинець Н. О., Прокопець Р. І., Смочко С. Й., Загребельна І. Л. Інноваційні засади територіального розвитку. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 4. С. 233–237.

141. Степаненко О., Кочетков А. Інноваційні підходи до розвитку соціальної інфраструктури громад. *Вісник соціології і соціальної антропології*. 2022. №1(68). С. 45–53.

142. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика. Київ : Вікар, 2001. 377 с.

143. Сторожилова У. Л. Розвиток Причорноморського економічного району в контексті публічного управління та європейської інтеграції. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 21. С. 125–131.

144. Сторонянська І. З., Бенівська Л. Я. Фінансова децентралізація в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : аналітична доповідь. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2018. 60 с.

145. Стратегія інноваційного розвитку України на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennyastrategiyi-rozvitku-sferi-innovacijnoyi-diyalnosti-na-period-do-2030-roku> (дата звернення: 06.04.2025).

146. Стратегія розвитку адміністративного району (Концептуальні засади організації соціально-економічного розвитку адміністративного району в контексті формування добровільних об'єднань територіальних громад Лановеччини) / [Б. М. Андрушків, Н. Б. Кирич, Г. Х. Мельник та ін.]. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017. 452 с.

147. Стратегія розвитку Миколаївської області на період до 2027 року включно: Рішення Миколаївської обласної ради від 23 грудня 2020 року № 2. URL: <https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decree/1613571502602d25ae7f0ce.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).

148. Стратегія розвитку Одеської області на період до 2021-2027 років: Рішення Одеської обласної ради від 3 березня 2020 року № 1228-VII. URL: <https://oblrada.od.gov.ua/wp-content/uploads/1228-VII1.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).

149. Стратегія розвитку Херсонської області на період 2021-2027 років: Рішення XXXII сесії обласної ради VII скликання від 20.12.2019 № 1511. URL: <https://khoda.gov.ua/strateg%D1%96ja-rozvitku-2021-2027> (дата звернення: 14.04.2025)

150. Стріха М. В. Наука, освіта, війна – виклики часу. *Sensor Electronics and Microsystem Technologies*. 2023. Т. 20, № 2. С. 5.

151. Тітов Д. В. Організаційно-економічного механізм розвитку сільських територіальних громад: проблеми та напрями вдосконалення. *Ефективна економіка*. 2021. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9264> (дата звернення: 10.04.2025).

152. Томашук І., Томашук І. Стратегічні основи інноваційного розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2023. № (57). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-81> (дата звернення: 06.12.2024).
153. Трусова Н. В., Колокольчикова І. В., Полегенька М. А. Організаційно-економічний механізм розвитку сільських територіальних громад: внутрішня інтеграція та фінансова спроможність. *Ефективна економіка*. 2022. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10021> (дата звернення: 10.04.2025).
154. У 2023 році українські порти обробили 62 млн т вантажів у 2023 році. RAILinsider. URL: <https://www.railinsider.com.ua/u-2023-roczy-ukrayinski-porty-obrobyly-62-mln-t-vantazhiv-u-2023-roczy/> (дата звернення: 10.07.2024).
155. Філіппов В. Ю., Нейков С. О., Янгулов Е. П. Стратегічні напрями сталого розвитку Одеської області до 2030 року. *Економіка: реалії часу. Науковий журнал*. 2024. № 2 (72). С. 97–108.
156. Фінансова спроможність громад у 2024 році у розрізі областей. Офіційний сайт «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/news/19512> (дата звернення: 10.07.2024).
157. Фінансові показники громад: інтерактивна оцінка спроможності. Офіційний сайт «Децентралізація». URL: <https://decentralization.ua/news/19465> (дата звернення: 10.07.2024).
158. Ципліцька О., Дейнеко О. Адаптивність стратегічного планування промислового розвитку в умовах глобальної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2023. № (56). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-140> (дата звернення: 10.03.2025).
159. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика. Історія та сучасна методологія: монографія / В. І. Чужиков ; Держ. вищ. навч. заклад «Київськ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». К. : КНЕУ, 2008. 265 с.
160. Шевченко О. В., Гриньова Ю. О., Гнатик О. В. Механізми вдосконалення публічного управління в Україні за умов децентралізації. *Економіка та суспільство*. 2020. №10. С.60–75.

161. Шевченко О., Гриньова Ю., Гнатик О. Модернізація публічного управління в умовах реформування: кадрове забезпечення та фінансові аспекти. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 31. С. 55–59.
162. Шестаковська Т., Дементов І. Державна політика підтримки сталого розвитку територіальних громад в Україні. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2025. 340(2), 359–366.
163. Шматковська Т. О., Подзізей О. О. Концептуальні засади підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад. *Економічний форум: науковий журнал*. 2020. № 1(4). С. 77–85.
164. Aleksandrov O., Demchenko S., Dyachenko N. The activities of public organizations as a mechanism for coordinating interests in the process of forming and implementing public policy in Ukraine. In *Mental meetings: collection of scientific papers*. Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine; Siversky Institute of Regional Studies. 2019. pp. 8–16.
165. Backman M. Human capital in firms and regions: impact on firm productivity. *Papers in Regional Science*. 2014. Vol. 93(3). Pp. 557–75.
166. Birnie E, Johnston R, Heery L, Ramsey E. A critical review of competitiveness measurement in Northern Ireland. *Regional Studies*. 2019. Vol. 53(10), Pp. 1494–504.
167. Blanc J., Fare M., Lafuente-Sampietro O. Local currencies for territorial development: Lessons from a national survey in France. *Regional Studies*, 2022. Vol. 59(1). Pp 2120974.
168. Brachert M., Dettmann E., Titze M. Public investment subsidies and firm performance-evidence from Germany. *Jahrbucher Fur Nationalokonomie Und Statistik*. 2018. Vol. 238(2). Pp. 103–24.
169. Bramanti A., Ricci S. Structure and performance of the Italian alpine “core”: a counterfactual analysis. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*. 2020. Vol. 12(4). Pp. 387–407.

170. Bristow G. Everyone's a 'winner': problematising the discourse of regional competitiveness. *Journal of Economic Geography*. 2005. Vol. 5(3). Pp. 285–304. <https://doi.org/10.1093/jeg/lbh063>.
171. Camagni R. Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. Modelling regional scenarios for the enlarged europe: European competitiveness and global strategies. 2008. Pp. 33–48.
172. Carayannis E., Evangelos G. Quadruple Innovation Helix and Smart Specialization: Knowledge Production and National Competitiveness. *Foresight and STI Governance*. 2016. Vol.10. Pp.31–42.
173. Cerisola S. A new perspective on the cultural heritage–development nexus: the role of creativity. *Journal of Cultural Economics*. 2019. Vol. 43(1). Pp. 21–56. <https://doi.org/10.1007/S10824-018-9328-2/TABLES/9>.
174. Cooke P., Clifton N., Oleaga M. Social capital, firm embeddedness and regional development. *Regional Studies*. 2005. Vol. 39(8). Pp. 1065–77.
175. Crescenzi R., Di Cataldo M., Rodríguez-Pose A. Government quality and the economic returns of transport infrastructure investment in European regions. *Journal of Regional Science*. 2016. Vol. 56(4). Pp. 555–82.
176. Crescenzi R., Rodriquez-Pose A. Infrastructure endowment and investment as determinants of regional growth in the European Union. *EIB Pap* 2008. Vol. 13(2). Pp. 62–101.
177. Davey T., Louise Martínez-Martínez S., Ventura R., Galán-Muros V. The creation of academic spin-offs: University-Business Collaboration matters, *The Journal of Technology Transfer*. 2024. Vol. 50, Is. 4. Pp.1567-1601).
178. Dermanska L. Formation of strategy of innovative development of communities under conditions of decentralization. *Magyar Tudományos Journal*. 2020. Vol. 43, Pp. 18–20.
179. Dermanska L., Kovalchuk Y. Prospects for the functioning of social entrepreneurship in ukraine. *Sciences of Europe*. 2022. Vol. (90-2), Pp. 6–10.
180. Doloreux D., Igone Porto G. A review of (almost) 20 years of regional innovation systems research. *European Planning Studies*. 2017. Vol. 25. Pp. 371–87.

181. Dvouletý O., Blažková I. Assessing the microeconomic effects of public subsidies on the performance of firms in the Czech food processing industry: a counterfactual impact evaluation. *Agribusiness*. 2019. Vol. 35(3). Pp. 394–422. <https://doi.org/10.1002/agr.21582>.
182. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The dynamics of innovation: from national systems and «Mode 2» to a Triple Helix of university – industry – government relations. *Research Policy*. 2000. Vol. 29. Pp. 109–123.
183. Fantechi F., Fratesi U. Spatial patterns of territorial competitiveness: The role of peripherality, urbanization and physical geography. *Socio-Economic Planning Sciences*. 2024. Vol. 91. Pp. 101754. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2023.101754>
184. Flora C.B., Flora J.L. *Rural Communities: Legacy and Change*, 4th Edition. Boulder, CO: Westview Press. 2013.
185. Fratesi U., Senn L. (ed.). *Growth and innovation of competitive regions: the role of internal and external connections*. Springer-Verlag; 2008.
186. Freeman C. *The economics of industrial innovation*. Penguin Books. 1974. URL: https://www.researchgate.net/publication/200465537_The_Economics_of_Industrial_Innovation (дата звернення: 20.07.2024).
187. García-Pozo A., Campos-Soria J. A., Núñez-Carrasco J. A. Technological innovation and productivity across Spanish regions. *The Annals of Regional Science*. 2021. Vol. 67(1). Pp. 167–87.
188. Gibbs D., O'Neill K. Future green economies and regional development: a research agenda. *Regional Studies*. 2017. Vol. 51(1). Pp. 161–73.
189. Goodin, R. Enfranchising all affected interests, and its alternatives. *Philosophy & Public Affairs*. 2007. Vol. 35(1), Pp. 40–68.
190. Ida G., Dahlström M. A Quadruple and Quintuple Helix Approach to Regional Innovation Systems in the Transformation to a Forestry-Based Bioeconomy. *Journal of the Knowledge Economy*. 2016. Vol. 7. Pp. 963–83.
191. Krugman P. Competitiveness: A Dangerous Obsession, *Foreign Affairs*, March/April, 1994. Pp. 28-44.

192. Krugman P. Making Sense of the Competitiveness Debate. Oxford Review of Economic Policy. 1996. Vol.12. Is. 3, Pp. 17–25.
193. Lundvall B.-A. National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Pinter Publishers. 1992.
194. Marrocu E., Paci R. Education or creativity: what matters most for economic performance? Economic Geography. 2012. Vol. 88(4). Pp. 369–401.
195. Mattos D. Community Capitals Framework As A Measure Of Community Development. Cornhusker Economics. 2015. Vol. 811. URL: https://digitalcommons.unl.edu/agecon_cornhusker/811 (дата звернення: 16.04.2025).
196. McCann P., Soete L. Place-based innovation for sustainability. Publications Office of the European Union; 2020.
197. McMillan M., Rodrik D., Sepulveda C. Structural change, fundamentals and growth: A framework and case studies. International Food Policy Research Institute. Washington, DC., 2017. 330 p.
198. Miller K., McAdam R., Moffett S., Alexander A., & Puthusserry P. (2016). Knowledge transfer in university quadruple helix ecosystems: an absorptive capacity perspective. R&D Management. 2016. Vol. 46(2), Pp. 383–399.
199. Mitchell, R., Agle, B., & Wood, D. Toward a theory of stakeholder identification and salience: Defining the principle of who and what really counts. The Academy of Management Review. 1997. Vol. 22(4), Pp. 853–886.
200. Mochkov O. Innovative methods of territorial communities development. Legea Si Viata. 2016. Pp. 96–101.
201. Nikolaos K., Theodore M. Territorial Competition: Theories, arguments, policies and lessons of the last 25 years. ERSA conference papers, European Regional Science Association. 2012. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/120738/1/ERSA2012_0947.pdf (дата звернення: 16.01.2024).

202. OECD. Відбудовуємо Україну через зміцнення регіонального та муніципального управління, OECD Publishing, Paris, 2003. URL: <https://doi.org/10.1787/a5a7939d-uk>.
203. Pike A., Rodriguez-Pose A., Tomaney J. Local and regional development. Routledge. 2017.
204. Porro G., Salis V. Do local subsidies to firms create jobs? Counterfactual evaluation of an Italian regional experience. *Papers in Regional Science*. 2018. Vol. 97(4). Pp. 1039–56.
205. Porter M. E. The competitive advantage of Nations, The Free Press, New York. 1990.
206. Ricardo D. On the Principles of Political Economy and Taxation (1 ed.). London: John Murray. 1817. ISBN 9783487409290.
207. Rodríguez-Pose A. Institutions and the fortunes of territories. *Regional Science Policy & Practice*. 2020. Vol. 12(3), Pp. 371–386.
208. Rodríguez-Pose A., Ganau R., Maslauskaitė K., Brezzi M. Credit constraints, labor productivity, and the role of regional institutions: evidence from manufacturing firms in Europe. *Journal of Regional Science*. 2021. Vol. 61(2). Pp. 299–328.
209. Roman M., Varga H., Cvijanovic V., Reid A. Quadruple Helix Models for Sustainable Regional Innovation: Engaging and Facilitating Civil Society Participation. *Economies*. 2020. Vol. 8(2), Pp. 48.
210. Shebanin V., Shebanina O., Kliuchnyk A., Umanska V., & Reshetilov G. Local economic development: its potential and quality in the context of globalization. *International Journal for Quality Research*. 2022, 16(4), pp.1001-1012.
211. Shebanin V., Shebanina O., Kormyshkin Y., Kliuchnyk A., Umanska V., Reshetilov G. Quality of local economic and regional development. The European Union cohesion policy. *International journal for quality research*. 2022. 16 (3). pp. 777–788.

212. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, History of Economic Thought Books. McMaster University Archive for the History of Economic Thought. 1776.
213. Sokolska T., Dzhegur G., Polishchuk S., Lobachova S. The Importance of Human Capital in The Formation of Capable United Territorial Communities of Ukraine. *Аспекти публічного управління*. 2021, Том 9, № 5, С. 36–46.
214. Stiglitz J.E., Lin J.Y., Monga C. The Rejuvenation of Industrial Policy. Policy Research Working Paper. The World Bank. 2013. Vol. 6628. 24 p.
215. Todeva E., Panayiotis K. Regional entrepreneurship and innovation management: Actors, helices and consensus space. *Management Dynamics in the Knowledge Economy*. 2017. Vol. 5. Pp. 57–76.
216. Torre A. Contribution to the theory of territorial development. A territorial innovation approach. *Regional Studies*. 2023. Vol. 59(1): 2193218.
217. Tsaurkubule Zh. Evaluating the efficiency of the state socio-economic policy of Latvia. *Contemporary economics*. University of Finance and Management in Warsaw. 2017. Vol. 11(3).
218. Tsaurkubule Zh., Kenzhin Zh., Bekniyazova D., Bayandina G., Dyussembekova G. Assessment of competitiveness of regions of the Republic of Kazakhstan. *Insights into Regional Development*. 2020, Vol. 2 (1), Pp. 469–479.
219. WEF. Methodology and Computation of the Global Competitiveness Index 2017–2018. The Global Competitiveness Report 2017–2018. Appendix A. URL: <https://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/04Backmatter/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018AppendixA.pdf> (дата звернення: 16.12.2023).
220. What is Decentralization? URL: www.worldbank.org.

Додаток А

Показники оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад і
порядок їх визначення

Показник		Опис	Методика розрахунку
1		2	3
Економічні фактори			
Екн ₁	Бюджетна самодостатність	Співвідношення власних доходів бюджету до загальних видатків громади (%).	(Доходи бюджету, тис. грн / Загальні видатки громади, тис. грн) × 100%.
Екн ₂	Фінансова віддача територій	Співвідношення доходів загального фонду (без трансфертів) до площі громади).	Доходи бюджету без трансфертів тис. грн / Площа громади, км ²
Екн ₃	Інвестиційна привабливість	Обсяг залучених інвестицій на 1 мешканця (тис. грн/особу).	Загальний обсяг залучених інвестицій за рік, тис. грн / Середньорічна чисельність населення громади, осіб.
Екн ₄	Підприємницька активність	Кількість суб'єктів підприємницької діяльності (СПД) на 1000 мешканців.	(Загальна кількість зареєстрованих СПД / Середньорічна чисельність населення громади) × 1000.
Екн ₅	Розвиток туристичної галузі	Кількість туристів на рік у співвідношенні до населення громади.	Загальна кількість туристів, що відвідали громаду за рік / Середньорічна чисельність населення громади.
Соціальні фактори			
Соц ₁	Демографічний стан	Природний приріст/скорочення населення на 1000 осіб.	((Кількість народжень – Кількість смертей) / Середньорічна чисельність населення) × 1000.
Соц ₂	Рівень зайнятості	Частка зайнятого населення у загальній кількості працездатного населення (%).	(Кількість зайнятого населення / Кількість населення працездатного віку) × 100%.
Соц ₃	Середня заробітна плата	Співвідношення середньої зарплати у громаді до середньої по області (%).	(Середня заробітна плата в громаді / Середня заробітна плата по області) × 100%.
Соц ₄	Забезпеченість закладами освіти	Кількість закладів освіти на 10000 мешканців	(Кількість закладів освіти / Чисельність населення) × 10000.
Соц ₅	Забезпеченість медичними послугами	Інтегральний показник доступності медичних послуг.	(0,5 × Кількість лікарів на 10000 мешканців / Середній показник по області + 0,5 × Кількість ліжко-місць у медичних закладах на 10000 мешканців / Середній показник по області).

продовження додатку А

1		2	3
Інфраструктурні фактори			
Інф ₁	Транспортна доступність	Інтегральний показник транспортної доступності.	$(0,4 \times \text{Щільність доріг, км/км}^2 / \text{Середній показник по області} + 0,3 \times \text{Кількість маршрутів громадського транспорту} / \text{Площа громади} + 0,3 \times (100 - \text{відстань до обласного центру в км}) / 100)$.
Інф ₂	Якість дорожнього покриття	Частка доріг з твердим покриттям у загальній протяжності доріг громади (%).	$(\text{Протяжність доріг з твердим покриттям} / \text{Загальна протяжність доріг}) \times 100\%$.
Інф ₃	Доступ до інтернету та зв'язку	Частка території громади з покриттям високошвидкісним інтернетом та мобільним зв'язком (%).	$(\text{Площа території з покриттям високошвидкісним інтернетом і мобільним зв'язком} / \text{Загальна площа громади}) \times 100\%$.
Інф ₄	Житлово-комунальне забезпечення	Комплексний показник забезпеченості комунальними послугами.	$(0,4 \times \text{Частка населення з доступом до централізованого водопостачання} + 0,3 \times \text{Частка населення з доступом до газопостачання} + 0,3 \times \text{Частка населення з доступом до централізованої каналізації})$.
Інф ₅	Розвиток соціальної інфраструктури	Забезпеченість закладами культури, спорту, рекреації на 1000 мешканців.	$(\text{Кількість закладів культури, спорту та рекреації} / \text{Чисельність населення}) \times 1000$.
Інституційні фактори			
Інс ₁	Прозорість діяльності	Індекс відкритості бюджету та публічності рішень.	Середнє арифметичне оцінок експертів за 10-бальною шкалою на основі критеріїв: доступність інформації, прозорість бюджетного процесу, відкритість документів та рішень, наявність електронних сервісів.
Інс ₂	Громадська активність	Кількість громадських організацій на 1000 мешканців.	$(\text{Кількість активно діючих громадських організацій} / \text{Чисельність населення}) \times 1000$.
Інс ₃	Видатки на утримання апарату управління	Частка витрат на оплату праці в галузі загальнодержавних функцій від дохідної частини бюджету.	$\text{Видатки на оплату праці органів місцевого самоврядування, тис. грн} / \text{Доходи загального фонду бюджету (без урахування трансфертів), тис. грн} \times 100$.
Інс ₄	Доступність адміністративних послуг	Комплексний індекс доступності адміністративних послуг.	$(0,5 \times \text{Кількість послуг, що надаються центрами надання адміністративних послуг (ЦНАП)} / \text{Максимальна кількість по області} + 0,5 \times \text{Експертна оцінка якості надання послуг за 10-бальною шкалою} / 10)$.

продовження додатку А

1		2	3
Інс ₅	Участь у проєктах розвитку	Кількість реалізованих грантових проєктів за останні 3 роки.	Загальна кількість успішно реалізованих грантових проєктів за останні 3 роки.
Екологічні фактори			
Екл ₁	Якість повітря	Індекс забруднення атмосфери.	10 – (Фактичний індекс забруднення атмосфери / Максимально допустимий) × 10 (За відсутності даних використовується експертна оцінка за шкалою 1-10).
Екл ₂	Якість водних ресурсів	Комплексний показник якості питної води та водойм.	Середній показник відповідності якості питної води та поверхневих водойм нормативам (%; ділиться на 10 для приведення до шкали 1-10).
Екл ₃	Поводження з відходами	Частка відходів, що переробляються або утилізуються належним чином (%).	(Кількість перероблених або належно утилізованих відходів / Загальна кількість утворених відходів) × 100%.
Екл ₄	Енергоефективність	Частка відновлюваних джерел енергії у загальному енергоспоживанні (%).	(Обсяг енергії, виробленої з відновлюваних джерел / Загальний обсяг спожитої енергії) × 100%.
Екл ₅	Озеленення території	Площа зелених насаджень на 1-го мешканця (м ²).	Загальна площа зелених насаджень громади, м ² / Чисельність населення.
Інноваційні фактори			
Інн ₁	Інноваційна активність підприємств	Частка підприємств, що впроваджують інновації (%).	(Кількість підприємств, що впровадили інновації у звітному році / Загальна кількість підприємств у громаді) × 100%.
Інн ₂	Наукоємність виробництва	Частка високотехнологічних та наукоємних галузей у структурі економіки громади (%).	(Обсяг продукції високотехнологічних та наукоємних галузей / Загальний обсяг виробленої продукції в громаді) × 100%.
Інн ₃	Розвиток цифрових послуг	Рівень діджиталізації публічних послуг.	(Кількість публічних послуг, доступних в електронній формі / Загальна кількість публічних послуг у громаді) × 100%.
Інн ₄	Інноваційна інфраструктура	Наявність та розвиток об'єктів інноваційної інфраструктури.	Експертна оцінка за 10-бальною шкалою, що враховує наявність та ефективність функціонування бізнес-інкубаторів, інноваційних хабів, технопарків тощо.
Інн ₅	Кадровий потенціал інновацій	Частка працівників з вищою освітою та науковим ступенем у структурі зайнятого населення (%).	(Кількість працівників з вищою освітою та науковим ступенем / Загальна кількість зайнятого населення) × 100%.

продовження додатку Б

1		2	3
Регіональні фактори			
Рег ₁	Морський потенціал	Наявність та використання прибережної зони, портової інфраструктури.	Експертна оцінка за 10-бальною шкалою, що враховує протяжність берегової лінії, наявність та стан причалів, портової інфраструктури, використання морських ресурсів.
Рег ₂	Етнокультурний потенціал	Наявність та збереження етнокультурних особливостей регіону.	Експертна оцінка за 10-бальною шкалою на основі критеріїв: збереження етнокультурних традицій, кількість етнокультурних заходів, наявність етнографічних музеїв, розвиток народних промислів.
Рег ₃	Рекреаційний потенціал	Наявність та використання лиманів, узбережжя, санаторно-курортних закладів.	Експертна оцінка за 10-бальною шкалою, що враховує наявність та стан природних рекреаційних ресурсів, розвиток санаторно-курортної інфраструктури.
Рег ₄	Транскордонне співробітництво	Інтенсивність транскордонних зв'язків	Експертна оцінка за 10-бальною шкалою на основі кількості реалізованих транскордонних проєктів, інтенсивності торговельних та культурних зв'язків.
Рег ₅	Винний та гастрономічний туризм	Розвиток виноробства та гастрономічного туризму.	(Кількість об'єктів винного та гастрономічного туризму / Чисельність населення) × 1000.

Джерело: сформовано автором.

Додаток Б

АНКЕТА ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Інструкція для експертів

Шановний експерте! Ця анкета призначена для оцінки якісних показників конкурентоспроможності територіальної громади. Будь ласка, оцініть кожен показник за 10-бальною шкалою, де 1 – найнижчий рівень розвитку/якості, а 10 – найвищий рівень. До кожного показника надані критерії оцінювання для забезпечення об'єктивності. Отримані бальні оцінки будуть нормалізовані та включені до загальної інтегральної оцінки конкурентоспроможності територіальної громади відповідно до авторської методики.

Інформація про громаду та експерта

Назва територіальної громади, область:

Посада/сфера діяльності експерта:

Дата проведення оцінки:

БЛОК 1: ОЦІНЮВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ФАКТОРІВ

1.1. Прозорість діяльності місцевої влади (1-10 балів)

Критерії оцінювання	Бал
Доступність інформації про діяльність органів місцевого самоврядування	
Регулярність та якість звітування перед громадою	
Прозорість бюджетного процесу (публікація бюджету, звітів про виконання)	
Доступність документів, рішень, розпоряджень	
Наявність та функціонування електронних сервісів для забезпечення прозорості	

Оцінка (1-10): _____

Коментар/обґрунтування:

1.2. Доступність адміністративних послуг (1-10 балів)

Критерії оцінювання	Бал
Зручність розташування центру надання адміністративних послуг (ЦНАП)	
Наявність пандусів та умов для осіб з інвалідністю	
Графік роботи ЦНАП (зручність часу роботи)	
Можливість отримання послуг онлайн	
Швидкість та якість обслуговування	
Повнота інформування про порядок отримання послуг	
Наявність електронних сервісів та консультаційної підтримки	

Оцінка (1-10): _____

Коментар/обґрунтування:

БЛОК 2: ОЦІНЮВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ

2.1. Якість повітря (1–10 балів)

Критерії оцінювання	Бал
Відсутність/наявність промислових забруднювачів	
Регулярність моніторингу стану повітря	
Заходи з покращення якості повітря	
Озеленення території громади	
Обмеження щодо забруднюючих виробництв	

Оцінка (1-10): _____

Коментар/обґрунтування:

БЛОК 3: ОЦІНЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФАКТОРІВ

3.1. Інноваційна інфраструктура (1-10)

Критерії оцінювання	Бал
Кількість бізнес-інкубаторів у громаді	
Ефективність діяльності наявних інноваційних хабів	
Результативність підтримки стартап-проектів	
Кількість резидентів інноваційних просторів	
Успішність комерціалізації інноваційних проектів	
Наявність спеціалізованої інфраструктури підтримки інновацій	
Механізми взаємодії бізнес-інкубаторів з місцевою владою та освітніми установами	

Оцінка (1-10): _____

Коментар/обґрунтування:

БЛОК 4: ОЦІНЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ФАКТОРІВ

4.1. Морський потенціал (1-10 балів)

3. Критерії оцінювання	Бал
Наявність виходу до моря або лиманів	
Стан та використання портової інфраструктури (якщо є)	
Стан благоустрою прибережних зон	
Розвиток морського господарства та рибальства	

Оцінка (1-10): _____

Коментар/обґрунтування:

4.2. Етнокультурний потенціал (1-10 балів)

Критерії оцінювання	Бал
Наявність та збереження етнокультурних традицій та звичаїв	
Проведення етнокультурних фестивалів та заходів	
Наявність етнографічних музеїв, центрів культури	
Розвиток народних промислів та ремесел	
Використання етнокультурних особливостей для туризму	

Оцінка (1-10): _____

Коментар/обґрунтування:

4.3. Рекреаційний потенціал (1-10 балів)

Критерії оцінювання	Бал
Наявність та стан природних рекреаційних ресурсів (лімани, узбережжя, ліси, парки)	
Розвиток санаторно-курортної інфраструктури	
Наявність та якість пляжних територій	
Сезонність використання рекреаційного потенціалу	
Інвестиції в розвиток рекреаційних зон	

Оцінка (1-10): _____

Коментар/обґрунтування:

4.4. Транскордонне співробітництво (1-10 балів)

Критерії оцінювання	Бал
Наявність проєктів транскордонного співробітництва	
Участь у міжнародних програмах співробітництва	
Розвиток прикордонної торгівлі та бізнесу	
Культурний обмін з прикордонними регіонами	
Інфраструктура для транскордонної взаємодії	

Оцінка (1-10): _____

Коментар/обґрунтування:

4.5. Винний та гастрономічний туризм (1-10 балів)

Критерії оцінювання	Бал
Наявність та розвиток виноробних підприємств	
Проведення дегустацій, винних фестивалів, гастрономічних заходів	
Розвиток локальних кулінарних брендів та традицій	
Створення винно-гастрономічних маршрутів та турів	
Якість обслуговування туристів у закладах гастрономічного туризму	

Оцінка (1-10): _____

Коментар/обґрунтування:

Додаток В

Вихідні параметри кореляційно-регресійної моделі розрахунку впливу факторів на конкурентоспроможність
Причорноморського економічного району*

Рік	ВРП, млн грн	Населення, млн осіб	Робоча сила, тис. осіб	Наявний дохід, млн грн	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	Продукція сільського господарства, млн грн	Обсяг експорту, млн дол. США	Капітальні інвестиції на охорону навколишнього середовища, тис. грн	Викиди забрудню- ючих речовин, млн т	Кількість інноваційно -активних підприємств	Обсяг перевезених вантажів морським транспортном, тис. т	Капітальні інвестиції, млн грн	Кількість працівників, здіяних у виконанні НДР, осіб
	у	x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9	x10	x11	x12
2004	668,0	4783,4	2177,4	21973,0	135507,2	98143,3	1930,3	232643,0	60,1	104,0	8793,6	13337,6	6035
2005	668,3	4748,3	2178,7	30692,0	132797,1	117281,3	2132,3	234969,5	75,8	105,0	8575,2	13893,3	5870
2006	668,7	4724,5	2180,0	36571,0	138507,3	119626,9	2073,0	227920,4	78,0	103,0	8664,9	13906,6	5724
2007	669,0	4705,8	2185,9	46259,0	131582,9	111851,1	2455,2	215189,8	67,8	132,0	9123,9	14190,4	5442
2008	669,3	4687,2	2182,0	61678,0	125529,2	130977,7	4365,0	162489,8	72,1	146,0	8228,2	15258,5	5290
2009	669,7	4673,9	2181,4	64403,0	107578,5	128620,1	3328,9	108583,5	59,7	172,0	4652,0	15894,3	4988
2010	670,0	4660,2	2180,7	82002,0	112494,8	126176,1	3631,9	89500,0	56,0	229,0	4067,8	16036,6	7220
2011	670,3	4649,9	2183,9	95883,0	105327,9	142915,3	3534,7	142408,1	62,0	250,0	4145,6	16333,2	6373
2012	670,7	4646,9	2192,7	110085,0	108877,5	117981,7	4042,7	96906,8	59,7	198,0	3457,5	21762,9	5714
2013	671,0	4637,4	2190,2	112575,0	105066,8	154215,8	3834,0	76995,3	52,6	188,0	3428,1	19005,7	5432
2014	671,3	4628,6	2156,1	107641,0	104226,3	152192,6	3977,5	68369,9	46,3	84,0	2805,3	15340,8	5071
2015	671,7	4610,9	2141,1	141279,0	99119,2	153088,0	3569,0	132547,2	50,8	80,0	3291,6	19080,9	9094
2016	672,0	4592,2	2121,4	168739,0	113581,4	165151,9	3433,4	142531,3	50,0	76,0	3032,5	31050,2	6217
2017	672,3	4571,4	2076,2	215303,0	130416,5	160409,6	4003,7	216349,3	53,4	72,0	2253,1	40839,9	6003
2018	672,7	4549,0	2067,6	265754,0	145098,4	164205,4	4050,8	226924,6	62,9	68,0	1892,0	42740,2	5363
2019	673,0	4525,0	2144,4	311951,0	154050,5	162645,8	3804,8	198964,8	63,0	67,0	2120,3	45997,7	4314
2020	673,3	4493,2	2098,8	337714,0	165415,9	126119,5	3889,7	467239,4	71,6	64,0	1812,2	38141,6	4498
2021	673,7	4444,8	2067,2	399917,0	219092,3	182527,2	5567,6	755709,8	65,2	62,0	1852,8	50902,1	3860
2022	674,0	3408,3	1157,6	335924,2	138685,4	79812,6	4100,0	184041,7	38,5	44,0	754,8	19255,8	3045
2023	674,3	3540,6	1679,3	356019,0	148393,4	83005,1	2842,3	137852,5	38,9	48,0	1743,2	28885,1	2600

Джерело: складено автором за [139].

*частина даних за 2022-2023 р. має прогностичне значення, отримане в результаті лінійної інтерполяції та екстраполяції.

Додаток Д

Фактичні показники для оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району групи А

Фактичні показники (індекс)	Володимирівська			Нечаянська			Чогодарівська			Долинська		Кочубейвська			Борозенська		
	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Екн ₁	76,75	90,15	107,34	60,51	53,29	79,01	95,47	75,29	101,54	62,10	108,95	61,45	60,31	121,03	72,79	68,21	41,68
Екн ₂	74,24	60,97	84,35	85,86	96,46	237,38	139,55	112,41	171,32	60,36	130,81	69,73	73,32	156,59	65,83	77,90	39,29
Екн ₃	0,04	0,06	0,13	0,03	0,05	0,10	0,94	1,20	0,73	0,05	0,10	0,06	0,14	0,73	0,06	0,13	1,43
Екн ₄	2,86	2,23	2,50	2,00	1,88	1,90	11,78	12,94	12,71	1,99	2,05	3,21	3,45	2,92	2,45	3,04	7,14
Екн ₅	0,01	0,01	0,00	0,01	0,01	0,00	0,05	0,07	0,02	0,01	0,01	0,02	0,02	0,00	0,01	0,02	0,00
Соц ₁	-7,14	-4,74	-4,69	-7,50	-5,89	-5,95	-16,49	-21,56	-29,34	-6,21	-6,41	-6,42	-6,89	-5,47	-7,14	-8,88	-14,29
Соц ₂	75,00	75,00	77,27	70,59	68,75	66,67	71,43	70,37	68,00	62,50	63,33	57,14	57,69	57,14	32,60	36,22	33,33
Соц ₃	82,35	76,19	69,23	82,35	76,19	69,23	86,02	80,51	75,86	59,32	55,17	87,50	80,00	69,23	87,50	80,00	69,23
Соц ₄	7,14	5,58	6,25	5,00	4,71	4,76	23,55	23,96	24,45	4,97	5,13	12,84	13,78	10,95	8,15	10,15	21,43
Соц ₅	0,39	0,43	0,43	0,38	0,42	0,42	0,06	0,04	0,03	0,43	0,43	0,54	0,44	0,42	0,50	0,44	0,42
Інф ₁	0,26	0,26	0,26	0,50	0,50	0,50	0,09	0,09	0,09	0,07	0,07	-5,55	-5,55	-5,55	0,37	0,37	0,37
Інф ₂	50,00	50,00	50,00	58,33	58,33	58,33	33,33	33,51	34,21	47,06	47,06	62,50	62,50	57,14	60,00	60,00	55,56
Інф ₃	84,85	63,45	66,33	73,60	78,50	83,41	48,43	53,06	54,16	65,51	75,33	77,59	83,41	88,74	62,92	67,52	76,73
Інф ₄	47,50	50,10	53,00	37,00	39,60	42,50	48,30	50,30	51,50	52,00	54,60	44,40	47,00	49,60	48,90	51,50	54,10
Інф ₅	0,71	0,56	0,63	0,50	0,47	0,48	3,30	3,35	3,42	0,50	0,51	0,96	1,03	0,73	0,61	0,76	1,43
Інс ₁	2,40	2,01	2,01	8,10	8,04	8,04	7,30	7,10	7,10	9,00	9,00	4,20	4,20	4,00	3,00	3,00	2,80
Інс ₂	0,36	0,28	0,31	0,25	0,24	0,24	0,94	1,44	1,47	0,25	0,26	0,32	0,34	0,36	0,20	0,25	0,71
Інс ₃	45,71	38,74	28,65	24,75	18,84	20,33	38,93	53,63	26,98	32,61	19,18	34,42	38,82	21,90	25,92	25,77	76,64
Інс ₄	0,20	0,22	0,22	0,42	0,44	0,44	0,42	0,43	0,43	0,43	0,45	0,40	0,42	0,42	0,50	0,52	0,52
Інс ₅	0,00	1,00	2,00	0,00	1,00	2,00	2,00	3,00	3,00	1,00	2,00	0,00	1,00	2,00	0,00	1,00	2,00
Екл ₁	2,20	2,00	1,74	7,50	7,45	7,38	6,40	6,20	6,20	6,80	6,80	4,30	4,30	4,10	1,50	1,50	1,50
Екл ₂	8,50	8,50	8,50	8,50	8,50	8,50	8,50	8,30	8,00	8,50	8,50	8,00	8,00	7,50	8,00	8,00	7,50
Екл ₃	12,50	18,75	28,57	18,18	22,73	30,00	6,67	7,50	8,82	16,67	22,73	13,33	15,63	30,00	15,00	15,91	26,67
Екл ₄	0,00	0,00	0,53	0,00	0,00	0,65	0,00	0,00	0,00	0,00	0,59	0,00	0,00	1,50	0,00	0,00	1,25
Екл ₅	3,57	2,79	3,13	3,50	3,30	3,33	117,76	119,79	122,25	3,73	3,85	5,78	6,20	5,84	4,08	5,07	12,86
Інн ₁	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	3,70	3,85	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інн ₂	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інн ₃	15,00	20,00	28,00	20,00	33,33	40,00	5,00	9,09	12,50	20,00	33,33	12,50	22,22	26,67	12,50	22,22	26,67
Інн ₄	1,35	1,34	1,34	3,20	3,10	3,04	1,20	1,10	1,10	1,00	1,00	1,20	1,20	1,00	1,00	1,00	1,00
Інн ₅	34,44	34,44	35,29	34,58	37,73	41,50	48,50	51,32	57,06	52,00	54,74	40,00	42,67	77,50	42,94	42,94	132,50
Рег ₁	1	1	1	1,8	1,84	1,84	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Рег ₂	1,4	1,31	1,31	4,5	4,3	4,11	2	2	2	2	2	1,5	1,5	1,5	1,2	1,2	1,2
Рег ₃	1	1	1	3,7	3,6	3,6	1,2	1,2	1,2	1	1	1,2	1,2	1,2	1	1	1
Рег ₄	1,5	1,45	1,45	3	2,82	2,82	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Рег ₅	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Джерело: розраховано автором на основі даних територіальних громад та [139;157].

продовження додатку Д

Фактичні показники для оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району групи В

Фактичні показники (індекс)	Галичинівська			Степівська			Успенівська			Ширяївська			Новоолександрівська			Тягинська		
	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Екн ₁	98,88	96,24	68,20	72,68	77,12	100,00	307,29	350,84	472,61	218,37	244,01	292,09	255,71	243,47	644,79	200,08	207,07	734,64
Екн ₂	398,59	446,06	231,86	73,14	78,77	109,50	101,37	121,65	198,63	130,49	123,61	153,10	43,88	51,21	115,40	56,58	67,68	140,93
Екн ₃	0,38	0,47	0,36	0,11	0,13	0,12	0,13	0,17	0,13	0,13	0,15	0,12	0,01	0,03	0,18	0,02	0,04	0,14
Екн ₄	4,49	4,93	5,14	1,48	1,57	1,67	1,56	1,69	1,73	2,10	2,23	2,37	1,33	1,35	1,33	1,52	1,53	1,38
Екн ₅	0,05	0,07	0,03	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,01	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,04	0,00
Соц ₁	-5,77	-8,27	-12,14	-2,95	-3,82	-5,00	-2,98	-4,08	-5,18	-5,78	-6,79	-8,60	-2,50	-2,52	-1,78	-6,10	-5,62	-5,75
Соц ₂	71,11	72,09	72,50	68,00	56,78	56,14	85,71	86,46	86,96	66,67	66,41	67,21	62,50	63,64	58,33	53,85	51,72	45,45
Соц ₃	103,53	100,00	96,15	84,71	80,95	76,92	75,27	69,49	67,59	83,87	77,97	75,86	81,25	75,00	65,38	87,50	85,00	76,92
Соц ₄	7,69	8,00	8,57	3,41	3,37	3,57	2,84	2,82	2,88	5,25	5,07	5,38	5,00	5,04	4,44	6,10	6,13	5,75
Соц ₅	0,16	0,14	0,13	0,11	0,11	0,10	0,09	0,09	0,08	0,13	0,12	0,11	0,63	0,53	0,48	0,63	0,63	0,48
Інф ₁	0,72	0,72	0,72	0,42	0,42	0,42	0,33	0,33	0,33	0,26	0,26	0,26	0,30	0,30	0,29	0,43	0,43	0,43
Інф ₂	100,00	100,00	100,00	80,00	80,56	83,33	68,18	72,73	73,91	69,23	69,81	71,70	90,91	90,91	83,33	66,67	66,67	64,29
Інф ₃	59,42	67,45	75,48	94,03	96,06	96,57	54,98	60,14	65,29	15,85	18,29	21,95	36,77	49,03	61,29	70,70	82,48	94,27
Інф ₄	56,10	56,90	57,70	31,40	32,60	33,40	25,60	27,60	29,60	47,70	49,70	50,90	30,60	32,90	35,50	34,50	37,10	40,00
Інф ₅	0,90	0,93	1,00	0,45	0,45	0,48	0,28	0,28	0,29	0,63	0,61	0,65	0,50	0,50	0,44	0,71	0,72	0,69
Інс ₁	6,23	6,18	6,18	5,10	5,05	5,05	6,60	6,74	6,74	9,50	9,60	9,60	5,40	5,50	5,50	6,30	6,40	6,40
Інс ₂	0,38	0,53	0,57	0,11	0,22	0,24	0,14	0,14	0,29	0,21	0,20	0,32	0,17	0,17	0,22	0,20	0,20	0,34
Інс ₃	15,55	14,08	29,05	16,50	15,95	13,07	6,10	5,11	3,22	8,45	9,33	8,25	6,16	6,70	3,46	7,71	6,75	3,18
Інс ₄	0,45	0,45	0,45	0,41	0,49	0,58	0,44	0,47	0,48	0,62	0,65	0,65	0,33	0,35	0,35	0,60	0,64	0,64
Інс ₅	3,00	4,00	4,00	1,00	2,00	2,00	0,00	1,00	1,00	1,00	2,00	2,00	0,00	1,00	2,00	0,00	1,00	2,00
Екл ₁	4,00	3,92	3,92	3,50	3,42	3,42	7,20	7,20	7,20	9,40	9,40	9,40	2,70	2,80	2,60	1,80	1,80	1,00
Екл ₂	9,00	8,80	8,50	8,80	8,60	8,40	8,50	8,30	8,00	8,80	8,60	8,40	8,00	8,00	7,50	8,00	8,00	7,50
Екл ₃	11,11	11,58	12,00	7,06	8,89	9,47	7,27	8,33	9,23	8,42	9,00	9,09	16,67	19,23	37,50	10,00	10,91	22,22
Екл ₄	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1,11	0,00	0,00	0,50
Екл ₅	41,03	42,67	45,71	12,50	12,37	13,10	8,52	8,45	8,63	12,61	12,17	12,90	3,33	3,36	4,00	8,13	8,18	8,62
Інн ₁	2,86	5,41	5,56	0,00	7,14	7,14	0,00	0,00	8,33	0,00	4,55	4,55	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інн ₂	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інн ₃	8,33	12,86	15,63	5,71	10,00	13,33	4,44	10,91	15,38	6,25	11,11	15,00	20,00	28,00	40,00	21,43	26,67	33,33
Інн ₄	4,50	4,30	4,30	1,20	1,05	1,05	1,20	1,40	1,40	7,10	7,29	7,29	2,40	2,50	2,50	2,60	2,74	2,74
Інн ₅	49,69	52,42	48,28	25,00	25,31	25,63	38,45	38,94	37,93	60,23	61,93	63,02	41,33	40,71	59,29	53,71	58,67	65,20
Рег ₁	5,25	5,25	5,25	1,1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Рег ₂	3,8	3,82	3,82	2,05	2	2	2,1	2,3	2,3	9,2	9,8	9,8	5,5	5,7	5,7	3,9	3,9	3,9
Рег ₃	4,6	4,6	4,6	1	1	1	2,7	3	3	7,6	8,1	8,1	3,2	3,5	3,5	1,4	1,5	1
Рег ₄	3,5	3,52	3,52	1,2	1,29	1,29	1,9	2,4	2,4	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Рег ₅	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Джерело: розраховано автором на основі даних територіальних громад та [139;157].

продовження додатку Д

Фактичні показники для оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району групи С

Фактичні показники (індекс)	Єланецька			Веселинівська			Вилківська			Овідіопольська			Високопільська			Чорнобаївська		
	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Екн ₁	94,59	89,73	57,20	94,48	91,84	67,85	224,89	236,16	286,94	84,62	96,43	74,99	89,66	85,95	40,58	125,71	121,58	222,68
Екн ₂	24,06	26,95	16,47	28,08	36,91	26,14	93,81	82,55	125,96	142,55	167,90	122,40	26,27	33,99	7,92	90,95	92,68	116,91
Екн ₃	0,08	0,17	0,28	0,06	0,11	0,21	0,19	0,31	0,48	0,13	0,23	0,33	0,03	0,05	0,32	0,13	0,20	0,37
Екн ₄	3,33	3,55	3,38	1,97	2,04	2,01	4,23	4,48	4,32	3,33	3,36	3,38	1,60	1,64	1,58	3,99	4,15	4,98
Екн ₅	0,03	0,03	0,01	0,01	0,02	0,00	0,15	0,20	0,08	0,08	0,10	0,07	0,02	0,02	0,00	0,07	0,08	0,07
Соц ₁	-4,67	-4,78	-4,23	-3,09	-2,83	-2,96	-5,38	-5,11	-4,00	-4,67	-3,88	-3,97	-4,46	-4,54	-5,26	-5,33	-5,35	-5,81
Соц ₂	52,27	58,33	54,38	69,88	68,75	67,53	57,14	70,59	69,70	60,00	58,97	57,14	53,33	54,55	47,92	31,82	30,48	29,41
Соц ₃	100,00	95,24	92,31	91,76	90,48	84,62	91,40	84,75	82,76	96,77	93,22	89,66	87,50	85,00	76,92	106,25	100,00	92,31
Соц ₄	8,00	8,20	7,75	5,62	5,66	5,33	5,38	5,50	5,60	4,67	4,52	4,64	7,13	7,27	7,37	8,66	8,70	9,96
Соц ₅	0,80	0,78	0,70	0,72	0,68	0,71	0,72	0,70	0,68	0,56	0,70	0,70	0,69	0,73	0,54	0,84	0,75	0,80
Інф ₁	0,38	0,38	0,38	0,47	0,47	0,46	-0,02	-0,02	-0,02	0,60	0,60	0,60	0,25	0,25	0,25	-0,79	-0,79	-0,79
Інф ₂	72,00	72,00	71,43	66,67	66,67	65,63	62,07	62,07	60,71	63,64	63,64	63,64	76,92	76,92	75,00	54,55	54,55	54,55
Інф ₃	68,76	78,58	88,40	30,74	35,86	40,99	72,96	68,50	76,80	77,75	86,39	88,09	24,25	28,29	32,33	165,36	186,03	206,70
Інф ₄	45,40	48,00	50,60	38,60	41,20	43,80	49,00	51,60	54,20	59,00	60,40	62,20	39,00	41,60	44,50	52,50	54,30	56,00
Інф ₅	0,67	0,68	0,63	0,45	0,45	0,41	0,69	0,71	0,64	0,40	0,39	0,40	0,53	0,55	0,53	0,67	0,67	0,83
Інс ₁	5,00	5,00	5,05	5,40	5,45	5,45	5,10	5,30	5,30	6,10	6,20	6,20	5,20	5,34	5,34	4,30	4,30	4,30
Інс ₂	0,27	0,34	0,42	0,11	0,17	0,24	0,23	0,31	0,40	0,20	0,26	0,33	0,18	0,18	0,32	0,27	0,33	0,50
Інс ₃	16,74	15,56	24,03	18,32	13,77	24,26	0,00	5,33	5,64	9,70	7,72	20,53	22,00	18,73	65,05	11,82	11,37	10,54
Інс ₄	0,54	0,58	0,58	0,50	0,54	0,54	0,62	0,64	0,64	0,57	0,59	0,59	0,47	0,49	0,49	0,55	0,57	0,57
Інс ₅	1,00	2,00	3,00	0,00	1,00	2,00	1,00	2,00	3,00	1,00	2,00	3,00	0,00	1,00	2,00	1,00	2,00	3,00
Екл ₁	2,60	2,63	2,63	1,62	1,62	1,62	7,60	7,70	7,70	6,40	6,50	6,50	5,40	5,40	5,40	3,40	3,40	3,10
Екл ₂	8,20	8,20	8,00	8,00	8,00	7,80	8,50	8,50	8,30	8,70	8,70	8,60	8,00	8,00	7,50	8,50	8,50	8,40
Екл ₃	12,00	13,46	16,67	10,91	11,67	20,00	16,67	16,92	22,73	17,39	16,92	22,73	10,00	10,53	15,00	16,67	16,88	21,43
Екл ₄	0,00	0,00	0,48	0,00	0,00	0,43	0,00	0,00	0,54	0,00	0,00	0,31	0,00	0,00	0,31	0,00	0,00	0,42
Екл ₅	8,00	8,20	8,10	4,78	4,81	4,73	7,31	7,47	7,20	6,00	5,82	5,63	5,35	5,45	5,79	7,32	7,36	8,71
Інн ₁	2,00	1,92	2,08	0,00	0,00	0,00	1,82	1,75	1,85	2,00	1,92	1,96	0,00	0,00	0,00	1,67	1,61	1,67
Інн ₂	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інн ₃	25,00	33,33	44,44	21,43	26,67	33,33	25,00	35,29	41,18	25,00	35,29	41,18	16,67	23,08	30,77	31,25	41,18	47,06
Інн ₄	1,02	1,36	1,36	1,15	1,17	1,17	3,10	3,70	3,70	2,50	2,60	2,60	1,89	1,90	1,90	4,10	4,21	4,21
Інн ₅	55,43	47,76	48,97	51,38	54,27	54,23	53,00	43,96	45,65	56,67	58,74	60,91	48,75	51,83	58,70	90,29	98,44	103,50
Рег ₁	1	1	1	1	1	1	4,1	4,3	4,3	9	9,3	9,3	1	1	1	1	1	1
Рег ₂	1,8	1,89	1,89	2,6	2,64	2,64	7,8	7,8	7,8	7,3	7,5	7,5	2,2	2,31	2,31	3,7	3,8	3,8
Рег ₃	2,1	2,17	2,17	1	1	1	8,2	8,2	8,2	9,1	9,2	9,2	1	1	1	1,5	1,5	1,5
Рег ₄	1,8	1,8	1,8	1	1	1	7,6	7,71	7,71	2,3	2,5	2,5	1	1	1	1	1	1
Рег ₅	0	0	0	0	0	0	0,46	0,47	0,48	0,27	0,26	0,26	0	0	0	0,07	0,07	0,08

Джерело: розраховано автором на основі даних територіальних громад та [139;157].

продовження додатку Д

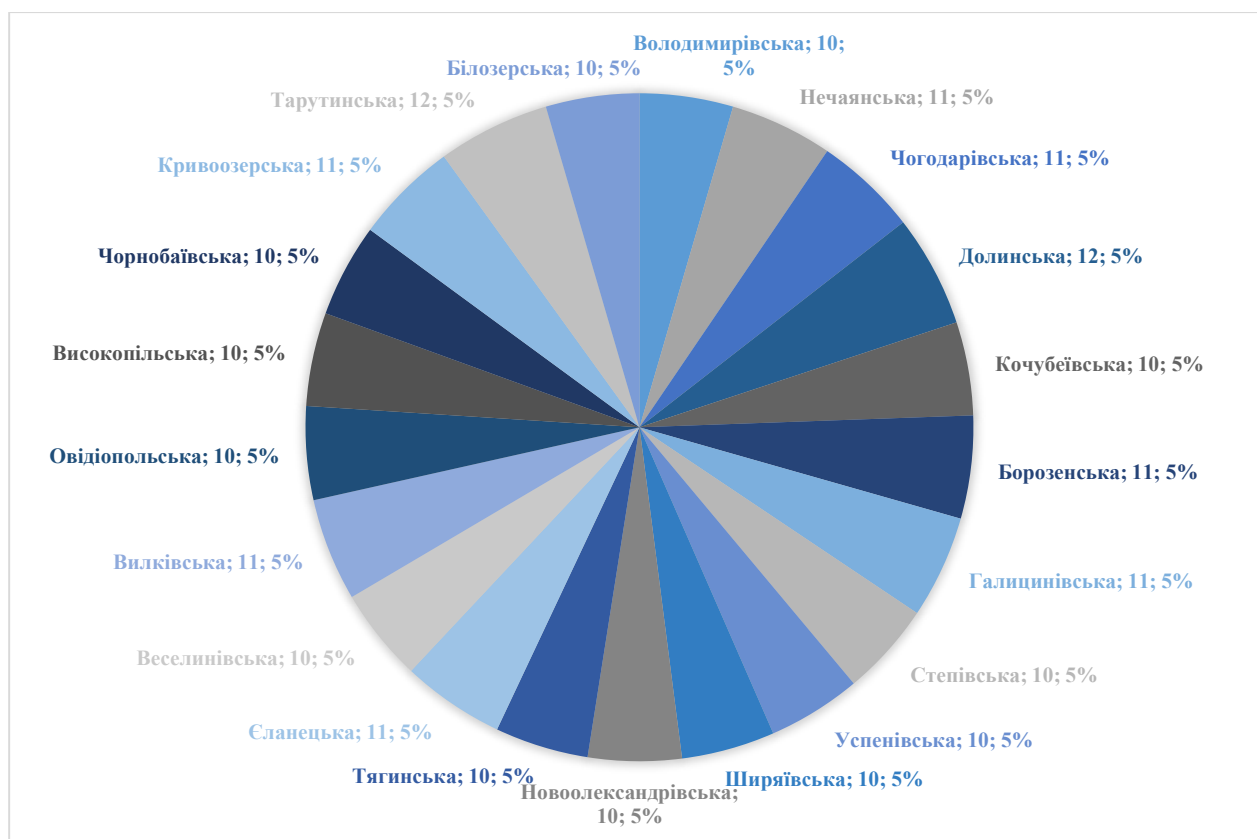
Фактичні показники для оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району групи Д

Фактичні показники (індекс)	Кривоозерська			Таругинська			Білозерська		
	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Екн ₁	86,36	88,73	70,57	105,07	108,74	68,41	94,06	85,06	38,92
Екн ₂	46,75	48,94	40,30	49,21	52,55	37,50	73,87	80,37	18,23
Екн ₃	0,06	0,11	0,17	0,09	0,13	0,18	0,07	0,11	0,29
Екн ₄	2,08	2,21	2,13	2,01	2,06	2,02	1,81	0,09	2,00
Екн ₅	0,02	0,03	0,01	0,04	0,04	0,02	0,03	0,04	0,00
Соц ₁	-5,42	-5,10	-5,10	-6,25	-5,83	-4,58	-3,61	-3,65	-4,00
Соц ₂	60,00	60,87	61,82	62,50	63,33	61,54	65,00	65,26	66,67
Соц ₃	94,12	95,24	92,31	86,02	80,51	75,86	106,25	100,00	84,62
Соц ₄	5,83	5,96	5,53	5,80	5,83	5,50	4,52	4,56	4,57
Соц ₅	0,89	0,92	0,90	0,87	0,90	0,89	1,00	0,98	0,88
Інф ₁	0,13	0,13	0,13	0,16	0,16	0,16	0,61	0,61	0,61
Інф ₂	68,75	68,75	68,75	66,67	66,67	66,67	66,67	66,67	64,71
Інф ₃	73,82	79,83	85,97	68,50	74,21	79,92	29,45	31,90	34,36
Інф ₄	42,00	43,80	45,50	46,90	48,70	50,10	48,90	50,70	52,10
Інф ₅	0,46	0,47	0,47	0,45	0,45	0,46	0,36	0,36	0,40
Інс ₁	3,00	3,14	3,14	8,10	8,10	8,10	3,80	3,90	3,90
Інс ₂	0,17	0,21	0,26	0,13	0,18	0,23	0,14	0,18	0,29
Інс ₃	17,76	17,47	21,43	13,46	12,84	19,79	10,96	11,21	39,84
Інс ₄	0,49	0,51	0,51	0,71	0,73	0,73	0,50	0,52	0,52
Інс ₅	1,00	2,00	3,00	1,00	2,00	3,00	1,00	2,00	3,00
Екл ₁	3,42	3,42	3,42	5,40	5,50	5,50	1,40	1,40	1,10
Екл ₂	8,50	8,50	8,40	8,50	8,50	8,40	8,50	8,50	8,40
Екл ₃	15,71	16,00	19,26	14,29	14,67	18,52	18,00	18,18	23,33
Екл ₄	0,00	0,00	0,29	0,00	0,00	0,29	0,00	0,00	0,45
Екл ₅	4,17	4,25	4,04	4,46	4,48	4,35	3,61	3,65	4,29
Інн ₁	2,00	1,92	2,00	2,22	2,17	2,27	2,50	50,00	2,86
Інн ₂	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Інн ₃	25,00	35,29	41,18	25,00	35,29	41,18	25,00	35,29	41,18
Інн ₄	2,01	2,14	2,14	4,20	4,32	4,32	1,80	2,00	2,00
Інн ₅	57,22	58,71	60,29	58,20	60,11	67,50	70,92	71,77	54,00
Рег ₁	1	1	1	1,2	1,2	1,2	1	1	1
Рег ₂	3,5	3,69	3,69	5,3	5,3	5,2	1,6	1,6	1,6
Рег ₃	2,25	2,25	2,25	3,1	3	3	1	1	1
Рег ₄	2	2,5	2,5	7,6	7,6	7,6	1	1	1
Рег ₅	0	0	0	0,13	0,13	0,14	0	0	0

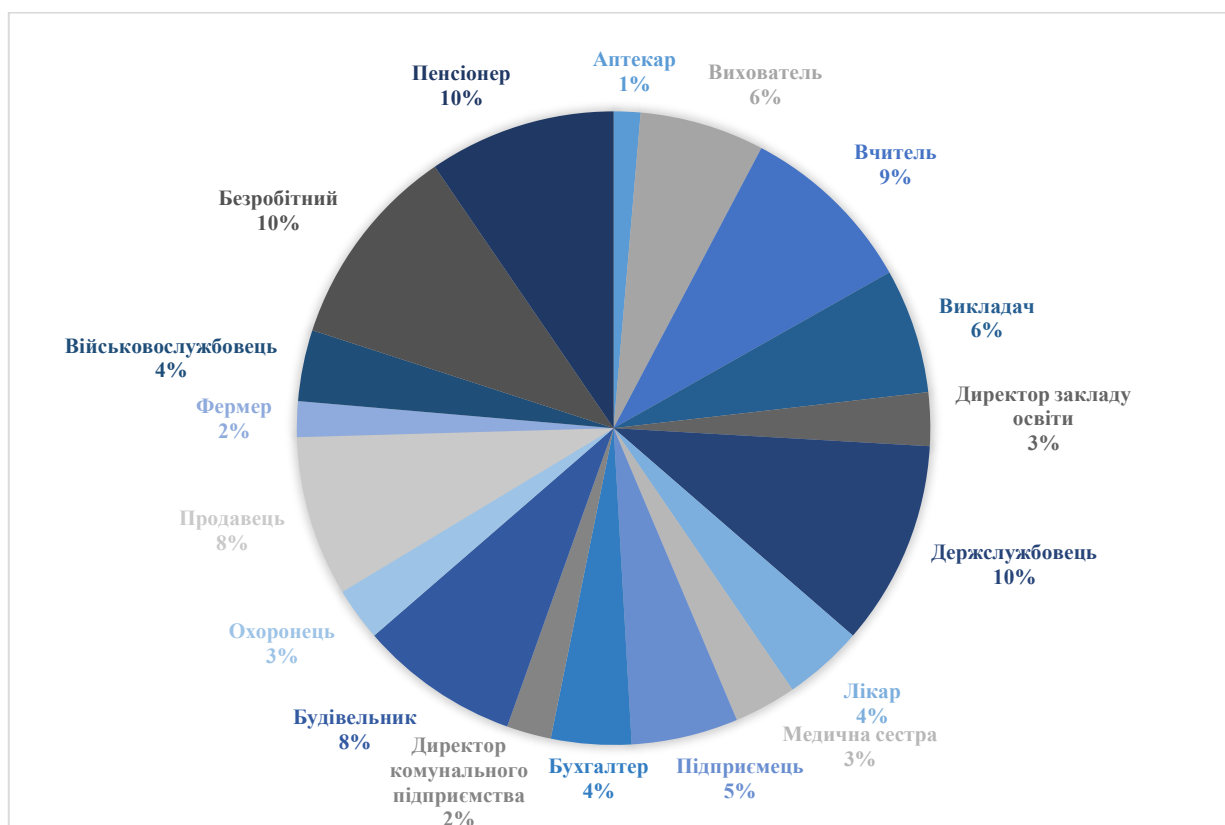
Джерело: розраховано автором на основі даних територіальних громад та [139;157].

Додаток Е

Регіональний розподіл учасників опитування

Розподіл респондентів за сферою зайнятості

Додаток Ж

Нормалізовані показники для оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району групи А

Індекс	Володимирівська			Нечаянська			Чогодарівська			Долинська		Кочубеївська			Борозенська		
	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Екн ₁	0,46461	1	0,82750	0	0	0,47051	-0,17958	0,59673	0,75436	0,23883	0,84776	0,02692	1,00677	0	0,58586	0,40466	0
Екн ₂	0,11409	0,01158	0,22752	0,27173	0,69359	1	-0,58264	1	0,66652	0	0,46205	0,05291	0,83921	0,45641	1	0,33685	0
Екн ₃	0,01167	0,00756	0,02232	0	0	0	0,21812	1	0,47869	0,00228	0,00549	0,04275	0,90380	0,50572	0,96917	0,06930	1
Екн ₄	0,08758	0,03147	0,05548	0	0	0,00044	0,10619	1	1	0,00949	0,01399	0,12380	0,86780	0,90434	0,95918	0,10499	0,48482
Екн ₅	0	0,01414	0,19172	0,00900	0,03045	0,19476	0,38265	1	1	0	0,20974	0,22298	0,79091	1,43884	0,95283	0,12052	0
Соц ₁	0,07151	0	0	0,10724	0,06805	0,05131	1	1	1	0,08753	0,06988	0	0,81695	0,95336	0,79619	0,24594	0,38934
Соц ₂	1,09198	1	1	0,97836	0,83883	0,75862	0,08423	0,88061	0,78897	0,67765	0,68276	0,63208	0,55367	0,49037	1	0	0
Соц ₃	0	0,79619	0,67949	0	0,79619	0,67949	2,98896	1	1	0	0	1,40302	0,97600	0,40092	3,79054	0,97600	0,67949
Соц ₄	0,11537	0,04518	0,07558	0	0	0	0,02143	1	1	0,01362	0,01861	0,42266	0,47143	0,68392	0,83358	0,28251	0,84654
Соц ₅	0,69164	1	1,02825	0,66859	0,97122	0,99949	1	0	0	1	1,02825	1	1,01799	0	-0,1852	1,01799	1
Інф ₁	1,02871	1,03303	1	1,07204	1,07662	1,04218	-0,00427	1,00397	0,97188	1	0,96803	0	1	1,00025	-0,0528	1,05282	1,01899
Інф ₂	0	0,19048	0,65455	0,66667	0,73016	1	2,33333	-0,87722	0	0	0,53262	1	0	0,10559	0,20000	0,83810	0,88485
Інф ₃	1	0,34220	0,35182	0,69106	0,83838	0,84579	1	0	0	0,41005	0,61213	0,80067	0	0	0,58578	0,47649	0,65256
Інф ₄	0,88235	0,88235	0,86777	0	0	0	0,22069	0,89916	0,74380	1,04202	1	0,62185	0,31034	0,33333	0,17931	1	0,95868
Інф ₅	0,07652	0,15450	0,05050	0	0	0	-4,24050	5,12247	1	0,04659	0,01243	0,16555	0	0,91226	0,79088	0,51544	0,32319
Інс ₁	0	0	0	1	0,86266	1	0,25758	0,72818	0,84411	1	1,15920	0,31579	0,72727	0,66998	0,90909	0,14163	0,13101
Інс ₂	0,20746	0,03617	0,06055	0,06249	0	0	0,40160	1	1	0,01091	0,01490	0,15870	0,88593	0,89484	1	0,01516	0,38749
Інс ₃	17,92177	0,57204	0,16482	0	0	0,01506	12,12419	1	0,86424	0,39579	1	8,26853	0,57437	0,07885	0	0,19915	0
Інс ₄	0	0	0	0,74230	0,74230	0,74230	0,30366	0,69748	0,71349	0,71765	0,78768	0,68067	0,29843	0,31933	0,06545	1	1
Інс ₅	0	0	0	0	0	0	0,33333	1	1	0	0	0	0,66667	0,50000	1	0	0
Екл ₁	0,11667	0,08403	0,04082	1	1	1	0,17647	0,78992	0,79932	0,89076	0,90136	0,46667	0,52941	0,55782	1	0	0
Екл ₂	1	1	1	1	1	1	0	0,60000	0,50000	1	1	0	1	2	1	0	0
Екл ₃	0	0,73881	0,80357	1	1	1	1,57037	0	-1,91176	0,60199	0	0,14667	0,69444	0	0,75556	0,55224	0,54167
Екл ₄	0	0	0,35088	0	0	0,43011	0	0	0	0	0,39216	0	0	0	0	0	0,83333
Екл ₅	0,00061	0	0	0	0,00433	0,00175	0,01747	1	1	0,00803	0,00605	0,01994	0,97676	0,97447	0,99503	0,01952	0,08170
Інн ₁	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	1	1	0	0
Інн ₂	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Інн ₃	0,66667	0	0,56364	1	1	1	1	-0,81818	0	0	0,75758	0,50000	0,39216	0,66667	0,73529	0,16667	0,51515
Інн ₄	0,15909	1	0,16667	1	6,17647	1	0,41176	0,29412	0,04902	0	0	0,09091	0,41176	1	1	0	0
Інн ₅	0	0	0	0,01634	0,18700	0,06384	0,19937	0,96103	0,22390	1	0,20002	0,65357	0,53165	0,56091	0,51580	0,48420	1
Рег ₁	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0
Рег ₂	0,06061	0,03548	0,03780	1	1	1	0,74194	0,25806	0,27491	0,25806	0,27491	0,09091	0,90323	0,89691	1	0	0
Рег ₃	0	0	0	1	1	1	0,92308	0,07692	0,07692	0	0	0,07407	0,92308	0,92308	1	0	0
Рег ₄	0,25000	0,24725	0,24725	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0
Рег ₅	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Джерело: розраховано автором.

продовження додатку Ж

Нормалізовані показники для оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району групи В

Індекс	Галицинівська			Степівська			Успенівська			Ширяївська			Новоолександрівська			Тягинська		
	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Екн ₁	0,11171	0,06984	0	0	0,984022	0,083584	1	1	0,60682	0,62098	0,60969	0,33595	0,78016	0,60774	0,86518	0,54305	0,47473	1
Екн ₂	1	1	1	0,082478	0,913261	0,14763	0,16208	0,17839	0,71463	0,24416	0,18335	0,32372	0	0	0	0,03580	0,04171	0,2192
Екн ₃	1	1	1	0,25485	0,731822	0,197252	0,32744	0,31253	0,04696	0,30359	0,27361	0	0	0	0,24909	0,01882	0,01676	0,0823
Екн ₄	1	1	1	0,045639	0,933171	0,089588	0,07252	0,09600	0,10324	0,24336	0,24687	0,27097	0	0	0	0,06048	0,05241	0,0121
Екн ₅	1	1	1	0,00158	0,981628	-0,03871	0,00452	0,00033	0,05036	0,06192	0,06258	0,11290	0	0	0	0,56619	0,50546	0
Соц ₁	0,90905	1	1	0,126392	0,63624	0,431329	0,13406	0,27176	0,67177	0,91130	0,74371	0,34160	0	0	1	0,53961	0,61705	0
Соц ₂	0,54176	0,58642	0,65167	0,444138	0,910049	0,127143	1	1	1	0,40230	0,42270	0,52428	0,27155	0,34295	0,31032	0	0	0
Соц ₃	1	1	1	0,33393	0,770186	0,24359	0	0	0,07155	0,30439	0,27778	0,34052	0,21164	0,18056	0	0,43280	0,50833	0,37500
Соц ₄	1	1,56283	1	0,117264	0,838269	0,227713	0	0	0	0,49709	0,67965	0,43884	0,44514	0,67183	0,27517	0,67108	1	0,50396
Соц ₅	0,12435	0,10363	0,13739	0,041451	0,958549	0,020725	0	0	0	0,08290	0,06218	0,08243	1	0,81347	1	1	1	1
Інф ₁	1	1	1	0,358184	0,641816	0,357367	0,14907	0,14907	0,14938	0	0	0	0,08206	0,08206	0,08065	0,36997	0,36997	0,36922
Інф ₂	1	1	1	0,4	0,583333	0,5	0,04545	0,18182	0,26957	0,07692	0,09434	0,20755	0,72727	0,72727	0,53333	0	0	0
Інф ₃	0,55728	0,63208	0,71734	1	0	1,006536	0,50054	0,53807	0,58084	0	0	0	0,26761	0,39526	0,52720	0,70159	0,82540	0,96914
Інф ₄	1	1	1	0,190164	0,776358	0,197952	0	0	0	0,72459	0,75427	0,75801	0,16393	0,18089	0,20996	0,29180	0,32423	0,37011
Інф ₅	1	1	1	0,278005	0,744841	0,298562	0	0	0	0,56444	0,50151	0,50179	0,35210	0,34193	0,21998	0,69646	0,66580	0,56426
Інс ₁	0,25682	0,24835	0,75165	0	1,011111	0	0,34091	0,37143	0,37143	1	1	1	0,06818	0,09890	0,09890	0,27273	0,29670	0,29670
Інс ₂	1	1	0	0	0,735025	0,247855	0,10469	0	0,18770	0,35592	0,15799	0,28739	0,19570	0,06967	0	0,33056	0,16211	0,35110
Інс ₃	0,90883	0,21216	2,02549	0,06545	0,932214	0,051497	0	0	0,00157	0,22570	0,38941	0,19616	0,00526	0,14661	0,01104	0,01009	0,01063	0
Інс ₄	0,41309	0,35034	0,64951	0	0,932203	0,020513	0,37034	0,39462	0,42982	1	1	1	0	0	0	-0,5291	-0,41260	-0,0980
Інс ₅	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0,33333	0,33333	0	0	0,33333	0	1	0,66667
Екл ₁	0,28947	0,27895	0,72105	0,223684	0,786842	0,213158	0,71053	0,71053	0,73810	1	1	1	0,11842	0,13158	0,19048	0	0	0
Екл ₂	1	1	0	0,8	0,25	0,5	0,50000	0,37500	0,50000	0,80000	0,75000	0,90000	0	0	0	0	0	0
Екл ₃	0,42177	0,29783	0,87429	0	0,849649	0,104644	0,02226	0	0,00492	0,14178	0,06118	0	1	1	1	0,30612	0,23636	0,46222
Екл ₄	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0,45000
Екл ₅	1	1	0	0,243197	0,770343	0,247616	0,13761	0,12938	0,11107	0,24598	0,22405	0,21343	0	0	0	0,12722	0,12249	0,11077
Інн ₁	1	0,75676	0,33333	0	0	1	0	0	1	0	0,63636	0,54545	0	0	0	0	0	0
Інн ₂	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Інн ₃	0,22897	0,17143	0,81250	0,074766	0,75	0,2	0	0,05455	0,07692	0,10631	0,06667	0,06250	0,91589	1,08000	1	1	1	0,75000
Інн ₄	0,55932	0,52083	0,47917	0	1,024631	0	0	0,05609	0	1	1	1	0,20339	0,23237	0,18676	0,23729	0,27083	0,22750
Інн ₅	0,70081	0,74028	0,42431	0	0,991513	0,008509	0,38187	0,37214	0,31080	1	1	0,94503	0,46366	0,42060	0,85056	0,81512	0,91089	1
Рег ₁	1	1	0	0,023529	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Рег ₂	0,24476	0,23333	0,76667	0	1,006452	0	0,00699	0,03846	0,03846	1	1	1	0,48252	0,47436	0,47436	0,25874	0,24359	0,24359
Рег ₃	0,54545	0,50704	0,49296	0	1	0	0,25758	0,28169	0,28169	1	1	1	0,33333	0,35211	0,35211	0,06061	0,07042	0
Рег ₄	1	1	0	0,08	0,884921	0,115079	0,36000	0,55556	0,55556	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Рег ₅	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Джерело: розраховано автором.

продовження додатку Ж

Нормалізовані показники для оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району групи С

Індекс	Єланецька			Веселинівська			Вилківська			Овідіопольська			Високопільська			Чорнобаївська		
	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Екн ₁	0,07114	0,02519	0,06745	0,07034	0,03923	0,11068	1	1	1	0	0,06977	0,13969	0,03600	0	0	0,29299	0,23724	0,73916
Екн ₂	0	0	0,07244	0,03386	0,07064	0,15435	0,58862 1	0,39443 1	1	1	1	0,96983	0,01860	0,04991	0	0,56448	0,46633	0,92331
Екн ₃	0,32164	0,44724	0,27332	0,17776	0,22578	0	1	1	1	0,64378	0,66039	0,45471	0	0	0,39826	0,64271	0,56273	0,60954
Екн ₄	0,65822	0,67356	0,52976	0,13760	0,14122	0,12731	1	1	0,80612	0,65822	0,60610	0,52913	0	0	0	0,91009	0,88364	1
Екн ₅	0,09028	0,09565	0,08803	0	0	0,04438	1	1	1	0,47178	0,44530	0,82798	0,02710	0,03199	0	0,37577	0,35276	0,93361
Соц ₁	0,68713	0,77310	0,55560	0	0	1	1	0,90299	0,63466	0,68713	0,414729	0,64368	0,59634	0,67940	0,19153	0,97456	1	0
Соц ₂	0,53741	0,69448	0,61966	1	0,95417	0,94627	0,66537	1	1	0,74043	0,710464	0,68837	0,56528	0,60005	0,45935	0	0	0
Соц ₃	0,33333	0,68783	1	0,77255	0,37566	0,5	0,79212	0	0,37931	0,50538	0,555556	0,82759	1	0,01667	0	0	1	1
Соц ₄	0,16426	0,87944	0,58435	0,76148	0,27232	0,12942	0,81999	0,23439	0,18101	1	0	0	0,38156	0,658042	0,51331	0	1	1
Соц ₅	0,13301	1	0,61702	0,40887	0	0,65012	0,40887	0,17568	0,52876	1	0,175676	0,61702	0,53202	0,418919	0	0	0,66216	1
Інф ₁	0,83619	0,83619	0,83605	0,90063	0,90063	0,90048	0,55563	0,55539	0,55507	1	1	1	0,74471	0,744705	0,74433	0	0	0
Інф ₂	0,78	0,78	0,82540	0,54167	0,54167	0,54167	0,33621	0,33621	0,30159	0,40625	0,40625	0,44444	1	1	1	0	0	0
Інф ₃	0,31541	0,31881	0,32156	0,04602	0,04803	0,04965	0,34522	0,25496	0,25507	0,37918	0,36836	0,31977	0	0	0	1	1	1
Інф ₄	0,66667	0,64583	0,63044	1	1	1	0,49020	0,45833	0,43478	0	0	0	0,98039	0,97917	0,96196	0,31863	0,31771	0,33696
Інф ₅	0,91228	0,92378	0,54660	0,16913	0,20378	0,03872	1	1	0,560936	0	0	0	0,46183	0,49321	0,29804	0,90924	0,88061	1
Інс ₁	0,38889	0,36842	0,39474	0,61111	0,60526	0,60526	0,44444	0,52632	0,52632	1	1	1	0,5	0,54737	0,54737	0	0	0
Інс ₂	1	1	0,71141	0	0	0	0,76736	0,84208	0,62515	0,56796	0,51625	0,36176	0,42754	0,06976	0,3028	0,99770	0,95980	1
Інс ₃	0,91385	0,76362	0,30959	1	0,62991	0,31353	0	0	0	0,52928	0,17812	0,25063	1,20080	1	1	0,64506	0,45103	0,08248
Інс ₄	0,54674	0,41087	0,4109	0,80544	0,66957	0,66957	0	0	0	0,31848	0,31848	0,31848	1	1	1	0,45652	0,45652	0,45652
Інс ₅	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0
Екл ₁	0,16388	0,16612	0,166128	0	0	0	0	1	1	0,799331	0,802632	0,80263	0,63211	0,621711	0,62171	0,29766	0,29276	0,24342
Екл ₂	0,28571	0,28571	0,45455	0	0	0,27273	0,71429	0,71429	0,72727	1	1	1	0	0	0	0,71429	0,71429	0,81818
Екл ₃	0,27059	0,45886	0,21569	0,12300	0,17827	0,64706	0,90196	1	1	1	1	1	0	0	0	0,90196	0,99248	0,83193
Екл ₄	0	0	0,75385	0	0	0,54783	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0,46667
Екл ₅	1	1	0,84545	-0,00147	0	0	0,78531	0,78453	0,61967	0,379791	0,296564	0,22526	0,17822	0,18976	0,26527	0,79024	0,75336	1
Інн ₁	1	1	1	0	0	0	0,90909	0,91228	0,88889	1	1	0,94118	0	0	0	0,83333	0,8387	0,8
Інн ₂	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Інн ₃	0,57143	0,83951	0,83951	0,32653	0,293827	0,15741	0,57143	1	0,63889	0,571429	1	0,63889	0	0	0	1	1,48148	1
Інн ₄	0	0,0625	0,0625	0,04221	0	0	0,67533	0,83224	0,83224	0,480519	0,470395	0,47040	0,28245	0,240132	0,24013	1	1	1
Інн ₅	0,16094	0,06969	0,21717	0,06330	0,189327	0,56228	0,10232	0	0	0,190599	0,271311	1	0	0,144551	0,85492	1	1	3,7916
Рег ₁	0	0	0	0	0	0	0,3875	0,39759	0,39759	1	1	1	0	0	0	0	0	0
Рег ₂	0	0	0	0,13333	0,126904	0,12690	1	1	1	0,916667	0,949239	0,94924	0,06667	0,071066	0,07107	0,31667	0,32318	0,32318
Рег ₃	0,13580	0,14268	0,14268	0	0	0	0,88889	0,87805	0,8780	1	1	1	0	0	0	0,06173	0,06098	0,06098
Рег ₄	0,12121	0,11923	0,11923	0	0	0	1	1	1	0,19697	0,223547	0,22355	0	0	0	0	0	0
Рег ₅	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0,577778	0,548039	0,55199	0	0	0	0,14425	0,14191	0,17289

Джерело: розраховано автором.

продовження додатку Ж

Нормалізовані показники для оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району групи D

Індекс	Кривоозерська			Тарутинська			Білозерська		
	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.	2019 р.	2021 р.	2023 р.
Екн ₁	0	0,154929	1	1	1	0,931593	0,411549	0	0
Екн ₂	0	0	1	0,090569	0,11483	0,873436	1	1	0
Екн ₃	0	0	0	1	1	0,11384	0,195911	0,272733	1
Екн ₄	1	1	1	0,731129	0,929285	0,127428	0	0	0
Екн ₅	0	0	0,464103	1	1	1	0,724565	0,804193	0
Соц ₁	0,68396	0,668241	0	1	1	0,472619	0	0	1
Соц ₂	0	0	0,054545	0,5	0,560764	0	1	1	1
Соц ₃	0,400235	0,755694	1	0	0	0	1	1	0,532258
Соц ₄	1	1	1	0,977399	0,908281	0,968091	0	0	0
Соц ₅	0,166667	1	1	0	1,421053	0,555556	1	0	0
Інф ₁	0	0	0	0,070701	0,070705	0,070921	1	1	1
Інф ₂	1	1	1	0	0	0,484848	0	0	0
Інф ₃	1	1	1	0,880185	0,882692	0,882692	0	0	0
Інф ₄	0	0	0	0,710145	0,710145	0,69697	1	1	1
Інф ₅	1	1	1	0,877287	0,809279	0,857987	0	0	0
Інс ₁	0	0	0	1	1	1	0,156863	0,153226	0,153226
Інс ₂	1	1	0,460764	0	0	0	0,047854	0,093571	1
Інс ₃	1	1	0,081763	0,366725	0,260943	0	0	0	1
Інс ₄	1	1	1	0	0	0	0,943567	0,943567	0,943567
Інс ₅	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Екл ₁	0,505	0,492683	0,527273	1	1	1	0	0	0
Екл ₂	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Екл ₃	0,384615	0,37931	0,153846	0	0	0	1	1	1
Екл ₄	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Екл ₅	0,650304	0,725648	0	1	1	1	0	0	0,784678
Інн ₁	0	0	0	0,444444	0,005217	0,318182	1	1	1
Інн ₂	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Інн ₃	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Інн ₄	0,0875	0,060345	0,060345	1	1	1	0	0	0
Інн ₅	0	0	0,466231	0,071366	0,106507	1	1	1	0
Рег ₁	0	0	0	1	1	1	0	0	0
Рег ₂	0,513514	0,564865	0,580556	1	1	1	0	0	0
Рег ₃	0,595238	0,625	0,625	1	1	1	0	0	0
Рег ₄	0,151515	0,227273	0,227273	1	1	1	0	0	0
Рег ₅	0	0	0	1	1	1	0	0	0

Джерело: розраховано автором.

Додаток И

**План реалізації інноваційної стратегії підвищення
конкурентоспроможності територіальних громад на короткострокову (1-2 роки)
та довгострокову (5-10 років) перспективу**

Завдання	Виконавець	Строк виконання	Очікуваний результат
1	2	3	4
КОРОТКОСТРОКОВІ ЗАХОДИ			
<i>1. Формування інноваційної стратегії</i>			
Комплексний аудит потенціалу громади	Агенція місцевого розвитку, зовнішні консультанти	3-4 місяці	Детальний звіт про ресурси та можливості
Аналіз людських ресурсів та кваліфікацій	HR-консультанти, служба зайнятості	2 місяці	База даних навичок та потреб
Оцінка матеріально-технічної бази	Технічні експерти, місцева влада	2 місяці	Інвентаризація інфраструктури
Визначення унікальних конкурентних переваг	Стратегічна робоча група	1 місяць	Карта переваг території
Розробка довгострокового бачення	Координаційна рада, громадськість	2-3 місяці	Стратегічний план розвитку
Ідентифікація 2-3 напрямів спеціалізації	Експертна комісія	1-2 місяці	План спеціалізації громади
Створення системи індикаторів моніторингу	Аналітична група	1 місяць	Система ключових показників ефективності (KPI)
Розробка сценаріїв розвитку	Стратегічні плановики	2 місяці	3-5 альтернативних сценаріїв
<i>2. Створення інноваційної екосистеми</i>			
Формування координаційної ради	Міський/сільський голова	1 місяць	Діюча координаційна рада
Залучення представників влади	Виконавчі органи	2 тижні	Офіційні представники
Залучення бізнес-представників	Торгово-промислова палата	1 місяць	Активні підприємці в раді
Залучення освітніх установ	Департамент освіти	3 тижні	Представники навчальних закладів
Залучення наукових установ	Університети, науково-дослідні інститути (НДІ)	1-2 місяці	Наукові консультанти
Залучення громадських організацій	Реєстр неприбуткових громадських організацій (НГО)	2 тижні	Активісти громадянського суспільства
Створення тематичних робочих груп	Координаційна рада	1 місяць	5-7 спеціалізованих груп
Налагодження міжгромадського співробітництва	Відділ зовнішніх зв'язків	2-3 місяці	Меморандуми про співпрацю
Встановлення зв'язків з науковими установами	Науковий куратор проєкту	1-2 місяці	Договори про співробітництво
Партнерство з бізнес-структурами	Відділ економічного розвитку	2-3 місяці	Мережа бізнес-партнерів

продовження додатку И

1	2	3	4
<i>3. Розвиток інноваційної інфраструктури</i>			
Створення коворкінг-просторів	Відділ управління майном	3-4 місяці	2-3 функціонуючих коворкінги
Модернізація центрів надання послуг	ІТ-відділ, ЦНАП	4-6 місяців	Цифрові адміністративні послуги
Створення цифрових платформ взаємодії	ІТ-підрядники	6-8 місяців	Веб-портал громади
Забезпечення швидкісного інтернету	Телекомунікаційні оператори	8-12 місяців	Покриття високошвидкісним інтернетом
Створення інформаційної системи громади	Системні інтегратори	6-10 місяців	Інтегрована ІС громади
Обладнання технічних просторів	Відділ закупівель	2-3 місяці	Сучасне обладнання
Створення медіацентру	PR-служба громади	2-3 місяці	Комунікаційний центр
Розвиток транспортної інфраструктури	Департамент транспорту	12-18 місяців	Покращена доступність
<i>4. Формування інноваційної культури</i>			
Організація освітніх семінарів	Центр освіти дорослих	Протягом року	12-24 навчальних заходи
Тренінги з інноваційного підприємництва	Бізнес-школи, коучі	6 місяців	Підготовлені потенційні підприємці
Програми цифрової грамотності	ІТ-центри, бібліотеки	Постійно	Підвищення цифрових навичок
Тренінги громадської участі	Неприбуткові громадські організації	3-6 місяців	Активні учасники процесів
Запровадження бонусної системи	Соціальні служби	2-3 місяці	Мотиваційна програма
Створення інноваційних клубів	Організатори громадських заходів	1-2 місяці	5-10 тематичних клубів
Регулярні заходи обміну досвідом	Event-менеджери	Щомісячно	Мережа обміну знаннями
Конкурси інноваційних ідей	Комітет з інновацій	Щоквартально	Генерація нових ідей
Створення менторської мережі	Досвідчені фахівці	3-4 місяці	Система підтримки новачків
<i>5. Система управління інноваціями</i>			
Створення агенції розвитку громади	Місцева рада	2-3 місяці	Функціонуюча агенція
Розробка процедур оцінки проєктів	Методологи, експерти	1-2 місяці	Стандартизовані процедури
Створення системи моніторингу	Аналітики, ІТ-спеціалісти	3-4 місяці	Система відстеження прогресу
Формування фонду розвитку	Фінансовий департамент	2-4 місяці	Цільовий фонд фінансування

продовження додатку И

1	2	3	4
Залучення державного фінансування	Відділ залучення інвестицій	3-6 місяців	Державні гранти та субсидії
Пошук донорських коштів	Фандрайзери	Постійно	Міжнародне фінансування
Мобілізація внутрішніх ресурсів	Фінансова служба	1-2 місяці	Власні кошти громади
Створення проєктного офісу	Проєкт-менеджери	1 місяць	Централізоване управління проєктами
<i>6. Демонстраційні проєкти</i>			
Відбір пілотних проєктів	Експертна комісія	1 місяць	2-3 демонстраційні проєкти
Планування інтегрованих проєктів	Проєктні команди	1-2 місяці	Детальні плани реалізації
Реалізація швидких перемог	Виконавчі команди	3-6 місяців	Видимі результати
Документування досвіду	PR-служба	Постійно	«Історії успіху»
Презентація результатів	Комунікаційна команда	Після завершення	Публічні презентації
ДОВГОСТРОКОВА ПЕРСПЕКТИВА			
<i>7. Еволюція інноваційної стратегії</i>			
Створення «лабораторій майбутнього»	Науково-дослідні групи	3-4 роки	Центри форсайт-досліджень
Впровадження штучного інтелекту	ІТ-департамент	2-3 роки	Автоматизовані системи аналізу
Розробка системи великих даних	Розробники та аналітики великих обсягів даних	2-4 роки	Платформа Big Data
Створення аналітичних моделей	Науковці, аналітики	3-5 років	Предиктивні моделі
Розвиток консультаційних послуг	Експерти-консультанти	4-5 років	Експертиза для інших територій
Автоматизація стратегічного планування	Системні архітектори	4-6 років	Динамічне планування
<i>8. Трансформація екосистеми</i>			
Інтеграція у національні мережі	Департамент зовнішніх зв'язків	3-5 років	Участь у нац. ініціативах
Входження в міжнародні мережі	Міжнародний відділ	5-7 років	Глобальне позиціонування
Створення міжрегіональних платформ	Координатори співпраці	4-6 років	Регіональні альянси
Розвиток спільних дослідницьких центрів	Наукові інституції	5-8 років	Міжтериторіальні НДІ
Формування інвестиційних фондів	Фінансові інститути	3-5 років	Спільні фонди розвитку
Експорт інноваційних рішень	Торговельні представництва	6-10 років	Міжнародна експансія

продовження додатку И

1	2	3	4
<i>9. Розвиток світового рівня інфраструктури</i>			
Створення технопарків	Девелоперські компанії	5-7 років	Повноцінні технологічні парки
Розвиток бізнес-інкубаторів	Підприємницькі організації	3-5 років	Мережа інкубаторів
Центри трансферу технологій	Науково-технічні інститути	4-6 років	Комерціалізація інновацій
Територіальні центри компетенцій	Освітні інституції	5-8 років	Інтегровані освітні центри
Системи розумного міста	Технологічні компанії	5-10 років	Інфраструктура «розумних міст»
Спеціалізовані лабораторії	Дослідницькі організації	6-8 років	Науково-дослідна база
<i>10. Культурна трансформація</i>			
Розширення партисипативного бюджетування	Фінансові служби	3-5 років	Участь громадян у бюджетуванні
Інтеграція бонусної системи	Соціальні служби	2-4 роки	Всеохоплююча система стимулів
Цифрові платформи участі	ІТ-розробники	3-5 років	Електронна демократія
Формування покоління інноваторів	Освітні установи	8-10 років	Місцеві підприємці-новатори
Створення інноваційного бренду	Брендингові агенції	5-7 років	Впізнаваний територіальний бренд
<i>11. Професіоналізація управління</i>			
Створення служби розвитку територій	Управлінські структури	2-3 роки	Професійна служба
Впровадження проектного менеджменту	Проект-менеджери	1-3 роки	Стандартизовані процеси
Системи штучного інтелекту в управлінні	ІТ-архітектори	4-6 років	Автоматизоване прийняття рішень
Багаторівнева координація	Координаційні ради	3-5 років	Вертикальна інтеграція
Мережа агентств розвитку	Підприємництво	5-8 років	Комерційні послуги
<i>12. Досягнення синергії</i>			
Циркулярна економіка	Екологічні консультанти	6-10 років	Замкнені економічні цикли
Міжнародний територіальний бренд	Маркетингові агенції	7-10 років	Світове визнання
Інноваційний туризм	Туристичні оператори	5-8 років	Розвиток економіки
Глобальні мережі кращих практик	Міжнародні організації	8-10 років	Світове лідерство
Самовідтворювана екосистема	Всі учасники системи	10+ років	Автономний розвиток
Інтеграція трьох складових сталості	Мультидисциплінарні команди	8-10 років	Збалансований розвиток

Джерело: розроблено автором.

Додаток К

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації***Публікації у наукових фахових виданнях України*

1. Ніколенко Г. Б., Мельник Л. Ю., Фурса Т. П., Канцір І. А. Інструменти взаємодії влади і громади: фінансове забезпечення, законодавче регулювання. *Економіка. Фінанси. Право*. 2023. № 7. С.47–52. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2023.7.9>. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано теоретичні та методологічні аспекти фінансового та правового забезпечення державою територіальних громад у сучасних умовах; обґрунтовано необхідність взаємодії влади та громади для забезпечення ефективного функціонування, розвитку та модернізації державного апарату (0,48 д.а., автору належить 0,18 д.а.).*

2. Ніколенко Г. Б., Сторожук В. Г. Основні ознаки забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2024. № 1(36). С. 58–69. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2024-1-36-5>. *Особистий внесок здобувача: визначено ознаки конкурентоспроможності громад Причорноморського економічного району за вертикальними та горизонтальними критеріями; проаналізовано рівень конкурентоспроможності громад Причорноморського економічного району за вказаними ознаками; окреслено основні проблеми та перешкоди забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад досліджуваного регіону в умовах повномасштабної війни (0,80 д.а., автору належить 0,48 д.а.).*

3. Ніколенко Г. Б. Формування методики комплексного оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2025. № 73. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5862>, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-73-41>. (0,78 д.а.).

4. Ніколенко Г. Б. Забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району: організаційно-економічний механізм. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6576/6669>, DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.5.123>. (0,49 д.а.).

5. Ніколенко Г. Б., Панчук М. О., Сторожук В. Г. Роль людського капіталу в стратегії розвитку конкурентоздатних територіальних громад. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 11. С. 230–237. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/6642>, DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2025.11.230>. *Особистий внесок здобувача: проаналізовано сучасні підходи до стратегічного планування соціально-економічного розвитку на прикладі Причорноморського економічного району (Миколаївської, Одеської та Херсонської областей); обґрунтовано необхідність розширення наявних стратегій за рахунок впровадження комплексної концепції капіталів громади, яка розглядає людський капітал у взаємозв'язку з іншими формами капіталу (0,75 д.а., автору належить 0,52 д.а.).*

6. Ніколенко Г. Б. Економетричний аналіз детермінант конкурентоспроможності територіальних громад причорноморського економічного району. *Облік і фінанси*. 2025. № 2 (108). С. 164–173. URL: <https://afj.org.ua/pdf/1159-ekonometrichniy-analiz-determinant-konkurentospromozhnosti.pdf>, DOI: [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2025-2\(108\)-164-173](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2025-2(108)-164-173) (1 д.а.).

7. Ніколенко Г. Б. Роль фінансової спроможності у забезпеченні конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району в умовах війни. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 3(54). С. 477–463. URL: <https://economdevelopment.in.ua/index.php/journal/article/view/1374/1324>, DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-54-71> (0,43 д.а.).

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Мельник Л. Ю., Ніколенко Г. Б. Сутність поняття «конкурентоспроможність територіальної громади»: *Матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Мукачево 27, жовтня 2022 р.). Мукачево, 2022. С. 161–162. *Особистий внесок автора: здійснено огляд теоретичних основ конкурентоспроможності (0,11 д.а., автору належить 0,08 д.а.).*

9. Ніколенко Г. Б. Нормативно-правове забезпечення стратегічного планування в Україні. *Трансформації особистості, суспільства та ринку праці: виклики майбутнього та вплив на освіту: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 20-22 вересня 2023 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 392–393. (0,12 д.а.).

10. Ніколенко Г.Б. Основні ознаки забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, 26–27 квітня 2023 р.). Полтава, 2023. С. 140–142. (0,17 д.а.).

11. Ніколенко Г.Б. Стан та проблеми розвитку сільських територій. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин, матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Умань, 25 травня 2023 р.). Умань, 2023. С. 78–79. (0,12 д.а.).

12. Ніколенко Г.Б. Інноваційні засади соціального розвитку територіальних громад. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Полтава, 14-15 травня 2024 р.). Полтава, 2024. С. 343–344. (0,14 д.а.).

13. Ніколенко Г.Б., Сторожук В.Г. Податкові надходження Долинської сільської територіальної громади. *Актуальні питання сучасної економіки : матеріали XVI Всеукраїнської наукової конференції* (м. Умань, 14 листопада 2024 р.). Умань : УНУС, 2024. С. 128–130. *Особистий внесок автора:*

обґрунтовано важливість формування та використання податків і зборів як основи власних фінансових ресурсів громади (0,14 д.а., автору належить 0,04 д.а.).

14. Ніколенко Г.Б. Оцінювання конкурентоспроможності територіальних громад на основі економічних факторів. *Підприємництво, облік та фінанси, сучасний стан та перспективи повоєнного відродження: матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Херсон-Кропивницький, 21 травня 2025 р.). Херсон : ХДАЕУ, 2025. С. 44–46 (0,12 д.а.).

15. Ніколенко Г.Б. Організаційно-економічний механізм забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району. *Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин, матеріали XX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Умань, 27 травня 2025 р.). Умань : УНУ, 2025. С. 113–115 (0,15 д.а.).

16. Мельник Л.Ю., Ніколенко Г.Б. Значення людського капіталу в розвитку територіальних громад Причорноморського економічного району. *Ольвійський форум – 2025 : стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі: матеріали XXI міжнародної наукової конференції* (м. Миколаїв, 16-22 черв. 2025 р.). Миколаїв. 2025. С. 123–127. *Особистий внесок автора: проаналізовано аспекти соціально-економічного розвитку Причорноморського економічного району; запропоновано підходи до розвитку людського капіталу, впроваджуючи комплексну концепцію капіталів громади* (0,28 д.а., автору належить 0,20 д.а.).

Додаток Л

Довідки про впровадження результатів дослідження

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Інститутська, 1 м. Умань, Черкаська обл., 20301
 тел.: (04744) 4-69-89, 3-20-11 факс: (04744) 3-20-41, 3-53-18
 E-mail: udau@udau.edu.ua Web: www.udau.edu.ua код ЄДРПОУ 00493787

«25» 08.2025 № 1487/01-10

**Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Ніколенка Геннадія Борисовича**

на тему: «Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського економічного району», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка»

Основні результати, отримані Ніколенком Г.Б. у ході виконання дисертаційного дослідження, були впроваджені в навчальний процес Уманського національного університету під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення лекційних і практичних занять із низки освітніх компонентів.

Зокрема: у дисципліні «Соціальний розвиток територіальних громад» – положення щодо організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності громад Причорномор'я включено до теми «Управління соціально-економічним розвитком територіальних громад»; у дисципліні «Соціальна економіка та людський розвиток» – результати дослідження використано для аналізу взаємозв'язку економічного розвитку громад з рівнем життя населення та розвитком людського капіталу; у дисципліні «Стратегія сталого розвитку» – матеріали дисертаційного дослідження застосовано як практичні кейси для поєднання економічного, соціального та екологічного вимірів розвитку територіальних громад.

Ніколенко Г.Б. був залучений до виконання науково-дослідної роботи на замовлення територіальної громади на тему: «Розробка рекомендацій щодо формування стратегічних напрямів розвитку Ширяївської селищної територіальної громади на період до 2027 року та плану заходів на 2023-2025 роки з їх реалізації».

Теоретико-методологічні та практичні напрацювання Ніколенка Г.Б. мають суттєве значення у процесі підготовки майбутніх фахівців з економіки та регіонального розвитку, сприяючи формуванню у студентів здатності застосовувати сучасні інструменти стратегічного управління розвитком територіальних громад.

Проректор з наукової та інноваційної діяльності,
 доктор сільськогосподарських наук, професор

Віктор КАРПЕНКО

продовження додатку Л

ДОЛИНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
ФІНАНСОВИЙ ВІДДІЛ
ДОЛИНСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(ФВ Долинської СР)

вул. Центральна, 2а, с. Долинське, Подільського району, Одеської області, 66442, e-mail: findoxod@ukr.net код ЄДРПОУ 44112478

02 вересня 2025 року №238

На № _____ від _____

Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ніколенка Геннадія Борисовича
 на тему «Організаційно-економічне забезпечення
 конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського
 економічного району», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за
 спеціальністю 051 «Економіка»

Практичні напрацювання дисертаційного дослідження Ніколенка Г.Б. активно застосовуються у роботі виконавчих органів Долинської сільської територіальної громади з метою підвищення ефективності місцевого самоврядування та зміцнення конкурентних позицій громади в регіоні.

Авторська комплексна методика оцінювання конкурентоспроможності впроваджена у процеси: щорічного аналізу стану соціально-економічного розвитку громади; підготовки стратегічних документів розвитку громади на середньострокову перспективу; обґрунтування інвестиційних проєктів для участі у державних та міжнародних програмах; моніторингу виконання показників Програми економічного і соціального розвитку громади. Система інтегральних індикаторів конкурентоспроможності територіальної громади за сімома ключовими напрямками застосовується органами місцевого самоврядування для: комплексної діагностики потенціалу розвитку громади; виявлення пріоритетних сфер для капіталовкладень та підтримки; порівняльного аналізу ефективності управлінських рішень у різних секторах економіки; формування збалансованої політики територіального розвитку.

Запровадження результатів дослідження сприяло підвищенню якості стратегічного планування, оптимізації використання бюджетних ресурсів та зміцненню позицій громади у рейтингах соціально-економічного розвитку Одеської області.

Начальник фінансового відділу

Олександр НІКІТІН

продовження додатку Л

**НЕЧАЯНСЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

57140, с.Нечаяне, вул.Одеська, 15, тел.: (0512) 51-00-73, 51-01-32
E-mail: silrada@nechayanska-gromada.gov.ua, сайт: nechayanska-gromada.gov.ua,
код згідно з ЄДРПОУ 04375613

від «19» 09. 2025 року № 235-04-11-25

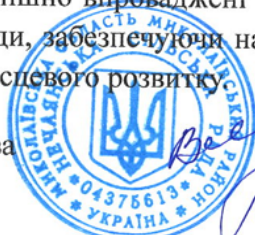
**Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ніколенко Геннадія Борисовича
на тему «Організаційно-економічне забезпечення
конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського
економічного району», поданого на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 051 «Економіка»**

Результати дисертації Ніколенко Г. Б. мають практичне значення для вдосконалення методики оцінювання конкурентоспроможності Нечаянської територіальної громади та стратегічного планування її соціально-економічного розвитку.

Зокрема, математичний апарат нормалізації показників та розрахунку зважених індексів конкурентоспроможності територіальної громади знайшов практичне застосування при розробці критеріїв розподілу бюджетних коштів між населеними пунктами громади, оцінюванні ефективності роботи комунальних підприємств та установ, підготовці аналітичних матеріалів для сесій сільської ради, формуванні заявок на отримання субвенцій та грантових коштів. Крім того, методологія експертного оцінювання якісних параметрів розвитку громади застосовується у процесах: громадських слухань з питань місцевого розвитку; оцінки задоволеності мешканців якістю надання муніципальних послуг; планування заходів з благоустрою та інфраструктурного розвитку; формування програм соціальної підтримки вразливих категорій населення.

Загалом, результати дисертації Ніколенко Г. Б. мають високу практичну цінність, оскільки успішно впроваджені в управлінську діяльність Нечаянської територіальної громади, забезпечуючи науково обґрунтоване прийняття рішень у ключових сферах місцевого розвитку.

Сільський голова

Микола ВІВЧАР

продовження додатку Л

УКРАЇНА
МИКОЛАЇВСЬКА РАЙОННА РАДА
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

вул. Одеське шосе, 18-а, м. Миколаїв, 54036, тел.: (0512) 48-05-30
E-mail: inbox@mkl-rayrada.gov.ua, mykrada1@ukr.net, сайт: <http://mkl-rayrada.gov.ua>,
код згідно з ЄДРПОУ 24784176

від 23.09 2025 р. № 317/22-44/25

На № _____ від _____

**Довідка про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ніколенка Геннадія Борисовича**

на тему «Організаційно-економічне забезпечення
конкурентоспроможності територіальних громад Причорноморського
економічного району»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 «Економіка»

Основні положення дисертації Ніколенка Г.Б. з розвитку людського капіталу територіальних громад, які використані у роботі Миколаївської районної ради, мають практичне значення для вдосконалення Програми соціально-економічного розвитку Миколаївського району та підвищення його конкурентоспроможності.

Зокрема, комплексна концепція капіталів громад знайшла практичне застосування при розробці стратегії розвитку громад району з урахуванням взаємодії людського, соціального, культурного, природного, фінансового, політичного та інфраструктурного капіталів, плануванні заходів комплексного розвитку територій, підготовці проектних пропозицій для участі в державних та міжнародних програмах розвитку. Стратегічні підходи до розвитку людського капіталу використовуються у наступних процесах: створення інклюзивної підприємницької екосистеми громад Миколаївського району; планування інвестицій в освіту та розвиток навичок мешканців; розбудови

продовження додатку Л

соціальної інфраструктури та стимулювання підприємницької соціальної інфраструктури; розвитку цифрових технологій та віддаленої роботи; посилення місцевого самоврядування та громадської участі; формування екологічної свідомості населення.

В цілому, результати дисертації Ніколенка Г.Б. забезпечують науково обґрунтований комплексний підхід до стратегічного управління розвитком територіальних громад Миколаївського району через ефективне формування та використання людського капіталу в умовах сучасних викликів.

Заступник голови районної ради

Ігор КОПІЙКА